

ЕКОНОМІКА РОЗВИТКУ

ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ СЕМЕНА КУЗНЕЦЯ

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

ВИДАЄТЬСЯ ЩОКВАРТАЛЬНО

№ 4 (72)

Харків. Вид. ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2014

**Засновник і видавець
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ
ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ СЕМЕНА КУЗНЕЦЯ**

Науковий журнал "Економіка розвитку" видається з березня 2002 року, перереєстрований у зв'язку зі зміною сфери розповсюдження і назви журналу "Вісник" з 1997 р. (Рєєстраційний номер свідоцтва – КВ № 16780–5352 ПР від 25.05.2010 р.)

Науковий журнал "Економіка розвитку" включено до переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук (Бюлетень ВАК України, № 6, 2010).

Періодичне видання Науковий журнал "Економіка розвитку" включено до Каталогу видань України з доставкою. Індекс видання – 49222.

Web-сайт наукового журналу:
<http://www.ed.ksue.edu.ua/ER/UER/index.html>

Web-сайти, на яких представлено науковий журнал:

- ✓ Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Ecoroz/index.html
- ✓ Научная электронная библиотека: http://elibrary.ru/title_about.asp?id=32869
- ✓ DOAJ – Directory of Open Access Journals: <http://www.doaj.org/doi?func=openurl&genre=journal&issn=16831942>
- ✓ BASE – Bielefeld Academic Search Engine: <http://www.base-search.net/Search/Results?lookfor=url%3Aed.ksue.edu.ua&refid=dclink>
- ✓ WorldCat: http://www.worldcat.org/title/economics-of-development/oclc/774086872&referer=brief_results
- ✓ Index Copernicus International S.A.: <http://journals.indexcopernicus.com/passport.php?id=7897>
- ✓ The Asian Education Index: http://www.asian-education-index.com/business_index_E.php
- ✓ Ulrichsweb™ Global Serials Directory: <http://ulrichsweb.serialssolutions.com>

ЕКОНОМІКА РОЗВИТКУ

ECONOMICS OF DEVELOPMENT

грудень 2014 р. № 4 (72)
Затверджено на засіданні вченої ради університету.
Протокол № 4 від 17.11.2014 р.

Редакційна колегія

**Пономаренко В. С. – докт. екон. наук,
професор ХНЕУ ім. С. Кузнеця (головний редактор)**

Афанасьєв М. В. – канд. екон. наук, професор ХНЕУ ім. С. Кузнеця
Внукова Н. М. – докт. екон. наук, професор ХНЕУ ім. С. Кузнеця
Гонтарева І. В. – докт. екон. наук, доцент ХНЕУ ім. С. Кузнеця
(науковий редактор)

Гриньова В. М. – докт. екон. наук, професор ХНЕУ ім. С. Кузнеця

Дікань Л. В. – канд. екон. наук, професор ХНЕУ ім. С. Кузнеця

Дороніна М. С. – докт. екон. наук, професор ХНЕУ ім. С. Кузнеця

Дорохов О. В. – канд. техн. наук, професор ХНЕУ ім. С. Кузнеця

Іванов Ю. Б. – докт. екон. наук, професор Науково-дослідного

центру індустріальних проблем розвитку НАН України

Кизим М. О. – докт. екон. наук, професор Науково-дослідного

центру індустріальних проблем розвитку НАН України

Клебанова Т. С. – докт. екон. наук, професор ХНЕУ ім. С. Кузнеця

Козьменко О. В. – докт. екон. наук, професор Української академії

банківської справи Національного банку України

Криворотов В. В. – докт. екон. наук, професор Уральського

федерального університету імені першого Президента Росії

Б. Н. Ельцина (Росія)

Левікін В. М. – докт. техн. наук, професор Харківського

національного університету радіоелектроніки

Лутай Л. А. – докт. екон. наук, професор Донецького

національного університету економіки і торгівлі імені Михайла

Туган-Барановського

Маларець Л. М. – докт. екон. наук, професор ХНЕУ ім. С. Кузнеця

Назарова Г. В. – докт. екон. наук, професор ХНЕУ ім. С. Кузнеця

Нижесеродцев Р. М. – докт. екон. наук, зав. лабораторією Інститута

проблем управління РАН (Росія)

Орлов П. А. – докт. екон. наук, професор ХНЕУ ім. С. Кузнеця

Пилипенко А. А. – докт. екон. наук, професор ХНЕУ ім. С. Кузнеця

(заступник головного редактора)

Попов О. Є. – докт. екон. наук, професор ХНЕУ ім. С. Кузнеця

Пушкар О. І. – докт. екон. наук, професор ХНЕУ ім. С. Кузнеця

Чернов В. Г. – докт. екон. наук, професор Владимирського

государственного университета (Росія)

Чухрай Н. І. – докт. екон. наук, професор Національного університету

"Львівська політехніка"

Ястремська О. М. – докт. екон. наук, професор ХНЕУ ім. С. Кузнеця

Chauchat Jean-Hugues – Professeur (HdR) de l'Université Lumière

Lyon2 (France)

Chen Wei – PhD, Professor, Hebei University of Science and Technology

(China)

Gang Fan – Dr., Professor, Graduate School of Chinese Academy

of Social Sciences; Director of China's National Economic Research

Institute (China)

Hofstahler Hannes – Professor, Upper Austria University of Applied

Sciences (Austria)

Hollner Helmut – FH-Prof. DL Dr Techn University of Applied Sciences

KH "Technikum Wienn" (Austria)

Kalashnikov Vitaliy – Economy Doctor (ED), Assistant Professor,

Universidad Autónoma de Nuevo León (Mexico)

Ohrimenco Serghei – Dr. Sc. (Econ.), Professor, Academy of Economic

Studies (Moldova)

Pucher Robert – FH-Prof. DL Dr Techn, University of Applied Sciences

KH "Technikum Wienn" (Austria)

Sarkisyan Agop – PhD, D.A., Tsenov Academy of Economics (Bulgaria)

Solarz Jan Krzysztof – Prof. nadzw. dr hab., Akademia finansów,

Warszawa (Poland)

Vulanovic Milos – PhD, Assistant Professor of Finance, Western New

England University (USA)

Wackowski Kazimierz – Prof. nzw. dr hab., Politechnika Warszawska (Poland)

John (Jack) William McNeill – PhD, Professor of Anthropology

and Intercultural Studies, Providence University College (Canada)

Irina Yatskiv – Dr. Sc. Eng., Vice rector, Professor, Transport

and Telecommunication Institute (Latvia)

Duro Benic – PhD, Full Professor with tenure, University of Dubrovnik

(Croatia)

Christine Cooper – PhD MSc BA (hons), Professor, University of

Strathclyde, Glasgow (UK)

This is an open access journal which means that all content is freely available without charge to the user or his/her institution. Users are allowed to read, download, copy, distribute, print, search, or link to the full texts of the articles in this journal without asking prior permission from the publisher or the author. This is in accordance with the BOAI definition of open access.

Научный журнал является журналом с открытым доступом, что означает, что все содержимое находится в свободном бесплатном доступе для пользователя или его учреждения. Пользователям разрешается читать, загружать, копировать, распространять, печатать, искать или делать ссылки на полные тексты статей в этом журнале, не запрашивая разрешения у издателя или автора. Указанное соответствует определению BOAI относительно открытого доступа.

- Статті для публікації в науковому журналі відбираються на умовах подвійного закритого ("сліпого") рецензування.
- Відповідальність за достовірність фактів, дат, назв, імен, прізвищ, цифрових даних, які наводяться, несуть автори статей.
- Редакція може публікувати статті в порядку обговорення, не поділяючи точки зору авторів.
- У разі передрукування матеріалів посилання на "Економіку розвитку" обов'язкове.

© Харківський національний економічний університет імені Семени Кузнеця, 2014.

© Науковий журнал "Економіка розвитку", 2014.

© Видавництво ХНЕУ ім. С. Кузнеця, дизайн обкладинки, 2014.

Зміст

Механізм регулювання економіки

Миколок С. М. Ефективність механізму управлінської діяльності у сфері соціального влаштування дітей у регіоні.....	5
Плескач В. Ю. Дослідження динаміки інтегрального показника безробіття із застосуванням дисперсійного аналізу і Т-методу множинних порівнянь.....	10
Венгурська Н. С., Калантарова А. Р. Експортний потенціал харчової промисловості України.....	15
Грицаєнко М. І. Кадрове забезпечення аграрної науки України.....	19
Тищенко М. Р. Удосконалення процесів забезпечення житлового будівництва в Україні.....	26
Базавлук Н. Г. Визначальні чинники конкурентоспроможності національної економіки: сучасний контекст аналізу.....	30
Волюков В. В. Удосконалення трансферу технологій у вищих навчальних закладах.....	35
Васильчук І. П. Корпорація суспільної вигоди (Benefit Corporation) як нова організаційно-правова форма соціально відповідального підприємництва.....	43
Іванова О. Ю. Теоретико-методичне забезпечення вдосконалення системи податково-бюджетних відносин.....	48
Чмута І. М. Адаптація системи фінансового менеджменту банку до циклічності його розвитку.....	54
Ястремская О. А. Международный туризм: анализ, тенденции, менеджмент.....	61
Науменкова С. В., Цицик К. Ю. Макропруденційний банківський нагляд та умови забезпечення його ефективності.....	65
Сибірцев В. В. Організація інформаційно-інституціональної підтримки державного регулювання розвитку ринку праці.....	72

Економіка підприємства та управління виробництвом

Гонтарева І. В. Умови формування та властивості системної ефективності діяльності підприємства.....	79
Янчева Л. М., Бочуля Т. В. Оптимізація інформаційно-аналітичної системи підприємства на базі І-інжинірингу.....	83
Березовський К. М., Пилипенко Д. Р. Консолідація маркетингової інформації в управлінні інтегрованими корпоративними логістичними системами.....	89
Шимко А. В. Організаційне забезпечення застосування маркетингових технологій на торговельних підприємствах.....	94
Полоус О. В. Формування концептуальних засад розвитку трудового потенціалу аеропорту.....	99
S. Labunska. Methodological Approaches to the Evaluation and Analysis of the Impact of Interrelated Factors on the Business Innovation Capacity.....	105
Кіпа Д. В. Обґрунтування вибору конкурентної стратегії підприємства.....	110
Ястремська О. М., Яблонська-Агу Н. Л. Інвестиції: сучасне розуміння та класифікація.....	116
Щербак А. М. Особливості інформаційного управління та інформаційних процесів на промисловому підприємстві.....	121

Математичні методи, моделі та інформаційні технології в економіці

Пушкар О. І., Курбатова Ю. Л. Метод оцінювання цінності міжфірмових відносин у ланцюгах поставок на основі інструментарію теорії нечітких множин.....	125
Чернов В. Г., Дорохов О. В. Підхід до розробки подієвих сценаріїв на основі нечіткого моделювання.....	131

Contents

Economics Regulation Mechanism

S. Mykolluk. The Effectiveness of the Management Mechanism in the Social Placement of Children in the Region.....	5
V. Pleskach. Investigation into Unemployment Integrated Index Dynamics by Means of Variance Analysis and the T-method of Multiple Comparison.....	10
N. Vengerskaya, A. Kalantarova. The Export Potential of Food Industry of Ukraine.....	15
M. Grytsayenko. Staffing the Agrarian Science of Ukraine.....	19
M. Tyshchenko. Improving the Provision of Housing Construction in Ukraine.....	26
N. Bazaviuk. Determinants of the National Economy Competitiveness: a Modern Context of the Analysis.....	30
V. Volikov. Improvement of Technology Transfer in Higher Educational Establishments.....	35
I. Vasylichuk. Benefit Corporation as a New Organizational and Legal Form of Socially Responsible Entrepreneurship.....	43
O. Ivanova. Theoretical and Methodical Support of the Fiscal and Budget Relations System Improvement.....	48
I. Chmutova. Adaptation of the Bank Financial Management to its Development Cycle.....	54
O. Iastremska. International Tourism: Analysis, Tendencies, Management.....	61
S. Naumenkova, K. Tsytysk. Macropprudential Banking Supervision and Conditions of Ensuring its Effectiveness.....	65
V. Sybirtsev. Organization of the Institutional and Information Support for State Regulation of the Labor Market Development.....	72

Economics of Enterprise and Production Management

I. Gontareva. Conditions of Formation and Properties of System Efficiency of the Activity of an Enterprise.....	79
L. Yancheva, T. Bochulla. Optimization of the Company Information and Analytical System Based on I-engineering....	83
K. Berezovskiy, D. Pylypenko. Consolidating Marketing Information for the Integrated Corporate Logistics Systems Management.....	89
A. Shymko. Organizational Provision of the Marketing Technologies Use at Trading Enterprises.....	94
O. Polous. Forming Conceptual Principles of the Airport Labour Potential Development.....	99
S. Labunska. Methodological Approaches to the Evaluation and Analysis of the Impact of Interrelated Factors on the Business Innovation Capacity.....	105
D. Kipa. Justification of the Choice of a Competitive Strategy.....	110
O. Iastremska, N. Yablonska-Agu. Investments: Modern Understanding and Classification.....	116
A. Shcherbak. Features of Information Management and Information Processes at an Industrial Plant.....	121

Mathematical Methods, Models and Information Technologies in Economics

A. Pushkar, Yu. Kurbatova. The Method of Evaluation of Interfirm Relations in Supply Chains on the Basis of the Theory of Fuzzy Sets Tools.....	125
V. Chernov, O. Dorokhov. An Approach to the Development of Events Scenarios Based on Fuzzy Modeling....	131

*Когда наука достигает какой-либо вершины,
с нее открывается обширная перспектива
дальнейшего пути.
С. И. Вавилов*

Механізм регулювання економіки

УДК 332.1

JEL Classification: J13; I38

ЕФЕКТИВНІСТЬ МЕХАНІЗМУ УПРАВЛІНСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У СФЕРІ СОЦІАЛЬНОГО ВЛАШТУВАННЯ ДІТЕЙ У РЕГІОНІ

Миколюк С. М.

Визначено та досліджено механізм управлінської діяльності у сфері соціального влаштування дітей у регіоні. Встановлено та підтверджено, що управлінська діяльність у даній сфері можлива тільки на регіональному рівні. Визначено та досліджено суб'єкти управлінської діяльності в регіоні залежно від форм влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Запропоновано підхід до оцінювання ефективності управлінської діяльності у сфері соціального влаштування дітей у регіоні, де основними критеріями є: кількість дітей, які влаштовані в сімейні форми виховання, та кількість дітей, які перебувають на первинному обліку.

Ключові слова: управлінська діяльність; діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування; опіка (піклування); прийомні сім'ї; дитячі будинки сімейного типу; інтернатні заклади.

ЭФФЕКТИВНОСТЬ МЕХАНИЗМА УПРАВЛЕНЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В СФЕРЕ СОЦИАЛЬНОГО УСТРОЙСТВА ДЕТЕЙ В РЕГИОНЕ

Миколюк С. Н.

Определен и исследован механизм управленческой деятельности в сфере социального устройства детей в регионе. Установлено и подтверждено, что управленческая деятельность в данной сфере возможна только на региональном уровне. Определены и исследованы субъекты управленческой деятельности в регионе в зависимости от форм устройства детей-сирот и детей, лишенных родительской опеки. Предложен подход к оценке эффективности управленческой деятельности в сфере социального устройства детей в регионе, где основными критериями являются: количество детей, устроенных в семейные формы воспитания, и количество детей, которые находятся на первичном учете.

Ключевые слова: управленческая деятельность; дети-сироты и дети, лишенные родительской опеки; опека (попечительство); приемные семьи; детские дома семейного типа; интернатные учреждения.

THE EFFECTIVENESS OF THE MANAGEMENT MECHANISM IN THE SOCIAL PLACEMENT OF CHILDREN IN THE REGION

S. Mykoliuk

The mechanism of management activities in the social placement of children in the region has been identified and studied. The management activity in this area has been found and proved to be only possible on the regional level. The subjects of management activities in the region have been identified and examined, depending on the form of care for orphans and children deprived of parental care. An approach has been proposed to be applied to the evaluation of the effectiveness of management activities in the social placement of children in the region where the main criteria are: the number of children placed under the family care and the number of children who are initially registered.

Keywords: administrative activity, orphans and children deprived of parental care; guardianship (care); foster family; family type children homes; orphanages.

Становлення регіонів як головних суб'єктів забезпечення соціально-економічного розвитку держави, її конкурентного становища на світовій економічній і політичній арені зумовлює потребу в науково обґрунтованому вдосконаленні механізмів управління розвитком регіональних систем, що, у свою чергу, зумовлює необхідність удосконалення управління діяльності в регіоні.

Незважаючи на те що механізму управління діяльності присвячено чимало праць закордонних і вітчизняних вчених, таких, як: Гладишев А. Г., Дудукало Г. О., Друкер П. Ф., Румянцев З. П., Єліфанов А. О., Королюк Ю. Г., Лесик В. О., Мельник А. Ф., Новикова М. М., Поважний О. С., Спицина Н. С., Стеценко Т. О., Оболенський О. Ю., Фурманчук О. С., та інших [1 – 4], ця тема актуальна і сьогодні. Так, наприклад, Румянцев З. П. вважає, що "механізм управління <...> являє собою сукупність таких елементів, як організаційні форми і структури управління, методи і важелі впливу, що забезпечують ефективну реалізацію характерних для виробництва цілей і найбільш повно на даному етапі задоволення суспільні, колективні і індивідуальні інтереси та потреби" [3, с. 265]. Важливо при цьому розуміти, що механізм управління має бути як ефективним, так і результативним, тобто, кажучи словами П. Друкера, результативність – наслідок того, що "здійснюються правильні, потрібні речі" (*doing the right things*), а ефективність є наслідком того, щоб "робити ці речі правильним чином" (*doing things right*) [4, с. 78]. На сьогодні залишається недостатньо дослідженим механізм управління діяльності, особливо у сфері соціального влаштування дітей, немає методики оцінювання ефективності управління діяльності, що й зумовило актуальність даної теми.

Метою даної наукової публікації є визначення та дослідження об'єктів механізму управління діяльності у сфері соціального влаштування дітей у регіоні відповідно до чинних форм влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Автор ставить завдання запропонувати у статті підхід до оцінювання ефективності управління діяльності у сфері соціального влаштування дітей у регіоні.

Органи державної влади та місцевого самоврядування реалізують цілі і функції державного управління за допомогою управління діяльності.

Управлінська діяльність – сукупність скоординованих дій та заходів, спрямованих на досягнення певної мети в межах законодавчого поля. Під механізмом управління розуміють сукупність елементів управління, а саме систему управління (функції, структуру), управлінські рішення, процеси управління на основі цих рішень. Основною функцією управлінської діяльності у сфері соціального влаштування дітей є зменшення кількості дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, шляхом влаштування їх у сімейні форми виховання через процеси управління та прийняття управлінських рішень. До структури системи управління належать об'єкти, які приймають відповідні рішення та контролюють їх виконання. Необхідно проаналізувати механізм управлінської діяльності у сфері соціального влаштування дітей.

Сфера соціального влаштування – державне влаштування дитини в сім'ї громадян або інтернатні заклади з метою захисту їхніх прав та інтересів. Необхідно розглянути форми влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, й об'єкти управлінської діяльності, які приймають рішення про влаштування дитини. Слід наголосити на тому, що сфера соціального влаштування дитини можлива тільки на регіональному рівні.

Право дитини на сім'ю закріплене на законодавчому рівні й перш за все – в Конвенції ООН про права дитини, Конституції України тощо. Тільки виховання в сім'ї найкраще відповідає інтересам дитини.

У разі якщо дитина залишилась сиротою або позбавлена батьківського піклування, вона має право відповідно до законодавства, бути насамперед усиновленою або влаштованою під опіку, піклування, у прийомну сім'ю або дитячий будинок сімейного типу. Саме ці форми влаштування дитини є сімейними, тобто дають змогу дитині виховуватись і зростати в сім'ї. До інтернатного закладу (будинку дитини, дитячого будинку, школи-інтернату тощо) дитина може бути влаштована тільки в разі, якщо було вичерпано всі можливості для її влаштування в сім'ю. Дуже важливо враховувати, що згідно з вимогою українського законодавства таке влаштування не позбавляє службових осіб від пошуку сім'ї для дитини.

Попри спільну назву "сімейні форми", яка, по суті, означає перебування дитини на вихованні в сім'ї, кожна

із зазначених форм відрізняється одна від одної як за організаційними, так і за правовими ознаками.

З метою глибшого розуміння принципової відмінності, слід коротко зупинитись на кожній формі сімейного влаштування дитини.

Безумовно, найкращою з усіх можливих на сьогодні форм сімейного влаштування є усиновлення дитини, тобто прийняття її в сім'ю на правах рідної. Тільки ця форма влаштування з усіх наявних позбавляє дитину статусу дитини-сироти або дитини, позбавленої батьківського піклування. Усиновлення породжує між батьками (усиновителями) та дитиною взаємні права й обов'язки, які передбачені Сімейним кодексом України для батьків та їхніх біологічних дітей. Слід наголосити на тому, що усиновлення дитини відбувається тільки відповідно до рішення суду. Саме суд вирішує долю дитини щодо її усиновлення. Усиновлення дитини відбувається в суді за місцем перебування (проживання) дитини. Навіть у разі міжнародного усиновлення дитини її долю вирішує регіональний суд. Це ще раз підкреслює те, що сфера соціального влаштування дитини можлива тільки на регіональному рівні.

Більш традиційна для України сімейна форма влаштування дитини-сироти або дитини, позбавленої батьківського піклування, – це опіка, піклування.

Законодавством України визначено, що опікуном або піклувальником призначають переважно осіб, які перебувають у сімейних, родинних відносинах з підопічним, з урахуванням особистих стосунків між ними.

Дитина, над якою встановлено опіку, піклування, протягом усього часу перебування в сім'ї опікуна зберігає статус дитини-сироти або дитини, позбавленої батьківського піклування.

Як і у випадку усиновлення, законодавством не встановлено граничну кількість дітей, яку може бути влаштовано під опіку, піклування в одну сім'ю. Влаштування дитини під опіку (піклування) можливе на основі рішення суду або рішення органу опіки та піклування.

З 2005 року в Україні розпочалося активне створення прийомних сімей як форми сімейного виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування.

Прийомна сім'я – це сім'я або одинока особа, яка добровільно взяла на виховання та спільне проживання від одного до чотирьох дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування. Тобто, на відміну від усиновлення та опіки, кількість дітей, які влаштовуються в прийомну сім'ю, обмежена.

Влаштування дітей у прийомну сім'ю можливе тільки на основі рішення органу опіки та піклування. Між органом опіки та піклування і прийомними батьками укладається договір про спільне проживання, виховання та утримання дітей у сім'ї прийомних батьків. У разі припинення дії договору сім'я позбавляється статусу прийомної, а подальше влаштування прийомних дітей визначається органом опіки та піклування.

Особливою формою сімейного виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, є дитячий будинок сімейного типу.

Дитячий будинок сімейного типу – окрема сім'я, що створюється за бажанням подружжя або окремої особи, яка перебуває у шлюбі, для забезпечення сімейного виховання та спільного проживання не менше п'яти дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування. Загальна кількість дітей у такій сім'ї з урахуванням рідних дітей батьків-вихователів не може перевищувати 10 осіб.

Особи, які беруть на себе зобов'язання щодо дітей, набувають статусу батьків-вихователів. Діти, влаштовані до дитячого будинку сімейного типу, є вихованцями і не

втрачають статусу дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування.

Влаштування дітей у дитячий будинок сімейного типу можливе тільки на основі рішення органу опіки та піклування. У випадку зменшення кількості дітей-вихованців служби у справах дітей поповнюють дитячий будинок сімейного типу новими дітьми або ж переводять таку родину у статус прийомної. У разі ліквідації дитячого будинку сімейного типу подальше влаштування вихованців вирішується органом опіки та піклування. При цьому мають бути вжиті заходи саме для сімейного влаштування дітей.

Дитина, яка залишилась без батьківського піклування, тимчасово може бути влаштована відповідно до рішення органу опіки та піклування в інтернатні заклади для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування.

Влаштування дитини до закладу для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, не звільняє державні структури від обов'язку продовжувати роботу з реалізації права цієї дитини на сімейне виховання.

Таким чином, можна стверджувати, що автором визначено, досліджено та згруповано об'єкти управлінської діяльності у сфері соціального влаштування дітей відповідно до чинних форм влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування (табл. 1).

Таблиця 1

Форми влаштування дітей та об'єкти прийняття відповідних рішень

№ п/п	Форми влаштування дитини	Об'єкт прийняття рішення
1	Усиновлення	Суд
2	Опіка, піклування	Орган опіки та піклування, суд
3	Прийомна сім'я, дитячий будинок сімейного типу	Орган опіки та піклування
4	Інтернатний заклад	Орган опіки та піклування

Органами опіки та піклування є районні держадміністрації, виконавчі органи міських, районних у містах, сільських, селищних рад, які відповідно до законодавства провадять діяльність з надання статусу дитини-сироти та дитини, позбавленої батьківського піклування, влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, встановлення опіки та піклування над дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування, із захисту особистих, майнових та житлових прав дітей. Безпосереднє ведення справ та координація діяльності стосовно захисту прав дітей, зокрема дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, покладаються на служби у справах дітей [5]. Спірні питання виносяться на засідання Комісії з питань захисту прав дитини.

Комісія з питань захисту прав дитини є консультативно-дорадчим органом, що утворюється головою районної держадміністрації, виконавчого органу міської, районної у місті ради (рисунок). Комісію очолює голова районної держадміністрації, виконавчого органу міської, районної у місті ради. Голова Комісії може мати заступника. До складу Комісії на громадських засадах входять керівники структурних підрозділів районної держадміністрації, виконавчого органу міської, районної у місті ради, центрів соціальних служб у справах сім'ї, дітей та молоді, заступники керівників територіальних органів МВС та Міністерства юстиції, а також працівник служби у справах дітей, який виконує обов'язки секретаря Комісії.

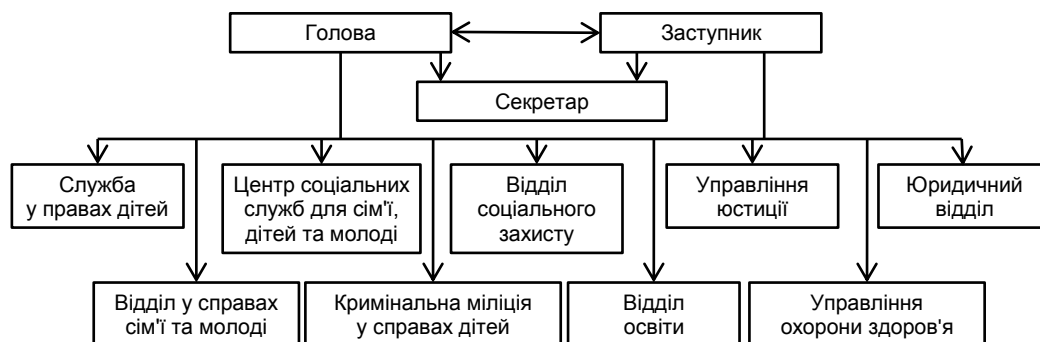

Рис. Типова структура Комісії з питань захисту прав дитини

Основною організаційною формою діяльності Комісії є її засідання, які проводяться у разі потреби, але не рідше ніж один раз на місяць. До участі в засіданнях Комісії можуть запрошуватися представники підприємств, установ, організацій та громадяни, які беруть безпосередню участь у вирішенні долі конкретної дитини, з правом дорадчого голосу.

Основним завданням Комісії є сприяння забезпеченню реалізації прав дитини на життя, охорону здоров'я, освіту, соціальний захист, сімейне виховання та всебічний розвиток.

Комісія відповідно до покладених на неї завдань розглядає питання, в тому числі спірні, які потребують колегіального вирішення [6].

Отже, механізмами управлінської діяльності у сфері соціального влаштування дітей є:

- 1) орган опіки та піклування;
- 2) Комісія з питань захисту прав дитини;
- 3) суд.

Враховуючи те, що робота органу опіки та піклування спрямована на зменшення кількості дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, які перебувають на первинному обліку, шляхом влаштування їх в сімейні форми виховання, є можливість оцінити ефективність управлінської діяльності у сфері соціального влаштування. Зрозуміло, що ефективність діяльності напряду

залежить від ефективності механізму управління, тому що механізм управління складається із системи управління, структури управління, процесів управління та управлінських рішень. Тому механізм ефективності управління можна визначити як сукупну ефективність його об'єктів. Враховуючи, що мета об'єктів, які приймають управлінські рішення, одна і спрямована на збільшення кількості влаштування дітей-сиріт у сімейні форми виховання, можна говорити про соціальну ефективність управління.

Соціальна ефективність управління показує, якою мірою задовольняється попит на послугу. Саме тому автор пропонує наступним чином оцінювати ефективність управлінської діяльності у сфері соціального влаштування:

$$E_y = \frac{D_b}{D_n} \times 100,$$

де E_y – ефективність управлінської діяльності у сфері соціального влаштування дітей, %;

D_b – кількість дітей, які влаштовані в сімейні форми виховання;

D_n – кількість дітей, які перебувають на первинному обліку.

Фактично такі статистичні дані завжди аналізувались на регіональному та республіканському рівнях (табл. 2).

Таблиця 2

Ефективність управлінської діяльності у сфері соціального влаштування дітей

Назва регіону	Кількість дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, які перебувають на первинному обліку, станом на 01.01.2013 р.	Усього дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, в сімейних формах виховання, станом на 01.01.2013 р.	Ефективність управлінської діяльності регіону, %
1	2	3	4
АР Крим	4 409	3 578	81,1
Вінницька обл.	2 916	2 405	82,4
Волинська обл.	1 846	1 555	84,2
Дніпропетровська обл.	9 323	7 799	83,6
Донецька обл.	9 897	7 911	79,9
Житомирська обл.	3 584	2 864	79,9
Закарпатська обл.	2 397	1 801	75,1
Запорізька обл.	4 248	3 221	75,8
Івано-Франківська обл.	1 603	1 376	85,8
Київська обл.	3 666	3 081	84
Кіровоградська обл.	3 375	2 706	80,1

1	2	3	4
Луганська обл.	4 880	3 608	73,9
Львівська обл.	2 801	2 349	83,8
Миколаївська обл.	3 816	2 834	74,2
Одеська обл.	6 432	4 938	76,7
Полтавська обл.	2 589	2 065	79,7
Рівненська обл.	1 844	1 680	91,1
Сумська обл.	2 363	1 945	82,3
Тернопільська обл.	1 250	1 037	82,9
Харківська обл.	4 756	4 019	84,5
Херсонська обл.	3 166	2 610	82,4
Хмельницька обл.	2 352	1 851	78,6
Черкаська обл.	2 485	2 120	85,3
Чернівецька обл.	1246	1 062	85,2
Чернігівська обл.	2537	1 983	78,1
м. Київ	2412	2 061	85,4
м. Севастополь	672	551	81,9
Разом	92 865	75 010	80,7

Примітка. Розраховано автором на основі даних джерела [7].

Автор пропонує подивитись на ці дані з іншого ракурсу, а саме як на результат управлінської діяльності того чи іншого регіону у сфері соціального влаштування дітей. Так, найвищий показник ефективності управлінської діяльності у сфері влаштування дітей мають Рівненська, Івано-Франківська, Харківська та Волинська області, найнижчий показник ефективності – Луганська, Миколаївська, Закарпатська та Запорізька області. Автор вважає, що такий підхід дає можливість здійснювати контрольну функцію органам регіонального управління з метою подальшого планування і коригування показників ефективності управлінської діяльності в регіоні.

Отже, проведене в даній роботі наукове дослідження дозволяє зробити ряд висновків та внести пропозиції щодо ефективності управлінської діяльності у сфері соціального влаштування дітей у регіоні, а саме:

1) встановлено та підтверджено, що управлінська діяльність у сфері влаштування дітей можлива тільки на регіональному рівні;

2) визначено та досліджено об'єкти управлінської діяльності у сфері соціального влаштування дітей у регіоні залежно від форм влаштування;

3) запропоновано підхід до оцінювання ефективності управлінської діяльності у сфері соціального влаштування дітей у регіоні, де основними критеріями є: кількість дітей, які влаштовані в сімейні форми виховання, та кількість дітей, які перебувають на первинному обліку.

М.: Высшая школа, 2001. – 271 с. 4. Друкер П. Ф. Задачи менеджмента в XXI веке : учеб. пособ. / П. Ф. Друкер ; пер. с англ. – М.: Изд. дом "Вильямс", 2003. – 426 с. 5. Дудукало Г. О. Удосконалення механізму управління підприємством на засадах ефективного використання персоналу / Г. О. Дудукало // Актуальні проблеми економіки. – 2013. – № 8 (146). – С. 55–60. 6. Питання діяльності органів опіки та піклування, пов'язаної із захистом прав дитини : постанова Кабінету Міністрів України від 24 вересня 2008 року № 866 зі змінами та доповненнями [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/866-2008-%D0%BF>. 7. Типове положення про Комісію з питань захисту прав дитини : положення Кабінету Міністрів України від 24 вересня 2008 року зі змінами та доповненнями [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/866-2008-%D0%BF>. 8. Звіт Департаменту сім'ї та молоді за 2012 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://mlsp.kmu.gov.ua/document/149411/2.doc>.

References: 1. Melnyk A. F. *Modernizatsiia suspilnoho sektoru ekonomiky v umovakh hlobalnykh zmin : monohrafiia* [The Modernization of Public Sector in Terms of Global Change : monograph] / A. F. Melnyk. – Ternopil : TNEU, 2009. – 528 p. 2. Lesyk V. O. *Pidkhody do vyznachennia poniattia "tekhnohologii upravlinnia"* [Approaches to the Definition of the Concept "Management Technologies"] / V. O. Lesyk, V. M. Hryhorenko // *Ekonomika rozvytku*. – 2013. – No. 4. – P. 62–69. 3. *Osnovy sotsialnogo upravleniya : ucheb. posob.* [Fundamentals of Social Control : textbook] / [A. G. Gladyshev, V. N. Ivanov, V. I. Patrushev et al.] ; pod red. V. N. Ivanova. – M.: Vysshaya shkola, 2001. – 271 p. 4. Druker P. F. *Zadachi menedzhmenta v XXI veke : ucheb. posob.* [Management Tasks in the Twenty-first Century] / P. F. Druker ; per. s angl. – M.: Izd. dom "Vilyams", 2003. – 426 p. 5. Dudukalo H. O. *Udoskonalennia mekhanizmu upravlinnia pidpriemstvom na zasadaakh efektyvnoho vykorystannia personalu* [Company Management Mechanism Improvement Based on the Effective Personnel Use] / H. O. Dudukalo // *Aktualni problemy ekonomiky*. – 2013. – No. 8 (146). – P. 55–60.

Література: 1. Мельник А. Ф. Модернізація суспільного сектору економіки в умовах глобальних змін : монографія / А. Ф. Мельник. – Тернопіль : ТНЕУ, 2009. – 528 с. 2. Лесик В. О. Підходи до визначення поняття "технології управління" / В. О. Лесик, В. М. Григоренко // *Економіка розвитку*. – 2013. – № 4. – С. 62–69. 3. Основы социального управления : учеб. пособ. / [А. Г. Гладышев, В. Н. Иванов, В. И. Патрушев и др.] ; под ред. В. Н. Иванова. –

6. Pytannia diialnosti orhaniv opiky ta pikluvannia, poviazanoi iz zakhystom prav dytyny : postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 24 veresnia 2008 roku No. 866 zi zminamy ta dopovnenniamy [Electronic resource]. – Access mode : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/866-2008-%D0%BF>. 7. Typove polozhennia pro Komisiu z pytan zakhystu prav dytyny : polozhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 24 veresnia 2008 roku zi zminamy ta dopovnenniamy [Electronic resource]. – Access mode : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/866-2008-%D0%BF>. 8. Zvit Departamentu simi ta molodi za 2012 rik [Electronic resource]. – Access mode : <http://mlsp.kmu.gov.ua/document/149411/2.doc>.

Інформація про автора

Миколук Світлана Миколаївна – аспірант кафедри інженерного менеджменту Тернопільського національного економічного університету (46020, Україна, м. Тернопіль, вул. Львівська, 11, e-mail: mukolyk_s@mail.ru).

Информация об авторе

Миколук Светлана Николаевна – аспирант кафедры инженерного менеджмента Тернопольского национального экономического университета (46020, Украина, г. Тернополь, ул. Львовская, 11, e-mail: mukolyk_s@mail.ru).

Information about the author

S. Mykoliuk – postgraduate student of the Department of Engineering Management of Ternopil National Economic University (11 Lvivska St., 46020, Ternopil, Ukraine, e-mail: mukolyk_s@mail.ru).

*Стаття надійшла до ред.
02.07.2014 р.*

УДК 311.31:331.56

JEL Classification: J64; C44

ДОСЛІДЖЕННЯ ДИНАМІКИ ІНТЕГРАЛЬНОГО ПОКАЗНИКА БЕЗРОБІТТЯ ІЗ ЗАСТОСУВАННЯМ ДИСПЕРСІЙНОГО АНАЛІЗУ І Т-МЕТОДУ МНОЖИННИХ ПОРІВНЯНЬ

Плескач В. Ю.

Обґрунтовано метод обчислення інтегрального показника безробіття у 2006 – 2011 рр. на регіональному рівні. Запропоновано методику дослідження його динаміки на основі дисперсійного аналізу та Т-методу множинних порівнянь задля своєчасного виявлення негативних тенденцій і забезпечення оперативного прийняття управлінських рішень. Проведено порівняльне оцінювання сталості процесу безробіття в Ковельському районі Волинської області протягом 6-ти років, результат якого свідчить про те, що впродовж 2006 – 2011 рр. у даному регіоні ситуація з безробіттям є стабільною, а це важливо для органів місцевого державного управління.

Ключові слова: безробіття, інтегральний показник, дисперсійний аналіз.

ИССЛЕДОВАНИЕ ДИНАМИКИ ИНТЕГРАЛЬНОГО ПОКАЗАТЕЛЯ БЕЗРАБОТИЦЫ С ПРИМЕНЕНИЕМ ДИСПЕРСИОННОГО АНАЛИЗА И Т-МЕТОДА МНОЖЕСТВЕННЫХ СРАВНЕНИЙ

Плескач В. Ю.

Обоснован метод вычисления интегрального показателя безработицы в 2006 – 2011 гг. на региональном уровне. Предложена методика исследования его динамики на основе дисперсионного анализа и Т-метода множественных сравнений для своевременного выявления

негативных тенденций и обеспечения оперативного принятия управленческих решений. Проведена сравнительная оценка устойчивости процесса безработицы в Ковельском районе Волынской области на протяжении 6-ти лет, результат которого свидетельствует о том, что на протяжении 2006 – 2011 гг. в данном регионе ситуация с безработицей является стабильной, а это важно для органов местного государственного управления.

Ключевые слова: безработица, интегральный показатель, дисперсионный анализ.

INVESTIGATION INTO UNEMPLOYMENT INTEGRATED INDEX DYNAMICS BY MEANS OF VARIANCE ANALYSIS AND THE T-METHOD OF MULTIPLE COMPARISON

V. Pleskach

The method of calculation of regional unemployment integrated index in 2006 – 2011 has been substantiated. A method of investigation into its dynamics on the basis of the variance analysis and the T-method of multiple comparison has been suggested in order to timely identify negative tendencies and make efficient managerial decisions. Comparative evaluation of the stability of the unemployment process in Volyn region Kovel district for 6 year long has been carried out to testify that the unemployment state in this district in 2006 – 2011 was stable, which is important for the local public administration.

Keywords: unemployment, integral index, variance analysis.

Інтегральні показники, обчислені на основі багатовимірної середньої, широко застосовуються в міжнародній та вітчизняній статистиці [1 – 4]. Проте інтегральні показники безробіття регіону, які враховують низку доступних офіційних показників, наскільки відомо автору, ще не використовувались в Україні на рівні районів. У даному дослідженні обґрунтовано метод обчислення інтегрального показника безробіття регіону в кожному звітному році і розглянуто методику дослідження його динаміки на основі дисперсійного аналізу і Т-методу множинних порівнянь.

У процесі вивчення динаміки інтегральних показників однією із найбільш актуальних проблем є питання їх надійності, оскільки зі статистичної точки зору кожен такий показник розглядається як випадкова величина, найпершою характеристикою точності якої є, як відомо, дисперсія або середня квадратична похибка. Завданням автора є застосування методу оцінювання значущості змін багатовимірного показника на основі процедур дисперсійного аналізу [5; 6] і особливо Т-методу множинних порівнянь, який має належне наукове обґрунтування і є невід'ємною, проте недостатньо висвітленою у вітчизняній літературі, частиною ANOVA.

Метою даного дослідження є оцінювання істотності змін річних значень інтегрального показника безробіття на регіональному рівні на основі дисперсійного аналізу і Т-методу множинних порівнянь із використанням досить рідко застосовуваного у статистиці стьюдентизованого розмаху.

Інтегральний показник безробіття $\bar{P}_j$ за рік j , який автор поклав в основу дослідження, отримано за формулою:

$$\bar{P}_j = \frac{\sum P_{ij}}{m}, \quad (1)$$

де $m = 4$ (кількість офіційно доступних показників, які в цілому дають комплексну оцінку стану безробіття в регіоні) [7]:

- 1) кількість безробітних на кінець року x_{1j} ;
- 2) кількість працевлаштованих осіб протягом року x_{2j} ;
- 3) кількість осіб, направлених на професійне навчання протягом року x_{3j} ;
- 4) кількість осіб, направлених на громадські роботи протягом року x_{4j} .

На початковому етапі автор зводив абсолютні показники безробіття в регіоні до відносних за формулами:

$$p_{1j} = \frac{x_{1j}}{HH_{j\text{кр.}}}; \quad p_{2j} = \left(\frac{x_{2j}}{HH_{j\text{кр.}} + HH_{j\text{п.р.}}} \right) \sqrt{2}; \quad (2)$$

$$p_{3j} = \left(\frac{x_{3j}}{HH_{j\text{кр.}} + HH_{j\text{п.р.}}} \right) \sqrt{2}; \quad p_{4j} = \left(\frac{x_{4j}}{HH_{j\text{кр.}} + HH_{j\text{п.р.}}} \right) \sqrt{2};$$

де $HH_{j\text{кр.}}$ – наявне населення по даному регіону на кінець j -го року;

$HH_{j\text{п.р.}}$ – наявне населення по даному регіону на початок j -го року.

На наступному етапі автором було здійснено нормування відносно середнього (табл. 1):

а) для показників-стимуляторів (x_{2j} , x_{3j} , x_{4j}):

$$P_{ij} = \frac{p_{ij}}{\bar{x}}; \quad (3)$$

б) для показників-дестимуляторів (x_{1j}):

$$P_{ij} = \frac{\bar{x}}{p_{ij}}; \quad (4)$$

де $\bar{x}$ – середнє кожного відносного показника за 2006 – 2011 рр. по Волинській області.

Таблиця 1

Нормовані значення показників P_{ij} Ковельського району Волинської області за 2006 – 2011 рр.

Рік, j	Ковельський район			
	Показники-дестимулятори	Показники-стимулятори		
	P_{1j}	P_{2j}	P_{3j}	P_{4j}
2006	0,848	1,575	1,260	1,340
2007	1,065	1,385	1,238	1,337
2008	0,574	1,446	1,329	1,233
2009	1,590	0,839	0,591	0,889
2010	1,083	0,671	0,949	0,977
2011	1,434	0,818	1,109	1,450

Значення регіональної комплексної оцінки безробіття $\bar{P}_j$ по Ковельському району за 2006 – 2011 рр. наведені в табл. 2.

Таблиця 2

Щорічні значення комплексної оцінки безробіття $\bar{P}_j$ по Ковельському району Волинської області

j	P_{1j}	P_{2j}	P_{3j}	P_{4j}	$\bar{P}_j$
2006	0,8483	1,5751	1,2603	1,3398	1,2559
2007	1,0646	1,3855	1,2378	1,3373	1,2563
2008	0,5743	1,4461	1,3295	1,2334	1,1458
2009	1,5903	0,8395	0,5914	0,8886	0,9774
2010	1,0832	0,6711	0,9487	0,9773	0,9201
2011	1,4340	0,8176	1,1095	1,4503	1,2028

У процесі дослідження динаміки змін основного, отриманого автором показника безробіття регіону $\bar{P}_j$ з року в рік виникає таке найбільш важливе питання, чи дійсно цей показник істотно змінювався впродовж 2006 – 2011 рр.

Для перевірки статистичної гіпотези про те, що $\bar{P}_j$ істотно змінювався у вказаному періоді, доцільно застосувати дисперсійний аналіз.

У дисперсійному аналізі гіпотеза про істотність змін показника $\bar{P}_j$ залежно від фактора j визначається, як відомо, за допомогою F-відношення Фішера:

$$F = \frac{S_1^2}{S_2^2} > F_{кр., \alpha, k_1, k_2}, \quad (5)$$

яке обчислене як результат ділення факторної дисперсії S_1^2 на залишкову дисперсію S_2^2 , де $F_{кр., \alpha, k_1, k_2}$ – критичне значення F-відношення, знайдене для рівнів ризику α і ступенів свободи факторної дисперсії $k_1 = k - 1$, у якому $k = 6$ – кількість річних оцінок інтегрального показника безробіття $\bar{P}_j$, m – кількість показників. $k_2 = N - k = 24 - 6 = 18$, де $N = m \cdot k = 4 \cdot 6 = 24$.

Факторна S_1^2 , залишкова S_2^2 і загальна дисперсія у дисперсійному аналізі обчислюються за такими формулами:

$$S_1^2 = \frac{Q_1}{k-1}; \quad S_2^2 = \frac{Q_2}{N-k}; \quad S^2 = \frac{Q}{N-1}. \quad (6)$$

Контроль правильності обчислень здійснюється на основі такої рівності:

$$Q = Q_1 + Q_2, \quad (7)$$

де
$$Q = \sum_{i=1}^m \sum_{j=1}^k (P_{ij} - \bar{P})^2; \quad (8)$$

$$\bar{P} = \frac{\sum_{j=1}^k \bar{P}_j}{k}; \quad Q_1 = \sum_{j=1}^k m(\bar{P}_j - \bar{P})^2; \quad (9)$$

$$Q_2 = \sum_{i=1}^m \sum_{j=1}^k (P_{ij} - \bar{P}_j)^2. \quad (10)$$

Однією з важливих умов застосування дисперсійного аналізу є рівність дисперсій значень P_{ij} при j фіксованому. Перевірку гіпотези про рівність дисперсій значень P_{ij} при j фіксованому доцільно здійснити на основі М-статистики Бартлетта [8]:

$$M = n \ln \left(\frac{1}{n} \sum_{j=1}^k V_j s_j^2 \right) - \sum_{j=1}^k V_j \ln s_j^2, \quad (11)$$

де $V_i = 4 - 1 = 3$;

$n = \sum V_i = 18$;

s_j^2 – незміщена оцінка дисперсії інтегральних показників $\bar{P}_j$ у рік j .

Обчислення М-статистики виконано на основі даних табл. 3.

Таблиця 3

Вихідні дані для розрахунку М-статистики

Рік, j	s_j^2	V_i	$\frac{1}{V_j}$	$s_j^2 V_j$	$\ln s_j^2$	$V_j \ln s_j^2$
2006	0,09169	3	0,33	0,27507	-2,38934	-7,16801
2007	0,02012	3	0,33	0,06035	-3,90615	-11,7184
2008	0,15273	3	0,33	0,45818	-1,87912	-5,63735
2009	0,18388	3	0,33	0,55163	-1,69349	-5,08046
2010	0,03090	3	0,33	0,09270	-3,47696	-10,4309
2011	0,09060	3	0,33	0,27181	-2,40125	-7,20375
Σ			1,98	1,70975		-47,2389

Використовуючи значення сум табл. 3, можна обчислити М-статистику:

$$M = 18 \cdot \ln\left(\frac{1}{18} \cdot 1,710\right) + 47,239 = 4,87.$$

Критичні значення М-статистики Бартлетта вибирають з таблиць [8, с. 302] залежно від k і від $C_1 = \sum_{j=1}^k \frac{1}{V_j} - \frac{1}{n} = 1,98 - 0,06 = 1,92$. Із таблиць процентних значень статистики М за рівня ризику $\alpha = 5\%$ видно, що отримано значення:

$$M = 4,87 < M_{5\%, 1,9} = 12,35. \quad (12)$$

Із нерівності (12) можна зробити висновок, що з рівнем значущості 5% відмінності незміщених дисперсій S_j^2 слід визнати неістотними, тобто застосування дисперсійного аналізу є цілком обґрунтованим і висновки, зроблені на його основі є правильними.

Виконавши контрольну перевірку обчислень за допомогою формули (7), отримуємо на основі формул (6) наступні значення факторної і залишкової дисперсій:

$$S_1^2 = 0,084, S_2^2 = 0,095.$$

Використовуючи дисперсії S_1^2 і S_2^2 обчислюємо для них F-відношення Фішера (5):

$$F = \frac{S_1^2}{S_2^2} = \frac{0,084}{0,095} = 0,884 < F_{кр., \alpha\%, k_1, k_2} = F_{кр., 5\%, 5, 18} = 2,773,$$

де $k_1 = k - 1$, $k_2 = N - k = 18$ – ступені свободи відповідно для факторної і залишкової дисперсій.

А це означає, що протягом 6 років – з 2006 до 2011 року – ситуація з безробіттям істотно не змінилась, тобто є стабільною.

Для перевірки зробленого висновку можна скористатись також Т-методом множинних порівнянь. Суть цього методу полягає у визначенні істотності розбіжностей у показниках на основі використання стьюдентизованого розмаху. Цей метод застосовують у тому разі, коли кожен показник отримано за вибірками однакового обсягу і коли кількість середніх значень показників $k \geq 3$. У даному випадку $k = 6$.

У Т-методі рішення про істотність розбіжностей $C_k^2 = \frac{k!}{(k-2)!}$ – пар середніх – оцінюється на основі нерівності:

$$\frac{\bar{P}_i - \bar{P}_j}{S_2/\sqrt{m}} > t_{\alpha, k, k_2},$$

де t – квантиль стьюдентизованого розмаху, який обчислюється за таблицями [6, с. 594] і який залежить від трьох параметрів α , k і $k_2 = km - k$.

Саме застосування Т-методу, реалізація якого подана в табл. 4, розподіляється на три етапи:

1. Знаходять усі C_k^2 різниць між значеннями інтегрального показника безробіття.

2. Усі різниці ділять на $S_2/\sqrt{m}$, де S_2^2 – залишкова дисперсія.

3. За таблицями [6, с. 594] визначають квантиль t_{α, k, k_2} стьюдентизованого розмаху. Розподіл стьюдентизованого розмаху – це статистичний розподіл різниць між $\max$ і $\min$ середніми в k незалежних вибірках за m спостережень із нормальної сукупності, що поділені на $S_2/\sqrt{m}$. Існує ціла сім'я таких розподілів, оскільки для різних пар значень k і m отримано різні розподіли. Для вибору конкретного розподілу потрібні два параметри k і $mk - k = k_2$. Усі C_k^2 пар різниць виду $(\bar{P}_i - \bar{P}_j) \sqrt{\frac{S_2^2}{m}}$ порівнюються з квантилем $t_{\alpha, k, k_2} = 4,49$, при $\alpha = 0,05$, а $k = 6$, $k_2 = km - k = 6 \cdot 4 - 6 = 18$. Якщо якась із різниць $(\bar{P}_i - \bar{P}_j) \sqrt{\frac{S_2^2}{m}}$ більша від цього квантиля, то робиться висновок про істотність розбіжностей середніх у цій парі.

Усі вказані етапи застосування Т-методу реалізовані в табл. 4.

Таблиця 4

Оцінка істотності змін інтегрального показника безробіття $\bar{P}_j$, обчисленого для Ковельського району в 2006 – 2011 рр. на основі Т-методу

№ п/п	Назва різниць для інтегрального показника безробіття	Фактичне значення різниць	$\frac{ \bar{P}_i - \bar{P}_j }{S_2/\sqrt{m}}$
1	$\bar{P}_{2006} - \bar{P}_{2007}$	-0,0004	0,0026
2	$\bar{P}_{2006} - \bar{P}_{2008}$	0,1101	0,7145
3	$\bar{P}_{2006} - \bar{P}_{2009}$	0,2785	1,8073
4	$\bar{P}_{2006} - \bar{P}_{2010}$	0,3358	2,1791
5	$\bar{P}_{2007} - \bar{P}_{2008}$	0,1105	0,7171
6	$\bar{P}_{2007} - \bar{P}_{2009}$	0,2789	1,8099
7	$\bar{P}_{2007} - \bar{P}_{2010}$	0,3362	2,1817
8	$\bar{P}_{2008} - \bar{P}_{2009}$	0,1684	1,0928
9	$\bar{P}_{2008} - \bar{P}_{2010}$	0,2257	1,4646
10	$\bar{P}_{2009} - \bar{P}_{2010}$	0,0573	0,3718
11	$\bar{P}_{2006} - \bar{P}_{2011}$	0,0531	0,3446
12	$\bar{P}_{2007} - \bar{P}_{2011}$	0,0535	0,3472
13	$\bar{P}_{2008} - \bar{P}_{2011}$	-0,0570	0,3699
14	$\bar{P}_{2009} - \bar{P}_{2011}$	-0,2254	1,4627
15	$\bar{P}_{2010} - \bar{P}_{2011}$	-0,2827	1,8345

Як видно з колонки 4 табл. 4, жодна з різниць не перевищує значення квантиля стьюдентизованого розма-

ху $t_{0,05;6;18} = 4,49$. А це означає, що у 2006 – 2011 рр. інтегральний показник безробіття $\bar{P}_j$ не зазнав істотних змін, тобто ситуація із загальним станом безробіття в Ковельському районі є досить стабільною.

Отже, автором запропоновано такі етапи для дослідження динаміки інтегрального показника безробіття $\bar{P}_j$:

- 1) визначається істотність зміни показника за допомогою F-відношення Фішера залежно від фактора j ;
- 2) визначаються дисперсії: загальна, факторна і залишкова;
- 3) здійснюється контроль обчислень на основі правила додавання дисперсій (6);
- 4) визначається правомірність застосування дисперсійного аналізу за допомогою М-статистики Бартлетта;
- 5) з метою підтвердження надійності основного висновку застосовується метод Т-множинних порівнянь.

Отримані автором результати застосування дисперсійного аналізу дозволяють зробити наступний важливий для органів місцевого державного управління висновок: інтегральний показник стану безробіття $\bar{P}_j$ за 2006 – 2011 рр. свідчить про фактичну незмінність ситуації на ринку праці. Стабільність ситуації на ринку праці в Ковельському районі Волинської області підтверджена також результатом застосування Т-методу множинних порівнянь.

Література: 1. Кулинич О. І. Теорія статистики : [підруч.] / О. І. Кулинич, Р. О. Кулинич. – [5-те вид., перероб. і доп.]. – К. : Знання, 2010. – 239 с. 2. Статистика : підручник / С. С. Герасименко, А. В. Головач, А. М. Єрина та ін. ; за наук. ред. д-ра екон. наук С. С. Герасименка. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К. : КНЕУ, 2000. – 467 с. 3. Пономаренко В. С. Визначення інтегрального показника системної ефективності розвитку підприємства / В. С. Пономаренко, І. В. Гонтарева // Економіка розвитку. – 2012. – № 1 (61). – С. 86–94. 4. Васильєва Т. А. Інтегральне оцінювання інноваційного потенціалу національної економіки України: науково-методичний підхід і практичні розрахунки / Т. А. Васильєва, В. О. Касьяненко // Актуальні проблеми економіки. – 2012. – № 6 (144). – С. 50–60. 5. Гласс Дж. Статистические методы в педагогике и психологии / Дж. Гласс, Дж. Стенли. – М. : Изд. "Прогресс", 1976. – 478 с. 6. Шеффе Г. Дисперсионный анализ / Г. Шеффе. – М. : Физматгиз, 1963. – 628 с. 7. Плєскач В. Ю. Характеристика стану безробіття району на основі багатовимірної середньої / В. Ю. Плєскач // Проблеми утвердження та перспективи розвитку української державності, нації та духовності: історія та сучасність. Серія: Україна – Цивілізація. – Ужгород : ІВЦ УУБА-КаУ, 2014. – Т. 2. – С. 126–132. 8. Болшев Л. Н. Таблицы математической статистики / Л. Н. Болшев, Н. В. Смирнов. – М. : ВЦ АН СССР, 1968. – 474 с.

References: 1. Kulynych O. I. Teoriia statystyky : [pidruch.] / O. I. Kulynych, R. O. Kulynych. – [5-te vyd., pererob. i dop.]. – K. : Znan-
nia, 2010. – 239 p. 2. Statysyka : pidruchnyk / S. S. Herasymenko, A. V. Holovach, A. M. Yerina et al. ; za nauk. red. d-ra ekon. nauk S. S. Herasymenka. – 2-he vyd., pererob. i dop. – K. : KNEU, 2000. –

467 p. 3. Ponomarenko V. S. Vyznachennia intehralnogo pokaznyka systemnoi efektyvnosti rozvytku pidpriemstva [Determining the Integrated Index of Company Development System Efficiency] / V. S. Ponomarenko, I. V. Gontareva // Ekonomika rozvytku. – 2011 – No. 1 (61). – P. 86–94. 4. Vasyliieva T. A. Intehralne otsiniuvannia innovatsiinoho potentsialu natsionalnoi ekonomiky Ukrainy: naukovo-metodychnyi pidkhid i praktychni rozrakhunky [Integral Evaluation of Ukraine's National Economy Innovation Potential: Scientific and Methodical Approach and Practical Calculations] / T. A. Vasyliieva, V. O. Kasianenko // Aktualni problemy ekonomiky. – 2012. – No. 6 (144). – P. 50–60. 5. Glass Dzh. Statisticheskie metody v pedagogike i psikhologii / Dzh. Glass, Dzh. Stenli. – M. : Izd. "Progress", 1976. – 478 p. 6. Sheffe G. Dispersionnyy analiz / G. Sheffe. – M. : Fizmatgiz, 1963. – 628 p. 7. Pleskach V. Yu. Kharakterystyka stanu bezrobittia raionu na osnovi bahatovymirnoi serednoi / V. Yu. Pleskach // Problemy utverdzhennia ta perspektyvy rozvytku ukrainskoi derzhavnosti, natsii ta dukhovnosti: istoriia ta suchasnist. Seriia: Ukraina – Tsyvilizatsiia. – Uzhhorod : IBTS UUBA-KaU, 2014. – Vol. 2. – P. 126–132. 8. Bolshev L. N. Tablitsy matematicheskoy statistiki / L. N. Bolshev, N. V. Smirnov. – M. : VTs AN SSSR, 1968. – 474 p.

Інформація про автора

Плєскач Валентина Юрївна – аспірант державного підприємства "Науково-технічний комплекс статистичних досліджень", провідний спеціаліст-економіст управління статистики в Ковельському районі Головного управління статистики у Волинській області Державної служби статистики України (45000, Україна, Волинська обл., м. Ковель, бул. Лесі Українки, 35/10, e-mail: valya_pleskach@mail.ru).

Информация об авторе

Плєскач Валентина Юрьевна – аспирант государственного предприятия "Научно-технический комплекс статистических исследований", ведущий специалист-экономист управления статистики в Ковельском районе Главного управления статистики в Волынской области Государственной службы статистики Украины (45000, Украина, Волынская обл., г. Ковель, бул. Леси Украинки, 35/10, e-mail: valya_pleskach@mail.ru).

Information about the author

V. Pleskach – postgraduate student of the state enterprise "Scientific and Technical Complex of Statistical Research", leading expert economist of the Department of Statistics in Kovel district of the Main Department of Statistics in Volyn region of State Statistics Service of Ukraine (35/10 Lesia Ukrainka Blvd., 45000, Kovel, Volyn region, Ukraine, e-mail: valya_pleskach@mail.ru).

Стаття надійшла до ред.
20.06.2014 р.

УДК 339.564:664(477)

JEL Classification: F29; L66

ЕКСПОРТНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ХАРЧОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ УКРАЇНИ

**Венгерська Н. С.
Калантарова А. Р.**

Зазначено, що одним із найважливіших напрямів розвитку експортних можливостей національної економіки є експортний потенціал харчової промисловості України. Охарактеризовано властивий Україні постачально-збутовий і посередницько-торговельний характер виходу у світогосподарську сферу, який не реалізує всіх потенційних експортних можливостей у виробництві продовольчих товарів, зумовлює необхідність переорієнтації та переходу до нової моделі взаємодії національного господарства зі світовим. У результаті проведеного дослідження авторами визначено, що зростання експортного продовольчого потенціалу є визначальним фактором розвитку зовнішньоекономічних зв'язків, важливою ланкою зовнішньоторговельного обміну.

Ключові слова: експорт, експортний потенціал, зовнішня торгівля, модернізація, харчова промисловість.

ЭКСПОРТНЫЙ ПОТЕНЦИАЛ ПИЩЕВОЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ УКРАИНЫ

**Венгерская Н. С.
Калантарова А. Р.**

Указано, что одним из важнейших направлений развития экспортных возможностей национальной экономики является экспортный потенциал пищевой промышленности Украины. Охарактеризован присущий Украине сбытовой и посредническо-торговый характер выхода на мировой рынок, который не реализует всех потенциальных экспортных возможностей в производстве продовольственных товаров, вызывает необходимость переориентации и перехода к новой модели взаимодействия национального хозяйства с мировым. В результате проведенного исследования авторами определено, что рост экспортного продовольственного потенциала является определяющим фактором развития внешнеэкономических связей, важным звеном внешнеторгового обмена.

Ключевые слова: экспорт, экспортный потенциал, внешняя торговля, модернизация, пищевая промышленность.

THE EXPORT POTENTIAL OF FOOD INDUSTRY OF UKRAINE

**N. Vengerskaya
A. Kalantarova**

The export potential of the food industry of Ukraine is found to be one of the important directions of development of export possibilities of the national economy. Inherent in Ukraine supply, sale and brokerage-trading nature of entering the world market is characterized as such that does not fulfill all the potential export opportunities in the production of food and necessitates reorientation and transition to a new model of interaction between the national economy and the world.

As a result of the study, the growth of the export potential of food is stated to be a determining factor in the development of foreign trade relations, an important link in the foreign trade exchange.

Keywords: export, export potential, foreign trade, modernization, food industry.

Міжнародна торгівля за своїми масштабами й функціями в загальному комплексі міжнародних економічних відносин зберігає винятково важливе значення. Вхідження економіки України в систему світових господарських відносин зумовлює необхідність розширення експортного потенціалу України. Одним із важливих напрямів розвитку експортних можливостей національної економіки є експортний потенціал харчової промисловості України. Харчова промисловість України спроможна не лише забезпечити потреби внутрішнього ринку в продовольчих товарах, а й сформувати потужний експортний потенціал держави.

Проблема розширення експортних можливостей та розвитку експортного потенціалу харчової промисловості України на сьогодні є дуже актуальною. Її вирішення потребує системного підходу до вдосконалення управління зовнішньоекономічною діяльністю підприємства і здійснення комплексу організаційно-економічних, управлінських і техніко-технологічних заходів, що сприятимуть посиленню конкурентних переваг підприємства та країни в цілому на зовнішньому ринку.

Теоретико-методологічні та практичні аспекти аналізу, формування й використання експортного потенціалу розглядалися у працях провідних зарубіжних та українських вчених, а саме Андріанова В. Д., Бахрамова Ю. М., Бегма В. М. [1], Губенко В. І., Діденко Н. І., Зав'ялова Н. І., Кириченко О. О. [2], Крушницької Г. Б., Ломаченко Т. І., Савицького П. І. та ін. Традиційно в економічній літературі досліджуються питання визначення сутності експортного потенціалу в аспекті національної та регіональної економіки, визначаються фактори зовнішнього впливу на розвиток експортного потенціалу відповідного рівня, аналізуються критерії ефективності використання експортного потенціалу.

Метою даної статті є визначення джерел оновлення експортного потенціалу, оцінювання стану та підвищення експортної орієнтації харчової промисловості шляхом удосконалення економічного й технологічного забезпечення, а також розробка рекомендацій і пропозицій щодо вирішення цих питань з урахуванням наявної ситуації на зовнішньому ринку.

Серед науковців, які досліджували теоретично-методологічні аспекти "експортного потенціалу", єдиної думки щодо сутності поняття "експортний потенціал" немає, але аналіз наукових напрацювань учених дав можливість стверджувати, що експортний потенціал визначають з точки зору декількох підходів, а саме як здатність, як складову системи зовнішньоторговельних зв'язків, як частину загального економічного потенціалу, як можливості країни або галузі, як сукупність природних, виробничих, трудових, фінансових ресурсів, як створення нових і трансформацію наявних правових, соціальних інститутів та інститутів власності [3].

Експортний потенціал – це обсяг благ, які національна економіка може виробити та реалізувати за своїми межами та здатність національної економіки відтворювати свої конкурентні переваги на світогосподарській арені [1].

Останнім часом розвиток харчової промисловості в Україні характеризується різким зниженням технологічного рівня виробництва, скороченням обсягів і асортименту продукції, погіршенням її якості, затуханням інвестиційного та інноваційного процесів, витісненням національних харчових продуктів з внутрішнього й зовнішнього ринків продовольчих товарів, зменшенням обсягів надходження

до бюджету та валютних надходжень у країну від експортних операцій галузі тощо.

Продукція сільськогосподарства є ресурсною складовою виробництва в різних галузях національного господарства, а в харчовій промисловості – її основою. Від ступеня насичення ринку продовольчими товарами сільськогосподарської переробки, їхньої якості та ціни (доступності) залежить забезпечення населення продуктами харчування, що, у свою чергу, є одним з основних завдань виробництва.

З метою здійснення оцінювання перспектив розвитку експортного потенціалу харчової промисловості необхідно, насамперед, дослідити динаміку виробництва хоча б основних видів її продукції. Перш ніж перейти власне до структурно-динамічного аналізу експорту Україною продукції харчової промисловості, слід зазначити, що впродовж 2005 – 2012 рр. питома вага експорту продукції харчової промисловості України в загальному експорті країни збільшувалася (7,64 % – у 2006 р., 9,67 % – у 2007 р., 8,24 % – у 2008 р., 11,49 % – у 2009 р., 11,85 % – у 2010 р., 12,05 % – у 2011 р., 12,76 % – у 2012 р.). На фоні зростання експорту також відбувалося зростання імпорту. У цілому можна спостерігати нарощування позитивного зовнішньоторговельного сальдо, що забезпечувалося в основному експортом масел та жирів тваринних, олій рослинних, частка яких у загальному експорті продукції харчової промисловості у 2012 р. становила 49,74 %.

Товарна структура експорту сільськогосподарської та харчової продукції показана на рисунку. Як можна побачити, товарна структура експорту Україною продукції харчової промисловості є не диверсифікованою, закріплює залежність від зовнішньої кон'юнктури одночасно з низькою здатністю підприємств оперативно реагувати на потреби ринку, враховуючи наявний рівень їх інформаційно-аналітичного забезпечення. Це посилює чутливість до цінових коливань та криз на міжнародних ринках і ще раз підкреслює необхідність дослідження флуктуацій на світовому ринку, що можуть спричинити структурні зміни експорту Україною продукції харчової промисловості. Питома вага продуктів рослинного походження в загальній структурі експорту харчової та сільськогосподарської промисловості України була найвищою впродовж 2005 – 2012 рр. (39,37 % – у 2005 р., 41,39 % – у 2006 р., 27,46 % – у 2007 р., 51,46 % – у 2008 р., 52,92 % – у 2009 р., 40,02 % – у 2010 р., 43,21 % – у 2011 р., 51,53 % – у 2012 р.). Відсоток живих тварин та продуктів тваринного походження у 2005 р. складав 17,01 %, починаючи з 2006 р. його показник був найнижчим у загальному обсязі експорту харчової та сільськогосподарської промисловості України і становив відповідно 8,41 % – у 2006 р., 11,89 % – у 2007 р., 7,35 % – у 2008 р., 6,26 % – у 2009 р., 7,76 % – у 2010 р., 7,31 % – у 2011 р., 5,38 % – у 2012 р. Жири та олії тваринного й рослинного походження у 2005 р. складали 13,64 % від загального експорту продукції харчової та сільськогосподарської промисловості України, у 2006 р. – 20,61 %, у 2007 р. – 27,33 %, у 2008 р. – 17,95 %, у 2009 р. – 18,88 %, у 2010 р. – 26,34 %, у 2011 р. – 26,53 % та у 2012 р. – 23,55 %. Питома вага готових харчових продуктів у загальному обсязі експорту харчової та сільськогосподарської промисловості України у 2005 р. складала 29,98 %, у 2006 р. – 29,58 %, у 2007 р. – 33,33 %, у 2008 р. – 23,24 %, у 2009 р. – 21,95 %, у 2010 – 25,88 %, у 2011 р. – 22,95 %, у 2012 р. – 19,54 %.

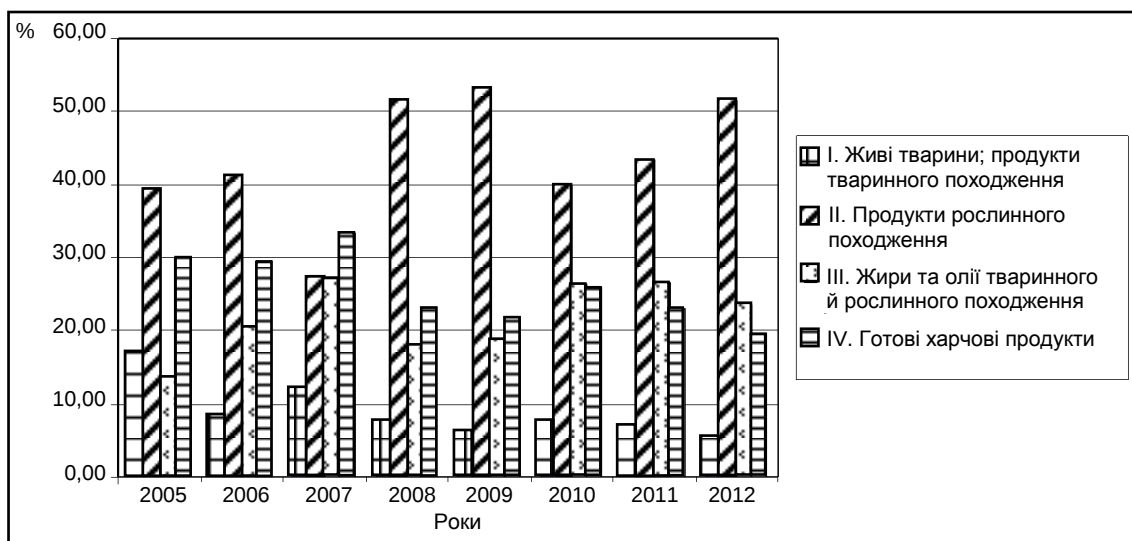

Рис. Товарна структура експорту сільськогосподарської та харчової продукції у 2005 – 2012 рр.
(складено автором на основі джерела [4])

Український сектор сільськогосподарської та харчової продукції слабо інтегрований у систему міжнародної торгівлі. З огляду на сільськогосподарські ресурси України торговельна політика має критичне значення для майбутнього розвитку сектору. Інтеграція України до системи Світової організації торгівлі (СОТ), а згодом і до зони поглибленої вільної торгівлі з Європейським Союзом (ЄС) – суттєва передумова для прискорення структурних реформ у країні та повного розкриття її потенціалу на міжнародних ринках. Вступ України до СОТ унеможливіє використання експортних субсидій (у явному та неявному вигляді) і вочевидь означає зниження імпорتنних тарифів на деякі види сільськогосподарської продукції.

Механізм стимулювання експорту формується на основі надання підприємствам консалтингових послуг, формування інноваційної інфраструктури експорту, покращення регуляторного бізнес-середовища та підготовки кадрів для міжнародного бізнес-менеджменту [5].

Україна має чималий експортний сільськогосподарський потенціал, зумовлений великими площами родючих ґрунтів і близькістю до ключових ринків Близького Сходу, Північної Африки, країн колишнього СРСР і потенційно – ЄС. Харчова промисловість України, основною сировинною базою якої є національне сільське господарство, була серед локомотивів економічного зростання, яке почалося у 2000 р.

У 2012 р. експорт сільськогосподарської продукції України до ЄС становив 32,6 % від усього експорту України до країн ЄС. Порівняно з 2011 роком експорт сільськогосподарської продукції до країн ЄС збільшився на 24,3 %, тоді як загальний експорт до цієї групи країн скоротився на 5,9 %. Частка сільськогосподарської та харчової продукції в імпорті з ЄС до України 2012 р. становила 35,2 %. Проте у 2011 р. імпорт сільськогосподарської продукції збільшився на 43,5 %, тоді як загальний експорт – на 26,6 %. У 2012 р. Україна стала нетто-імпортером сільськогосподарської та харчової продукції у торгівлі з країнами ЄС. У 2012 р. найсуттєвіше збільшився імпорт готових харчових продуктів (на 49,1 %). Натомість їхній експорт скоротився на 11,9 %.

Така сама тенденція спостерігалася в торгівлі живими тваринами та продукцією тваринного походження. Додатковим чинником зниження експорту продукції тваринництва було зростання попиту на неї на внутрішньому ринку. Обмежувальним чинником імпорту є також заборона на імпорт до ЄС живих тварин.

Продукція рослинництва залишається основним товаром експорту до ЄС. У 2012 р. експорт рослинницької продукції збільшився в 1,6 раза. Зернові становлять більше половини відповідної торговельної групи. У 2012 р. експорт зернових до ЄС збільшився в 1,9 раза.

Щодо торгівлі сільськогосподарською та харчовою продукцією між Україною та ЄС, можна сказати, що існують такі основні перешкоди: нерозвинена інфраструктура (зернохосвища, дороги, транспорт); зарегульовані та задовгі митні процедури; недорозвинена інформаційна система щодо ринку/слабкий доступ до інформації; низька частка у виробництві високоякісних продуктів (зокрема, твердих сортів пшениці); невідшкодування ПДВ експортерам; експортні/імпорتنі мита на деякі види продукції; заборона на імпорт української продукції до ЄС внаслідок невідповідності її якості стандартам ЄС.

З метою розробки рекомендацій та пропозицій щодо розвитку експортного потенціалу харчової промисловості України автори вважають за доцільне проаналізувати переваги та недоліки зовнішньої торгівлі України і ЄС. Зокрема, акцентовано увагу на аналізі переваг та недоліків загалом для галузі і для окремих видів продукції, таких, як: молоко та молочна продукція, продукти плідництва та овочівництва.

Більшість положень європейського продовольчого законодавства базуються на положеннях Угоди із санітарних і фітосанітарних заходів (СПС) СОТ. Пунктом 2 статті 2 цієї Угоди визначено, що "...члени СОТ повинні забезпечити, щоб будь-який санітарний чи фітосанітарний захід застосовувався лише в обсязі, потрібному для захисту життя чи здоров'я людини, тварин чи рослин, базувався на наукових принципах і щоб його дія не продовжувалася без достатніх наукових обґрунтувань" [6].

Останнім часом окреслилася стійка тенденція до збільшення кількості заходів щодо державного контролю за діяльністю підприємств, що працюють в АПК, замість удосконалення наявних або заміни неефективних більш ефективними. Сучасна система контролю продовольчої продукції в Україні:

- не має чітко встановленої організаційної структури, що призводить до дублювання функцій різними контрольними органами, створення додаткових перешкод для підприємств, неефективного використання бюджетних коштів і неузгодженості дій між цими органами;
- не має системи оцінювання результативності й ефективності заходів, що вживаються контрольними органами;

• є суттєвим фінансовим та організаційним тягарем для підприємств, які змушені платити за здійснення державного контролю двічі і більше разів – спочатку у Держбюджет через податки, а потім безпосередньо цим контрольним органам або іншим організаціям, що співпрацюють з ними.

Система контролю продукції агропромислового комплексу не тільки гальмує розвиток сектору, а й може стати нездоланим бар'єром для експорту продукції. Регламентом Євросоюзу щодо офіційного контролю продовольчої продукції встановлено новий ускладнений порядок допуску продукції агропромислового комплексу в Євросоюз. Отже, експорт української харчової продукції до ЄС буде можливий лише за умови існування в Україні системи офіційного контролю, яка забезпечує рівень захисту споживачів, еквівалентний тому, який існує в ЄС. Отже, Україна матиме слабкі перспективи відкриття ринку ЄС для української харчової продукції в рамках зони поглибленої вільної торгівлі, якщо найближчим часом у ній не буде реформовано контрольні органи та змінено підходи до формування і реалізації державної політики щодо захисту здоров'я та інтересів споживачів. Можна також прогнозувати негативні явища у сфері торгівлі з іншими розвиненими країнами світу, які реформують систему офіційного контролю за такими самими принципами.

Отже, на сучасному етапі факторами, що стримують активну участь України в експортно-імпортній діяльності агропродовольчими продуктами, є: брак стратегічних та організаційних засад цієї діяльності на рівні держави; недосконалість правової бази, невпорядкованість фінансово-платіжної системи; низькі купівельна спроможність і попит населення; специфічні умови формування ринкового середовища; наявність тіньової економіки. Крім того, сучасна система контролю продовольчої продукції в Україні не відповідає стандартам, які запроваджені в розвинених країнах світу.

Зростання експортного продовольчого потенціалу є визначальним фактором розвитку зовнішньоекономічних зв'язків, важливою ланкою зовнішньоторговельного обміну. Подальший розвиток експорту продовольчих товарів є важливим елементом структурних змін і технічної модернізації національного господарства. Властивий Україні постачально-збутовий і посередницько-торговельний характер виходу у світогосподарську сферу, який не реалізує всіх потенційних експортних можливостей у виробництві продовольчих товарів, зумовлює необхідність переорієнтації та переходу до нової моделі взаємодії національного господарства зі світовим.

Література: 1. Бегма В. М. Деякі аспекти визначення експортного потенціалу українського оборонно-промислового комплексу / В. М. Бегма // Проблеми науки. – 2007. – № 7. – С. 45–51. 2. Кириченко О. М. Експортний потенціал харчової промисловості України / О. М. Кириченко // Наукові праці Українського державного університету харчових технологій. – К. : УДУХТ, 1999. – № 5. – С. 66–69. 3. Castells M. The Institutions of the New Economy [Electronic resource] / M. Castells // Conference, Queen Elizabeth Hall, London, 19 June. – Access mode : <http://virtualsociety.sbs.ox.ac.uk/events/castells.htm>. 4. Державний комітет статистики України. – Режим доступу : www.ukrstat.gov.ua. 5. Піддубна Л. І. Експортний потенціал машинобудівного комплексу Харківської області України в контексті викликів глобальної конкуренції / Л. І. Піддубна // Економіка розвитку. – 2012. – № 3 (63). – С. 79–85. 6. Шумило О. Поглиблена вільна торгівля між Україною та Європейським Союзом: сільськогосподарська та харчова продукція / О. Шумило. – К. : Аналітична записка, 2006. – 14 с. 7. Управління експортним потенціалом України : монографія / А. А. Мазаракі [та ін.] ; за заг. ред. д-ра екон. наук,

проф. А. А. Мазаракі ; Київ. нац. торг.-екон. ун-т. – К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2007. – 210 с.

References: 1. Behma V. M. *Deiaki aspekty vyznachennia eksportnoho potentsialu ukrainskoho oborono-promyslovoho kompleksu* [Some Aspects of the Determination of the Export Potential of Ukrainian Military-industrial Complex] / V. M. Behma // *Problemy Nauky*. – 2007. – No. 7. – P. 45–51. 2. Kyrychenko O. M. *Exportnyi potentsial kharchovoi promyslovosti Ukrainy* [The Export Potential of Food Industry of Ukraine] / O. M. Kyrychenko // *Naukovi pratsi Ukrainskoho derzhavnogo universytetu kharchovykh tekhnolohii* : UDUKHT, 1999. – No. 5. – P. 66–69. 3. Castells M. The Institutions of the New Economy [Electronic resource] / M. Castells // Conference, Queen Elizabeth Hall, London, 19 June. – Access mode : <http://www.http://virtualsociety.sbs.ox.ac.uk/events/castells.htm>. 4. State Statistics Committee of Ukraine. – Access mode : www.ukrstat.gov.ua. 5. Pidubna L. I. *Eksportnyi potentsial mashynobudivnoho kompleksu Kharkivskoi oblasti Ukrainy v konteksti vyklykiv hlobalnoi konkurentsii* [The Export Potential of the Engineering Complex of Kharkov Region, Ukraine, in the Context of the Challenges of Global Competition] / L. I. Pidubna // *Ekonomika rozvytku*. – 2012. – No. 3 (63). – P. 79–85. 6. Shumylo O. M. *Pohlyblena vilna torhivlia mizh Ukrainoiu ta Yevropeiskym Soiuzom: silskohospodarska ta kharchova produktsiia* [Deep Free Trade between Ukraine and the European Union: Agricultural and Food Products] / O. M. Shumylo. – K. : Analitichna zapyska, 2006. – P. 14. 7. *Upravlinnia eksportnym potentsialom Ukrainy : monohrafiia* [Management of Export Potential of Ukraine : monograph] / A. A. Mazaraki [et al.] ; za zah. red. d-ra ekon. nauk, prof. A. A. Mazaraki ; Kyiv nats. torh.-ekon. un-t, 2007. – P. 210.

Інформація про авторів

Венгерська Наталя Сергіївна – канд. екон. наук, ст. викладач кафедри міжнародної економіки та економічної теорії Запорізького національного університету (69600, Україна, м. Запоріжжя, вул. Жуковського, 66, e-mail: nataljavengerskaja@rambler.ru).

Калантарова Аліна Рамізівна – асистент кафедри міжнародної економіки та економічної теорії Запорізького національного університету (69600, Україна, м. Запоріжжя, вул. Жуковського, 66, e-mail: shezza.holmes@yandex.ru).

Информация об авторах

Венгерская Наталья Сергеевна – канд. экон. наук, ст. преподаватель кафедры международной экономики и экономической теории Запорожского национального университета (69600, Украина, г. Запорожье, ул. Жуковского, 66, e-mail: nataljavengerskaja@rambler.ru).

Калантарова Алина Рамизовна – ассистент кафедры международной экономики и экономической теории Запорожского национального университета (69600, Украина, г. Запорожье, ул. Жуковского, 66, e-mail: shezza.holmes@yandex.ru).

Information about the authors

N. Vengerskaya – PhD in Economics, senior lecturer of International Economics and Economic Theory Department of Zaporizhzhia National University (66 Zhukovskiy St., 69600, Zaporizhzhia, Ukraine, e-mail: nataljavengerskaja@rambler.ru).

A. Kalantarova – assistant of International Economics and Economic Theory Department of Zaporizhzhia National University (66 Zhukovskiy St., 69600, Zaporizhzhia, Ukraine, e-mail: shezza.holmes@yandex.ru).

Стаття надійшла до ред.
09.07.2014 р.

КАДРОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ АГРАРНОЇ НАУКИ УКРАЇНИ

Грицаєнко М. І.

Розглянуто комплексне оцінювання наявності та використання кадрового забезпечення наукової діяльності аграрної сфери України та економіки країни в цілому. Запропоновано заходи щодо підвищення якості підготовки науковців та створення умов для найбільш ефективного використання їх творчого та наукового потенціалу. Підкреслено необхідність формування та реалізації єдиної політики держави щодо розвитку наукового потенціалу в цілому і кадрового забезпечення зокрема, розробки нової цільової програми розбудови інноваційної інфраструктури країни, створення цільової програми підтримки кадрового потенціалу наукової системи України, формування дієвих механізмів упровадження результатів наукової діяльності в економіку країни, суттєвого покращення фінансування наукової діяльності, в тому числі за рахунок збільшення бюджетних витрат на науку, розробки ефективної системи взаємозв'язку між наукою, освітою та виробництвом.

Ключові слова: виконавці наукових та науково-технічних робіт, дослідники, доктори наук, кандидати наук, показники результативності наукової діяльності, кількість друкованих робіт, кількість отриманих охоронних документів.

.....

КАДРОВОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ АГРАРНОЙ НАУКИ УКРАИНЫ

Грицаенко Н. И.

Рассмотрена комплексная оценка наличия и использования кадрового обеспечения научной деятельности аграрной сферы Украины и экономики страны в целом. Предложены меры по повышению качества подготовки научных сотрудников и созданию условий для наиболее эффективного использования их творческого и научного потенциала. Подчеркнута необходимость формирования и реализации единой политики государства по развитию научного потенциала в целом и кадрового обеспечения в частности, разработки новой целевой программы развития инновационной инфраструктуры страны, создания целевой программы поддержки кадрового потенциала научной системы Украины, формирования действенных механизмов внедрения результатов научной деятельности в экономику страны, существенного улучшения финансирования научной деятельности, в том числе за счет увеличения бюджетных расходов на науку, разработки эффективной системы взаимосвязи между наукой, образованием и производством.

Ключевые слова: исполнители научных и научно-технических работ, исследователи, доктора наук, кандидаты наук, показатели результативности научной деятельности, количество печатных работ, количество полученных охранных документов.

.....

STAFFING THE AGRARIAN SCIENCE OF UKRAINE

M. Grytsayenko

The complex assessment of the availability and use of staffing of scientific activities of the agrarian sector of Ukraine and the economy as a whole has been discussed. Measures to improve the quality of training researchers and create conditions for the most efficient use of their creative

and scientific potential have been proposed. The need for the formation and implementation of a uniform state policy has been stressed as to the development of research capacity in general and human resources in particular, creating a new purpose-oriented program of development of the country's innovative infrastructure, making a purpose-oriented program to support personnel potential of the scientific system of Ukraine, forming effective mechanisms for the introduction of scientific findings in the country's economy, significant improvement in financing research activities, including that due to the increase of budget spending on science, development of an effective system of interaction between science, education and production.

Keywords: performers of scientific and technical work, researchers, doctor of Science, PhDs, indicators of scientific effectiveness, the number of publications, the number of security documents received.

Період реформування суспільства в Україні, який продовжується більш ніж два десятиріччя, негативно вплинув на розвиток науки, в тому числі галузевої [1]. Зменшився обсяг фінансування наукової діяльності, скоротилися кількість наукових організацій, чисельність наукових кадрів і тематичний фронт наукових досліджень.

Досвід економічно розвинутих країн свідчить про те, що інноваційний розвиток економіки залежить від наявності та використання наукового персоналу, а також від взаємозв'язків та взаємовідносин між наукою, освітою та виробництвом. Стратегія інноваційного розвитку України передбачає більш активну позицію держави в розвитку науково-технологічної сфери, в якій головну роль відіграють наукові кадри [2].

Вагомий внесок у розробку проблеми кадрової складової наукового потенціалу економіки країни зробили такі вчені, як Безуглий М. Д., Вашуленко О. С., Володін С. А., Воронников І. Л., Гончаренко І. С., Грига В. Ю., Гуменюк Ю. П., Касьяненко О. В., Курило Л. І., Малицький Б. А., Морковкін Г. Г., Г. Мутанов, Носовський А. В., Саблук П. Т., Сулейменов Е. З., Таубаев А. А., Удовиченко С. М., Шпикуляк О. Г. та ін. Проте слід зазначити, що окремі питання, в тому числі оцінювання наявності та використання кадрового забезпечення аграрної науки, потребують подальшого дослідження.

Метою статті є аналіз наявності та використання кадрового забезпечення аграрної науки України з розробкою пропозицій щодо його подальшого розвитку.

Спираючись на науково-методичні підходи до розуміння потенціалу як економічної категорії [3], автор виділяє важливу складову наукового потенціалу країни, якою є кадрове забезпечення науки, тобто науковці, що професійно займаються науковими дослідженнями та розробками і безпосередньо беруть участь у створенні нових знань, продуктів, процесів, методів та систем, тобто безпосередньо впливають на інноваційний розвиток економіки.

Аналіз наявності кадрового забезпечення наукової діяльності слід розпочати з розгляду чисельності виконавців наукових та науково-технічних робіт в розрахунку на 1 000 осіб зайнятого населення (віком 15 – 70 років) в деяких країнах Євросоюзу та в Україні. Цей показник у країнах ЄС-27 у 2005 році становив 15,1, у тому числі для дослідників – 8,9, у 2009 році він збільшився до 16,8, в тому числі для дослідників – до 10,7. У 2011 році найвищий показник чисельності науковців був зафіксований у Фінляндії (32,7, у тому числі для дослідників – 23,3), Данії (31,6, у тому числі для дослідників – 21,0), Ісландії (29,6, у тому числі для дослідників – 20,2) та Швеції (27,1, у тому числі для дослідників – 17,3); найнижчий – у Румунії (4,6, у тому числі для дослідників – 2,8), Туреччині (6,8, у тому числі

для дослідників – 5,7) та на Кіпрі (7,0, у тому числі для дослідників – 4,9) [4, с. 29].

Аналіз динаміки чисельності виконавців наукових та науково-технічних робіт і дослідників у розрахунку на 1 000 осіб зайнятого населення (віком 15 – 70 років) в економіці України в цілому, а також аналогічний показник за науковими організаціями системи Національної академії аграрних наук (НААН) відносно зайнятого населення у сільському господарстві, мисливстві, лісовому господарстві свідчить про зовсім невтішну ситуацію (табл. 1).

Таблиця 1

Динаміка чисельності виконавців наукових та науково-технічних робіт і дослідників у розрахунку на 1 000 осіб зайнятого населення (віком 15 – 70 років)*

Роки	Україна в цілому		Відношення кількості працівників основної діяльності НААН до кількості населення, зайнятого у сільському господарстві, мисливстві, лісовому господарстві	
	Виконавці наукових та науково-технічних робіт**	у т. ч. дослідники	Виконавці наукових та науково-технічних робіт**	у т. ч. дослідники
2005	6,7	4,1	3,6	1,6
2006	6,3	3,9	3,8	1,7
2007	6,0	3,8	3,8	1,8
2008	5,8	3,7	4,0	1,9
2009	5,9	3,8	4,2	2,0
2010	5,7	3,6	4,0	1,9
2011	5,4	3,5	2,9	1,5
2012	5,2	3,4	2,6	1,4
2013	4,9	3,2	2,5	1,3
2013, у % до 2005	73,13	78,05	69,44	81,25

*Розраховано за даними статистичних збірників "Наукова та інноваційна діяльність в Україні" за 2007 – 2013 роки.

**Дослідники, техніки і допоміжний персонал.

Аналіз даних табл. 1 свідчить про те, що показник чисельності виконавців наукових та науково-технічних робіт у розрахунку на 1 000 осіб зайнятого населення України (віком 15 – 70 років) за 2005 – 2013 роки з 6,7 зменшився

на 26,87 %, до 4,9, чисельності дослідників – на 21,95 %, з 4,1 до 3,2. Показник чисельності виконавців наукових та науково-технічних робіт в наукових організаціях НААН в розрахунку на 1 000 осіб зайнятого населення в сільському господарстві, мисливстві, лісовому господарстві з 3,6 в 2005 році скоротився на 30,56 % до 2,5 у 2013 році, чи-

сельності дослідників – на 18,75 %, з 1,6 до 1,3. Цей показник як взагалі по Україні, так і в аграрній сфері не тільки має стійку тенденцію до зменшення, але й значно відстає від країн-лідерів.

Слід розглянути демографічну структуру наукових кадрів (табл. 2).

Таблиця 2

Розподіл дослідників за віком та галузями наук у 2006 та 2013 роках*

Вік	2006 рік				2013 рік			
	усього		сільськогосподарські науки		усього		сільськогосподарські науки	
	осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%
до 29 років включно	12 955	16,09	1 001	15,34	10 461	15,94	882	16,68
30 – 39 років	12 772	15,87	1 221	18,71	13 519	20,60	1 397	26,41
40 – 49 років	15 654	19,45	1 507	23,10	9 772	14,89	1 024	19,36
50 – 54 роки	10 933	13,58	877	13,44	7 008	10,68	694	13,12
55 – 59 років	11 508	14,30	844	12,93	7 515	11,45	552	10,44
60 – 69 років	13 107	16,28	838	12,84	11 802	17,98	527	9,96
70 років і більше	3 568	4,43	237	3,63	5 564	8,48	213	4,03
Разом	80 497	100,00	6 525	100,00	65 641	100,00	5 289	100,00

*Розраховано за даними статистичних збірників "Наукова та інноваційна діяльність в Україні" за 2007 – 2013 роки

За умов загального скорочення чисельності дослідників (на 18,46 % усього та на 18,94 % – у сільськогосподарських науках), незначного притоку в науку молоді (скорочення чисельності дослідників віком до 29 років включно за 2006 – 2013 роки в цілому по Україні складає 19,25 %, у сільськогосподарських науках – 11,29 %) і домінування в складі наукових кадрів науковців старшого віку (дослідники віком від 55 років і більше у 2013 році складають у їхній загальній кількості 37,91 %, у сільськогосподар-

ських науках – 24,43 %) в найближчі роки може статися серйозна кадрова криза внаслідок природного відтоку з наукової сфери значної кількості пенсіонерів, які нині ще працюють [2].

Автор вважає, що для залучення в науку молодих талановитих кадрів, які мають високий творчий потенціал, здібності до генерування ідей, необхідно вирішувати низку проблем, серед яких найбільш гострими є вкрай недостатнє фінансування наукових досліджень (табл. 3).

Таблиця 3

Фінансування наукових та науково-технічних робіт в Україні*

Роки	Обсяг фінансування наукових та науково-технічних робіт							
	у цілому				із сільського господарства, мисливства, лісового господарства			
	усього		у т. ч. за рахунок держбюджету		усього		у т. ч. за рахунок держбюджету	
	млн грн	у % до ВВП	млн грн	у % до ВВП	млн грн	у % до ВДВ	млн грн	у % до ВДВ
2005	5 160,4	1,17	1 711,2	0,39	271,65	0,67	189,25	0,47
2006	5 164,4	0,95	2 017,4	0,37	276,07	0,67	205,82	0,50
2007	6 149,2	0,85	2 815,4	0,39	344,63	0,73	268,55	0,57
2008	8 024,8	0,85	3 909,8	0,41	474,34	0,73	368,17	0,57
2009	7 822,2	0,86	3 398,6	0,37	457,69	0,70	347,12	0,53
2010	8 995,9	0,83	3 704,3	0,34	525,97	0,64	429,04	0,52
2011	9 591,3	0,74	3 859,7	0,30	547,89	0,50	422,24	0,38
2012	10 558,5	0,75	4 709,1	0,33	264,40	0,24	203,11	0,18
2013	11 161,1	0,77	4 762,1	0,33	18,8	0,014	14,9	0,011
2013, у % до 2005	216,28	x	278,29	x	6,92	x	7,87	x

*Розраховано за даними статистичних збірників "Наукова та інноваційна діяльність в Україні" за 2007 – 2013 роки.

Таблиця 4

Динаміка фінансування наукових та науково-технічних робіт у розрахунку на одного працівника основної діяльності*

Роки	Фінансування наукових та науково-технічних робіт у розрахунку на		
	одного працівника основної діяльності, в цілому по Україні, грн	одного працівника основної діяльності НААН	
		грн	% до фінансування одного працівника основної діяльності в цілому по Україні
2005	30 248,5	18 016,7	59,56
2006	32 117,1	20 803,9	64,77
2007	39 544,9	26 293,2	66,49
2008	53 605,6	35 959,5	67,08
2009	53 284,8	36 387,3	68,29
2010	63 755,4	41 905,3	65,73
2011	71 205,3	54 725,1	76,86
2012	81 281,6	67 509,1	83,06
2013	90 593,3	65 311,2	72,09
2013 у % до 2005	299,50	362,50	x

*Розраховано за даними статистичних збірників "Наукова та інноваційна діяльність в Україні" за 2007 – 2013 роки.

Відповідно до Закону України "Про наукову і науково-технічну діяльність" № 1977-XII від 13 грудня 1991 року держава повинна забезпечувати бюджетне фінансування наукової та науково-технічної діяльності в розмірі не менше 1,7 відсотка ВВП України [5], однак починаючи з 2006 року до 2013 року їх загальне фінансування не перевищувало 1 %, а за рахунок держбюджету за період з 2005 по 2013 роки коливалось від 0,3 % у 2011 році до 0,41 % у 2008 році. Для порівняння: в березні 2010 року Європейською Радою було затверджено стратегію соціально-економічного розвитку Євросоюзу на період до 2020 року "Європа 2020: Стратегія інтелектуального, стійкого і всеосяжного зростання" ("Europe 2020: A Strategy for Smart, Sustainable and Inclusive Growth"), у якій передбачається інвестування 3 % ВВП ЄС у дослідження та розробки.

Розгляд за аналогією фінансування наукових та науково-технічних робіт сільського господарства, мисливства, лісового господарства свідчить про те, що за цим окремим видом діяльності ситуація гірша. Загальний обсяг (за всіма джерелами) фінансування наукових та науково-технічних робіт із сільського господарства, мисливства, лісового господарства за 2005 – 2012 роки не перевищував 0,75 % від ВДВ, а у 2013 році досяг власного мінімуму – 0,014 %. Фінансування за рахунок держбюджету за цей період не перевищувало 0,6 % від ВДВ сільського господарства, мисливства, лісового господарства, в 2013 році воно було мінімальним – 0,011 %.

У той час коли обсяг фінансування наукових та науково-технічних робіт у цілому за 2005 – 2013 роки збільшився у 2,2 раза, в тому числі за рахунок держбюджету у 2,8 раза, фінансування аграрної науки, навпаки, зменшилось катастрофічно – у 14,5 раза, в тому числі за рахунок держбюджету в 14,7 раза.

Слід розглянути динаміку фінансування наукових та науково-технічних робіт у розрахунку на одного працівника основної діяльності (табл. 4).

Як свідчить аналіз даних табл. 4, фінансування наукових та науково-технічних робіт у розрахунку на одного працівника основної діяльності в цілому по Україні за 2005 – 2013 роки збільшилось у три рази (відповідно до лінії тренда щорічне збільшення на 7 705,7 грн). І хоча в системі НААН цей показник виріс у 3,6 раза (відповідно до лінії тренда спостерігалось щорічне збільшення на 6 535,1 грн), його рівень із 60 % від загальноукраїнського рівня у 2005 році піднявся лише до 83 % у 2012 році, потім зменшився на 11 пунктів до 72 % у 2013 році. Це ще раз підкреслює диспаритет у фінансуванні наукових досліджень різних сфер діяльності.

Безумовно, рівень фінансування вітчизняної науки як в цілому, так і аграрної науки окремо, є недостатнім. Він відображається на погіршенні матеріально-технічної бази, низькому рівні оплати праці та відсутності адекватного соціального захисту науковців, що разом із відсутністю житла у молоді та перспектив заробити на нього унеможливує реалізацію наукового і творчого потенціалу науковців та відштовхує молодь, яка прагне досягти успіху в житті завдяки науковій діяльності.

Наявність науковців характеризується якісними показниками, до яких можна віднести кількість виконавців наукових та науково-технічних робіт з науковими ступенями докторів та кандидатів наук (табл. 5).

Як свідчить аналіз даних табл. 5, з 2005 до 2013 року загальна чисельність докторів наук в Україні збільшилась на 36,92 % і склала 16 450 осіб. Кількість докторів сільськогосподарських наук збільшилась усього на 3,94 % (до 449 осіб у 2013 році), ветеринарних – збільшилась на 21,57 % (до 124 осіб у 2013 році).

Таблиця 5

Динаміка чисельності виконавців наукових та науково-технічних робіт з науковими ступенями, зайнятих в економіці України, за галузями наук, осіб*

Науковці	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2013, у % до 2005
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Доктори наук, усього	12 014	12 488	12 845	13 423	13 866	14 418	14 895	15 592	16 450	136,92
у т. ч. у галузях наук:										
сільськогосподарських	432	434	447	448	429	430	431	428	449	103,94
ветеринарних	102	103	112	499	107	112	116	120	124	121,57
у т. ч. в НААН:										
фахівці	325	319	327	332	320	314	296	310	334	102,77
працівники-сумісники	125	117	125	92	102	88	45	47	52	41,60

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Кандидати наук, усього	68 291	71 893	74 191	77 763	81 169	84 000	84 979	88 057	90 113	131,95
у т. ч. у галузях наук:										
сільськогосподарських	2 684	2 826	2 909	3 019	2 896	2 901	2 796	2 758	2 757	102,72
ветеринарних	484	512	578	622	598	628	618	660	671	138,64
у т. ч. в НААН:										
фахівці	1 889	1 904	1 896	1 919	1 915	1 894	1 659	1 608	1 638	86,71
працівники-сумісники	218	145	150	131	91	63	48	51	52	23,85

*Розраховано за даними статистичних збірників "Наукова та інноваційна діяльність в Україні" за 2007 – 2013 роки.

У НААН кількість докторів наук у цілому збільшувалась, але повільнішими темпами. Так, кількість фахівців – докторів наук – за 2005 – 2013 роки з 325 осіб збільшилась до 334 осіб, або на 2,8 %. Кількість працівників-сумісників – докторів наук – зі 125 осіб у 2005 році зменшилась до 52 осіб у 2013 році, або на 58,4 %.

З 2005 до 2013 року загальна чисельність кандидатів наук в Україні збільшилась на 31,95 % і склала 90 113 осіб. Кількість кандидатів сільськогосподарських наук збільшилась на 2,7 % (до 2 757 осіб у 2013 році), ветеринарних – на 38,64 % (до 671 особи у 2013 році).

У НААН кількість кандидатів наук за цей період поступово зменшувалась. Так, кількість фахівців – кандидатів наук – за 2005 – 2013 роки зменшилась до 1 638 осіб, або на 13,29 %. Кількість працівників-сумісників – кандидатів наук – зменшилась до 52 осіб у 2013 році, або на 76,15 %. Таким чином, за чисельністю виконавців наукових та науково-технічних робіт, які мають наукові ступені, аграрна сфера значно відстає від економіки країни в цілому.

Більш глибоке вивчення питань якості наукових кадрів пов'язане з їх підготовкою. Існує думка щодо необґрунтованого зростання чисельності аспірантури і докторантури в останні роки. Так, у Стратегії інноваційного розвитку України на 2010 – 2020 роки в умовах глобалізаційних викликів [2] зазначається, що для підготовки величезної кількості аспірантів і докторантів (понад 33 тис. осіб) сьогодні в Україні немає відповідної наукової бази. У багатьох вищих навчальних закладах, де проходить підготовку більша частина пошукачів, не виконується жодної дослідницької теми, тому підсумком їх праці стають переважно компіляційні дисертації. Відповідно незначним є наукове і практичне значення таких робіт. Невисока й частка захищених аспірантами дисертацій, значна частина аспірантів надалі не займається науковою роботою.

Автор вважає, що для кардинальної зміни в роботі аспірантури та докторантури як головних форм підготовки наукових та науково-педагогічних кадрів необхідно вдосконалити відбір і прийом аспірантів та докторантів, їх навчання та захист дисертацій. Науковими керівниками аспірантів та науковими консультантами докторантів повинні бути виключно доктори наук. Доцільно збільшити їм навчальне навантаження за кожного аспіранта та докторанта, водночас ввести моральну та матеріальну відповідальність за їх випуск без захисту дисертацій.

Для підвищення якості підготовки науковців автор пропонує при університетах та науково-дослідних організаціях, у яких є спеціалізовані вчені ради із захисту кандидатських та докторських дисертацій, першочергово створювати об'єкти системи інфраструктурного забезпечення інноваційної діяльності, яка буде сприяти на договірних

умовах освоювати комерційно привабливі результати наукових досліджень з метою їхньої ринкової реалізації. На жаль, відсутність фінансування з державного бюджету та мінімальна участь місцевих бюджетів у фінансуванні Державної цільової економічної програми "Створення в Україні інноваційної інфраструктури на 2009 – 2013 роки" [6] стали причиною невиконання частини програмних заходів та її результативних показників. Для забезпечення ефективності функціонування вітчизняного наукового потенціалу, в тому числі підготовки та використання його кадрового забезпечення необхідна нова цільова програма розбудови інноваційної інфраструктури країни з обґрунтованим економічним механізмом її реалізації.

На сьогодні менше третини всіх вітчизняних кандидатів і докторів наук працює безпосередньо в науковій сфері. Цьому певною мірою сприяє зниження рівня вимогливості в процесі вирішення проблем атестації наукових кадрів, присудженні вчених і академічних звань, зниження престижу наукової праці за умови збереження в суспільстві престижу вчених звань, які сьогодні стають також своєрідним предметом приватизації [2]. Автор пропонує впровадити для аспірантів та докторантів обов'язкове відпрацювання після захисту дисертацій у науковій та науково-педагогічній сферах від 3 до 5 років зі щорічним звітуванням про результати наукової роботи. В основу вимог до щорічних звітів науковців слід закласти чіткі критерії оцінювання результативності їх роботи, які, до речі, можна також використовувати для диференційованої оплати їхньої праці.

Результативність наукових робіт у світовій і державній статистиці оцінюється публікаційною активністю і патентною діяльністю [7, с. 5], тому необхідно розглянути результативні показники наукової діяльності виконавців наукових та науково-технічних робіт з науковими ступенями (табл. 6), аналізуючи загальну кількість друкованих робіт, а також кількість отриманих охоронних документів у Державному департаменті інтелектуальної власності України в розрахунку на 1 доктора наук та кандидата наук в середньому по економіці країни та в системі НААН.

І хоча із загальної кількості друкованих робіт та отриманих охоронних документів не було можливості виділити ті, що є результатом праці окремо докторів наук та окремо – кандидатів наук, можна простежити деякі закономірності. Так, з 2005 до 2013 року кількість друкованих робіт у розрахунку на одного доктора наук в середньому по економіці країни з 20,14 одиниці зросла на 18,1 % і склала 23,79 одиниці. У розрахунку на одного доктора наук у системі наукових організацій НААН цей показник збільшився лише на 8,5 %, але в 2005 році він складав 24,02 одиниці – майже той самий рівень, який загальною наукою був досягнутий у 2012 році.

Результативні показники наукової діяльності виконавців наукових та науково-технічних робіт з науковими ступенями за 2005 – 2013 роки*

Роки	Кількість друкованих робіт				Кількість отриманих охоронних документів			
	на одного доктора наук, усього	на одного доктора наук у НААН	на одного кандидата наук, усього	на одного кандидата наук у НААН	на одного доктора наук, усього	на одного доктора наук у НААН	на одного кандидата наук, усього	на одного кандидата наук у НААН
2005	20,14	24,02	3,54	4,13	...	...	...	...
2006	20,36	22,02	3,54	3,69	0,52	1,62	0,09	0,27
2007	21,64	21,04	3,75	3,63	0,57	1,60	0,10	0,28
2008	22,93	21,77	3,96	3,77	0,56	1,61	0,10	0,28
2009	22,71	22,55	3,88	3,77	0,50	1,22	0,09	0,20
2010	23,95	23,56	4,11	3,91	0,54	1,39	0,09	0,23
2011	23,81	25,17	4,17	4,49	0,59	1,76	0,10	0,31
2012	24,04	26,09	4,26	5,03	0,55	1,23	0,10	0,24
2013	23,79	26,06	4,34	5,31	0,51	1,06	0,09	0,22
2013 у % до 2005	118,12	108,49	122,60	128,57	98,08**	65,43**	100,00**	81,48**

*Розраховано за даними статистичних збірників "Наукова та інноваційна діяльність в Україні" за 2007 – 2013 роки.

**2013 рік у % до 2006 року.

Кількість друкованих робіт у розрахунку на одного кандидата наук за 2005 – 2013 роки в середньому по економіці країни та в НААН характеризувалась такими темпами зростання – відповідно 122,6 та 128,57 %, але у 2005 році на одного кандидата наук в НААН припадало 4,13 одиниці друкованих робіт (на 0,59 одиниць більше, ніж у середньому по країні), у 2013 році – вже 5,31 одиниці (на 0,97 одиниці більше, ніж у середньому по країні). Можна зробити висновок про те, що в наукових організаціях НААН загальна кількість публікацій у розрахунку на одного доктора або одного кандидата наук вища, ніж у середньому по економіці країни.

Загальна кількість отриманих охоронних документів у Державному департаменті інтелектуальної власності України у розрахунку на одного доктора наук та одного кандидата наук в середньому по економіці країни за 2006 – 2013 роки змінилась несуттєво – для докторів наук вона зменшилась на 1,92 %, досягнувши 0,51 одиниці, для кандидатів наук залишилась на рівні 0,1 одиниці. У наукових організаціях НААН цей показник зменшився більш суттєво – відповідно на 34,57 та 18,52 %, але його рівень – 1,06 та 0,22 одиниці – вищий за середній по економіці країни більше, ніж у 2 рази.

Аналіз залежності результатів наукової діяльності від факторів, що на них впливають, виявив, що кількість друкованих робіт у цілому по економіці країни збільшується на 38,7 одиниць зі зростанням чисельності докторів наук на одну особу та на 6,9 одиниць – на одну особу – кандидата наук. Для кількості друкованих робіт у наукових організаціях НААН справджується обернена залежність – зменшення чисельності докторів наук та кандидатів наук на одну одиницю супроводжується відповідним збільшенням кількості публікацій на 12,9 та 2,1 одиниці.

На жаль, у межах даного дослідження не ставилось за мету проаналізувати якісні показники друкованих робіт, які не завжди корелюють з кількісними показниками. Можна лише відзначити, що станом на 27 серпня 2014 року

кількість публікацій у Scopus за Національною академією наук України складала 25 909 одиниць, кількість цитувань у Scopus – 64 622, індекс Гірша – 74. У наукових установах НААН кількість публікацій у Scopus склала лише 228 одиниць, цитувань – 767, індекс Гірша – 13 [8].

Дослідження виявили прямо пропорційну залежність між кількістю отриманих охоронних документів у Державному департаменті інтелектуальної власності України та виконавцями наукових і науково-технічних робіт як у цілому в Україні, так і в наукових організаціях НААН. Але зі збільшенням чисельності докторів у цілому по економіці на одну особу кількість отриманих охоронних документів збільшується на 0,62 одиниці, для кандидатів наук – на 0,11 одиниці, а в наукових організаціях НААН ці показники складають відповідно 1,19 та 0,14 одиниці. На жаль, кількість отриманих охоронних документів у патентних відомствах іноземних держав як у цілому по Україні, так і за науковими організаціями НААН зовсім незначна, що, з одного боку, свідчить про складнощі їх отримання, з іншого – про якість наукових розробок.

Результативність наукових робіт, з одного боку, є головним чинником впливу на інноваційний розвиток економіки, з іншого – сама залежить від багатьох факторів, в тому числі й від формування та використання кадрового забезпечення як складової наукового потенціалу. Цю тезу разом із вітчизняними науковцями підтримують багато закордонних вчених, в тому числі Г. Хью, Дж. Сейлс, Д. Комі, Д. Пин, А. Айсен [9], Ш. Лейтс, С. Давенпорт [10] та ін. Для подолання проблем та негативних явищ, які накопичувались у науковій сфері впродовж багатьох років, автор вважає за необхідне розробити цільову програму підтримки кадрового потенціалу наукової системи України, в якій необхідно детально обґрунтувати економічний механізм залучення, підготовки та закріплення в науковій сфері відповідних кадрів, створення умов для найбільш ефективного використання їх творчого та наукового потенціалу, а також створення дієвих механізмів впровадження результатів наукової діяльності в економіку країни.

Таким чином, проаналізувавши наявність та використання кадрового забезпечення наукової діяльності в Україні в цілому та зокрема в аграрному секторі, зроблено висновок про недостатню кількість та якість науковців, а також диспропорції в результативності їхньої діяльності. Для подолання виявлених недоліків необхідними заходами є:

формування та реалізація єдиної політики держави щодо розвитку наукового потенціалу в цілому і кадрового забезпечення зокрема;

розробка нової цільової програми розбудови інноваційної інфраструктури країни;

створення цільової програми підтримки кадрового потенціалу наукової системи України;

формування дієвих механізмів упровадження результатів наукової діяльності в економіку країни;

суттєве покращення фінансування наукової діяльності, в тому числі за рахунок збільшення бюджетних витрат на науку;

розробка ефективної системи взаємозв'язку між наукою, освітою та виробництвом.

Перспективи подальших досліджень полягають у розробці економічного механізму подальшого розвитку наукового потенціалу, в тому числі його кадрового забезпечення.

Література: 1. Концепція реформування і розвитку аграрної освіти та науки, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 6 квітня 2011 р. № 279-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/279-2011>. 2. Стратегія інноваційного розвитку України на 2010 – 2020 роки в умовах глобалізаційних викликів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://kno.rada.gov.ua/komosviti/control/uk/publish/article?jsessionid=526491E20C659BE3929D50228D66B8B2?art_id=47920&cat_id=46017. 3. Касьяненко О. В. Розвиток науково-методичних підходів до розуміння потенціалу як економічної категорії / О. В. Касьяненко // Економіка розвитку. – 2012. – № 2 (62). – С. 74–81. 4. Наукова та інноваційна діяльність в Україні: статистичний збірник / за ред. І. В. Калачової – К.: ДП "Інформаційно-видавничий центр Держстату України", 2014. – 314 с. 5. Про наукову і науково-технічну діяльність: Закон України від 13 грудня 1991 року № 1977-XII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1977-12/print1391271929513374>. 6. Державна цільова економічна програма "Створення в Україні інноваційної інфраструктури на 2009 – 2013 роки": Постанова Кабінету Міністрів України від 14 травня 2008 року № 447 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/447-2008-n>. 7. Шпикуляк О. Г. Результативність наукової діяльності в аграрній сфері / О. Г. Шпикуляк, Л. І. Курило, І. С. Гончаренко // Збірник наукових праць ВНАУ. Серія. Економічні науки. – 2011. – № 2 (53). – С. 3–9. 8. Наука України в дзеркалі наукометричної бази даних SciVerse Scopus [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://jsi.net.ua/scopus/index.html>. 9. The American science pipeline: sustaining innovation in a time of economic crisis / G. Hue, J. Sales, D. Comeau et al. // CBE Life Sciences Education. – 2010. – Vol. 9, No. 4. – P. 431–434. 10. Leitch Sh. The politics of discourse: marketization of the New Zealand science and innovation system / Sh. Leitch, S. Davenport // Human Relations. – 2005. – Vol. 58, No. 7. – P. 891–912.

References: 1. Kontsepsiia reformuvannia i rozvytku ahrarnoi osvity ta nauky, skhvalena rozporiadzhenniam Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 6 kvitnia 2011 r. No. 279-r [Electronic resource]. – Access mode: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/279-2011>. 2. Stratehiia innovatsiinoho rozvytku Ukrainy na 2010 – 2020 roky v umovakh hlobalizatsiinykh vyklykiv [Electronic resource]. – Access mode: http://kno.rada.gov.ua/komosviti/control/uk/publish/article?jsessionid=526491E20C659BE3929D50228D66B8B2?art_id=47920&cat_id=46017. 3. Kasianenko O. V. Rozvytok naukovo-metodychnykh pidkhodiv do rozuminnia potentsialu yak ekonomichnoi katehorii [Development of the Scientific and Methodical Approaches to Understanding Potential as an Economic Category] / O. V. Kasianenko // Ekonomika rozvytku. – 2012. – No. 2 (62) – P. 74–81. 4. Naukova ta innovatsiina diialnist v Ukraini: statystychny zbirnyk / za red. I. V. Kalachovoi. – K.: DP "Informatsiino-vydavnychiy tsentr Derzhstatu Ukrainy", 2014. – 314 p. 5. Pro naukovu i naukovo-tekhnichnu diialnist: Zakon Ukrainy vid 13 hrudnia 1991 roku No. 1977-XII [Electronic resource]. – Access mode: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1977-12/print1391271929513374>. 6. Derzhavna tsilova ekonomichna prohrama "Stvorennia v Ukraini innovatsiinoi infrastruktury na 2009 – 2013 roky": Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 14 travnia 2008 roku No. 447 [Electronic resource]. – Access mode: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/447-2008-n>. 7. Shpykuliak O. H. Rezultatyvnist naukovo diialnosti v ahrarnii sferi [Results of Scientific Activity in Agriculture] / O. H. Shpykuliak, L. I. Kurylo, I. S. Honcharenko // Zbirnyk naukovykh prats VNAU. Serii. Ekonomichni nauky. – 2011. – No. 2 (53). – P. 3–9. 8. Nauka Ukrainy v dzerkali naukometrychnoi bazy danykh SciVerse Scopus [Electronic resource]. – Access mode: <http://jsi.net.ua/scopus/index.html>. 9. The American science pipeline: sustaining innovation in a time of economic crisis / G. Hue, J. Sales, D. Comeau et al. // CBE Life Sciences Education. – 2010. – Vol. 9, No. 4. – P. 431–434. 10. Leitch Sh. The politics of discourse: marketization of the New Zealand science and innovation system / Sh. Leitch, S. Davenport // Human Relations. – 2005. – Vol. 58, No. 7. – P. 891–912.

Інформація про автора

Грицаско Микола Ігорович – аспірант кафедри економіки підприємств Таврійського державного агротехнологічного університету (72316, Україна, Запорізька обл., м. Мелітополь, пр. Б. Хмельницького, 18, e-mail: nick.gric@gmail.com).

Информация об авторе

Грицаенко Николай Игоревич – аспирант кафедры экономики предприятий Таврического государственного агротехнологического университета (72316, Украина, Запорожская обл., г. Мелитополь, пр. Б. Хмельницкого, 18, e-mail: nick.gric@gmail.com).

Information about the author

M. Grytsayenko – postgraduate student of Economy of Enterprises Department of Tavria State Agrotechnological University (18 B. Khmelnytskyi Ave., 72316, Melitopol, Ukraine, e-mail: nick.gric@gmail.com).

Стаття надійшла до ред.
20.10.2014 р.

УДОСКОНАЛЕННЯ ПРОЦЕСІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЖИТЛОВОГО БУДІВНИЦТВА В УКРАЇНІ

Тищенко М. Р.

Розглянуто сучасний стан ринку житлового будівництва в Україні, визначено фактори, що обумовлюють його розвиток та функціонування. Визначено недоліки та проблеми житлового сектору, які полягають у скороченні обсягів фінансування; падінні платіжної спроможності населення; недостатній державній підтримці приватного житлового будівництва; невідповідності розмірів платежів за користування державним житлом фактичним витратам на його утримання; недосконалості системи фінансування робіт, пов'язаних з обслуговуванням державного житлового фонду. Встановлено, що житлове будівництво на сьогодні характеризується кризовим станом. З метою забезпечення подальшого розвитку житлової сфери розглянуто досвід зарубіжних країн, визначено причини кризи та виділено економічні, структурні й правові фактори впливу, заходи державного регулювання. Урахування цих категорій лягло в основу розробки заходів щодо підвищення ефективності соціально-економічних процесів у житловому будівництві.

Ключові слова: ринок житла, проблеми житлового сектору, зарубіжний досвід, ефективність житлового будівництва.

.....

УСОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ПРОЦЕССОВ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ЖИЛИЩНОГО СТРОИТЕЛЬСТВА В УКРАИНЕ

Тищенко М. Р.

Рассмотрено современное состояние рынка жилищного строительства в Украине, выявлены факторы, обуславливающие его развитие и функционирование. Определены недостатки и проблемы жилищного сектора, которые заключаются в сокращении объемов финансирования; падении платежеспособности населения; недостаточной государственной поддержке; несоответствии размера платежей за пользование государственным жильем затратам на его содержание; несовершенстве системы финансирования работ по обслуживанию государственного жилищного фонда. Установлено, что жилищное строительство в данный момент характеризуется кризисным состоянием. С целью обеспечения дальнейшего развития жилищной сферы рассмотрен опыт зарубежных стран, определены причины кризиса и выявлены экономические, структурные и правовые факторы влияния, мероприятия государственного регулирования. Учет данных категорий лег в основу разработки мероприятий по повышению эффективности социально-экономических процессов в жилищном строительстве.

Ключевые слова: рынок жилья, проблемы жилищного сектора, зарубежный опыт, эффективность жилищного строительства.

IMPROVING THE PROVISION OF HOUSING CONSTRUCTION IN UKRAINE

M. Tyshchenko

The current state of the housing construction market in Ukraine has been studied. Factors that contribute to its development and operation have been identified. Weaknesses and problems of the housing sector have been identified, which are as follows; reduced volume of financing; falling solvency of the population; insufficient state support; discrepancy between the amount of payments for the use of public housing and the costs for its maintenance; an imperfect system of financing the maintenance of the public housing fund. The housing has been found to be currently in crisis. In order to ensure the further development of the housing sector, the experience of foreign countries has been considered, the causes of the crisis, the economic, structural and legal factors of influence have been identified and measures of state regulation have been discussed. These categories formed the basis of the developed measures aiming to improve the efficiency of social and economic processes in the housing construction.

Keywords: housing market, problems in the housing sector, foreign experience, effectiveness of housing construction.

Ринок житла посідає важливе місце в структурі національної економіки. Він забезпечує зв'язок між споживачем житла та його виробником – будівельною галуззю, визначає співвідношення між попитом на житло та його пропозицією, встановлює економічно виважені ціни на житло, цінові орієнтири для державних житлових програм, визначає найефективніші форми використання житла, є інструментом перерозподілу житла між громадянами тощо. Слід відзначити, що в процесі переходу до ринкових відносин відбулося скорочення житлового будівництва в Україні й старіння наявного житлового фонду, одночасно ситуація характеризується високим рівнем цін на будівельну продукцію. Це призводить до розбалансованості попиту та пропозиції на будівельну продукцію, а отже, до зниження його соціальної значущості. У зв'язку з цим актуальним завданням сьогодення є пошук шляхів удосконалення механізму функціонування ринку житла.

Відповідно метою статті є розгляд стану процесів забезпечення житлового будівництва в Україні, пошук шляхів підвищення ефективності функціонування ринку житла та створення основ для його стійкого економічного зростання.

Розробка теоретичних та практичних питань організації житлового будівництва міститься у працях вітчизняних та зарубіжних вчених: К. Паливоди, Левчинського Д. Л., С. Булгакова [1 – 3] та ін. Проте слід відзначити, що широкі питання, пов'язані зі становленням ефективного ринку житла в трансформаційних та глобалізаційних умовах залишається досі не вирішеним і потребує подальшого дослідження.

Сучасний стан організації житлового ринку в Україні все ще характеризується наявністю елементів колишньої радянської моделі, що базувалася на принципі гарантованого державного забезпечення житлом, і несистемним запровадженням ринкових механізмів регулювання відносин у житловій сфері, відсутністю внутрішньо узгодженої системи інфраструктурного забезпечення [4]. Вітчизняний ринок житла належить до категорії дефіцитних ринків, які розвиваються. Характерним для нього є зростання цін та доходів у довгостроковому періоді, при цьому темпи зростання цін є вищими за темпи зростання доходів. Така си-

туація, як правило, виникає в періоди зростання економіки, коли потреба населення в житлі є значною внаслідок низького рівня забезпеченості житлом і недостатніх обсягів житлового будівництва, що призводить до дефіциту житла на ринку. Появі в Україні саме такого типу ринку сприяли низькі показники житлової забезпеченості громадян житлом у радянські часи. Одночасно однією з особливостей дефіцитних ринків, що розвиваються, є нерівномірний, хвилюподібний характер їхнього зростання. Ці фактори необхідно враховувати в процесі розробки заходів щодо зростання соціально-економічної ефективності житлового будівництва, у протилежному випадку досягнуті результати можуть значно відрізнитися від запланованих [5].

Слід звернути увагу на те, що житлова проблема є однією з найважливіших, оскільки забезпечення населення житлом у розрахунку на одну особу становить $22,5 \text{ м}^2$ загальної площі, що у 2 – 3 рази нижче, ніж у країнах ЄС та США. При цьому житлова активність дорівнює $0,3 - 0,4 \text{ м}^2/\text{особу}$ при європейському стандарті $1 \text{ м}^2/\text{особу}$. За умов незмінної ситуації Україна може наздогнати ситуацію через 66 років. Якщо Україна вийде на світовий стандарт будівельної активності, то для досягнення показника $40 \text{ м}^2/\text{особу}$ знадобиться 20 років. Сьогодні ринок житла характеризує дефіцит його пропозиції, обумовлений недостатнім рівнем державного регулювання цього сектору. Ускладнює ситуацію надлишок попиту за обмеженої пропозиції, що призводить до неконтрольованого зростання цін. За статистичними даними, 1 022 тис. сімей перебувають у черзі на отримання житла. Не можна не враховувати того факту, що задоволенню потенційного попиту перешкоджають не тільки низькі обсяги житлового будівництва, а ще й незначний рівень іпотечного кредитування [4]. Отже, для усунення відставання потрібні десятиліття активного житлового будівництва.

Дослідження стану житлового сектору в Україні дозволило виявити такі недоліки та проблеми його функціонування, як: скорочення обсягів фінансування з державного та місцевого бюджетів; падіння платіжної спроможності населення; недостатня державна підтримка приватного житлового будівництва; невідповідність розмірів платежів за користування державним житлом фактичним витратам

на його утримання; недосконалість системи фінансування робіт, пов'язаних з обслуговуванням державного житлового фонду, що призводить до його швидкого морального та фізичного зношування. Необхідно також враховувати, що управлінська діяльність житлового будівництва тривалий час була зорієнтована на будівництво житла у великих містах, це, у свою чергу, зумовило диспропорції у забезпеченні та благоустрої житла за розміром населених пунктів. До того ж з роками перестала виконуватись основна функція держави щодо розподілу та надання житла. Слід також визначити, що чинне житлове законодавство не відповідає змінам, які відбулися в ринковій економіці [6].

До основних причин, які зумовили виникнення кризи у вітчизняному житлово-будівельному комплексі, можна віднести: зміну макроекономічної кон'юнктури в країні (інфляцію, безробіття, кризу грошово-кредитної системи); різке зростання цін на будівельну продукцію через недосконалість ринкових інститутів регулювання ціноутворення на новозбудоване житло; відмову держави від монопольної ролі інвестора, підрядника і власника у житловій сфері; відсутність внутрішніх заощаджень і низький рівень доходів населення, що спричинили його неплатоспроможність відносно придбання житла; необхідність забезпечення житлом сімей військовослужбовців, звільнених у запас, громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, і т. ін. [4; 7].

Для отримання комплексного висновку про фактори впливу на стан ринку житлового будівництва їх доцільно розподіляти за призначенням на економічні, структурні та правові. Це дозволить розподілити сфери регулювання і контролю між учасниками житлового будівництва, внаслідок чого передбачається підвищення результативності запроваджуваних дій. Найбільш ефективними є економічні фактори, тому їх вдосконаленню слід приділити першочергову увагу. До економічних факторів відносять: кризовий стан країни та регіонів; недостатність кредитних ресурсів; падіння платоспроможного попиту на житло; структурний фактор, який характеризується нерівномірністю обсягів житлового будівництва за регіонами, районами містами і селищами; правовий фактор, сутність якого полягає у суперечливості чинного законодавства, неврегульованості багатьох аспектів житлового будівництва, непрозорості фінансових схем у процесі будівництва житла [6; 8; 9].

Досвід зарубіжних країн свідчить про ефективність застосування іпотечного кредитування для забезпечення соціально-економічного зростання ринку житла [10]. Водночас слід звернути увагу на те, що в умовах нестабільної економічної та політичної ситуації, високого рівня інфляції іпотечне кредитування може призвести до більш глибокої кризи. Отже, подальший розвиток цієї системи повинен спиратися на вдосконалений механізм іпотечного кредитування доступного житла за умови жорсткого державного контролю у сфері іпотеки.

Дійсно, державне регулювання житлового будівництва є дієвим чинником розвитку цієї сфери. Саме тому ключовим елементом у сфері державної політики регулювання житлового будівництва повинна стати реалізація таких заходів:

- впровадження механізму розрахунку і моніторингу собівартості будівництва доступного житла;
- законодавчого визначення критеріїв доступного житла;
- створення механізму безкоштовного виділення державою землі під будівництво доступного житла;
- забезпечення використання показника собівартості будівництва як основи економічної і соціально обґрунтованої ціни на доступне житло;
- впровадження механізму державного замовлення на доступне житло.

Одним із головних чинників стабілізації житлового

будівництва є участь держави в інвестиційному процесі шляхом регулювання загального обсягу капіталовкладень приватного бізнесу; вибіркового стимулювання капіталовкладень у певні підприємства, галузі та сфери діяльності через податкові та кредитні пільги; прямого адміністративного втручання в інвестиційний процес. Ще одним дієвим фактором зростання ефективності житлової сфери є чітке розмежування форм власності на житло і підвищення його інвестиційної привабливості. З одного боку, необхідне будівництво соціального житла, з іншого боку – будівельним компаніям і муніципалітетам потрібні дешеві кредити на тривалі терміни. Для забезпечення надходження інвестицій також необхідне вирішення проблеми власності на земельні ділянки. Це можливо шляхом формування муніципального ринку землі, вдосконалення землеустрою. Індивідуальна власність на землю дозволить отримувати кредити з більш низькими відсотками. Для вирішення проблеми залучення інвестицій у будівництво та забезпечення населення житлом необхідні активні дії держави щодо створення економіко-правових умов для ефективного функціонування цієї галузі.

Ще одним дієвим шляхом ефективного залучення інвестицій в житлове будівництво є поширення системи іпотечного кредитування. Сьогодні в Україні цей процес гальмується недостатнім розвитком ринку цінних паперів, відсутністю інвесторів, які готові сприймати низьку прибутковість іпотечних закладних, високі ставки за кредитами в комерційних банках та високий рівень інфляції. Для застосування масової програми іпотечного кредитування необхідне кардинальне поліпшення фінансово-економічної і політичної ситуації в країні, без яких основні механізми іпотечного кредитування не функціонують. Слід зауважити, що окрім визначення джерел інвестиційних ресурсів важливим є створення умов для розвитку галузі, завершення формування нормативно-правової бази, які здатні забезпечити збільшення інвестицій у будівництво житла [11; 12].

Ще одним вагомим чинником впливу на розвиток житлового будівництва є застосування інновацій. Так, упровадження екологічно чистих, енерго- та ресурсозберігальних технологій, нових комп'ютерних програм, новітніх методів здійснення монтажу і робіт з високотехнологічним інструментом дасть змогу підвищити ефективність виробництва, покращити якість житла, зекономити ресурси, знизити витрати на експлуатацію будівель і споруд.

Враховуючи ситуацію, що склалася нині в Україні, слід звернути увагу на той факт, що навіть у разі коли житлове будівництво буде активно розвиватися, але не будуть вживатись заходи щодо збереження наявного житла, загальний стан житлового фонду дедалі більше погіршуватиметься. Це пов'язано з тим, що власники приміщень практично не беруть участі в прийнятті рішень щодо проведення капітального ремонту будинку й не вкладають у нього свої кошти, а також не контролюють якості ремонту, це знижує ефективність використання бюджетних коштів [4]. Виходом із даної ситуації є вдосконалення управління житловим фондом. Для цього державі необхідно допомогти власникам житла модернізувати багатоквартирні будинки на основі енергозберігальних технологій, консолідувати кошти власників та бюджетів різних рівнів. Вжиті заходи сприятимуть, по-перше, ощадливому споживанню ресурсів; по-друге, формуванню системи, за якої власники житла надалі будуть самостійно розв'язувати проблеми щодо його утримання, ремонту, модернізації й реконструкції. Виходячи з вищезазначеного, з метою підвищення ефективності процесів житлового будівництва в Україні необхідна реалізація таких заходів, як:

- урегулювання нормативно-правового забезпечення будівельного процесу;
- спрощення дозвільних процедур;

чіткий розподіл форм власності на житло та збільшення його інвестиційної привабливості;
 резервування в генеральних планах та безкоштовна передача землі для доступного житла;
 зниження відсоткових ставок та полегшення доступу до кредитних ресурсів;
 фінансування об'єктів інфраструктури за рахунок бюджетних коштів;
 вдосконалення системи інвестиційної діяльності з метою залучення стабільних грошових потоків;
 забезпечення умов для створення конкурентного середовища на ринку житла та зниження бар'єрів для входу компаній-забудовників;
 зниження собівартості будівництва;
 державна підтримка інвестиційних проектів.

Проте слід зауважити, що розвиток житлового будівництва необхідно починати з державного регулювання економічної та соціальної стабільності країни. Це дасть змогу коригувати дії ринкової системи, що неможливо здійснити тільки шляхом ринкового механізму. Виходячи з вищезазначеного, для вирішення наявних проблем необхідно використовувати комплексний підхід, який передбачає застосування як методів державного регулювання, так і ринкових механізмів, з обов'язковим використанням правових та економічних регуляторів. Такі заходи повинні бути спрямовані, перш за все, на зниження інфляції, відновлення економічного зростання, стабілізацію грошового обігу, скорочення дефіциту бюджету, зміцнення національної валюти.

Таким чином, отримані результати дослідження дозволили визначити основні соціально-економічні передумови для розвитку житлового будівництва. Це дасть змогу коригувати дії житлової сфери, що неможливо здійснити тільки шляхом ринкового механізму. Вирішення наявних проблем повинне здійснюватися комплексно та спрямовуватися, перш за все, на зниження інфляції, відновлення економічного зростання, стабілізацію грошового обігу, скорочення дефіциту бюджету, зміцнення національної валюти. Отже, запропоновані заходи повинні стати основою комплексної програми розвитку житлового будівництва в Україні.

Розробки автора є основою для формування комплексної програми розвитку житлово-будівельної сфери і полягають у такому: по-перше, визначено особливості процесів забезпечення житлового будівництва в Україні; по-друге, розроблено заходи щодо підвищення ефективності функціонування будівельної сфери.

Література: 1. Паливода К. В. Ипотечный рынок жилья в Украине: проблемы и перспективы развития / К. В. Паливода. – К. : Знання, 2006. – 197 с. 2. Левчинський Д. Л. Механізм фінансування реконструкції житлового фонду мегаполісу в умовах дефіциту бюджетних ресурсів / Д. Л. Левчинський // Економіка розвитку. – 2011. – № 3 (59). – С. 58–61. 3. Булгаков С. И. Инвестиционное обеспечение экономического развития: капитал, вложения, строительный комплекс, проектирование / С. И. Булгаков, С. В. Казанцев, С. М. Финкель. – Новосибирск : ВО "Наука", 2003. – 186 с. 4. Олійник Н. І. Розвиток ринку житла в Україні: теорія та практика державного регулювання : монографія / Н. І. Олійник. – К. : НАДУ, 2011. – 288 с. 5. Щеглова О. Ю. Соціально-економічні процеси забезпечення сфери житлового будівництва на загальнодержавному та регіональному рівні / О. Ю. Щеглова // Вісник Хмельницького національного університету. – 2010. – Т. 2, № 3. – С. 236–239. 6. Ісаєнко Д. Житлове будівництво за кордоном: досвід для України / Д. Ісаєнко // Публічне управління: теорія та практика : збірник наукових праць Асоціації докторів наук з державного управління. – Х. : Вид-во "ДокНаук ДержУпр", 2011. – Вип. 3 (7). – С. 146–151.

7. Про затвердження порядку забезпечення громадян доступним житлом : Постанова Кабінету Міністрів України № 140 від 11.01.2009 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/140-2009-%D0%BF>. 8. Про запобігання впливу світової фінансової кризи на розвиток будівельної галузі та житлового будівництва : Закон України № 800-VI від 25.12.2008 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/800-17>. 9. Про затвердження Державної цільової соціально-економічної програми будівництва (придбання) доступного житла на 2010 – 2017 роки : Постанова Кабінету Міністрів України № 1249 від 11.11.2009 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1249-2009-%D0%BF>. 10. Грінченко Р. В. Світові системи залучення інвестицій у будівництво житла / Р. В. Грінченко // Коммунальное хозяйство городов : научно-технический сборник. Серия. Экономические науки / Харьковская национальная академия городского хозяйства. – Х. : ХНАМГ, 2008. – № 85. – С. 68–72. 11. Щодо стану ринку житла в Україні та заходів з його державного регулювання. Аналітична записка. Національний інститут стратегічних досліджень при Президенті України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua/articles/1368>. 12. Бадзим О. С. Проблеми та перспективи розвитку лізингу житла в Україні / О. С. Бадзим, А. Р. Древуш, В. А. Череватенко // Актуальні проблеми економіки. – 2013. – № 12. – С. 43–50.

References: 1. Palivoda K. V. *Ipotechnyy rynek zhilya v Ukraine: problemy i perspektivy razvitiya* [Mortgage housing market in Ukraine: problems and prospects] / K. V. Palivoda. – K. : Znannia, 2006. – 197 p. 2. Levchynskiy D. L. *Mekhanizm finansuvannia rekonstruktsii zhytlovoho fondu mehapolisu v umovakh defitsytu biudzhetykh resursiv* [The funding mechanism of metropolis housing reconstruction in a shortage of budgetary resources] / D. L. Levchynskiy // *Ekonomika rozvytku*. – 2011. – No. 3 (59). – P. 58–61. 3. Bulgakov S. I. *Investitsionnoe obespechenie ekonomicheskogo razvitiya: kapital, vlozheniya, stroitelnyy kompleks, proektirovaniye* [Investment support for economic development: capital investments, building complex design] / S. I. Bulgakov, S. V. Kazantsev, S. M. Finkel. – Novosibirsk : VO "Nauka", 2003. – 186 p. 4. Oliynyk N. I. *Rozvytok rynku zhytla v Ukraini: teoriya ta praktyka derzhavnoho rehuliuвання* [The development of the housing market in Ukraine: the theory and practice of state regulation] / N. I. Oliynyk. – K. : NADU, 2011. – 286 p. 5. Shcheglova O. Y. *Sotsialno-ekonomichni protsesy zabezpechennia sfery zhytlovoho budivnytstva na zahalno-derzhavnomu ta rehionalnomu rivni* [Socio-economic processes of providing housing construction at the national and regional level] / O. Y. Shcheglova // *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu*. – 2010. – Vol. 2, No. 3. – P. 236–239. 6. Isaenko D. *Zhytlove budivnytstvo za kordonom: dosvid dlia Ukrainy* [Housing abroad : experience for Ukraine] / D. Isaenko // *Publichne upravlinnia: teoriia ta praktyka* : zbirnyk naukovykh prats Asotsiatsii doctoriv nauk z derzhavnoho upravlinnia. – Kh. : Vyd-vo "DokNaukDerzh Upr", 2011. – Issue 3 (7). – P. 146–151. 7. *Pro zatverdzhennia poriadku zabezpechennia hromadian dostupnym zhytлом* [On approval of providing citizens with affordable housing] : *Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy* No. 149 vid 11.01.2009 r. [Electronic resource]. – Access mode : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/140-2009-%D0%BF>. 8. *Pro zapobihannia vplyvu svitovoi finansovoi kryzy na rozvytok budivelnnoi haluzi ta zhytlovoho budivnytstva* [On prevention of the global financial crisis effect on the construction industry and housing] : *Zakon Ukrainy* No. 800-VI vid 25.12.2008 r. [Electronic resource]. – Access mode : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/800-17>. 9. *Pro zatverdzhennia Derzhavnoi tsilovoi sotsialno-ekonomichnoi prohramy budivnytstva (prydbannia) dostupnoho zhytla na 2010 – 2017 roky* [On approval of the State socio economic program of construction (purchase) of affordable housing for 2010 – 2017] : *Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy* No. 1249 vid 11.11.2009 r. [Electronic resource]. – Access mode : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1249-2009-%D0%BF>. 10. Hrinchenko R. V. *Svitovi systemy zaluchennia investitsii u budivnytstvo zhytla* [Global systems of attracting investment in housing] / R. V. Hrinchenko // *Kommunalnoe khozyaystvo go-*

rodov : naukovo-tehnicni zbirnyk. Serii. Ekonomichni nauky / Kharkivska natsionalna akademiia miskoho hospodarstva. – Kh. : KhNAMG, 2008. – No. 85. – P. 68–72. 11. *Shchodo stanu rynku zhytla v Ukraini ta zakhody z yoho derzhavnoho rehulivannia* [Regarding the state of the housing market in Ukraine and measures for its regulation] Analitichna zapyska. Natsionalnyi instytut stratehichnykh doslidzhen pry Prezidentovi Ukrainy [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.niss.gov.ua/articles/1368>. 12. Badzym O. S. Problemy ta perspektyvy rozvytku lizynhu zhytla v Ukraini [Problems and prospects of leasing housing in Ukraine] / O. S. Badzym, A. R. Drevush, V. A. Cherevatenko // Aktualni problemy ekonomiky. – 2013. – No. 12. – P. 43–50.

Інформація про автора

Тищенко Максим Раїнович – канд. екон. наук, доцент кафедри "Економіка підприємств" Донбаської національної академії будівництва і архітектури (86123, Україна, Донецька обл., м. Макіївка, вул. Державина, 2, e-mail: Valentinak3101@yandex.ru).

Информация об авторе

Тищенко Максим Раиндович – канд. экон. наук, доцент кафедры "Экономика предприятия" Донбасской национальной академии строительства и архитектуры (86123, Украина, Донецкая обл., г. Макеевка, ул. Державина, 2, e-mail: Valentinak3101@yandex.ru).

Information about the author

M. Tyshchenko – PhD in Economics, Associate Professor of Economy of Enterprises Department of Donbas National Academy of Civil Engineering and Architecture (2 Derzhavin St., 86123, Makiivka, Donetsk region, Ukraine, e-mail: Valentinak3101@yandex.ru).

*Стаття надійшла до ред.
21.11.2014 р.*

УДК 165.63:339.137.2(477)

JEL Classification: E22; J24

ВИЗНАЧАЛЬНІ ЧИННИКИ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ: СУЧАСНИЙ КОНТЕКСТ АНАЛІЗУ

Базавлук Н. Г.

Розглянуто чинники конкурентоспроможності національної економіки, що є визначальними в умовах інтелектуально-інноваційного розвитку, якого дотримуються провідні країни світу. Конкурентоспроможність країн досліджена на основі виявлення взаємозв'язку між процесним капіталом, з одного боку, та ринковим, людським, фінансовим капіталом і капіталом відновлення – з іншого. Аналітично підтверджено існування названої залежності, здійснено її кількісний вимір та визначено засади державного регулювання для забезпечення конкурентоспроможності України.

Ключові слова: конкурентоспроможність, інтелектуальний капітал, процесний капітал.

ОПРЕДЕЛЯЮЩИЕ ФАКТОРЫ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ НАЦИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ: СОВРЕМЕННЫЙ КОНТЕКСТ АНАЛИЗА

Базавлук Н. Г.

Рассмотрены факторы конкурентоспособности национальной экономики, которые являются определяющими в условиях интеллектуально-инновационного развития, которому следуют ведущие страны мира. Конкурентоспособность стран исследована на основе выявления взаимосвязи между процессным капиталом, с одной стороны, и рыночным, челове-

ческим, финансовым капиталом, капиталом восстановления – с другой. Аналитически подтверждено существование названной зависимости, осуществлено ее количественное измерение и определены принципы государственного регулирования для обеспечения конкурентоспособности Украины.

Ключевые слова: конкурентоспособность, интеллектуальный капитал, процессный капитал.

DETERMINANTS OF THE NATIONAL ECONOMY COMPETITIVENESS : A MODERN CONTEXT OF THE ANALYSIS

N. Bazavluk

The factors of competitiveness of a national economy, which are crucial in terms of innovation and intellectual development, which is followed by the leading countries of the world have been examined. Countries' competitiveness has been studied by identifying the relationship between the process capital on the one hand, and the market, human, financial, renewal capital on the other hand. The existence of the named relationship has been confirmed analytically, its measurement has been carried out, and the principles of state regulation to ensure the competitiveness of Ukraine have been defined.

Keywords: competitiveness, intellectual capital, process capital.

У сучасних умовах економічного розвитку конкурентоспроможність макросистем істотним чином забезпечується через суспільне нагромадження та ефективне використання інтелектуального капіталу. Економічний розвиток країн досягається на основі відкритості суспільства до нових знань та інформації, через здатність економіки ефективно переробляти наявні знання та продукувати нові. Визнання того, що одним із найбільш важливих джерел конкурентоспроможності економік країн є інтелектуальний капітал, викликало потребу в одночасному дослідженні за двома зазначеними напрямками економічної думки: а) щодо конкурентоспроможності; б) щодо інтелектуального капіталу. Протягом останніх років така науково-практична проблематика набула істотного поширення. Дослідженню концепції інтелектуального капіталу присвячено наукові праці таких зарубіжних науковців, як: Е. Брукінг, Дж. Гелбрейт, Л. Едвінсон, К. Лін, М. Мелоун, Т. Стюарт. Вагомим є внесок у дослідження зазначеної проблематики таких вітчизняних науковців, як: В. Базилевич, О. Бутнік-Сіверський, В. Врублевський, В. Геєць, А. Грішнова, А. Колот, Л. Федюлова, А. Чухно.

Значна увага приділяється науковцями збагаченню теорії конкурентоспроможності. Проблематика формування конкурентоспроможності макроекономічних систем досліджена у працях зарубіжних і вітчизняних науковців: В. Андрійчука, Я. Белінської, В. Гейця, Я. Жаліла, М. Кондратьєва, П. Кругмана, С. Ліндера, М. Портера, А. Чухна, Й. Шумпетера та ін.

Існують різні методики оцінювання рівня національної конкурентоспроможності. Найбільш відомими з них є методика Всесвітнього економічного форуму (за якою розроблено Глобальний індекс конкурентоспроможності) та Міжнародного інституту розвитку менеджменту (Індекс конку-

рентоспроможності). До широко застосовуваних у світовій теорії та практиці індексів оцінювання інноваційного та інтелектуального розвитку країн також належать: Індекс економіки знань, Індекс знань, Глобальний індекс інновацій, Індекс інноваційних можливостей.

Незважаючи на наявність ґрунтовних досліджень, контекст національної конкурентоспроможності, в якому провідну роль відіграє інтелектуальний капітал, потребує розширення. Це зумовлено надзвичайною актуальністю та науково-практичною значущістю зазначеної проблематики. Важливим є з'ясування умов зростання національної конкурентоспроможності економіки, які опосередковуються чинниками інтелектуально-інноваційного розвитку.

Метою дослідження є виявлення умов забезпечення конкурентоспроможності країн, що формуються під впливом багатьох чинників. Завданням статті є визначення засад державного регулювання для забезпечення конкурентоспроможності України.

У наукових працях зарубіжних та вітчизняних науковців інтелектуальний капітал розглядається як джерело економічного зростання та розвитку підприємства, регіону, країни в цілому. Зважаючи на мету дослідження, серед багатьох визначень автором виокремлено передусім ті, що віддзеркалюють зв'язок інтелектуального капіталу зі створенням нової вартості та одержанням позитивного кінцевого фінансового результату (прибутку). У практиці наукового аналізу визначення такого змістового спрямування застосовуються здебільшого до оцінювання діяльності підприємств. Зокрема, О. Бутнік-Сіверський зазначає, що інтелектуальний капітал – це створений або придбаний інтелектуальний продукт, який має вартісну оцінку, утримується суб'єктом господарювання з метою ймовірності одержання прибутку (додаткової вартості) [1, с. 27].

За визначенням О. Кендюхова, інтелектуальний капітал – це здатні створювати нову вартість інтелектуальні ресурси підприємства, представлені людськими і машинними інтелектами, а також інтелектуальними продуктами, створеними самостійно або залученими зі сторони як засоби створення нової вартості [2, с. 31]. І. Журавльова зазначає, що інтелектуальний капітал виражається не просто сумою наявних невідчутних (нематеріальних) ресурсів, а спроможністю суб'єкта підприємництва отримувати від них економічні вигоди [3, с. 120]. К. Ковтуненко визначає інтелектуальний капітал як результат трансформації певної частини інтелектуальних ресурсів, що володіють потенціалом розвитку і спроможні створювати додаткову вартість та конкурентні переваги в процесі інноваційної діяльності [4, с. 61].

Якщо ж з'ясовувати цінність інтелектуального капіталу для країни (а не для певного суб'єкта господарювання), то з позицій продукування новітніх продуктів та створення національного багатства найкращим, на думку автора, є визначення Л. Едвінсона та К. Лін. Науковці визначають інтелектуальний капітал як знання, інформацію, інтелектуальну власність, досвід, які можуть бути використані для створення економічного добробуту та є майбутньою можливістю отримання прибутку [5, с. 1]. Саме запропоновану ними методологію використано як підґрунтя для даних досліджень. Модель Л. Едвінсона та К. Лін передбачає визначення кількісних і якісних показників у розрахунках. За цією методикою виведено узагальнений індекс національного інтелектуального капіталу 40 країн світу *NICI40* (*National Intellectual Capital Indices for 40 countries*).

Модель *NICI40* дозволяє оцінити інтелектуальний капітал країн за п'ятьма структурними компонентами, серед яких: 1) людський капітал (наявність професійної робочої сили, організація навчання персоналу, писемність населення, вища освіта, співвідношення кількості учнів та вчителів, кількість користувачів мережі Інтернет, витрати на освіту); 2) ринковий капітал (податкове стимулювання, венчурні підприємства, відкритість культури, глобалізованість, прозорість бізнесу, імідж країни, обсяги експорту); 3) процесний капітал (конкуренція у бізнес-середовищі, ефективність уряду, захист прав інтелектуальної власності, доступність капіталу, кількість комп'ютерів на душу населення, легкість відкриття нового підприємства, кількість користувачів мобільних телефонів); 4) капітал відновлення (витрати підприємств на дослідження і розвиток, витрати на дослідження і розвиток як відсоток ВВП, зайнятість у сфері дослідження і розвитку, кооперація між університетами та підприємствами); 5) фінансовий капітал (логічний показник ВВП на душу населення за паритетом купівельної спроможності).

Цю методику взято автором за основу дослідження конкурентоспроможності національної економіки та модифіковано відповідно до потреби у визначенні впливу інтелектуального капіталу на конкурентоспроможність України. Це зумовило потребу у зміні послідовності наукового аналізу: не від окремого до загального (за логікою досліджень К. Лін та Л. Едвінсона), а навпаки – від загального до окремого. На основі проведених розрахунків автором підтверджено, що на конкурентоспроможність країн через опосередкований вплив процесного капіталу впливають усі інші елементи інтелектуального капіталу: людський, ринковий, фінансовий капітал та капітал відновлення.

У забезпеченні національної конкурентоспроможності важливу роль відіграють усі складові інтелектуального капіталу, але безпосередньо параметри конкурентоспроможності обчислюються в складі процесного капіталу (елемент моделі – "конкурентне середовище бізнесу").

Як зазначають К. Лін та Л. Едвінсон, процесний капітал – це співробітництво та обмін знаннями, що потребує залучення інтелектуальних активів, таких, як інформаційні системи, обладнання, програмне забезпечення, бази даних, лабораторії та національна інфраструктура, яка включає транспорт, інформаційні технічні навички, зв'язок та комп'ютеризацію, технологічну оснащеність країни і телекомунікаційні послуги, персональні комп'ютери, мобільний зв'язок, інформаційну безпеку, якість науково-дослідних установ, правове середовище щодо регулювання підприємницької діяльності, мінімально необхідну кількість днів для започаткування бізнесу, систему управління якістю і продуктивністю виробництва [5, с. 4].

Таким чином, припустимо стверджувати, що саме процесний капітал (яким є переважно об'єктивовані знання, втілені в нематеріальні активи) безпосередньо утворює основу конкурентоспроможності економіки країни (відповідна методика описана автором у роботі [6, с. 189]). Переважна більшість елементів процесного капіталу є не чим іншим, ніж втіленням інтелектуальної праці людини, яка походить від особистості, а отже, створюються вони за умов використання людського капіталу. Разом із цим варті дослідження особливості формування конкурентоспроможності в контексті впливу змін інших складових інтелектуального капіталу – передусім ринкового, а також фінансового капіталу та капіталу відновлення.

Проведення такого аналізу потребує попередніх уточнень, які стосуються специфіки утворення інтелектуального капіталу на різних рівнях економічної системи. Для аналізу на рівні підприємства "інтелектуальний капітал" використовується як вужче поняття, ніж "людський капітал", оскільки інтелектуальний капітал суб'єкта господарювання включає дві складові: людський капітал (у вартісному вимірі це агрегована ціна праці) та об'єкти інтелектуальної власності (вартість нематеріальних активів). Водночас, якщо поняття "інтелектуальний капітал" застосовується для аналізу на рівні макросистеми, цю категорію потрібно розуміти ширше порівняно з поняттям "людський капітал". Пояснюється це тим, що окрім інтелекту, яким наділена кожна людина (що власне виступає джерелом людського капіталу і в синергетичній сукупності утворює інтелект нації певної країни), існує також інтелектуальне багатство країни, що спродуковане і нагромаджене поколіннями. Так само оцінюється інтелектуальний капітал і в загальнопланетарному масштабі. Слід підкреслити, що інтелектуальний капітал розглядається як чинник конкурентоспроможності певної макросистеми. Отже, для цього випадку людський капітал – це активна частина інтелектуального капіталу, а виготовлені з його допомогою цінності (книги, технології, системи управління тощо – об'єктивовані знання в широкому розумінні) – пасивна.

Відображення запропонованої автором методики подано схематично (рисунок). Воно висвітлює послідовність аналітичних дій, спрямованих на з'ясування рівня конкурентоспроможності через факторний вплив чинників, що її визначають (інтелектуальний капітал та його складові). Дослідження побудоване за принципом дедукції і передбачає такі етапи аналізу:

I етап – визначення взаємозалежності структурованих частин інтелектуального капіталу (людського, ринкового, фінансового, процесного капіталу та капіталу відновлення) як складових цілого;

II етап – визначення впливу людського, ринкового, фінансового капіталу та капіталу відновлення на процесний капітал;

III етап – визначення рівня конкурентоспроможності країни через показник "конкуренція у бізнес-середовищі" (складову процесного капіталу).

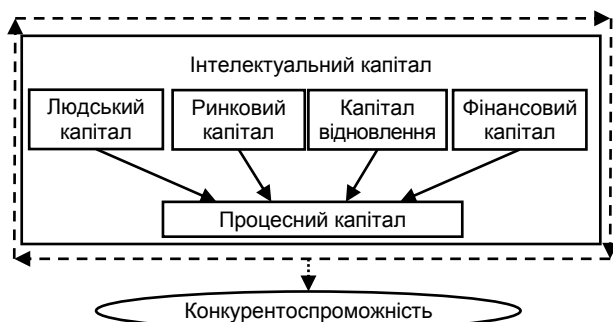

Рис. Методика факторного аналізу конкурентоспроможності: послідовність етапів дослідження

Умовні позначення:

- I етап $\rightarrow$ взаємна залежність складових інтелектуального капіталу;
 II етап $\rightarrow$ вплив системних складових інтелектуального капіталу на процесний капітал;
 III етап $\rightarrow$ результат впливу інтелектуального капіталу на конкурентоспроможність, визначений через опосередкований вплив процесного капіталу.

Використання зведених даних за індексами складових національного інтелектуального капіталу 40 країн світу стало основою для побудови автором математичної моделі взаємозв'язку процесного капіталу з усіма іншими складовими інтелектуального капіталу. Країни наведені в рейтингу за спадною тенденцією індексу національного інтелектуального капіталу. Кореляційно-регресійний аналіз вихідних даних дозволяє дослідити зв'язок між показниками, з яких один розглядається як залежна змінна (індекс процесного капіталу), інші – як незалежні показники-фактори (індекси людського, ринкового капіталу, капіталу відновлення та фінансового капіталу). Кореляційний аналіз необхідний для кількісного вимірювання виявленого зв'язку. Для побудови моделі автором використано такі позначення: X_1 – індекс людського капіталу, X_2 – індекс ринкового капіталу, X_3 – індекс процесного капіталу, X_4 – індекс капіталу відновлення, X_5 – індекс фінансового капіталу.

Для визначення взаємного впливу названих складових інтелектуального капіталу автором побудована кореляційна матриця, в якій вказуються попарно коефіцієнти для всіх змінних:

$$r = \begin{pmatrix} 1 & 0,528958 & 0,899493 & 0,840324 & 0,845758 \\ 0,528958 & 1 & 0,762265 & 0,453994 & 0,467114 \\ 0,899493 & 0,762265 & 1 & 0,843264 & 0,817268 \\ 0,840324 & 0,453994 & 0,843264 & 1 & 0,705493 \\ 0,845758 & 0,467114 & 0,817268 & 0,705493 & 1 \end{pmatrix}$$

При цьому табличне значення критерію Стюдента t фіксується на рівні значущості 0,05, а ступінь свободи дорівнює 38 ($n - 2 = 40 - 2$); $t_{кр} = 2,024394$.

Згідно з розрахунками отримано таке значення множинного коефіцієнта кореляції: $r_{кр} = 0,312006$. Визначник кореляційної матриці, обчислений автором, $-|r| = 0,002661$; критерій $X^2 = 216,4142$; табличне значення $X^2_{табл.} = 11,0705$. Оскільки $X^2_{табл.} < X^2$, то в масиві пояснювальних змінних мультиколінеарність існує.

Зворотна матриця подана так:

$$C = \begin{pmatrix} 8,338749 & 2,040479 & -6,82326 & -0,92772 & -1,77477 \\ 2,040479 & 4,81131 & -8,78785 & 2,484054 & 1,456366 \\ -6,82326 & -8,78785 & 22,5839 & -6,50382 & -3,99296 \\ -0,92772 & 2,484054 & -6,50382 & 5,278704 & 1,215565 \\ -1,77477 & 1,456366 & -3,99296 & 1,215565 & 4,226485 \end{pmatrix}$$

Отримано наступні показники F -критерію Фішера: $F_1 = 64,21405$; $F_2 = 32,39613$; $F_3 = 183,4631$; $F_4 = 36,36898$; $F_5 = 27,42512$. Табличний F -критерій: $F_{таб} = 2,641465$. Оскільки $F_1, F_2, F_3, F_4, F_5 > F_{таб}$, то змінні X_1, X_2, X_3, X_4, X_5 – мультиколінеарні з іншими змінними.

На основі даних матриці C знайдено частинні коефіцієнти кореляції. Автором порівняно отримані результати з показником множинного коефіцієнта кореляції ($r_{кр}$). Аналіз отриманих результатів веде до висновку, що існує тісний зв'язок між процесним капіталом та відповідно людським, ринковим капіталом, капіталом відновлення і фінансовим капіталом (табл. 1).

Таблиця 1

Частинні коефіцієнти кореляції [6]

Показник	Висновок
$r_{12} = -0,32214 < 0,312006$	не існує тісного зв'язку
$r_{13} = 0,497212 > 0,312006$	існує тісний зв'язок
$r_{14} = 0,13983 < 0,312006$	не існує тісного зв'язку
$r_{15} = 0,298952 < 0,312006$	не існує тісного зв'язку
$r_{23} = 0,843046 > 0,312006$	існує тісний зв'язок
$r_{24} = -0,49291 < 0,312006$	не існує тісного зв'язку
$r_{25} = -0,32296 < 0,312006$	не існує тісного зв'язку
$r_{34} = 0,595669 > 0,312006$	існує тісний зв'язок
$r_{35} = 0,408701 > 0,312006$	існує тісний зв'язок
$r_{45} = -0,25735 < 0,312006$	не існує тісного зв'язку

Примітка. Якщо виконується умова $r_{kj} > r_{кр}$, то між змінними існує тісний зв'язок. Частинні коефіцієнти кореляції характеризують щільність зв'язку між двома змінними за умови, що третя не впливає на цей зв'язок.

Розрахунки, проведені за критерієм Стюдента, підтверджують так само, як і частинні коефіцієнти кореляції, наявність мультиколінеарного зв'язку між процесним капіталом, з одного боку, та всіма іншими складовими інтелектуального капіталу (з кожним із названих) – з іншого. Тобто величина індексу процесного капіталу залежить від значень індексів людського, ринкового, фінансового капіталу та капіталу відновлення (табл. 2).

Таблиця 2

Параметри t -критерію Стюдента [6]

Показник	Висновок
1	2
$t_{12} = -2,01315 < 2,024394$	не існує мультиколінеарного зв'язку
$t_{13} = 3,390328 > 2,024394$	існує мультиколінеарний зв'язок
$t_{14} = 0,835456 < 2,024394$	не існує мультиколінеарного зв'язку

Закінчення табл. 2

1	2
$t_{15} = 1,853385 < 2,024394$	не існує мультиколінеарного зв'язку
$t_{23} = 9,273238 > 2,024394$	існує мультиколінеарний зв'язок
$t_{24} = -3,35151 < 2,024394$	не існує мультиколінеарного зв'язку
$t_{25} = -2,01884 < 2,024394$	не існує мультиколінеарного зв'язку
$t_{34} = 4,387323 > 2,024394$	існує мультиколінеарний зв'язок
$t_{35} = 2,649274 > 2,024394$	існує мультиколінеарний зв'язок
$t_{45} = -1,57557 < 2,024394$	не існує мультиколінеарного зв'язку

Примітка. Якщо $t_{kj} > t_{kp}$, то між змінними існує мультиколінеарний зв'язок; $t_{kp} = 2,024394$.

Побудована багатофакторна кореляційно-регресійна модель зв'язку між процесним капіталом та всіма іншими складовими інтелектуального капіталу дає можливість поглибленого вивчення ситуації, що склалась. Автором визначено параметри багатофакторної моделі, де X – матриця незалежних змінних; X^T – транспонована матриця X ; Y – вектор значень залежної змінної.

Матриця $X^T X$ має вигляд:

$$X^T X = \begin{pmatrix} 40 & 245 & 226 & 150 & 365,74 \\ 245 & 1556 & 1406 & 998 & 2270,1 \\ 226 & 1406 & 1308 & 882 & 2076 \\ 150 & 998 & 882 & 722 & 1414,5 \\ 366 & 2270 & 2076 & 1415 & 3364,8 \end{pmatrix}.$$

Матриця, обернена до матриці $X^T X$, має вигляд:

$$(X^T X)^{-1} = \begin{pmatrix} 7,41 & 0,29 & -0,1 & 0,11 & -0,9864 \\ 0,29 & 0,12 & -0 & -0 & -0,0911 \\ -0,1 & -0 & 0,04 & -0 & -0,0036 \\ 0,11 & -0 & -0 & 0,02 & 0,0012 \\ -1 & -0,1 & -0 & 0 & 0,1708 \end{pmatrix}.$$

Виходячи з попередніх розрахунків, добуток матриць $X^T Y$ та коефіцієнти моделі B визначилися наступним чином:

$$X^T Y = \begin{pmatrix} 213,02 \\ 1367,2 \\ 1244,1 \\ 900,16 \\ 1982,7 \end{pmatrix}; B = \begin{pmatrix} -4,8 \\ 0,4 \\ 0,62 \\ 0,22 \\ 0,37 \end{pmatrix}.$$

Таким чином, багатофакторна кореляційно-регресійна модель зв'язку процесного капіталу та всіх інших складових інтелектуального капіталу має вигляд:

$$X_3 = -4,785 + 0,3952 X_1 + 0,6237 X_2 + 0,2164 X_4 + 0,367 X_5.$$

Названа кореляційно-регресійна модель підтверджує, що ринковий капітал найбільше впливає на процесний, а отже, й на конкурентоспроможність країни. Це відображається безпосередньо через відповідний показник (конкуренту в бізнес-середовищі), а також опосередковано через решту показників процесного капіталу, що відображають використання інтелектуальної власності. У разі зростання значення індексу ринкового капіталу на одиницю зна-

чення індексу процесного капіталу збільшується на 0,6237. Сукупний вплив чотирьох факторів на процесний капітал (100 %) розподіляється наступним чином: вплив ринкового капіталу становить 38,9 %, вплив людського капіталу – 24,7 %, вплив фінансового капіталу – 22,9 %, вплив капіталу відновлення – 13,5 %.

Перевірка щільності загального впливу незалежних змінних на залежну показала, що варіація відповідно ринкового, людського, фінансового капіталу та капіталу відновлення на процесний капітал характеризується тісним зв'язком: $R^2 = 0,9557$. Перевірка на значущість вибіркового коефіцієнта кореляції передбачає розрахунок коефіцієнта кореляції, який характеризує щільність лінійного зв'язку всіх незалежних факторів X із залежною змінною Y . Обчислений показник $R = 0,9776$. Обчислений результат також підтверджує наявність тісного зв'язку процесного капіталу з усіма іншими складовими інтелектуального капіталу.

Інтелектуальний капітал є одним із основних чинників, що визначає конкурентоспроможність країн світу та, як наслідок, добробут, економічне зростання та розвиток країни. Зважаючи на це, державне регулювання в Україні має бути передусім зосереджене на реалізації засад податкового стимулювання, створення венчурних підприємств, формування європейської культури бізнесу, засад адаптації вітчизняних виробників до глобальних процесів світової економіки, сприяння експорту тощо. Саме ці напрями державної регуляторної політики є одночасно чинниками конкурентоспроможності української економіки, які згідно з методологією, що була застосована, належать до ринкового капіталу. У сукупності частка їх впливу найбільша – близько 40 %. Другим за силою дії є агрегований у своєму складі людський капітал (майже 25 % впливу на конкурентоспроможність української економіки). Заходи державного регулювання відповідного змісту конкретизовані так: професійна підготовки робочої сили, якість освіти, у тому числі вищої, а також її фінансування. Решту сукупного впливу на конкурентоспроможність країни утворює фінансовий капітал (державні засади стосуються в основному підвищення реального ВВП на душу населення) та капітал відновлення (основними спрямуваннями регуляторних засад держави є заохочення підприємств щодо збільшення витрат на НДДКР, патентування, науково-виробничого кооперування тощо).

Розгляд процесного капіталу (складової інтелектуального капіталу) в аспекті аналізу конкурентоспроможності є центральною частиною дослідження конкурентної динаміки макросистем. Одночасно наведені результати кількісного вимірювання такого впливу є початковою стадією аналізу та надалі будуть інтерпретовані автором відносно завдань дослідження конкурентоспроможності вітчизняної економіки, найбільш наочними показниками рівня якої є передусім валовий внутрішній продукт і національний дохід країни.

Література: 1. Бутнік-Сіверський О. Б. Інтелектуальний капітал: теоретичний аспект / О. Б. Бутнік-Сіверський // Інтелектуальний капітал. – 2002. – № 1. – С. 16–27. 2. Кендюхов О. Гносеологія інтелектуального капіталу / О. Кендюхов // Економіка України. – 2003. – № 4. – С. 28–33. 3. Журавльова І. В. Емпіричний аналіз впливу процесів функціонування інтелектуального капіталу на результати діяльності підприємств / І. В. Журавльова // Актуальні проблеми економіки. – 2013. – № 4 (142). – С. 119–127. 4. Ковтуненко К. В. Основні підходи до формування інтелектуального капіталу: зміст та роль в інноваційному розвитку підприємства / К. В. Ковтуненко // Економіка розвитку. – 2013. – № 3 (67). – С. 59–62. 5. Lin C. Y.-Y. National Intellectual Capital: A Comparison of 40 Countries / C. Y.-Y. Lin, L. Edvinsson. – New York : Springer, 2011. – 392 p. 6. Белоброва Т. А. Инновационная детерминанта качественных изменений конку-

рентоспособности / Т. А. Белоброва, Н. Г. Базавлук // Мегатренды развития глобальной экономической системы: ведущие акторы, фреймы и детерминанты инновационных сдвигов : монография / М-во образования и науки Украины ; [О. В. Чернега и др.]. – Донецк : ТОВ "Східний видавничий дім", 2014. – С. 185–202.

References: 1. Butnik-Siverskyi O. B. *Intelektualnyi kapital: teoretychnyi aspekt* [Intellectual capital: a theoretical aspect] / O. B. Butnik-Siverskyi // *Intelektualnyi kapital*. – 2002. – No. 1. – P. 16–27. 2. Kendiukhov O. *Hnoseolohiia intelektualnoho kapitalu* [Gnosiology of intellectual capital] / O. Kendiukhov // *Ekonomika Ukrainy*. – 2003. – No. 4. – P. 28–33. 3. Zhuravlova I. V. *Empirychnyi analiz vplyvu protsesiv funktsionuvannia intelektualnoho kapitalu na rezultaty diialnosti pidpriemstv* [An empirical analysis of the impact of functioning of intellectual capital on enterprise performance] / I. V. Zhuravlova // *Aktualni problemy ekonomiky*. – 2013. – No. 4 (142). – P. 119–127. 4. Kovtunen K. V. *Osnovni pidkhody do formuvannia intelektualnoho kapitalu: zmist ta rol v innovatsionomu rozvytku pidpriemstva* [Basic approaches to the formation of intellectual capital: content and role in the development of innovative enterprises] / K. V. Kovtunen // *Ekonomika rozvytku*. – 2013. – No. 3 (67). – P. 59–62. 5. Lin C. Y.-Y. *National Intellectual Capital: A Comparison of 40 Countries* / C. Y.-Y. Lin, L. Edvinsson. – New York : Springer, 2011. – 392 p. 6. Belobrova T. A. *Innovatsionnaya determinanta kachestvennykh izmeneniy konkurentosposobnosti* [Innovative determinant of qualitative changes of competitiveness] / T. A. Belobrova, N. G. Bazavluk // *Megatrendy razvitiya globalnoy ekonomicheskoy sistemy: vedushchie aktory, frei-*

my i determinanty innovatsionnykh sdvigov : monografiya / M-vo obrazovaniya i nauki Ukrainy ; [O. V. Chernega et al.]. – Donetsk : TOV "Skhidnyi vydavnychiy dim", 2014. – P. 185–202.

Інформація про автора

Базавлук Наталія Григорівна – асистент кафедри міжнародної економіки Вищого навчального закладу Укоопспілки "Полтавський університет економіки і торгівлі" (36014, Україна, м. Полтава, вул. Ковалю, 3, e-mail: natabazavluk@ukr.net).

Інформация об авторе

Базавлук Наталия Григорьевна – ассистент кафедры международной экономики Высшего учебного заведения Укоопсоюза "Полтавский университет экономики и торговли" (36014, Украина, г. Полтава, ул. Ковалю, 3, e-mail: natabazavluk@ukr.net).

Information about the author

N. Bazavluk – assistant of International Economics Department of the Higher Educational Establishment of Ukoopspilka "Poltava University of Economics and Trade" (3 Koval St., 36014, Poltava, Ukraine, e-mail: natabazavluk@ukr.net).

*Стаття надійшла до ред.
21.11.2014 р.*

УДК 378:001.891(477)

JEL Classification: I23; O34

УДОСКОНАЛЕННЯ ТРАНСФЕРУ ТЕХНОЛОГІЙ У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

Воліков В. В.

Розглянуто питання організації науково-дослідних робіт у вищих навчальних закладах. Акцентовано увагу на необхідності підвищити ініціативність університетів як основних учасників інноваційного процесу. Розкрито сутність наявного підходу до трансферу технологій у вищих навчальних закладах України та запропоновано його розширення на засадах маркетингу, що наведено у вигляді схеми. Визначено основні групи проблем, які уповільнюють розвиток трансферу технологій та комерціалізації інтелектуальної власності в університетах. Обґрунтовано, що для підвищення ефективності трансферу необхідно використовувати логіку комерціалізації результатів наукових досліджень вищих навчальних закладів, яка орієнтована на випереджальне врахування попиту реального сектору економіки в інноваціях на основі використання сучасних інструментів маркетингу.

Ключові слова: трансфер, вищі навчальні заклади, інтелектуальна власність, комерціалізація результатів наукових досліджень, фундаментальні дослідження, прикладні дослідження.

УСОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ТРАНСФЕРА ТЕХНОЛОГИЙ В ВЫСШИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЯХ

Воликов В. В.

Рассмотрены вопросы организации научно-исследовательских работ в высших учебных заведениях. Акцентируется внимание на необходимости повышения инициативности университетов как основных участников инновационного процесса. Раскрыта сущность существующего подхода к трансферу технологий в высших учебных заведениях Украины и предложено его расширить с использованием основ маркетинга, что представлено на схеме. Определены основные группы проблем, которые сдерживают развитие трансфера технологий и коммерциализации интеллектуальной собственности университетов. Обосновано, что для повышения эффективности трансфера необходимо использовать логику коммерциализации результатов научных исследований высших учебных заведений, которая будет ориентирована на опережающий учет спроса реального сектора экономики в инновациях на основе использования современных инструментов маркетинга.

Ключевые слова: трансфер, высшие учебные заведения, интеллектуальная собственность, коммерциализация результатов научных исследований, фундаментальные исследования.

IMPROVEMENT OF TECHNOLOGY TRANSFER IN HIGHER EDUCATIONAL ESTABLISHMENTS

V. Volikov

Questions of organizing scientific and research activities in higher educational establishments have been considered. Attention has been focused on the necessity of increasing the initiative of universities as the main participants in the innovative process. The essence of the current approach to technology transfer in higher educational establishments of Ukraine has been disclosed and its development has been proposed based on the principles of marketing, that is presented in a scheme. Main groups of problems which restrain the development of technology transfer and commercialization of universities' intellectual property have been determined. Raising the technology transfer effectiveness has been proved to require the use of the logic of commercialization of higher educational establishments research findings with a view to anticipating the real economy sector's demand for innovations based on using modern marketing tools.

Keywords: transfer, higher educational establishments, intellectual property, commercialization of scientific research findings, fundamental research, applied research.

Прискорення темпів інтеграції вітчизняної економіки у світову у 2014 році призвело до різкого зростання конкуренції на українських ринках. Недосконалість технологій, які використовуються українськими підприємцями, стало наслідком їх неспроможності конкурувати з високорозвиненими підприємствами країн Європейського Союзу, США, Китаю та ін. Обмеженість ресурсів, зокрема фінан-

сових, значно уповільнює інноваційний розвиток українських виробників товарів та послуг. За цих обставин зростає роль вищих навчальних закладів як носіїв сучасних розробок, які отримані в результаті наукових досліджень і готові до впровадження в різних галузях української економіки. Тому особливу увагу слід приділити забезпеченню більш тісного зв'язку між наукою, освітою, бізнесом і владою,

що можливо тільки за умов удосконалення існуючої національної інноваційної системи, у складі якої вирішального значення набуває інноваційна інфраструктура вищих навчальних закладів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій довів, що питанням удосконалення інноваційної інфраструктури у вищих навчальних закладах приділяється багато уваги з боку зарубіжних та вітчизняних вчених, а також фахівців у сфері інноваційної діяльності. Так, В. Гесць та інші автори роботи [1] у результатах своїх досліджень роблять висновки, що визначальним фактором для інноваційного розвитку вітчизняної економіки є наявність сучасних результатів науково-дослідних робіт у вищих навчальних закладах (ВНЗ) України. Науково-технологічний розвиток на рівні підприємств, галузей, регіонів та країни можна забезпечити тільки завдяки функціонуванню ефективної національної інноваційної системи, де досконалість інфраструктури ВНЗ відіграє вирішальну роль, але в наведених результатах їхніх досліджень недостатньо уваги приділяється захисту прав на інтелектуальну власність у процесі трансферу технологій у вищих навчальних закладах.

Колективом авторів роботи [2] на чолі з В. Пономаренком досліджено світовий досвід щодо інноваційного розвитку країн з інтелектуальною економікою та обґрунтовано пріоритетні напрями розбудови суспільства, в якому вищі навчальні заклади з розвиненою власною інноваційною інфраструктурою відіграють важливу роль у реалізації державної інноваційної політики. Особлива увага приділена питанням комерціалізації інтелектуальної власності та трансферу нових технологій, розроблених у ВНЗ для їх впровадження в діяльність вітчизняних підприємств на основі використання сучасних інформаційно-комунікаційних технологій, але потребують більш детального опрацювання питання, які стосуються використання сучасних інструментів маркетингу для забезпечення ефективної комерціалізації інтелектуальної власності вищих навчальних закладів.

П. Перерва та його співавтори [3] за результатами проведених досліджень світового досвіду й узагальнення сучасних розробок вітчизняних науковців у сфері трансферу технологій пропонують науково-методичні рекомендації щодо вдосконалення організаційно-економічного механізму впровадження/використання інтелектуальних продуктів. Також розглянуто питання стосовно специфічних форм технологічного обміну, моделювання процесів трансферу технологій з використанням традиційних і сучасних моделей трансферних процесів та їх аналізу, особливостей міжнародної передачі технологій, проблем комерціалізації результатів інтелектуальної праці і т. ін. Однак недосконалість системи оплати праці науково-педагогічних працівників у ВНЗ України не приділено потрібної уваги.

У роботі [4] під загальним керівництвом П. Цибульова ґрунтовно опрацьовано питання управління трансфером технологій, зокрема у вищих навчальних закладах. Насамперед це стосується уточнення об'єктів та суб'єктів трансферу технологій, його форм та основних етапів, розвитку й посилення зв'язків між наукою і освітою, удосконалення нормативно-правової бази у сфері комерціалізації інтелектуальної власності, оцінювання економічної ефективності інноваційних проектів тощо. Проте поза увагою залишились проблеми виплати дивідендів науковцям ВНЗ державної форми власності, що пов'язано насамперед з недосконалістю нормативно-правової бази у сфері комерціалізації інтелектуальної власності.

О. Коюда у своїй роботі [5] розглядає теоретико-організаційні проблеми створення та діяльності наукових парків на базі ВНЗ в Україні, узагальнює досвід розвинених

країн світу щодо створення й функціонування інноваційних структур, методів державної підтримки технологічних та наукових парків. У цій роботі висвітлено основні проблеми комерціалізації інтелектуальної власності у вищих навчальних закладах та запропоновано рекомендації щодо вдосконалення цього процесу, однак потребує більш поглиблених досліджень питання стосовно форм залучення молодих вчених ВНЗ до виконання НДР на базі наукового парку.

На думку Ю. Рубіна [6], головним завданням для університетів має стати вдосконалення організації наукової діяльності. Особливо це стосується сфери комерціалізації результатів науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт й підготовки висококваліфікованих кадрів для вітчизняної економіки, які володіють сучасними знаннями і спроможні впроваджувати інновації у всіх сферах суспільства. Утім недостатньо висвітлені форми стимулювання працівників ВНЗ, які сприятимуть підвищенню їх зацікавленості у формалізації власних наукових здобутків для подальшого їх розміщення в загальній базі даних результатів НДР вищого навчального закладу.

Результати дослідження та узагальнення світового досвіду у сфері трансферу технологій і комерціалізації інтелектуальної власності вищих навчальних закладів та наукових установ у своїх працях висвітлюють і багато інших авторів. Як приклад, у роботах [7 – 18] запропоновано заходи щодо вдосконалення системи трансферу технологій у ВНЗ та наукових установах, підготовлено рекомендації стосовно проведення моніторингу й аналізу результативності науково-технологічної діяльності, розроблено пропозиції щодо вдосконалення системи державного управління у науково-технологічній та інноваційній сфері, обґрунтовано необхідність удосконалення вітчизняної законодавчо-нормативної бази у сфері інноваційної діяльності тощо. Але, незважаючи на численні наукові роботи у цьому напрямі, сьогодні негачного вдосконалення потребує наявна в Україні модель трансферу технологій та комерціалізації результатів наукових досліджень ВНЗ відповідно до сучасних вимог на основі вивчення світового досвіду і результатів робіт провідних вітчизняних вчених та фахівців цієї сфери.

Метою статті є розвиток науково-методичного підходу до трансферу технологій у вищих навчальних закладах та обґрунтування рекомендацій щодо його практичного використання.

Інноваційний розвиток економіки України значною мірою залежить від досконалості механізму, який забезпечує трансфер технологій від вищих навчальних закладів та наукових установ на вітчизняні підприємства. Провідні українські вчені у наведених результатах своїх досліджень щодо вивчення світової практики обґрунтовують, що "...інноваційною вважають таку модель розвитку, яка безпосередньо ґрунтується на отриманні нових наукових результатів та їх технологічному впровадженні у виробництво, забезпечуючи приріст ВВП головним чином за рахунок виробництва і реалізації наукоємної продукції та послуг" [18, с. 31]. Сьогодні головні творці потенційно цінних інтелектуальних активів зосереджені у вітчизняних університетах, які повинні відігравати ключову роль у створенні й впровадженні інновацій у всіх сферах суспільства. Міністерство освіти та науки (МОН) України фінансує розвиток наукової складової в українських вищих навчальних закладах за рахунок державного бюджету та міжнародних фондів. Щороку витрачаються величезні кошти. Вищі навчальні заклади звітують у МОН України про отримання наукових результатів світового рівня, які так і залишаються не ре-

лізованими на потреби суспільства. Тому сьогодні важливим для Уряду є вирішення питання, як отримати прибуток від цих інвестицій. І це потребує від університетів запровадження ефективної стратегії для забезпечення максимальної реалізації їх наявного науково-технологічного потенціалу для інноваційного розвитку вітчизняної економіки [1 – 6; 8 – 14; 17].

Прискорена інтеграція економіки України у світовий простір, яка сьогодні відбувається занадто швидко, змушує Уряд висувати нові, більш високі вимоги до національної системи освіти. Діяльність ВНЗ повинна бути більш ініціативною. Зокрема це стосується диверсифікації процесу реалізації освітніх послуг та наукових досліджень. Вищі навчальні заклади мають стати найбільш прибутковими та ініціативними учасниками інноваційного процесу, використовувати нові підходи до організації своєї діяльності, враховуючи досвід та основні тенденції розвитку провідних університетів світу. Особливо це стосується сфери трансферу технологій, управління процесами створення, виробництва та збуту інтелектуальних продуктів, формування й розвитку регіональної інноваційної інфраструктури знань для забезпечення вітчизняних підприємств сучасними технологіями світового рівня, які мають високий відсоток інтелектуальної складової. Реалізація такого підходу потребує наявності високорозвинутого інтелектуального капіталу та ефективно діючої інноваційної інфраструктури у ВНЗ, удосконалення національного законодавчого та нормативного забезпечення, а також інших структурних та якісних перетворень [1 – 19].

Визначальним для формування, функціонування та реалізації інтелектуального капіталу ВНЗ є використання ефективних інструментів менеджменту, що передбачає створення відповідних умов для забезпечення максимального збігу життєво важливих інтересів працівників і стратегічних інтересів вищих навчальних закладів. На жаль, наявна сьогодні система управління інтелектуальним капіталом у вітчизняних ВНЗ недостатньою мірою враховує основні особливості, які притаманні цьому процесу, а саме: значна частина робочого часу викладачів присвячена акумулюванню знань та підготовці до освітньої діяльності, що значно зменшує їх можливість залучатись до виконання наукових досліджень; науково-педагогічні працівники виконують науково-дослідні роботи (НДР), як правило, в рамках предметної області кафедри та дисциплін, які вони викладають, і тому недостатньо розвиваються міжкафедральні та міждисциплінарні напрями; наукові дослідження досить часто відповідають науковим інтересам викладачів і не завжди спрямовані на вирішення найважливіших питань з урахуванням реального сучасного попиту на ринку; доволі часто відсутня відповідна матеріально-технічна база для виконання НДР та апробації отриманих результатів на високому світовому рівні, а сучасне українське законодавство не сприяє розвитку тіснішого співробітництва з підприємствами в напрямі розвитку виробничих можливостей ВНЗ для випуску інноваційної продукції та послуг на основі використання власних наукових результатів; існують обмеження у формах та системі оплати праці науково-педагогічних працівників, що призводить до відсутності їх зацікавленості і, як наслідок, згортання науково-дослідних робіт у вищих навчальних закладах [2; 7; 10 – 13].

Наукові дослідження, які здійснюються викладачами кафедр та науковцями у вітчизняних ВНЗ, автор пропонує об'єднати у групи. По-перше, це фундаментальні та прикладні науково-дослідні роботи на замовлення МОН України, які фінансуються за рахунок загального фонду державного бюджету; по-друге, НДР, що виконуються

за кошти замовників із реального сектору економіки; третє, гранти на виконання науково-дослідних робіт, фінансування яких забезпечують міжнародні та вітчизняні фонди різних форм власності; по-четверте, наукові дослідження, які здійснюються викладачами в межах їх другої половини робочого часу на кафедрах; по-п'яте, інші НДР, ініційовані студентами, аспірантами, докторантами та науково-педагогічними працівниками, спрямовані на вирішення важливих науково-практичних завдань. Такий підхід дасть можливість контролювати обмін, подальше використання і впровадження результатів НДР кожної з груп як у навчальному процесі, так і на підприємствах. Локомотивом для розвитку університетської науки повинні стати наукові школи, які очолюють провідні вчені світового рівня, спроможні забезпечити інтеграцію та ефективне використання результатів НДР, отриманих у різних групах наукових досліджень, наведених вище.

Фінансування фундаментальних та прикладних досліджень за рахунок державного бюджету реалізується на підставі поданих проектів українськими вищими навчальними закладами до МОН України. Відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 25 серпня 2004 р. за № 1084 "Про затвердження Порядку формування і виконання замовлення на проведення фундаментальних наукових досліджень, прикладних наукових досліджень та виконання науково-технічних (експериментальних) розробок за рахунок коштів державного бюджету", щороку МОН України оголошується конкурс. Конкурсний відбір проектів фундаментальних та прикладних досліджень і розробок, виконання яких планується вищими навчальними закладами та науковими установами у майбутньому році за рахунок коштів державного бюджету, здійснюється згідно з відповідним наказом МОН України, Положенням про проведення конкурсного відбору Міністерством освіти і науки України наукових проектів, які виконуються підвідомчими вищими навчальними закладами III – IV рівнів акредитації та науковими установами Міністерства за рахунок коштів загального фонду державного бюджету, затвердженим наказом МОН України від 01.06.2006 р. за № 423, зареєстрованим у Міністерстві юстиції України від 10.11.2006 р. за № 1196/13070 [8; 19].

Щорічний конкурсний відбір наукових проектів фундаментальних досліджень, прикладних досліджень, науково-технічних (експериментальних) розробок за участю ВНЗ та наукових установ, що належать до сфери управління МОН України, проводиться у два етапи згідно з визначеними напрямками, що складаються із секцій. Такий підхід використовується з метою постійного підвищення наукового рівня фундаментальних досліджень, практичної цінності прикладних досліджень, науково-технічних (експериментальних) розробок на основі затверджених форм проектів та експертних висновків [8; 19].

Перший етап конкурсу проводиться у ВНЗ, за його результатами кращі проекти подаються до МОН України відповідно до графіка. Визначальним у процесі здійснення конкурсного відбору на першому етапі є врахування орієнтації проектів на отримання наукових результатів, які будуть конкурентоспроможними на світовому ринку, матимуть практичне застосування у навчальному процесі. Зокрема це стосується підготовки кадрів найвищої кваліфікації, затребуваних на вітчизняних підприємствах, які вирішуватимуть проблеми у соціальній сфері, а також відповідатимуть Переліку пріоритетних тематичних напрямів наукових досліджень і розробок вищих навчальних закладів III – IV рівнів акредитації та наукових установ Міністерства освіти і науки на 2012 – 2015 рр., затверджених наказом Міністерства

освіти і науки, молоді та спорту України від 07.06.2011 р. за № 535. На другому етапі проводиться експертиза проектів наукових досліджень і розробок ВНЗ та наукових установ на секціях за фаховими напрямками з подальшим затвердженням результатів на засіданні Наукової ради МОН України. Кращі наукові проекти отримують фінансування, обсяг якою відповідатиме обґрунтованим витратам [8; 17]. Результати, отримані в процесі виконання НДР за кошти державного бюджету, використовуються в подальших дослідженнях аспірантів, докторантів, науково-педагогічних працівників під час виконання магістерських робіт і розробки нових курсів лекцій, виконання досліджень на замовлення підприємств.

Організація досліджень науково-педагогічних працівників ВНЗ у рамках другої половини робочого дня викладачів (далі – кафедральні НДР), здійснюється відповідно до наукових планів кафедр, які розробляються з урахуванням переліку пріоритетних напрямів згідно із Законом України "Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки"; тематичним планом ВНЗ, затвердженим у МОН України; положеннями і стандартами, які регламентують наукову діяльність у вищих навчальних закладах. Кафедральні НДР є невід'ємною важливою складовою навчального процесу студентів та підготовки кадрів найвищої кваліфікації. Крім того, вищі навчальні заклади повинні стати провідними науково-методичними центрами у галузі своєї діяльності, тому отримані наукові результати в процесі виконання кафедральних НДР мають бути авангардними й забезпечити інноваційний розвиток вітчизняних підприємств.

На жаль, сьогодні існують певні недоліки в процесі складання науково-технічних звітів за результатами вико-

нання кафедральних НДР, які повинні не тільки мати відповідну структуру й дати можливість оцінити науково-технічний рівень отриманих результатів досліджень, але й зацікавити підприємців. Тому пропонується обов'язково запровадити наявність наступної інформації у структурі звіту кафедральних НДР: по-перше, вказувати галузь використання та перелік підприємств, організацій і установ, які можуть бути зацікавлені у впровадженні отриманих результатів; по-друге, зазначати шляхи та можливість використання розробок (якісну характеристику наукових досягнень, ступінь готовності до впровадження, їх переваги над світовими аналогами тощо); по-третє, наводити техніко-економічне обґрунтування або доцільність впровадження результатів наукових досліджень та позитивні показники.

Ознаками високої ефективності наукової діяльності вищих навчальних закладів є велика кількість впроваджень результатів НДР на підприємствах, значний обсяг господарських робіт, чимала сума коштів, отриманих від укладання ліцензійних угод і т. ін. Таким чином, чим досконаліша система трансферу технологій та розвиненіша інноваційна інфраструктура у ВНЗ, тим кращі ці показники. На основі проведених досліджень [2; 6; 8; 10; 15] пропонується простежити взаємозв'язок між використанням результатів, які отримані у різних групах НДР вищого навчального закладу, що забезпечує підвищення ефективності використання бюджетних коштів, вкладених у науково-технологічну сферу, завдяки збільшенню трансферу нових технологій на вітчизняні підприємства, і отриманням дивідендів від комерціалізації інтелектуальної власності (рис. 1).

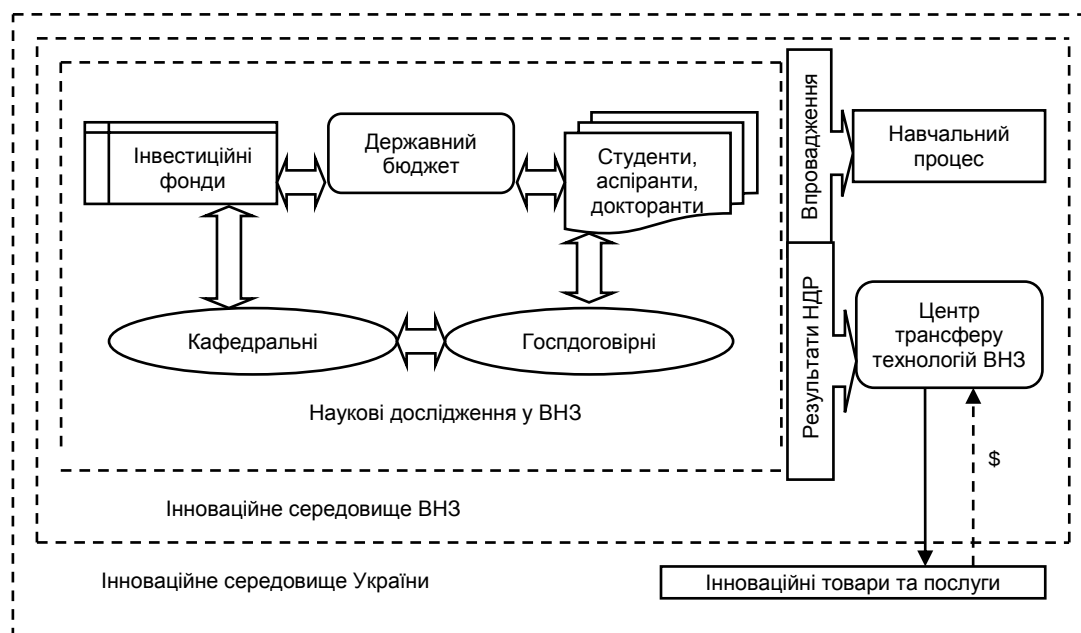

Рис. 1. Взаємозв'язок використання результатів НДР у вищих навчальних закладах для їх ефективного трансферу

Для забезпечення впровадження результатів наукової діяльності у реальному секторі економіки науковцям ВНЗ необхідно не тільки активно і плідно співпрацювати з провідними підприємствами та організаціями регіону, в якому вони знаходяться, а також завойовувати світові ринки. Вирішення питань суто прикладного характеру для потреб

підприємств дає можливість отримати додаткове фінансування для розвитку наукової інфраструктури в університетах. Але це потребує вдосконалення наявних або створення нових структур у складі ВНЗ, що було досліджено і запропоновано раніше в роботах [2; 5; 9 – 13; 15], на підставі яких автор пропонує для підвищення ефективності трансферу

технологій та комерціалізації інтелектуальної власності ВНЗ до складу Центру трансферу технологій ВНЗ додати службу маркетингу (рис. 2), яка забезпечить науковців університету

інформацією щодо реальних потреб ринку в інноваційних товарах та послугах і буде використана для координації напрямів наукових досліджень.

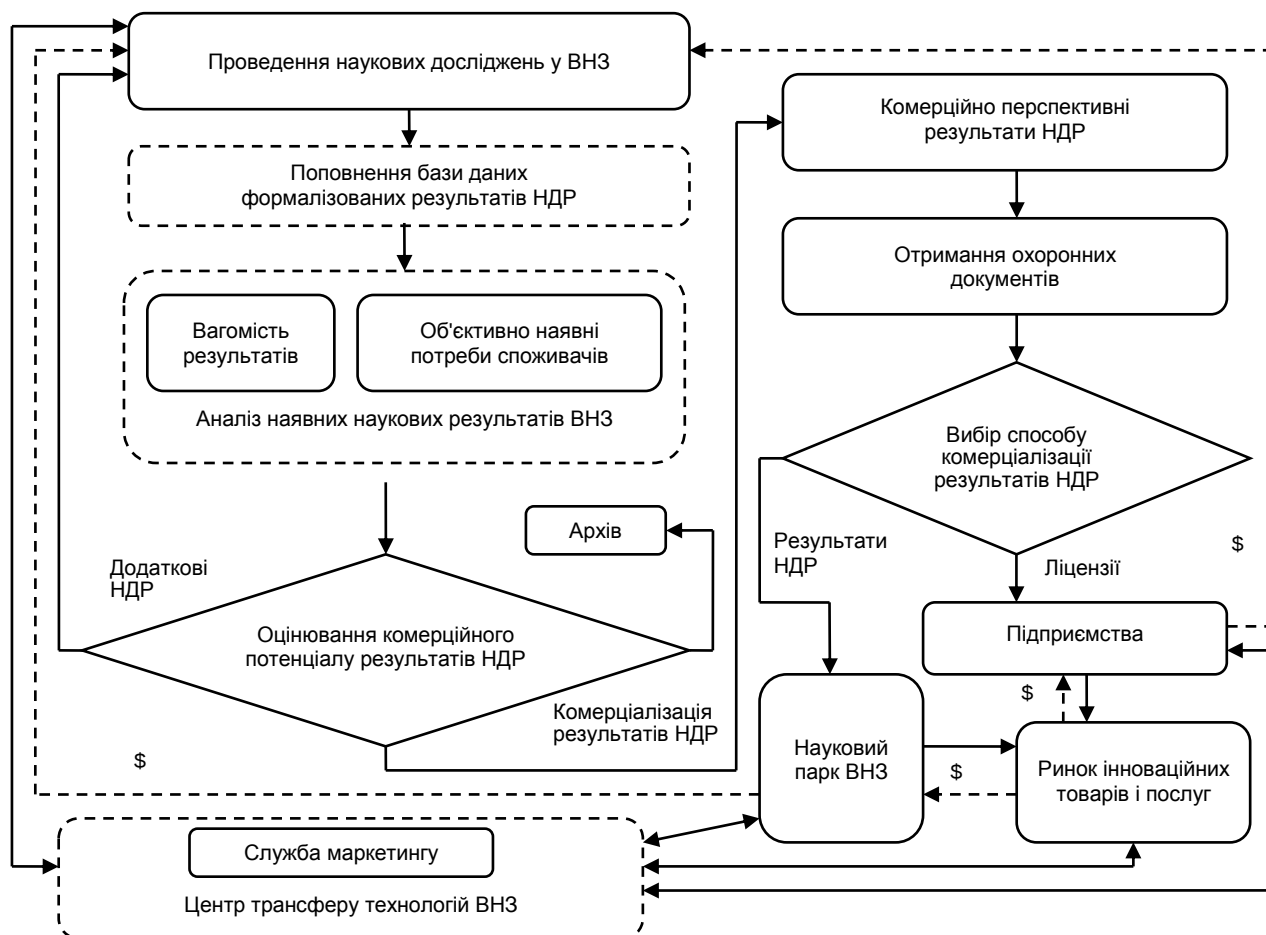

Рис. 2. Доповнення до існуючого підходу трансферу технологій у ВНЗ України на засадах маркетингу

Сьогодні вищі навчальні заклади недостатньо уваги приділяють потребам реального сектору економіки у нових технологіях. Вони більшою мірою проводять наукові дослідження згідно зі своїми інтересами, а потім отримані результати НДР пропонують суб'єктам господарювання. Запропонований підхід (рис. 2) зменшує розрив між наукою і виробництвом завдяки використанню сучасних інструментів маркетингу та дає можливість координувати напрями досліджень у ВНЗ згідно із сучасними світовими тенденціями.

Таким чином, розкрити мету вдосконалення трансферу технологій у вищих навчальних закладах України, орієнтовану на випереджальне врахування попиту реального сектору економіки в інноваціях на основі отриманих результатів наукових досліджень ВНЗ, пропонується через розвиток взаємозв'язку між усіма учасниками цього процесу на основі використання інструментів маркетингу, що наведено на рис. 3.

Університети знаходяться на початку інноваційного процесу і тому інноваційний розвиток вітчизняної економіки залежить від успішності трансферу результатів наукових досліджень ВНЗ, у яких відповідну політику повинні здійс-

нювати спеціальні структурні підрозділи, наприклад, Центр трансферу технологій (далі – Центр), або цю функцію університет може доручити власному науковому парку. Але, на жаль, сьогодні існують певні проблеми, які унеможливають трансфер результатів наукових досліджень ВНЗ їхніми Центрами та уповільнюють розвиток наукових парків як інноваційних структур університету, основні з них належать до трьох груп: 1) взаємовідносини між науковцем (винахідником, викладачем) та вищим навчальним закладом, в якому він працює (недостатність нормативно-правової бази, яка регламентує виплату винагороди за створену інтелектуальну власність у процесі виконання своїх функціональних обов'язків, в тому числі дивідендів); 2) взаємовідносини між ВНЗ та науковим парком, насамперед це стосується недосконалості механізму передачі активів університету до статутного капіталу наукового парку та отримання дивідендів за комерціалізовану інтелектуальну власність; 3) недосконалість законодавчо-нормативної бази у сфері комерціалізації інтелектуальної власності, яка практично стримує діяльність підрозділів комерціалізації, створених у вищих навчальних закладах.

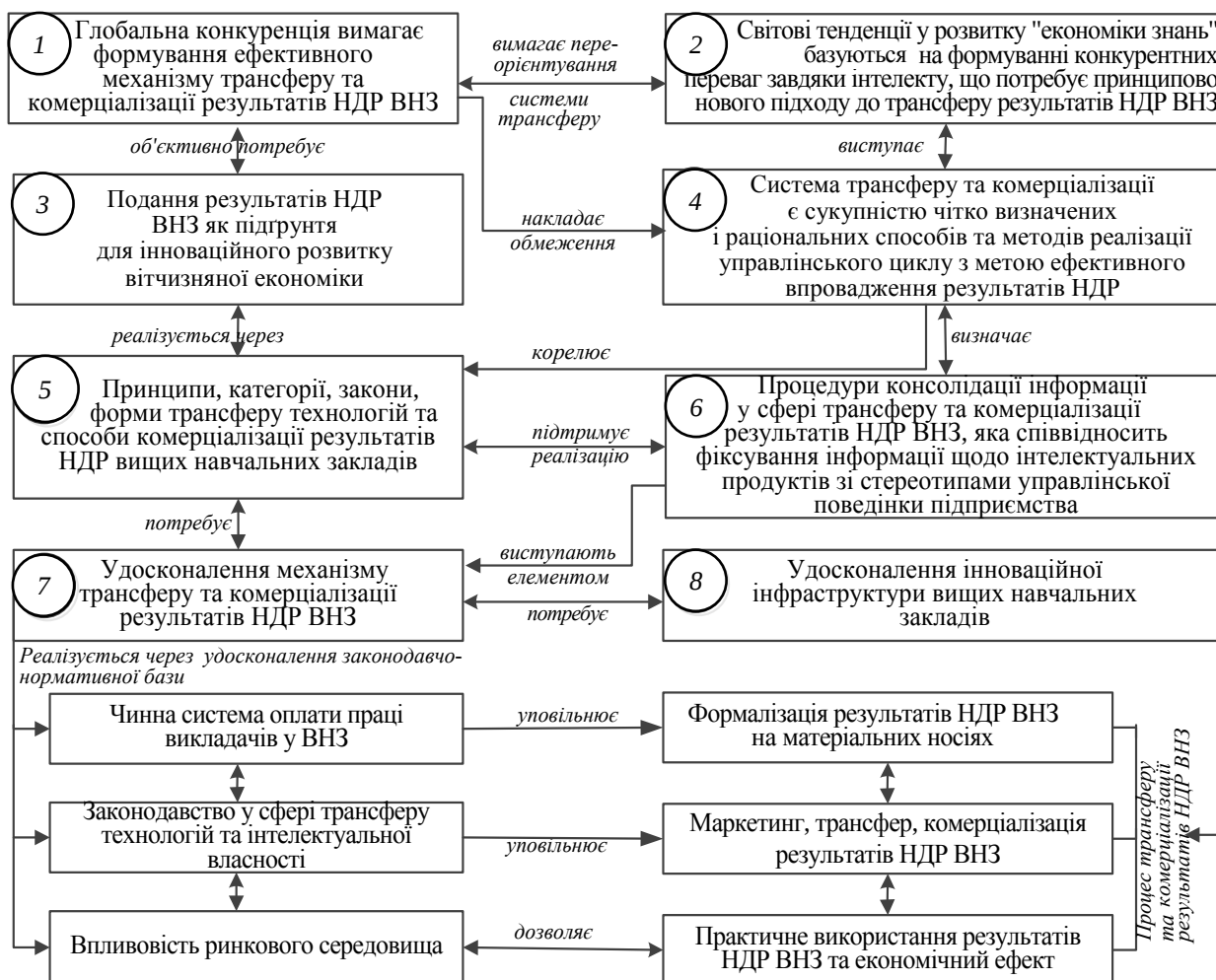

Рис. 3. Трансформація логіки комерціалізації результатів НДР вищих навчальних закладів

Отже, сьогодні слід послідовно та логічно навести лад і досягти потрібного погодження у законодавчо-нормативній базі у сфері трансферу технологій і комерціалізації інтелектуальної власності. Особливо це стосується діяльності центрів трансферу технологій ВНЗ, а також взаємовідносин між університетами та науковими парками, що потребує проведення поглибленого дослідження для визначення і вирішення наявних проблем у сфері трансферу.

Література: 1. Стратегічні виклики XXI століття суспільству та економіці України : в 3 т. / за ред. акад. НАН України В. М. Гейця, акад. НАН України В. П. Семиноженка, чл.-кор. НАН України Б. Є. Кваснюка. – К. : Фенікс, 2007. – Т. 1 : Економіка знань – модернізаційний проект України. – К. : Фенікс, 2007. – 544 с. 2. Регіональна інноваційна система: теорія і практика : [монографія] / під наук. ред. д-ра екон. наук, проф. В. С. Пономаренка. – Х. : ВД "ІНЖЕК", 2011. – 688 с. 3. Трансфер технологій : монографія / П. Г. Перерва, Д. Коциски, Д. Сакай та ін. – Х. : Віровець А. П. "Апостроф", 2012. – 668 с. 4. Управління інтелектуальною власністю : монографія / П. М. Цибульов, В. П. Чеботарьов, В. Г. Зінов та ін. ; за ред. П. М. Цибульова. – К. : "К.І.С.", 2005. – 448 с. 5. Коюда О. П. Проблеми створення наукових парків в Україні : монографія / О. П. Коюда. – Х. : Компанія СМІТ, 2013. – 312 с. 6. Предпринимательские университеты в инновационной экономике / под общей редакцией профессора Ю. Б. Рубина. – М. : ООО "Маркет ДС Корпорейшн", 2005. – 402 с. 7. Проблеми ефективності наукової та освітньої діяльності у вищих навчальних закладах. Пропози-

ції Харківського національного економічного університету щодо вдосконалення законодавчого та нормативного забезпечення : препринт / укл. Пономаренко В. С., Єрмаченко В. Є., Іванов Ю. Б. та ін. ; наукове керівництво докт. екон. наук, професора Пономаренка В. С. – Х. : Вид. ХНЕУ, 2013. – 52 с. 8. Воликов В. В. Удосконалення механізму фінансування та вкладення бюджетних коштів у виконання науково-дослідних робіт вищих навчальних закладів та наукових установ / В. В. Воликов // Економіка розвитку. – 2014. – № 1 (69). – С. 5–12. 9. Воликов В. В. Роль вищих учебных заведений в формировании и развитии региональной инфраструктуры знаний / В. В. Воликов // Воспроизводство интеллектуального капитала в системе высшего профессионального образования : материалы Всерос. науч.-практ. конф. с межд. уч. (г. Белгород, 18 – 22 ноября 2013 г.) ; отв. ред. И. С. Шаповалова. – Белгород : ИД "Белгород" НИУ "БелГУ", 2013. – С. 136–141. 10. Воликов В. В. Комерціалізація результатів науково-дослідних робіт вищих навчальних закладів як засіб економічного зростання підприємств [Текст] / В. В. Воликов, Л. М. Архипенко // Резерви економічного зростання та інноваційного розвитку : тези доповідей IV Всеукраїнської науково-практичної конференції 14 березня 2013 р. ; Кіровоградський національний технічний університет. – Кіровоград : ПП "Центр оперативної поліграфії "Авангард", 2013. – С. 25–29. 11. Воликов В. В. Розвиток комерційного трансферу результатів науково-дослідної діяльності ВНЗ / В. В. Воликов, І. П. Дзьобко // Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності : збірник наукових праць. – Маріуполь : ДВНЗ "ПДТУ", 2012. – Вип. 1, т. 3. – С. 290–294. 12. Воликов В. В. Створення Центру комерціалізації інтелектуальної власності у складі

вищого навчального закладу / В. В. Воликов // Менеджмент підприємницької діяльності : матеріали Пятої всеукраїнської науково-практичної конференції студентів, аспірантів, докторантів (Симферополь, Тавричеський національний університет ім. В. І. Вернадського). – 2007. – С. 277–279. 13. Воликов В. В. Коммерціалізація інтелектуальної власності в вищих навчальних закладах і науково-дослідницьких організаціях / В. В. Воликов // Міжнародна науково-практична конференція "Перспективи та пріоритети розвитку людського капіталу в умовах глобалізації" : збірник наукових робіт "Управління розвитком". – 2006. – № 4. – С. 40–42. 14. Кардош М. Роль освіти в підтримці змін на шляху до стійкого розвитку: дослідження на прикладі румунських університетів / М. Кардош // Актуальні проблеми економіки. – 2013. – № 1 (139). – С. 337–345. 15. Коюда В. О. Процес комерціалізації інноваційних розробок вищих навчальних закладів / В. О. Коюда, В. В. Воликов // Науково-технічна інформація : науково-практичний інформаційний журнал. – 2010. – № 4 (46). – С. 11–15. 16. Механізм державного управління науково-технологічною сферою (світовий та вітчизняний досвід) : монографія / Л. А. Мусіна, Т. К. Кваша, Н. В. Березняк та ін. – К. : УкрІНТЕІ, 2009. – 216 с. 17. Парфьонов Л. Г. Місце та роль системи вищої освіти у сучасному суспільстві / Л. Г. Парфьонов // Економіка розвитку. – 2012. – № 3 (63). – С. 91–96. 18. Федуллова Л. І. Інноваційний розвиток економіки: модель, система управління, державна політика / Л. І. Федуллова ; за ред. д-ра екон. наук, проф. Л. І. Федулової. – К. : Основа, 2005. – 552 с. 19. Міністерство освіти і науки України. – Режим доступу : <http://www.mon.gov.ua>.

References: 1. Stratehichni vykylyky XXI stolittia suspilstvu ta ekonomitsi Ukrainy : in 3 vol. / za red. akad. NAN Ukrainy V. M. Heitsia, akad. NAN Ukrainy V. P. Seminozhenska, chl.-kor. NAN Ukrainy B. Ye. Kvasniuka. – K. : Feniks, 2007. Vol. 1: Ekonomika znan – modernizatsiyni projekt Ukrainy. – K. : Feniks, 2007. – 544 p. 2. *Rehionalna innovatsiina sistema: teoriia i praktyka* : [monohrafiia] [The Regional Innovation System: Theory and Practice: monograph] / pid. nauk. red. d-ra ekon. nauk, prof. V. S. Ponomarenka. – Kh. : VD "INZHEK", 2011. – 688 p. 3. *Transfer tekhnologii : monohrafiia* [Transfer of Technologies : monograph] / P. H. Pererva, D. Kotsysky, D. Sakai et al. – Kh. : Virovets A. P. "Apostrof", 2012. – 668 p. 4. *Upravlinnia intelektualnoi vlasnosti : monohrafiia* [Intellectual Property Management : monograph] / P. M. Tsybulov, V. P. Chebotarov, V. H. Zinov et al. ; za red. P. M. Tsybulova. – K. : "K.I.S.", 2005. – 448 p. 5. *Koiuda O. P. Problemy stvorennia naukovykh parkiv v Ukraini : monohrafiia* [The Problems of Creating Scientific Parks in Ukraine : monograph] / O. P. Koiuda. – Kh. : Kompaniia SMIT, 2013. – 312 p. 6. *Predprinimatelskie universitety v innovatsionnoy ekonomike / pod obshchey redaktsiyei professora Yu. B. Rubina.* – M. : OOO "Market DS Korporeyshn", 2005. – 402 p. 7. *Problemy efektyvnosti naukovoї ta osvithoi diialnosti u vyshchykh navchalnykh zakladakh. Propozytsii Kharkivskoho natsionalnoho ekonomichnoho universytetu shchodo vdoskonalennia zakonodavchoho ta normatyvnoho zabezpechennia* : preprint / ukl. Ponomarenko V. S., Yermachenko V. Ye., Ivanov Yu. B. et al. ; naukovе керівництво dokt. ekon. nauk. profesora Ponomarenka V. S. – Kh. : Vyd. KhNEU, 2013. – 52 p. 8. Volikov V. V. *Udoskonalennia mekhanizmu finansuvannia ta vkladennia biudzhetykh koshtiv u vykonannia naukovykh doslidnykh robіt vyshchykh navchalnykh zakladiv ta naukovykh ustanov* [Improving the Mechanism of Financing and Investing Budget Costs in Research Work of Higher Educational Establishments and Scientific Institutions] / V. V. Volikov // Ekonomika rozvytku. – 2014. – No. 1 (69). – P. 5–12. 9. Volikov V. V. *Rol vyshchykh uchebnykh zavedeniy v formirovaniі i razvitii regionalnoy infrastruktury znaniy* / V. V. Volikov // *Vosproizvodstvo intelektualnogo kapitala v sisteme vysshogo professionalnogo obrazovaniia* : materialy Vseros. nauch.-prakt. konf. s mezhd. uch. (g. Belgorod, 18 – 22 noyabrya 2013 g.) ; otv. red. I. S. Shapovalova. – Belgorod : ID "Belgorod" NIU "BelGU", 2013. – P. 136–141. 10. Volikov V. V. *Komertsializatsiia rezultativ naukovykh doslidnykh robіt vyshchykh navchalnykh zakladiv yak zasib ekonomichnoho zrostannia pidpry-*

iemstv [Tekst] / V. V. Volikov, L. M. Arkhypenko // *Rezervy ekonomichnoho zrostannia ta innovatsiynoho rozvytku* : tezy dopovidei IV Vseukrainskoi naukovy-praktychnoi koferentsii 14 bereznia 2013 r. ; Kirovohradskiy natsionalnyi tekhnichnyi universytet. – Kirovohrad : PP "Tsentr operativnoi polihrafii "Avanhard", 2013. – P. 25–29. 11. Volikov V. V. *Rozvytok komertsialnoho transferu rezultativ naukovykh doslidnoy diialnosti VNZ* / V. V. Volikov, I. P. Dzobko // *Teoretychni i praktychni aspekty ekonomiky ta intelektualnoi vlasnosti* : zbirnyk naukovykh prats. – Mariupol : DVNZ "PDTU", 2012. – Issue. 1, vol. 3. – P. 290–294. 12. Volikov V. V. *Stvorennia Tsentru komertsializatsii intelektualnoi vlasnosti u skladi vyshchoho navchalnogo zakladu* / V. V. Volikov // *Menedzhment predprinimatelskoy deyatelnosti* : materialy Pyatoy Vseukrainskoy nauchno-praktycheskoy konferentsii studentov, aspirantov, doktorantov (Simferopol, Tavricheskiy natsionalnyy universitet im. V. I. Vernadskogo). – 2007. – P. 277–279. 13. Volikov V. V. *Komertsializatsiya intelektualnoy sobstvennosti v vyshchykh uchebnykh zavedeniyakh i nauchno-issledovatel'skikh organizatsiyakh* [Commercialization of Intellectual Property in Higher Educational Establishments and Research Institutions] / V. V. Volikov // *Mizhnarodna naukovy-praktychna konferentsiia "Perspektyvy ta priorytety rozvytku liudskoho kapitalu v umovakh hlobalizatsii"* : zbirnyk naukovykh robіt "Upravlinnia rozvytkom". – 2006. – No. 4. – P. 40–42. 14. *Kardosh M. Rol osvity v pidtrymtsi zmin na shliakhu do stiikoho rozvytku: doslidzhennia na prykladi rumunskykh universitetiv* [The Role of Education in Supporting Change on the Way to Sustainable Development : Research Based on Romania Universities] / M. Kardosh // *Aktualni problemy ekonomiky.* – 2013. – No. 1 (139). – P. 337–345. 15. Koiuda V. O. *Protses komertsializatsii innovatsiynikh rozrobok vyshchykh navchalnykh zakladiv* [The Process of Commercialization of Innovative Developments of Higher Educational Institutions] / V. O. Koiuda, V. V. Volikov // *Naukovy-tekhnichna informatsiia : naukovy-praktychni informatsiyni zhurnal.* – 2010. – No. 4 (46). – P. 11–15. 16. *Mekhanizm derzhavnoho upravlinnia naukovy-tekhnologichnoy sferoiu (svitoviy ta vitchyzniyaniy dosvid)* : monohrafiia [The Mechanism of Science and Technology State Management (World and Domestic Experience) : monograph] / L. A. Musina, T. K. Kvasna, N. V. Berenziak et al. – K. : UkrІNTEІ, 2009. – 216 p. 17. *Parfonova L. H. Mistse ta rol systemy vyshchoy osvity u suchasnomu suspilstvi* [The Place and Role of Higher Education System in Modern Society] / L. H. Parfonova // *Ekonomika rozvytku.* – 2012. – No. 3 (63). – P. 91–96. 18. *Fedulova L. I. Innovatsiyni rozvytok ekonomiky: model, systema upravlinnia, derzhavna polityka* / L. I. Fedulova / za red. d-ra ekon. nauk, prof. L. I. Fedulovoi. – K. : Osнова, 2005. – 552 p. 19. *Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy.* – Access mode : <http://mon.gov.ua>.

Інформація про автора

Воликов Володимир Володимирович – канд. екон. наук, начальник науково-дослідного сектору Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця (61166, Україна, м. Харків, пр. Леніна, 9-А, e-mail: vvv@hneu.edu.ua).

Информация об авторе

Воликов Владимир Владимирович – канд. экон. наук, начальник научно-исследовательского сектора Харьковского национального экономического университета имени Семёна Кузнеця (61166, Украина, г. Харьков, пр. Ленина, 9-А, e-mail: vvv@hneu.edu.ua).

Information about the author

V. Volikov – PhD in Economics, Head of Scientific and Research Department of Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics (9-A Lenin Ave., 61166, Kharkiv, Ukraine, e-mail: vvv@hneu.edu.ua).

*Стаття надійшла до ред.
24.11.2014 р.*

КОРПОРАЦІЯ СУСПІЛЬНОЇ ВИГОДИ (BENEFIT CORPORATION) ЯК НОВА ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВА ФОРМА СОЦІАЛЬНО ВІДПОВІДАЛЬНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА

Васильчук І. П.

З позиції неoinституціональної теорії доведено, що зміна ландшафту соціального підприємництва під впливом екзогенних чинників призвела до необхідності їх інтерналізації. Ці тенденції проявилися у створенні нових гібридних форм організації, зокрема корпорації суспільної вигоди. На підставі аналізу публікацій розглянуто причини, через які соціальні підприємці вважають корпорації суспільної вигоди привабливими для реалізації корпоративної соціальної відповідальності: формулювання і забезпечення подвійної місії, розширення фінансових потоків, брендинг підприємства і забезпечення сталого розвитку.

Досліджено основні характеристики нової організаційної форми соціального підприємства та виділено найбільш важливі: можливість досягати одночасно фінансових і нефінансових цілей, розширення фидуціарних обов'язків директорів, прозорість, підзвітність.

Ключові слова: корпорація суспільної вигоди, гібридна організаційно-правова форма, соціальне підприємство, фінансові та нефінансові цілі, сталий розвиток.

.....

КОРПОРАЦИЯ ОБЩЕСТВЕННОЙ ВЫГОДЫ (BENEFIT CORPORATION) КАК НОВАЯ ОРГАНИЗАЦИОННО-ПРАВОВАЯ ФОРМА СОЦИАЛЬНО ОТВЕТСТВЕННОГО ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА

Васильчук И. П.

С позиции неoinституциональной теории доказано, что изменение ландшафта социального предпринимательства под влиянием экзогенных факторов привело к необходимости их интернализации. Эти тенденции проявились в создании новых гибридных форм организации, в частности корпорации общественной выгоды. На основании анализа публикаций рассмотрены причины, по которым социальные предприниматели считают корпорации общественной выгоды привлекательными для реализации корпоративной социальной ответственности: формулирование и обеспечение двойной миссии, расширение финансовых потоков, брендинг предприятия и обеспечение устойчивого развития.

Исследованы основные характеристики новой организационной формы социального предприятия и выделены наиболее важные: возможность достигать одновременно финансовых и нефинансовых целей, расширение фидуциарных обязанностей директоров, прозрачность, подотчетность.

Ключевые слова: корпорация общественной выгоды, гибридная организационно-правовая форма, социальное предприятие, финансовые и нефинансовые цели, устойчивое развитие.

BENEFIT CORPORATION AS A NEW ORGANIZATIONAL AND LEGAL FORM OF SOCIALLY RESPONSIBLE ENTREPRENEURSHIP

I. Vasylichuk

The change in the landscape of social entrepreneurship caused by the exogenous factors was proved, in terms of the neo-institutional theory, to have caused the necessity of their internalization. These tendencies became apparent in the development of new hybrid forms of organization, particularly the benefit corporation. Based on the review of the literature, the reasons, why social entrepreneurs consider benefit corporations to be an attractive form for the realization of corporate social responsibility, namely: formulating and securing a dual mission, enlargement of financial flows, improvement of corporate branding and ensuring sustainable development, have been discussed.

The main characteristics of the new organizational form of social enterprise have been examined and the most important of them have been emphasized: the capability to achieve financial and non-financial targets simultaneously, broadening of directors' fiduciary duties, transparency and accountability.

Keywords: benefit corporation, hybrid organizational and legal form, social enterprise, financial and non-financial targets, sustainable development.

Бурхливий розвиток соціального підприємництва в останні роки, зумовлений поширенням ідеології соціальної відповідальності бізнесу, призвів до появи нових гібридних форм соціальних організацій. Мета створення гібридних форм – полегшити соціальним підприємцям виконання соціальної місії за рахунок розширення їх можливостей щодо комерційної діяльності та джерел фінансування. Найбільш інноваційною організаційною формою, що узаконена у США, є корпорація суспільної вигоди (англ. *Benefit Corporation*). Основна ідея нового організаційного утворення – об'єднати комерційні (максимізація прибутку) та некомерційні (створення суспільного блага) інтереси діяльності соціально відповідальних організацій, а також надати законного статусу подвійній місії, на виконання якої спрямована діяльність директорів і менеджерів.

За статистикою, понад 30 юрисдикцій у США змінили традиційну хартію, щоб дозволити директорам враховувати інші цілі та чинники, ніж інтереси акціонерів. Проте на кінець 2013 року 17 штатів, у тому числі Каліфорнія, Гаваї, Іллінойс, Луїзіана, Меріленд, Массачусетс, Нью-Джерсі, Нью-Йорк, Пенсільванія, Південна Кароліна, Вермонт, Вірджинія та інші, легалізували нову організаційно-правову форму – формат корпорації суспільної вигоди для нових та існуючих корпорацій [1].

В Україні також поступово змінюється усвідомлення соціально відповідальної поведінки як серед широкого загалу громадян, так і серед підприємців, що актуалізує потребу в дослідженні досвіду передових країн щодо найкращих практик ведення соціально відповідального бізнесу.

Проблематика дослідження нових організаційних утворень соціально відповідального бізнесу та соціального підприємництва ще не увійшла до широкого наукового дискурсу і перебуває на стадії обговорення серед практиків, благодійників та журналістів публіцистичних і практично

орієнтованих фахових видань. Оскільки існування нових форм організаційно-правового устрою соціальних підприємств має нетривалу історію – декілька останніх років у післякризовий період, то й наукових публікацій із зазначеної тематики налічується не так уже й багато. Серед закордонних дослідників, які займаються правовими та фінансовими аспектами створення і функціонування гібридних форм організацій, слід виділити таких, як: Р. Андре [2], Д. Брекман Рейзер [3], Б. Каммінгс [4], Б. Халсі, С. Томкович, Дж. Халсі [5], та інших науковців. У Росії та Україні проблеми створення, функціонування і фінансування діяльності соціальних підприємств обговорюються переважно на шпальтах ділових друкованих та Інтернет-видань.

Мета статті – дослідити особливості та переваги нової організаційної форми – корпорації суспільної вигоди (*Benefit Corporation*); виявити причини, через які соціальні підприємці вважають корпорації суспільної вигоди привабливими для реалізації корпоративної соціальної відповідальності; пояснити появу нових гібридних форм організацій соціального підприємництва з позиції неонінституціональної економічної теорії.

Для формування більш повного уявлення про сутність, переваги та недоліки нової організаційної форми – корпорації суспільної вигоди – слід звернутися до огляду публікацій. Зокрема, Р. Андре розглядає корпорації суспільної вигоди як засіб реалізації корпоративної соціальної відповідальності і як нову вдалу правову форму управління публічними організаціями соціального сектору економіки. У його розумінні новий тип організацій належить до корпоративно-центричних організацій "четвертого сектору" економіки [6]. Метою нової форми корпорації є підвищення корпоративної соціальної відповідальності за рахунок надання правового захисту керівництву, яке бажає одночасно максимізувати дохід акціонерів та вирішувати соціальні й еко-

логічні завдання [2, с. 133]. Щодо місії корпорації суспільної вигоди, дослідник зазначає, що вона має декілька місій, перелік яких може бути визначений статутом згідно із законодавством юрисдикції, де зареєстрована корпорація. Проте узагальнено місія корпорації може бути сформульована так: досягти успіху (наприклад, отримання прибутку), роблячи добро (наприклад, шляхом підвищення корпоративної соціальної відповідальності), і в процесі її реалізації враховувати також інтереси зацікавлених осіб, окрім акціонерів [2, с. 138]. Продовжуючи дискусію, Д. Брекман Рейзер (Brakman Reiser D., 2011) аргументує, що засновники громадських підприємств вважають, що прибуток і соціальне благо можуть бути вироблені в тандемі, і хочуть створювати організації, які будуть переслідувати цю подвійну місію. Проте, на її думку, соціальні підприємства стикатимуться з перешкодами у формулюванні та реалізації подвійної місії, якщо вони будуть засновані у формі або традиційної некомерційної, або традиційної комерційної організації. Тому проблеми соціальних підприємств може вирішити нова організаційна форма – корпорація суспільної вигоди [3, с. 591]. Науковець виділяє основні особливості цієї організаційної форми: окремий статут, створення суспільної вигоди, права та обов'язки директорів, оцінювання результатів діяльності на основі стандартів "третьої сторони" [3, с. 595–604]. Б. Каммінгс (Cummings B. 2012) звертає увагу на найголовнішу відмінність корпорації суспільної вигоди від традиційної корпорації – це законом визначене зобов'язання сприяти суспільним інтересам [4, с. 580]. Б. Халсі, С. Томкович, Дж. Халсі (Halsey B. J., Tomkowicz S., Halsey J., 2013) розглядають формат корпорації суспільної вигоди з позиції фінансових аналітиків та інвесторів і наголошують на такій особливості, за якою акції корпорації суспільної вигоди можуть публічно торгуватися на фондових майданчиках або може бути здійснене приватне розміщення. Окрім цього, автори стурбовані тим, що новий статут з розширеними фідучіарними обов'язками директорів може створювати проблему для інвесторів і професійних консультантів. На їх переконання, той факт, що директорат має враховувати не тільки інтереси акціонерів, а й інших зацікавлених осіб, і спрямовувати кошти та зусилля не тільки на максимізацію прибутку, а й на інші цілі, може створювати спокосу ігнорувати інтереси акціонерів. Крім того, імунітет на окремі позови може дозволити менеджменту виправдовувати свої невдалі управлінські рішення, які призведуть до недоотримання прибутків та загрози втрати акціонерної вартості, мотивуючи їх урахуванням інтересів інших зацікавлених осіб. Ще однією загрозою може бути використання менеджментом нового організаційного формату як маркетингового ходу, що має прикрити дії директорів [5, с. 75–78].

На думку автора, розглянута ситуація з появою гібридних форм організацій може бути пояснена з позиції неінституціональної економічної теорії, згідно з якою зміна зовнішнього середовища (екзогенні чинники) може привести до вибору нової форми контракції, на чому наголошував Т. Еггертссон [7, с. 70]. Дійсно, зміна ландшафту соціального підприємництва під впливом екзогенних чинників призвела до необхідності їх інтерналізації, що певною мірою проявилось у створенні нових гібридних форм. Відповідно юридично визнана гібридна форма організації призвела і до зміни контрактних відносин, як експліцитних, прописаних законодавчо та закріплених у статутах, так і імпліцитних, які регулюють етичну поведінку та моральні норми. У свою чергу, зміна організаційної форми впливає і на зміну режиму прав власності. Зокрема, в основу гібридної форми

організації покладено стейкхолдерський підхід, за якого рівноважливими є інтереси як акціонерів (фінансових стейкхолдерів), так і інших зацікавлених осіб (нефінансових стейкхолдерів). Водночас згідно з неінституціональною теорією, структура прав власності впливає на економічний результат. Тому гібридна форми організації соціальних підприємств та пов'язані з нею структура (режим) прав власності визначають економічний результат діяльності й особливості його розподілу між усіма стейкхолдерами. Підтвердженням цього є досягнення цілей подвійної місії – отримання позитивних фінансових результатів та соціального ефекту.

Засновники руху "BCorp" характеризують корпорацію суспільної вигоди як гнучку юридичну особу, яка створена для задоволення потреб підприємців та інвесторів і, в кінцевому рахунку, широкої громадськості. Згідно з наведеним на сайті "BCorp" визначенням, "...корпорація суспільної вигоди є новий клас корпорації, яка: 1) створює матеріальний позитивний вплив на суспільство і навколишнє середовище; 2) розширює фідучіарні обов'язки вимагати розгляду нефінансових інтересів при прийнятті рішень і 3) звітує про свою загальну соціальну та екологічну діяльність з використанням визнаних стандартів третіх осіб" [8].

Основними характеристиками корпорації суспільної вигоди є:

1. Мета:

- вона повинна створити загальний позитивний ефект для суспільств;
- вона має право назвати конкретні дані щодо досягнення суспільно корисних цілей (наприклад, 50 % прибутку на благодійність);
- створення суспільного блага в інтересах корпорації суспільної вигоди.

2. Обов'язки:

- в обов'язок директорів входить прийняття рішень в інтересах корпорації;
- директори та посадові особи повинні враховувати ефект впливу від прийнятих рішень на всіх зацікавлених осіб: акціонерів, співробітників, постачальників, клієнтів, місцеву спільноту, навколишнє середовище.

3. Прозорість:

- публікує щорічні звіти відповідно до визнаних стандартів сторонніх осіб для визначення, звітування й оцінювання соціальних та екологічних показників.

4. Підзвітність:

- керівництво корпорації обов'язково є підзвітним:
 - 1) усім акціонерам;
 - 2) широкому загалу громадськості через загальнодоступний веб-сайт з оприлюдненням інформації про виконання місії.

5. Право на позов:

- тільки акціонери і директори мають право на позов;
- право на позов може бути використане в разі:
 - 1) порушення або неуспіху в досягненні загальної або конкретної суспільної користі;
 - 2) порушення обов'язків або стандартів поведінки.

6. Зміна управління / Призначення:

- ухвалення рішення вимагає мінімальної кількості голосів, яка є 2/3 голосів у більшості штатів або трохи вищою в декількох штатах.

7. Оподаткування:

- корпорації суспільної вигоди оподатковуються за загальними правилами та нормами для традиційних корпорацій, прийнятих у відповідному штаті [1].

Заслуговує на увагу більш детальний розгляд основних, на думку автора, найбільш важливих характерних особливостей нової організаційної форми. Насамперед, головна, проголошена в більшості статутів мета створення корпорації суспільної вигоди заради "загального суспільного блага" уточнюється переліком специфічних суспільних вигід, тобто існує підпорядкування цілей. До них відносять, зокрема: сприяння поліпшенню економічних можливостей окремих осіб або громади шляхом створення робочих місць у ході звичайного бізнесу; збереження (поліпшення) навколишнього середовища; покращення здоров'я людей; сприяння культурі, науці або просуванню знань; збільшення потоків капіталу для юридичних осіб, виконання з метою забезпечення суспільної користі; створення будь-якого іншого конкретного блага для суспільства і навколишнього середовища тощо [2, с. 137; 3, с. 597–598]. Проте загальні та специфічні суспільні вигоди можуть бути сформульовані на додаток до інших цілей, для досягнення яких корпорація може бути створена, і ці суспільні вигоди можуть, але це не обов'язково, обмежити більш традиційні бізнес-цілі.

З викладеного випливає, що, по-перше, корпорація суспільної вигоди має ієрархію цілей та їх широкий спектр (багатоцільовий характер місії); по-друге, різноманітність цілей – фінансових і нефінансових – досить часто провокує конфлікти між ними, тому мистецтвом менеджера буде знайти відповідний компроміс та баланс.

Важливою особливістю устрою корпорації суспільної вигоди, на думку автора, є інкорпорування в управління моделі зацікавлених осіб (стейкхолдерський підхід). У більшості штатів США в Типовому законодавстві щодо корпорацій суспільної вигоди визначено перелік зацікавлених осіб, інтереси яких мають бути враховані в процесі прийняття рішень щодо досягнення статутних цілей. Так, керівництво корпорації повинне приймати рішення та "враховувати вплив своєї діяльності або бездіяльності, зважаючи на: 1) акціонерів корпорації; 2) співробітників і працівників корпорації, її дочірніх філіалів і її постачальників; 3) клієнтів у якості бенефіціарів загальної суспільної користі чи конкретних суспільно корисних цілей корпорації суспільної вигоди; 4) місцевої громади та соціуму територіального округу, в якому розташовані офіси корпорації та виробничі приміщення; 5) місцеве та глобальне навколишнє середовище; 6) короткострокові та довгострокові інтереси корпорації суспільної вигоди, в тому числі будь-які вигоди, які може отримати корпорація від своїх довгострокових планів, і можливість того, що ці інтереси можуть найкраще слугувати незалежності корпорації суспільної вигоди; 7) здатність корпорації досягти своєї головної мети щодо загального суспільного блага і будь-якої конкретної мети щодо суспільної користі" [9]. Типове законодавство також дозволяє директорам розглянути інші актуальні чинники чи інтереси будь-якої іншої групи, яку керівництво визнає доречною. Інкорпорування моделі зацікавлених осіб є важливою рисою, відмінною від статутів традиційних корпорацій, у яких урахування інтересів інших зацікавлених осіб, крім акціонерів, має дозвільний характер, у той час як у статутах корпорацій суспільної вигоди відповідно до Типового законодавства воно є обов'язковим. Важливо відзначити, що акціонери є однією групою із широкого кола зацікавлених осіб, чий інтереси директори корпорації суспільної вигоди зобов'язані розглянути. Фактично вони вказані першими і мають право подати позов проти корпорації або її директорів. Таким чином, керівники корпорацій суспільної вигоди не можуть просто проігнору-

вати фінансових стейкхолдерів у досягненні їх статутної мети. Перш за все, вони повинні враховувати інтереси акціонерів як фінансових стейкхолдерів, але разом із врахуванням інтересів інших стейкхолдерів або не завдаючи шкоди їхнім інтересам.

На новий рівень у статутах корпорацій суспільної вигоди піднято прозорість та підзвітність діяльності акціонерам та широкому загалу. Згідно з Типовим законодавством кожна корпорація суспільної вигоди зобов'язана оприлюднювати щорічний звіт про результати своєї діяльності, який включає оцінювання в цілому соціальних і екологічних показників, здійснене відповідно до стандартів незалежних оцінювачів (третьої сторони). Ця вимога прозорості призначена для того, щоб допомогти корпорації суспільної вигоди, її директорам, акціонерам і широкій громадськості визначити, чи досягла корпорація своїх статутних цілей щодо створення матеріального позитивного впливу на суспільство і навколишнє середовище, які розглядаються в єдиній цілісності, на основі стандартів незалежного оцінювача [8].

Слід підкреслити, що на законодавчому рівні не визначається конкретна сутність поняття "матеріальний позитивний вплив" для корпорації. Кожна корпорація суспільної вигоди інтерпретує матеріальний позитивний вплив самостійно і для себе визначає його в переліку статутних специфічних цілей. Для оцінювання досягнення цих специфічних цілей та створення позитивного матеріального блага і використовують стандарти третьої сторони. Стандарт третьої сторони визначається Типовим законодавством як стандарт для визначення, складання звітності та оцінювання загальної корпоративної соціальної та екологічної результативності. Необхідно відзначити, що держава не регулює аспект вибору прийнятного Стандарту незалежного оцінювача і не зобов'язує обирати певного оцінювача. Вибір залежить лише від керівництва корпорації та її акціонерів. Крім того, немає нормативної вимоги щодо оприлюднення в щорічному звіті аудиторського висновку третьої сторони. Вимогою є складання звітів згідно з критеріями, що містяться у вибраних стандартах, наприклад, "B Impact Assessment", згідно з вимогами незалежної неурядової організації "B Lab" [8].

Згідно зі статутом кожна корпорація суспільної вигоди має оприлюднити інформацію чотирьох типів: вимірювання результативності бізнесу (фінансові та нефінансові показники), оцінювання впливу чинників на результативність; ідентифікація осіб, які розвивають і контролюють зміни, що здійснюються задля досягнення вимог стандартів, і опис процесів, через здійснення яких ці зміни досягаються [3, с. 601]. По суті, можна підсумувати, що складання щорічних звітів корпораціями суспільної вигоди має здійснюватися за типом інтегрованої звітності (англ. *Integrating Reporting*). Звіти мають бути створені і оприлюднені у вигляді Web-звіту на сайті корпорації.

Узагальнюючи викладені особливості діяльності корпорації суспільної вигоди, доцільно навести думку Д. Брекман Рейзер, яка резюмує, що корпорація значно відрізняється від традиційних форм організації комерційних, некомерційних підприємств та інших гібридних форм устрою соціальних підприємств. Зберігаючи традиційні бізнес-цілі і додавши вимогу щодо створення загального суспільного блага, такий формат корпорації дозволяє компаніям досягати подвійної місії у створенні як прибутку, так і соціального блага [3, с. 606]. Д. Брекман Рейзер виділяє чотири причини, через які соціальні підприємці вважають корпорації суспільної вигоди привабливими для

реалізації корпоративної соціальної відповідальності: формування і забезпечення подвійної місії, розширення фінансових потоків, брендинг підприємства і забезпечення стійкості [3, с. 607].

На думку автора, відмінною рисою корпорації суспільної вигоди можна назвати підвищення ефективності в досягненні статутних цілей, зокрема нефінансових, що підтверджується оцінюванням результативності соціально значущої діяльності за стандартами третьої сторони.

Ще однією важливою особливістю і перевагою корпорації суспільної вигоди, яка ґрунтується на розглянутих перевагах, є можливість не тільки позиціонувати, але й реально бути корпорацією, що дотримується і забезпечує сталий розвиток (англ. *Sustainable Corporation*). При цьому корпорація може обрати для себе різний формат забезпечення сталого розвитку і корпоративної соціальної відповідальності залежно від виду та напрямів діяльності, визначеної місії та цінностей, але прийняття і дотримання фінансових та нефінансових цілей відкриває нові можливості щодо майбутнього сталого розвитку.

Узагальнюючи вищевикладені аргументи, слід зазначити, що: по-перше, нова гібридна форма на сьогодні є найбільш вдалою формою організації соціальних підприємств, оскільки забезпечує законні можливості для виконання подвійної місії та сприяє розвитку корпоративної соціальної відповідальності; по-друге, забезпечує прозорість, неупередженість та підзвітність широкому загалу, а не тільки акціонерам; по-третє, створює нові можливості для розвитку соціальної економіки і фінансів за рахунок розширення спектру соціально відповідальних інвестицій; по-четверте, як усіляка інновація має своїх прихильників і опонентів, а її ефективність може бути доведена лише з часом. Таким чином, корпорація суспільної вигоди дійсно є інноваційною організаційно-правовою формою соціального підприємства, практичний досвід створення якої може бути цікавим і для вітчизняних підприємств.

Подальші дослідження в цьому напрямі потребують оцінювання закордонного досвіду щодо доцільності впровадження нових організаційних форм у вітчизняну практику за допомогою методів компаративного аналізу; формування методологічних засад дослідження гібридних форм організації підприємства, що переслідують подвійну місію, на основі методологічного плюралізму та розробки методичного обґрунтування форм підконтрольності та підзвітності корпорацій.

Література: 1. Benefit_corporation [Electronic resource]. – Access mode : http://en.wikipedia.org/wiki/Benefit_corporation. 2. Andre R. Assessing the Accountability of the Benefit Corporation: Will This New Gray Sector Organization Enhance Corporate Social Responsibility? / R. Andre // Journal of Business Ethics. – 2012. – Vol. 110. – P. 133–150. 3. Brakman Reiser D. Benefit Corporation – a Sustainable Form of Organizations? / D. Brakman Reiser // Wake Forest Law Review. – 2011. – Vol. 46. – P. 591–625. 4. Cummings B. Note: Benefit Corporation: How to Enforce a Mandate to Promote the Public Interest / B. Cummings // Columbia Law Review. – 2012. – Vol. 112:587. – P. 578–627. 5. Halsey B. J. Benefit Corporation Concerns for Financial Service Professionals / B. J. Halsey, S. Tomkiewicz, J. Halsey // Journal of Financial Service Professionals. – 2013. – January. – P. 74–82. 6. Васильчук І. П. Соціалізація фінансів під впливом парадигми сталого розвитку [Електронний

ресурс] / І. П. Васильчук // Електронне наукове фахове видання "Ефективна економіка". – 2014. – № 3. – Режим доступу : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2881>. 7. Эггертссон Т. Экономическое поведение и институты / Т. Эггертссон ; пер. с англ. – М. : Дело, 2001. – 408 с. 8. Benefit Corporations [Electronic resource]. – Access mode : <http://info@benefitcorp.net>. 9. Benefit Corporations: For directors [Electronic resource]. – Access mode : <http://benefitcorp.net/for-directors/guidance-considering-stakeholder-interests>.

References: 1. Benefit_corporation [Electronic resource] / Access mode : http://en.wikipedia.org/wiki/Benefit_corporation. 2. Andre R. Assessing the Accountability of the Benefit Corporation: Will This New Gray Sector Organization Enhance Corporate Social Responsibility? / R. Andre // Journal of Business Ethics. – 2012. – Vol. 110. – P. 133–150. 3. Brakman Reiser D. Benefit Corporation – a Sustainable Form of Organizations? / D. Brakman Reiser // Wake Forest Law Review. – 2011. – Vol. 46. – P. 591–625. 4. Cummings B. Note: Benefit Corporation: How to Enforce a Mandate to Promote the Public Interest / B. Cummings // Columbia Law Review. – 2012. – Vol. 112:587. – P. 578–627. 5. Halsey B. J. Benefit Corporation Concerns for Financial Service Professionals / B. J. Halsey, S. Tomkiewicz, J. Halsey // Journal of Financial Service Professionals. – 2013. – January. – P. 74–82. 6. Vasylychuk I. P. *Sotsializatsiia finansiv pid vplyvom paradihmy staloho rozvytku* [Social Finance under Influence of Sustainable Development Paradigm] [Electronic resource] / I. P. Vasylychuk // Elektronne naukove fakhove vydannia "Efektyvna ekonomika". – 2014. – No. 3. – Access mode : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2881>. 7. Eggertsson T. *Ekonomicheskoe povedenie i instituty* [Economic Behavior and Institutions] / T. Eggertsson ; per. s angl. – М. : Delo, 2001. – 408 p. 8. Benefit Corporations [Electronic resource]. – Access mode : <http://info@benefitcorp.net>. 9. Benefit Corporations: For directors [Electronic resource]. – Access mode : <http://benefitcorp.net/for-directors/guidance-considering-stakeholder-interests>.

Інформація про автора

Васильчук Ірина Петрівна – канд. екон. наук, доцент, докторант кафедри менеджменту банківської діяльності Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана (03680, Україна, м. Київ, пр. Перемоги, 54/1, e-mail: vasylchuk-irina@rambler.ru).

Информация об авторе

Васильчук Ирина Петровна – канд. экон. наук, доцент, докторант кафедры менеджмента банковской деятельности Киевского национального экономического университета имени Вадима Гетьмана (03680, Украина, г. Киев, пр. Победы, 54/1, e-mail: vasylchuk-irina@rambler.ru).

Information about the author

I. Vasylychuk – PhD in Economics, Associate Professor, doctoral student of the Department of Banking Management of Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman (54/1 Peremohy Ave., 03680, Kyiv, Ukraine, e-mail: vasylchuk-irina@rambler.ru).

Стаття надійшла до ред.
24.11.2014 р.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ ПОДАТКОВО-БЮДЖЕТНИХ ВІДНОСИН

Іванова О. Ю.

Обґрунтовано теоретико-методичне забезпечення вдосконалення податково-бюджетних відносин. Запропоновано методичний підхід до вдосконалення системи податково-бюджетних відносин, який включає підготовчий, аналітичний, забезпечувальний та заключний блоки. Методичний підхід базується на визначенні відповідності чинної системи податково-бюджетних відносин критеріям ефективності та узгодженості інтересів держави й регіонів; виявленні напрямів, методів та інструментів удосконалення, що відповідають обмеженням; розробці та обґрунтуванні рекомендацій щодо вдосконалення міжбюджетних відносин та їх законодавчого забезпечення. Визначено склад та зміст системи критеріїв ефективності податково-бюджетних відносин.

Ключові слова: податково-бюджетні відносини, методичний підхід, критерії ефективності, інструменти.

.....

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧЕСКОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ СИСТЕМЫ НАЛОГОВО-БЮДЖЕТНЫХ ОТНОШЕНИЙ

Иванова О. Ю.

Обосновано теоретико-методическое обеспечение совершенствования налогово-бюджетных отношений. Предложен методический подход к совершенствованию системы налогово-бюджетных отношений, который включает подготовительный, аналитический, обеспечивающий и заключительный блоки. Методический подход базируется на определении соответствия действующей системы налогово-бюджетных отношений критериям эффективности и согласованности интересов государства и регионов; выявлении направлений, методов и инструментов совершенствования, соответствующих ограничениям; разработке и обосновании рекомендаций по совершенствованию межбюджетных отношений и их законодательного обеспечения. Определены состав и содержание системы критериев эффективности налогово-бюджетных отношений.

Ключевые слова: налогово-бюджетные отношения, методический подход, критерии эффективности, инструменты.

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL SUPPORT OF THE FISCAL AND BUDGET RELATIONS SYSTEM IMPROVEMENT

O. Ivanova

The theoretical and methodological support of the budget and fiscal relations improvement has been substantiated. A methodical approach to the improvement of budget and fiscal relations has been offered, which includes preparatory, analytical, providing and final blocks, and is based on the determination of compliance of the current system of the budget and fiscal relations with criteria of effectiveness and consistency of state and regions' interests; identifying the directions, methods and tools of improvement which meet the limits; developing and justifying recommendations for improvement of intergovernmental relations and their legislative support. The composition and content of the system performance criteria of budget and fiscal relations have been defined.

Keywords: budget and fiscal relations, methodical approach, performance criteria, tools.

Дана стаття підготовлена в рамках виконання наукової роботи за грантом НАН України з теми "Формування потенціалу сталого розвитку регіонів України в контексті реалізації економічних реформ".

Стійкий розвиток національної економіки залежить від низки факторів, які впливають на ефективність державного регулювання, показники соціально-економічного розвитку регіонів, позицію держави на міжнародній арені. Одним із внутрішніх факторів є державне регулювання у сфері регіонального розвитку. Ефективне управління даним фактором дозволяє зміцнити позиції регіонів задля забезпечення конкурентоспроможності держави, раціонального використання бюджетних ресурсів та стратегічного потенціалу регіонів.

Дослідження податково-бюджетних відносин регіонів та центру, а також регіонального розвитку викладено в наукових працях І. Алексєєва, О. Амоші, І. Бланка, О. Василика, З. Варналія, В. Гейця, Б. Данилишина, М. Долішнього, Т. Єфименко, В. Єременко, В. Загорського, Ю. Іванова, Б. Кваснюка, О. Кузьміна, І. Луніної, А. Мокія, А. Соколовської, Дж. Стігліца, В. Столярова, Ч. Тібу, В. Чижової, М. Чумаченка та ін. Незважаючи на значну дослідженість даних питань, залишається низка невирішених проблем щодо забезпечення регіонального розвитку на основі вдосконалення податково-бюджетних відносин в Україні.

Метою даної статті є розробка методичного забезпечення вдосконалення системи податково-бюджетних відносин з урахуванням критеріїв їх ефективності.

Тенденції розвитку податково-бюджетних відносин в Україні свідчать про наявність низки проблем у забезпеченні сталого регіонального розвитку, що підлягають вирішенню, серед них: надмірна централізація державного управління регіональним розвитком; нераціональний перерозподіл функцій управління між центральними та регіональними органами влади, що призводить до їх дублювання та зростання адміністративних витрат; недостатність фінансового забезпечення делегованих функцій і, відповідно, низька якість послуг, які надаються на місцевому рівні; відсутність достатньої прозорості розподілу міжбюджетних трансфертів; корупційні чинники; відсутність ефек-

тивних механізмів стимулювання органів місцевого самоврядування, спрямованих на активізацію діяльності щодо забезпечення фінансової самодостатності регіонів; посилення диференціації областей за основними соціально-економічними показниками і, як правило, відсутність кореляції з обсягами державної підтримки регіонів, що негативно впливає на підтримання територіальної єдності й цілісності держави, та ін.

Уже зроблено перші кроки до підвищення конкурентоспроможності національної економіки та регіонального розвитку в межах розробки "Стратегії реформ – 2020" [1]. Так, Міністерство фінансів України розробило пропозиції щодо внесення змін до Бюджетного [2] та Податкового [3] кодексів України в частині децентралізації фінансів, зміцнення матеріальної та фінансової основ місцевого самоврядування [4]. Запропонована Міністерством фінансів модель побудови фінансового забезпечення місцевих бюджетів передбачає радикальні зміни до підходів формування дохідної та видаткової частин місцевих бюджетів визначення засад трансфертної політики та організації міжбюджетних відносин [5]. Реальну самостійність місцеві бюджети можуть мати тільки за умови їх фінансової незалежності [6].

Головними завданнями нової моделі міжбюджетних відносин міністерство називає забезпечення бюджетної автономії та фінансової самостійності місцевих бюджетів, самостійне, незалежне формування й затвердження місцевих бюджетів, закріплення за кожною ланкою самоврядування стабільної дохідної бази для реалізації їх функцій, скасування механізму вилучення коштів до державного бюджету [4]. Однак реальні законодавчо врегульовані дії ще попереду.

Як зазначає С. Гріневська, "...удосконалення міжбюджетних стосунків при розробці пріоритетних напрямів саморозвитку є інноваційним інструментом побудови ефективної регіональної економіки, що пов'язано з фінансовим забезпеченням функцій органів регіональної влади" [7].

Досягнення цієї мети потребує розробки та обґрунтування теоретико-методичного забезпечення вдосконалення системи податково-бюджетних відносин (рис. 1).

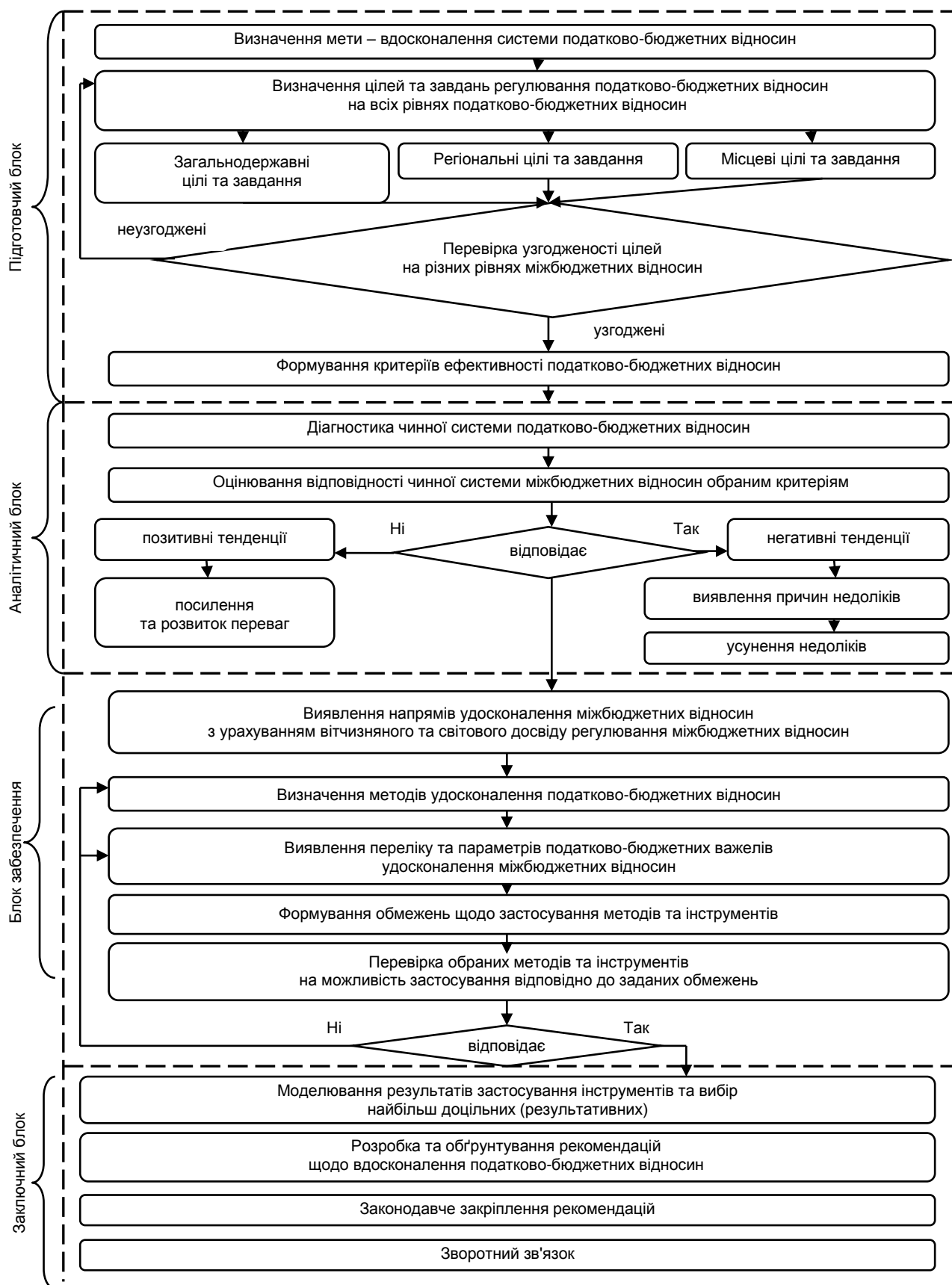

Рис. 1. Методичний підхід до вдосконалення системи податково-бюджетних відносин

Методичний підхід до вдосконалення системи податково-бюджетних відносин має складатися з чотирьох блоків, кожен з яких включає послідовність етапів.

До підготовчого блоку входить визначення мети, критеріїв ефективності міжбюджетних відносин.

Аналітичний блок базується на проведенні діагностики чинної системи податково-бюджетних відносин, оцінюванні відповідності чинної системи обраним критеріям ефективності податково-бюджетних відносин.

Блок забезпечення передбачає виявлення напрямів удосконалення податково-бюджетних відносин з урахуванням вітчизняного та світового досвіду регулювання цих відносин, визначення методів, інструментів удосконалення податково-бюджетних відносин та визначення їх ефективності тощо.

Заключний блок – формування раціонального інструментарію та законодавчого забезпечення – формують етапи з моделювання результатів застосування інструментів та вибір найбільш доцільних, розробки й обґрунтування рекомендацій щодо вдосконалення міжбюджетних відносин, їх законодавчого забезпечення та зворотного зв'язку.

На першому етапі методичного підходу визначається загальна мета. Невід'ємною складовою будь-якого механізму, процесу вдосконалення є цільова компонента. Без встановлення мети заходу неможлива розробка та організація його ефективного перебігу.

При цьому мають бути розроблені й підпорядковані загальній меті цілі та завдання для всіх рівнів системи і суб'єктів.

У запропонованому методичному підході головною метою є вдосконалення системи податково-бюджетних відносин. Для її досягнення необхідно сформулювати цілі та завдання для суб'єктів усіх рівнів міжбюджетних відносин: загальнодержавні, регіональні, місцеві цілі та завдання.

Визначені цілі мають бути підпорядковані загальній меті та бути узгоджені на всіх рівнях міжбюджетних відносин [8]. У разі неузгодженості цілей та завдань регулювання податково-бюджетних відносин вони підлягають перегляду та корегуванню. Основними умовами результативності методичного підходу є узгодженість цілей усіх рівнів міжбюджетних відносин та їх ієрархічна підпорядкованість на всіх рівнях (рис. 2).

Рис. 2. Узгодженість цільової компоненти методичного підходу до реформування податково-бюджетних відносин

Узгодженість цільової компоненти механізму регулювання податково-бюджетних відносин є передумовою злагодженої співпраці суб'єктів міжбюджетних відносин на всіх рівнях ієрархії для досягнення головної мети.

Після досягнення узгодженості цілей і завдань у сфері міжбюджетних відносин на всіх рівнях слід переходити до формування критеріїв ефективності податково-бюджетних відносин.

До основних критеріїв ефективності податково-бюджетних відносин слід віднести: підвищення рівня фінансової незалежності (самозабезпеченості) регіонів; рівень зростання дохідної частини місцевих бюджетів; частку цільових субсидій у структурі міжбюджетних трансфертів; частку дотацій вирівнювання у структурі міжбюджетних трансфертів; співвідношення цільової (субсидії) та нецільової (дотації вирівнювання) складових міжбюджетних трансфертів; зниження кількості залежних від центрального бюджету регіонів; частку податкових надходжень, неподаткових доходів і дотацій у доходах відповідних бюджетів; частку регіонів-донорів; частку регіонів-реципієнтів; рівень соціально-економічних показників регіонального розвитку; розмір та структуру втрат від міжбюджетних потоків бюджетних коштів; рівень використання стратегічного (економічного, податкового) потенціалу регіону; рівень зростання нових робочих місць у регіоні; рівень зростання інноваційно-інвестиційної активності в регіоні тощо.

Наступним блоком методичного підходу є діагностика чинної системи міжбюджетних відносин, що дозволяє простежити їх тенденції в Україні, їх динаміку та результати на конкретний період часу (рис. 3).

Рис. 3. Складові діагностики чинної системи податково-бюджетних відносин

Діагностика починається з визначення її напрямів. Стосовно діагностики тенденцій чинної системи міжбюджетних відносин, основними напрямками та індикаторами дослідження слід вважати наступні:

аналіз законодавчого забезпечення міжбюджетних відносин, що дозволяє виявити цілі, спрямованість кожного нормативно-правового акта у сфері міжбюджетних відносин і їх взаємозв'язок і узгодженість, виділити переваги та недоліки внесення змін у законодавчу базу та оцінити наслідки для податково-бюджетних відносин між центром та регіонами;

оцінювання податкових джерел формування місцевих бюджетів, що дозволяє проаналізувати структуру, достатність, ефективність податкових надходжень, дослідити динаміку надходжень місцевих податків і зборів, виявити ті податки, що найбільше впливають на формування дохідної частини бюджету, виявити вади у формуванні бюджетів та напрями раціоналізації їх структури та розміру [9];

оцінювання видатків місцевих бюджетів – аналіз видатків місцевих бюджетів (розміру, структури), їх частки у ВВП, розподілу областей України за рівнем видатків на одну особу та співвідношення з рівнем соціально-економічного розвитку;

оцінювання відповідності рівня податкового навантаження видатковій частині державних і місцевих бюджетів, яке полягає у визначенні податкового навантаження на економічно активне населення, співвідношення податкових надходжень та видаткової частини державного і місцевого бюджетів;

дослідження рівня розподілу міжбюджетних трансфертів з державного бюджету між регіонами, що полягає в дослідженні структури міжбюджетних трансфертів за основними напрямками, динаміки обсягів трансфертів у розрахунку на душу населення в регіонах, порівнянні рівня ВВП та розміру міжбюджетних трансфертів; відповідності дохідної і видаткової частин місцевих бюджетів, що дозволяє виявити переваги та недоліки застосування міжбюджетних трансфертів;

аналіз міжбюджетних фінансових потоків, що дозволяє визначати частку трансфертів у доходах місцевих бюджетів за періодами, що аналізуються, взаємовідносини між державним та місцевими бюджетами, виділити області, що переважають за окремими складовими трансфертів, тощо [10];

аналіз зв'язку між рівнем соціально-економічного розвитку регіонів та податково-бюджетними показниками, що передбачає дослідження тенденцій соціально-економічного розвитку регіонів, їх динаміки, відповідності рівню фінансової забезпеченості регіонів тощо.

Серед методів діагностики тенденцій чинної системи міжбюджетних відносин слід виокремити аналіз статистичної інформації, кластерний аналіз, графічний метод, моделювання та ін.

Після виявлених тенденцій міжбюджетних відносин слід проводити оцінювання відповідності чинної системи міжбюджетних відносин обраним критеріям ефективності.

У разі невідповідності критеріям виокремлюються негативні тенденції в міжбюджетних відносинах, виявляються їх причини та розробляються напрями усунення наявних проблем.

Окрім наявних проблем у податково-бюджетних відносинах слід враховувати й потенційні загрози, що можуть бути сформовані під впливом різноманітних факторів та випливати з недосконалої системи законодавчого, організаційного та іншого забезпечення міжбюджетних відносин (рис. 4).

Рис. 4. Проблеми та переваги чинної системи міжбюджетних відносин

Блок забезпечення у методичному підході включає виявлення напрямів удосконалення міжбюджетних відносин з урахуванням вітчизняного та світового досвіду регулювання міжбюджетних відносин (рис. 5).

Рис. 5. Особливості вибору напрямів удосконалення податково-бюджетних відносин

Серед переліку можливих альтернативних напрямів удосконалення податково-бюджетних відносин слід виділити ті, що: базуються на вітчизняному досвіді; базуються на світовому досвіді, які слід враховувати в процесі розробки напрямів удосконалення податково-бюджетних відносин.

Однак не всі альтернативи, що було ефективно застосовані в закордонних країнах, матимуть аналогічно позитивний результат і в процесі реформування податково-бюджетних відносин в Україні. При цьому слід враховувати форму державного устрою країн, державні пріоритети розвитку, особливості адміністративно-територіального устрою та ін.

Наступний етап полягає у визначенні методів удосконалення податково-бюджетних відносин, до яких слід віднести: метод відсоткових відрахувань; метод надання

фінансової допомоги місцевим бюджетам на основі формульного підходу; програмно-цільовий метод тощо.

Для вибору групи методів слід зважати на переваги та недоліки кожного з методів і особливості їх застосування, що можна зробити за рахунок використання SWOT-аналізу.

Відповідно до обраних методів необхідно сформулювати можливі переліки та параметри податково-бюджетних важелів удосконалення міжбюджетних відносин.

Рациональну структуру податкових надходжень до місцевих бюджетів слід обґрунтовувати на основі сценарного підходу та імітаційного моделювання.

Однак часткове закріплення загальнодержавних податків за місцевими бюджетами вирішує лише незначну частину проблеми фінансового забезпечення регіонів, тому також необхідно перерозподіляти повноваження між ланками влади щодо регіонального розвитку, а саме слід надавати більше повноважень місцевим органам влади у вирішенні економічних питань та ін.

Формування обмежень щодо застосування методів та інструментів виступає у якості наступного етапу методичного підходу.

Світова практика налічує низку методів та інструментів регулювання міжбюджетних інструментів, однак з урахуванням ситуаційного підходу слід зауважити, що залежно від конкретного періоду часу, впливу множини факторів у конкретній країні іноді неможливе їх застосування повністю або частково.

Тому слід сформувати обмеження щодо застосування методів та інструментів регулювання міжбюджетних відносин, які мають відсіювати недоцільні інструменти.

До таких обмежень слід віднести: особливості законодавства, адміністративно-територіальний устрій держави, форму державного устрою, розмір та стан бюджету; ресурсний потенціал регіону тощо.

Отже, на наступному етапі проводиться перевірка обраних методів та інструментів на можливість застосування відповідно до заданих обмежень.

У разі невідповідності встановленим обмеженням слід переглянути сукупність методів та інструментів, що було обрано. У випадку відповідності переходять до наступного блоку методичного підходу – заключного.

Заключний блок передбачає визначення ефективності запропонованих напрямів, методів, інструментів удосконалення податково-бюджетних відносин та відстеження їх у процесі реалізації конкретних заходів.

Першим етапом даного блоку є моделювання результатів застосування інструментів та вибір найбільш доцільних (результативних). Обрані альтернативи інструментів з різними параметрами мають бути перевірені на практиці конкретних регіонів або груп регіонів з визначеними репрезентантами групи (наприклад, на основі моделювання визначаються варіанти закріплення податку на прибуток та ПДВ для різних кластерів регіонів України та раціональні параметри даного закріплення).

Розробка та обґрунтування рекомендацій щодо вдосконалення податково-бюджетних відносин – наступний етап методики, що заснований на розробці конкретних рекомендацій щодо виявлених на початку переваг та проблем у податково-бюджетній сфері відносин між центром та регіонами.

Запропоновані напрями вдосконалення податково-бюджетних відносин матимуть не тільки теоретико-методичний, а й практичний результат і ефективність тільки за умови законодавчого закріплення рекомендацій. При цьому слід наводити чинну редакцію пункту, який пропонується корегувати, нову його редакцію та очікувані результати від внесених змін.

Важливим етапом у заключному блоці методичного підходу є зворотний зв'язок. На цьому етапі здійснюється

вимірювання та оцінювання наслідків було прийняття рішення або зіставлення фактичних результатів з прогнозними.

Зворотний зв'язок, тобто надходження даних про те, що відбувалося до і після реалізації розроблених заходів щодо вдосконалення податково-бюджетних відносин, дозволяє скорегувати їх на початкових стадіях без негативних наслідків.

Контрольними точками мають виступати індикатори макроекономічного та регіонального розвитку на базі статистичної інформації, що акумулюється в Державній службі статистики, Міністерстві доходів і зборів тощо.

Таким чином, розроблений методичний підхід до вдосконалення системи податково-бюджетних відносин між центром та регіонами, на відміну від наявних, базується на виборі раціональних методів та інструментів на основі перевірки їх відповідності сформованим обмеженням та критеріям ефективності міжбюджетних відносин і виборі їх раціональних параметрів з використанням імітаційного моделювання та наступним законодавчим закріпленням пропозицій.

Запропонований методичний підхід, який полягає в послідовних діях з виявлення переваг та проблем у сфері податково-бюджетних відносин і реалізації заходів відносно подолання проблем й підтримки та розвитку переваг дозволить розробити конкретні рекомендації щодо законодавчого врегулювання ідентифікованих проблем та забезпечити стійке соціально-економічне зростання в країні в цілому та її регіонах.

Розробка напрямів удосконалення фінансової політики регіонального розвитку з урахуванням вимог європейських стандартів, конкретних рекомендацій щодо реформування податково-бюджетних відносин між центральними та регіональними органами влади, а також їх законодавче закріплення дозволить поступово вирішити важливу науково-практичну проблему зміцнення фінансової самодостатності регіонів та в цілому сприяти соціально-економічному розвитку регіонів України.

Подальші наукові дослідження цієї проблеми лежать у площині розробки концептуального підходу до формування потенціалу саморозвитку регіонів на основі самозабезпечення.

Література: 1. Презентація "Стратегія реформ – 2020" [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.president.gov.ua/news/31305.html>. 2. Бюджетний кодекс України від 08.07.2010 № 2456-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2456-17/ed20120205>. 3. Податковий кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI (редакція від 08.07.2012) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>. 4. Інформаційне агентство УНІАН [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://economics.unian.ua/finance/936786-u-minfini-rozpovili-yak-bude-viglyadati-detsentralizatsiya-byudjetnoji-sistemi.html>. 5. Офіційний сайт Міністерства фінансів України. – Режим доступу : <http://www.minfin.gov.ua>. 6. Савчук Н. В. Міжбюджетні відносини в бюджетній системі України / Н. В. Савчук // Економіка розвитку. – 2014. – № 1 (69). – С. 112–121. 7. Гріневська С. М. Модернізація національної економіки шляхом забезпечення саморозвитку регіонів / С. М. Гріневська // Актуальні проблеми економіки. – 2012. – № 11 (137). – С. 169–174. 8. Налогово-бюджетные аспекты регионального развития : монография / [Ю. Б. Иванов, И. А. Майбуков, О. Ю. Иванова и др.] ; под. общ. ред. Ю. Б. Иванова. – Х. : ИД "ИНЖЭК", 2013. – 344 с. 9. Иванова О. Ю. Особенности бюджетного стимулирования развития реального сектора экономики / О. Ю. Иванова // Бизнес Информ. – 2012. – № 9. – С. 77–80. 10. Иванова О. Ю. Налогово-бюджетные инструменты обеспечения конкуренто-

способности регионов: разграничение сфер применения / О. Ю. Иванова // Науковий вісник Національного університету державної податкової служби України. (Економіка, право). – 2013. – № 1 (60). – С. 80–86.

References: 1. Prezentatsiia "Stratehiia reform – 2020" [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.president.gov.ua/news/31305.html>. 2. Biudzhetni kodeks Ukrainy vid 08.07.2010 No. 2456-VI [Electronic resource]. – Access mode : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>. 3. Podatkovyi kodeks Ukrainy vid 02.12.2010 No. 2755-VI (redaktsiia vid 08.07.2012) [Electronic resource]. – Access mode : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>. 4. Informatsiine ahentstvo UNIAN [Electronic resource]. – Access mode : <http://economics.unian.ua/finance/936786-u-minfini-rozpovili-yak-bu-de-viglyadati-detsentrali-zatsiya-byudjetnoji-sistemi.html>. 5. Ofitsiinyi sait Ministerstva finansiv Ukrainy. – Access mode : <http://www.minfin.gov.ua>. 6. Savchuk N. V. Mizhbiudzhetni vidnosyny v biudzhetsnii systemi Ukrainy [Intergovernmental relations in the budgetary system of Ukraine] / N. V. Savchuk // Ekonomika rozvytku. – 2014. – No. 1 (69). – P. 112–121. 7. Hrinevska S. M. Modernizatsiia natsionalnoi ekonomiky shliakhom zabezpechennia samorozvytku rehioniv [The modernization of the national economy by providing regions' selfdevelopment] / S. M. Hrinevska // Aktualni problemy ekonomiky. – 2012. – No. 11 (137). – P. 169–174. 8. Nalogovo-byudzhethnye aspekty regionalnogo rozvitiya : monografiya [Fiscal aspects of regional development : monograph] / [Yu. B. Ivanov, I. A. Mayburov, O. Yu. Ivanova et al.] ; pod. obshch. red. Yu. B. Ivanova. – Kh. : ID "INZhEK", 2013. – 344 p. 9. Ivanova O. Yu. Osoblyvosti biudzhethnoho stymuliuvannia rozvytku realnoho sektoru ekonomiky [Features of the fiscal stimulus of the real economy] / O. Yu. Ivanova // Biznes Inform. – 2012. – No. 9. – P. 77–80. 10. Ivanova O. Yu.

Nalogovo-byudzhethnye instrumenty obespecheniya konkurento-sposobnosti regionov: razgranichenie sfer primeneniya [Fiscal instruments to ensure the competitiveness of regions: delineation of applications] / O. Yu. Ivanova // Naukovyi visnyk Natsionalnoho universytetu derzhavnoi podatkovoi sluzhby Ukrainy. (Ekonomika, pravo). – 2013. – No. 1 (60). – P. 80–86.

Інформація про автора

Іванова Ольга Юрійвна – канд. екон. наук, доцент, докторант Науково-дослідного центру індустріальних проблем розвитку НАН України (61022, Україна, м. Харків, пл. Свободи, 5, Держпром, під'їзд 7, поверх 8, e-mail: laptevaou@gmail.com).

Информация об авторе

Иванова Ольга Юрьевна – канд. экон. наук, доцент, докторант Научно-исследовательского центра индустриальных проблем развития НАН Украины (61022, Украина, г. Харьков, пл. Свободы, 5, Госпром, подъезд 7, этаж 8, e-mail: laptevaou@gmail.com).

Information about the author

O. Ivanova – PhD in Economics, Associate Professor, doctoral student of the Research Center of Industrial Problems of Development of the National Academy of Sciences of Ukraine (5 Svobody Sq., Derzhprom, entrance 7, floor 8, 61022, Kharkiv, Ukraine, e-mail: laptevaou@gmail.com).

Стаття надійшла до ред.
25.11.2014 р.

УДК 336.71:330.33

JEL Classification: G21; D91

АДАПТАЦІЯ СИСТЕМИ ФІНАНСОВОГО МЕНЕДЖМЕНТУ БАНКУ ДО ЦИКЛІЧНОСТІ ЙОГО РОЗВИТКУ

Чмута І. М.

Запропоновано формувати систему фінансового менеджменту банку з урахуванням стадії його життєвого циклу. Узагальнено підходи до визначення стадій життєвого циклу банку та обґрунтовано їх перелік: становлення, прискорене зростання показників, що відображають кількісні зміни в діяльності банку; прискорене зростання показників, що відображають якісні зміни в діяльності банку; помірне зростання; уповільнене зростання; рання зрілість; зрілість; "паразитична" зрілість; спад та ліквідація. Виділено фінансові показники, які потребують посиленого контролю на кожній стадії життєвого циклу банку, і встановлено пріоритетні заходи фінансового менеджменту відповідно до особливостей цих стадій.

Ключові слова: банк, фінансовий менеджмент, життєвий цикл, стадія життєвого циклу, моделі життєвого циклу, фінансові показники.

АДАПТАЦИЯ СИСТЕМЫ ФИНАНСОВОГО МЕНЕДЖМЕНТА БАНКА К ЦИКЛИЧНОСТИ ЕГО РАЗВИТИЯ

Чмутова И. Н.

Предложено формировать систему финансового менеджмента банка с учетом стадии его жизненного цикла. Обобщены подходы к определению стадий жизненного цикла банка и обоснован их перечень: становление, ускоренный рост показателей, отражающих количественные изменения в деятельности банка; ускоренный рост показателей, отражающих качественные изменения в деятельности банка; умеренный рост; замедленный рост; ранняя зрелость; зрелость; "паразитическая" зрелость; спад и ликвидация. Выделены финансовые показатели, которые требуют усиленного контроля на каждой стадии жизненного цикла банка, и определены приоритетные направления финансового управления в соответствии с особенностями этих стадий.

Ключевые слова: банк, финансовый менеджмент, жизненный цикл, стадия жизненного цикла, модели жизненного цикла, финансовые показатели.

ADAPTATION OF THE BANK FINANCIAL MANAGEMENT TO ITS DEVELOPMENT CYCLE

I. Chmutova

The bank financial management system has been suggested to be formed basing on the stage of its life cycle. Approaches to defining the life cycle stages of a bank have been generalized and their composition has been substantiated: formation; rapid growth of indexes reflecting the quantitative changes in the bank operation; rapid growth of indexes reflecting qualitative changes in the bank operation; moderate growth; slow growth; early maturity; maturity; "parasitic" maturity; decline and liquidation. Financial indicators that require intensive control at each stage of the bank life cycle have been specified and priorities of management in accordance with characteristics of these stages have been identified.

Keywords: bank, financial management, life cycle, life cycle stage, life cycle models, financial indicators.

Відповідно до сучасних концепцій фінансового менеджменту банку [1; 2] він є системою управління фінансами, яка взаємодіє із зовнішнім оточенням та включає процеси розробки й реалізації рішень щодо формування відносин, пов'язаних із рухом фінансових потоків банку, а також спрямована на досягнення оптимального співвідношення між максимізацією ринкової вартості бізнесу, динамічним розвитком банку й підтриманням його фінансової стійкості.

Оскільки фінансова діяльність складає основу банківської діяльності, фінансовий менеджмент банку, на відміну від підприємства, є провідною результативною складовою загальної системи управління ним. Зміст завдань, що вирішуються в системі фінансового менеджменту банків, обумовлюється їх особливою роллю в економіці та специфікою діяльності як фінансових посередників: формуванням капіталу переважно за рахунок залучених коштів, взаємодією зі значною кількістю клієнтів через надання послуг, різноманітністю операцій на фінансових ринках.

Під впливом змін у зовнішньому оточенні банк також зазнає суттєвих змін, переходячи від однієї стадії життєвого циклу до іншої, тому відповідно до ситуаційного підходу має трансформуватися й система його фінансового менеджменту. Динамічність системи фінансового менеджменту банку обумовлена впливом мінливості обсягів фінансових ресурсів, доходів, витрат, коливанням попиту на банківські продукти й послуги. Ці зміни значною мірою визначаються циклічністю розвитку фінансового ринку, банківської системи та залежністю функціонування банку від зазначених факторів.

Незважаючи на ґрунтовну розробленість теорії життєвого циклу організації в цілому [3; 4] та зростання інтересу сучасних вітчизняних науковців до використання концепції життєвого циклу стосовно різних сфер діяльності та управління підприємством [5 – 10], теоретичні та практичні аспекти фінансового управління банком на основі моделі його життєвого циклу висвітлено в обмеженій кількості робіт. Серед них можна виділити напрацювання

Глотовой А. С. [11], Дзюбюка О. В. [12], Коваленко В. В. [13], Леонова С. В. [14], Паласевича М. Б. та Слюсарчик К. М. [15], Шевцової О. Й. та Г. Мандзюк [16].

Так, Глотова А. С. [11, с. 5] пропонує формувати специфічні заходи управління ліквідністю банку залежно від етапу його життєвого циклу, Коваленко В. В. [13, с. 91] розглядає концепцію життєвого циклу у взаємозв'язку з розвитком кризи в банківській системі, Леонов С. В. пов'язує зміни стадій життєвого циклу банку з обсягом грошових потоків [14, с. 157–158], Паласевич М. Б. та Слюсарчик К. М. відносять визначення стадій життєвого циклу банку до умов розробки його інноваційної політики [15, с. 236–237], Шевцова О. Й. та Г. Мандзюк вважають, що теорію життєвого циклу банку доцільно застосовувати для вирішення завдань антикризового управління [16, с. 28]. Разом із цим, враховуючи необхідність узгодженого функціонування складових системи фінансового менеджменту банку та скоординованого виконання його функцій, питання адаптації цієї системи до циклічності розвитку банку потребують подальшого вирішення.

На кожній стадії життєвого циклу банку можна застосовувати подібні методи й інструменти фінансового менеджменту, проте для підвищення ефективності управлінського процесу доцільно визначити найбільш пріоритетні та дієві, виходячи з основних цілей, відповідних певній стадії життєвого циклу.

З урахуванням цього, *метою статті* є обґрунтування заходів, що вживаються системою фінансового менеджменту банку залежно від стадії його життєвого циклу. У межах зазначеної мети поставлено наступні завдання: узагальнити підходи до визначення стадій життєвого циклу банку та обґрунтувати їх перелік; встановити пріоритетні заходи фінансового менеджменту банку відповідно до виділених особливостей стадій його життєвого циклу.

Характеризуючи життєвий цикл економічної системи, необхідно враховувати наступні його властивості: тривалість у часі; наявність декількох послідовних та взаємопов'язаних стадій (фаз); можливість існування істотних відмінностей не тільки між фазами життєвого циклу для різних систем, але й для системи одного виду залежно від зовнішніх та внутрішніх факторів. При цьому загальними параметрами життєвого циклу системи є: момент її появи та зникнення; загальна тривалість циклу; тривалість кожної зі стадій, порядок їх послідовності та зміни, що для них характерні; показники, що характеризують стан системи на кожній стадії [17]. Опис життєвого циклу організації дозволяє побачити динаміку організації, а не розглядати її як статичне утворення та зробити висновок щодо своєчасності тих або інших управлінських рішень [18, с. 129].

Як свідчить практика, організація не завжди послідовно переходить від однієї стадії життєвого циклу до наступної. Такі коливання можуть бути викликані різними чинниками: від економічного спаду галузі до сировинного спаду [4]. Враховуючи цей факт, Васильєва Т. А. та Гон-

чаренко Т. П. у своїй роботі [7, с. 16] роблять висновок щодо необхідності врахування еволюційного та революційного типу розвитку організації, що надалі дасть можливість обрати відповідні інструменти управління з метою збільшення тривалості окремих стадій життєвого циклу.

Існування різних точок зору щодо тенденцій розвитку організації обумовило виникнення великої кількості моделей життєвих циклів, серед яких найбільш ґрунтовними вважаються моделі І. Адізеса [3] та Л. Грейнера [4].

У рамках моделі І. Адізеса [3] життєвий цикл організації, який є аналогією вікових етапів розвитку людини, розглядається як послідовність наступних стадій: виходжування, дитинство, "давай-давай" (стадія швидкого зростання), юність, розквіт, стабілізація, аристократизм, рання бюрократизація, бюрократизація та смерть. При цьому автор моделі вважає, що для виживання та розвитку організації особливе значення мають два параметри – гнучкість та контрольованість (керуваність). На його думку, молоді організації дуже гнучкі та рухливі, але слабо контрольовані, проте в міру "дорослішання" організації співвідношення змінюється – контрольованість зростає, а гнучкість зменшується.

Л. Грейнер [4] стадіями розвитку організації вважає креативність, директивне керівництво, делегування, координацію, співробітництво. За таких умов до найважливіших параметрів, що визначають модель розвитку організації, відносять її вік, розмір, етапи еволюції, етапи революції та темпи зростання галузі.

Незважаючи на значущість розробок І. Адізеса та Л. Грейнера щодо врахування циклічності розвитку організації, використання їх моделей на практиці має певні обмеження, у тому числі складність визначення стадії життєвого циклу через відсутність чітко сформульованих параметрів (модель І. Адізеса), а також опис розвитку не організації в цілому, а, скоріше, її системи управління (модель Л. Грейнера).

Слід звернути увагу на те, що одним із головних питань у теорії життєвого циклу організації є виокремлення його стадій та визначення їх кількості. У цілому стадії життєвого циклу організації є послідовними етапами її функціонування та розвитку або, як зазначено в роботі [18, с. 128], періодами її життєдіяльності в рамках однотипних ціннісних установок, що обумовлюють особливості управлінських завдань, управлінських інструментів, які є адекватними періоду функціонування організації. У роботі [17] увага акцентується на тому, що сутність життєвого циклу системи виражається такими трьома основними фазами-векторами, як: розвиток, підготовка до визначеного виду діяльності системи; діяльність системи; деградація, скорочення діяльності з наступною ліквідацією системи або відтворення системи, новий розвиток для іншої діяльності.

Результати систематизації поглядів зарубіжних та вітчизняних дослідників [3 – 6; 8; 11; 15; 16; 18 – 32] щодо кількості та назв стадій життєвого циклу організації подано в табл. 1.

Таблиця 1

Визначення кількості стадій життєвого циклу організації в науковій літературі

Автор	Стадії життєвого циклу організації
1	2
І. Адізес [3]	1) виходжування; 2) дитинство; 3) "давай-давай" (стадія швидкого зростання); 4) юність; 5) розквіт; 6) стабілізація; 7) аристократизм; 8) рання бюрократизація; 9) бюрократизація; 10) смерть
Л. Грейнер [4]	1) креативність; 2) директивне керівництво; 3) делегування; 4) координація; 5) співробітництво
В. Адамовська [5, с. 6]	1) народження; 2) зростання; 3) стабільність; 4) занепад
В. Василенко [6, с. 43]	1) створення; 2) експлерент; 3) патієнт; 4) віолент; 5) комутант; 6) латієнт
Н. Верхоглядова, Ю. Примуш [8, с. 44]	1) швидке зростання; 2) повільне зростання; 3) стабільність; 4) стабільне падіння; 5) швидке падіння; 6) криза
А. Глотова [11, с. 6]	1) зародження; 2) розвиток; 3) стабілізація діяльності; 4) скорочення діяльності; 5) зупинка діяльності

1	2
М. Паласевич, К. Слюсарчик [15, с. 237]	1) поява і розширення; 2) стабільність; 3) сповільнення
О. Шевцова, Г. Мандзюк [16, с. 30]	1) народження; 2) становлення; 3) розвиток; 4) насичення; 5) спад
Н. Гусева [18, с. 133]	1) створення; 2) зростання; 3) зрілість; 4) спад; 5) відродження
Б. Мільнер [19, с. 21]	1) підприємництво; 2) колективність; 3) формалізації і управління; 4) вироблення структури; 5) занепад
Б. Коласс [20, с. 30]	1) дитинство (виникнення); 2) юність (швидке економічне зростання); 3) зрілість (сповільнення економічного зростання); 4) старість (економічний спад)
І. Бланк [21, с. 674]	1) народження; 2) дитинство; 3) юність; 4) рання зрілість; 5) кінцева зрілість; 6) старіння
С. Довбня, Ю. Шембель [22, с. 89]	1) зародження; 2) прискорення росту; 3) сповільнення росту; 4) зрілість; 5) спад
С. Корягіна [23, с. 3]	1) створення; 2) ріст; 3) "стійка" зрілість; 4) "паразитична" зрілість; 5) занепад
Н. Родіонова [24, с. 31]	1) зародження; 2) розвиток; 3) бурхливий ріст; 4) стабільний розвиток; 5) поява тенденції спаду; 6) активний спад; 7) банкрутство; 8) ліквідація діяльності
В. Пономаренко [25]	1) створення; 2) зростання; 3) стабілізація; 4) спад; 5) ліквідація
О. Раєвнева [26]	1) стадія висхідного розвитку (включає наступні фази: відгуку позитивної кризи, прискореного розвитку, наближення до негативної кризи); 2) стадія спадного розвитку (включає наступні фази: відгуку негативної кризи, прискореного падіння, наближення до позитивної кризи)
Ю. Іванов [27, с. 12]	1) створення; 2) зростання; 3) стабільність; 4) спад; 5) ліквідація
С. Свідерський [28, с. 12–13]	1) концептуальна ідея; 2) етап, на якому організація тільки з'явилась; 3) етап інтенсивного розвитку; 4) етап становлення внутрішньої політики організації; 5) переддвер'я вершини; 6) вершина розвитку організації; 7) початок спаду; 8) задатки аристократизму; 9) етап розпаду колективу; 10) розвиток бюрократизму; 11) ліквідація
С. Клімова [29, с. 33]	1) виникнення; 2) становлення; 3) розвиток; 4) зрілість; 5) занепад; 6) припинення
О. Мілінчук [30, с. 99]	1) становлення; 2) зростання; 4) зрілість; 5) спад
В. Домбровський [31]	1) народження ідеї; 2) старт; 3) зростання; 4) стабілізація; 5) експансія; 6) спад; 7) вихід (ліквідація)
А. Півень [32, с. 209]	1) зародження; 2) стрімке зростання; 3) уповільнене зростання; 4) відносна стабільність; 5) спад; 6) депресія; 7) ліквідація або відродження в новій якості

Узагальнення існуючих точок зору підтвердило існування достатньо великої кількості авторських позицій з даного питання, при цьому кількість стадій залежно від їх деталізації варіюється від 2 до 11. Проведення аналізу змісту окремих стадій дозволило зробити висновок, що найчастіше різні дослідники називають одні й ті ж самі стадії по-різному, а в узагальненому вигляді всі стадії можна поділити на наступні: народження, зростання, стабільності (зрілості, розквіту) та занепаду (спаду). Проте фінансове управління банком з урахуванням стадії його життєвого циклу на основі моделей, що передбачають невелику кількість стадій, не може бути достатньо ефективним, оскільки більшою мірою орієнтоване на загальні закономірності еволюційного розвитку. Слід урахувати також те, що на кожній окремій стадії можуть відбуватися специфічні, відмінні одна від одної зміни. Це обумовлює необхідність виділення в межах однієї консолідованої стадії окремих її градацій, що дозволить більш уважно та раціонально здійснювати процес фінансового управління банком з урахуванням стадії його життєвого циклу.

За таких умов серед стадій, що описують криву життєвого циклу банку, пропонується виокремити наступні: становлення; прискореного зростання показників, що відображають кількісні зміни в діяльності банку; прискореного зростання показників, що відображають якісні зміни в діяльності банку; помірного зростання; уповільненого зростання; ранньої зрілості; зрілості; "паразитичної" зрілості; спаду та ліквідації. Крива життєвого циклу банку описує зміну його ділової активності в часі через поетапне проходження 10-ти стадій, кожна з яких має свої особливості та специфіку. Так, наприклад, стадія становлення є характерною для новостворених банків або тих, що функціонують на фінансовому ринку лише декілька років. Практично всі основні показники діяльності таких банків є низькими, оскільки вони тільки починають здійснювати розширення фінансової діяльності та поступове нарощення ресурсної бази.

Виокремлення стадії прискореного зростання показників, що відображають кількісні зміни в діяльності банку, та прискореного зростання показників, що відображають якісні зміни в діяльності банку, пов'язане з тим, що кожна із зазначених стадій, окрім загальної тенденції до прискореного зростання, має деякі відмінності в тому, за рахунок чого відбувається таке динамічне зростання. У першому випадку під кількісними змінами слід розуміти нарощення обсягів активів та розширення масштабів діяльності банку. У свою чергу, якісні зміни обумовлені варіюванням характеристик, що відображають результативність функціонування банку. "Молоді" банки на перших стадіях свого розвитку, в першу чергу, орієнтовані на розширення клієнтської бази, збільшення кількості функціональних підрозділів, агресивне нарощення обсягів активів, і лише після цього – на позитивну зміну результативних ознак, що й зумовило таку послідовність стадій життєвого циклу банку.

Стадія помірного зростання передбачає певне скорочення темпів розвитку банку порівняно з попередніми стадіями. Її особливістю є те, що банк незначними темпами починає призупиняти агресивну політику щодо насичення ринку, для нього не є характерним інтенсивне зростання активності. За таких умов темпи зростання основних показників діяльності банку на цій стадії будуть меншими, ніж на стадіях прискореного зростання. Аналогічна тенденція є характерною і для стадії уповільненого зростання, проте вже порівняно з попередньою стадією.

На момент настання стадії ранньої зрілості за рахунок сформованого іміджу банк перебуває майже на піку розквіту, проводить виважену політику щодо розширення ринкової частки, яка вже є достатньо суттєвою, основні показники його діяльності, зокрема, прибуток, можуть коливатися з різною інтенсивністю.

Стадію зрілості банку можна охарактеризувати як період рівноваги в його функціонуванні, а всі показники

його діяльності є стабільними. Банки на цій стадії мають стійкі позиції на ринку. Підтримка ринкової позиції та на-
рощення ресурсної бази банку здійснюється залежно від
запланованого обсягу прибутку та показників рентабель-
ності його діяльності. Оскільки формування позитивного
іміджу банку здійснюється роками, банки на цій стадії харак-
теризуються достатньо тривалим строком функціонування.

Термін "паразитична зрілість" запозичено з роботи
Корягіної С. В. [23], яка запропонувала "паразитичну" зрі-
лість як окрему стадію життєвого циклу організації. Нагро-
маджений потенціал організації дозволяє їй функціонувати
ще протягом певного проміжку часу без належного реагуван-
ня на фактори зовнішнього середовища. Психологічно цей пе-
ріод сприймається як стабільний. Якщо в цей період органі-
зація не перебудує систему моніторингу факторів, формуван-
ня і здійснення адекватних реакцій, не змінить підходи до
взаємодії з ринком, то через певний час настає криза, внаслі-
док якої організація може потрапити на стадію занепаду.

Адаптуючи це для банку, слід зазначити, що банки
в стадії "паразитичної" зрілості практично не орієнтуються

на розширення та збереження існуючих ринкових позицій,
проте їх діяльність є стабільно прибутковою. Стадія "па-
разитичної" зрілості характеризується відсутністю адекват-
них реакцій з боку менеджменту банку на вплив деяких
значущих факторів середовища, оскільки вона характерна
для банків, які протягом тривалого часу є беззаперечними
лідерами на ринку.

Стадії спаду та ліквідації характеризують процес
старіння банку. На стадії спаду відбувається зниження ос-
новних показників діяльності, згорання її масштабів, за ра-
хунок чого банк поступово втрачає свою конкурентоспро-
можність та позиції на ринку. Стадія ліквідації характеризує
припинення діяльності банку та його банкрутство. Проте,
на думку Л. Грейнера [4], після сукупності стадій життєвого
циклу організація здатна переходити на нову фазу розвит-
ку, відродження та продовження життєдіяльності.

На різних стадіях життєвого циклу банку існують
притаманні їм проблеми, на вирішення яких слід спрямо-
вувати заходи, що вживаються в системі фінансового ме-
неджменту (табл. 2).

Таблиця 2

Відповідність пріоритетів фінансового менеджменту банку стадіям його життєвого циклу

Стадія життєвого циклу банку	Характеристика стадії	Показники, які потребують контролю	Пріоритетні заходи фінансового менеджменту
Становлення	Значні витрати фінансових та інших ресурсів, дефіцит коштів, залежність від вузького кола клієнтів, однорідність ресурсної бази, низький рівень фінансової стійкості, високий рівень ризику, слабкий рівень фінансового управління	Обсяг капіталу, динаміка зростання власних та позикових коштів, активів, витрат, показники складу та структури активів	Забезпечення достатнього обсягу капіталу, інтенсивний пошук джерел залучення ресурсів, зміцнення конкурентоспроможності, закріплення на фінансовому ринку, зниження ступеня ризиковості
Прискорене зростання показників, що відображають кількісні зміни в діяльності	Нарощення фінансового потенціалу, збільшення обсягів операцій, швидкі темпи зростання активів, розширення спектру банківських послуг, розширення філіальної мережі, зростання клієнтської бази	Показники ділової активності та структури капіталу	Підвищення віддачі від активів, забезпечення фінансової ефективності діяльності, випередження темпу зростання результатів над активами
Прискорене зростання показників, що відображають якісні зміни в діяльності	Швидкі темпи зростання прибутку, дефіцит ліквідних коштів, зростання чисельності персоналу	Показники рентабельності, фінансової стійкості, ліквідності	Забезпечення максимальних прибутків за рахунок розширення ринкової частки та зростання рентабельності
Помірне зростання	Формування сталого переліку постійних клієнтів, покращення якості банківських послуг, досягнення збалансованого зростання	Показники стійкості капітальної бази, показники ризику та ліквідності	Підтримання досягнутих темпів зростання банківських операцій, зміцнення капітальної бази, підвищення рівня ліквідності
Уповільнене зростання	Уповільнення темпів зростання прибутку та активів, високий, але допустимий рівень ризику		
Рання зрілість	Досягнення піку доходів, їх стабільність, сформованість власного унікального іміджу, широкий спектр операцій	Показники чистого спреду та чистої процентної маржі, запасу фінансової міцності, платоспроможності	Підтримання рівноваги за рахунок більш жорсткого контролю над витратами, забезпечення достатнього рівня рентабельності власного капіталу, утримання балансу між прибутком та грошовим потоком
Зрілість	Припинення розширення діяльності, стабілізація співвідношення прибутковості, ліквідності, ризику	Показники структури й обсягу витрат та прибутку	
"Паразитична" зрілість	Стабільність і прибутковість діяльності, підвищена чутливість до зовнішніх факторів	Показники ліквідності, фінансового левериджу, структури витрат	Забезпечення гнучкості та адаптивності системи фінансового менеджменту до зовнішніх викликів, залучення інвестицій
Спад	Зниження прибутку, падіння обсягів наданих послуг, нестача фінансових ресурсів, погіршення фінансових показників, втрата ринків	Інтегральні показники фінансового стану з використанням моделей комплексної діагностики, показники достатності чистого грошового потоку	Жорстка регламентація економічних показників та їх дотримання, скорочення витрат, у тому числі за рахунок зменшення фонду заробітної плати, використання механізмів антикризового управління, санації, реструктуризації

Примітка. Узагальнено на основі джерел [11; 16; 31; 33; 34].

Отже, стадія життєвого циклу банку справляє значний вплив на систему його фінансового менеджменту. Для забезпечення фінансової стійкості банку протягом усього періоду його функціонування слід враховувати характеристики, притаманні певній стадії життєвого циклу, оперативно реагувати на зміни показників, що потребують посиленого контролю.

Виділення запропонованих стадій життєвого циклу банку уможливило прогнозування змін у його діяльності, які проявляються на окремих стадіях та пов'язані з циклічністю розвитку. У свою чергу, це дозволить підвищити якість системи фінансового менеджменту банку за рахунок застосування таких його інструментів, які відповідають особливостям стадії життєвого циклу, обрати доцільні та ефективні технології фінансового управління.

Подальші дослідження можуть бути спрямовані на обґрунтування складу параметрів для діагностування життєвого циклу банку.

Література: 1. Д'яконова І. І. Методологічні основи формування системи фінансового менеджменту банку : монографія / І. І. Д'яконова. – Суми : Університетська книга, 2012. – 118 с. 2. Хольнова Е. Г. Теория и методология формирования и развития отечественного менеджмента банка : монография / Е. Г. Хольнова. – СПб. : СПбГИЭУ, 2008. – 254 с. 3. Adizes I. Corporate lifecycles: how and why corporations grow and die and what to do about it / I. Adizes. – Englewood Cliffs, N.J. : Prentice Hall, 1988. – 361 p. 4. Greiner L. E. Evolution and Revolution as Organizations Grow / L. E. Greiner // Harvard Business Review. – 1972. – July – August. – P. 37–48. 5. Адамовська В. С. Менеджмент на різних стадіях життєвого циклу організації / В. С. Адамовська // Наукові записки Національного університету "Острозька академія". – 2013. – № 24. – С. 4–7. 6. Василенко В. А. Жизненный цикл и угрозы безопасности устойчивого развития организации / В. А. Василенко, Я. А. Белоушенко // Экономика Крыма. – 2008. – № 22. – С. 41–44. 7. Васильева Т. А. Порівняльна характеристика методичних підходів до визначення стадій життєвого циклу промислових підприємств / Т. А. Васильева, Т. П. Гончаренко // Вісник Української академії банківської справи. – 2013. – № 2 (35). – С. 13–16. 8. Верхоглядова Н. І. Алгоритм стабілізації життєвого циклу будівельних підприємств / Н. І. Верхоглядова, Ю. С. Примуш // Вісник ОНУ імені І. І. Мечникова. – 2013. – Вип. 1, т. 18. – С. 42–49. 9. Пилипенко А. А. Вибір конкурентоспроможної форми маркетингового управління як складової організації стратегічного менеджменту підприємств та інтегрованих структур бізнесу / А. А. Пилипенко, К. М. Березовський // Економіка розвитку. – 2014. – № 2 (70). – С. 82–90. 10. Скворцов І. Б. Планування обсягів виробництва продукції на промисловому підприємстві з урахуванням її життєвого циклу / І. Б. Скворцов, О. І. Гудзь, Л. Р. Швед // Науковий вісник НГУ. – 2013. – № 6. – С. 132–137. 11. Глотова А. С. Методы управления ликвидностью на основе анализа жизненного цикла кредитной организации / А. С. Глотова // Вестник СевКавГТИ. – 2013. – № 15. – С. 5–8. 12. Дзюблюк О. В. Банки і підприємства : кредитні аспекти взаємодії в умовах ринкової трансформації економіки : монографія / О. В. Дзюблюк, О. Л. Малахова. – Тернопіль : Вектор, 2008. – 324 с. 13. Коваленко В. В. Стратегічне управління фінансовою стійкістю банківської системи: методологія і практика : монографія / В. В. Коваленко. – Суми : ДВНЗ "УАБС НБУ", 2010. – 228 с. 14. Леонов С. В. Оцінка вартості банківського бізнесу / С. В. Леонов, Д. В. Олексіч // Вісник СумДУ. Серія "Економіка". – 2008. – № 1. – С. 155–160. 15. Паласевич М. Б. Інвестиційна політика банків: умови та чинники розвитку / М. Б. Паласевич, К. М. Слюсарчик // Науковий вісник ННТУ України. – 2008. – Вип. 18.3. – С. 235–239. 16. Шевцова О. Життєвий цикл банківської установи як економічної організації / О. Шевцова, Г. Мандзюк // Вісник НБУ. – 2007. –

№ 1. – С. 28–31. 17. Дресвянников В. А. Особенности жизненных циклов различных экономических систем / В. А. Дресвянников // Менеджмент в России и за рубежом. – 2008. – № 6. – С. 18–35. 18. Гусева Н. Г. Совершенствование методики диагностики этапов жизненного цикла предприятия / Н. Г. Гусева // Вестник Челябинского государственного университета. – 2012. – № 24 (278). – С. 128–134. 19. Мильнер Б. З. Теория организации / Б. З. Мильнер. – М. : ИНФРА, 1988. – 336 с. 20. Коласс Б. Управление финансовой деятельностью предприятия. Проблемы, концепции и методы / Б. Коласс ; [пер. с франц. ; под ред. Я. В. Соколова]. – М. : Финансы, ЮНИТИ, 1997. – 576 с. 21. Бланк И. А. Управление активами / И. А. Бланк. – К. : Ника-Центр, 2000. – 720 с. 22. Довбня С. Финансовый анализ на различных этапах жизненного цикла предприятия / С. Довбня, Ю. Шембель // Бизнес Информ. – 1998. – № 17–18. – С. 87–92. 23. Корягіна С. В. Економічна оцінка та планування життєвого циклу розвитку підприємства : автореф. дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.06.01 / Корягіна Софія Василівна. – Львів : Вид-во НУ "Львівська політехніка", 2004. – 21 с. 24. Родионова Н. В. Антикризисный менеджмент / Н. В. Родионова – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2001. – 223 с. 25. Пономаренко В. С. Стратегічне управління розвитком підприємства : навч. посіб. / В. С. Пономаренко, О. І. Пушкар, О. М. Тридід. – Х. : Вид. ХДЕУ, 2002. – 640 с. 26. Расвнева О. В. Управління розвитком підприємства: методологія, механізми моделі : монографія / О. В. Расвнева. – Х. : ВД "ИНЖЕК", 2006. – 496 с. 27. Иванов Ю. В. Организация и экономика предприятия на разных этапах жизненного цикла / Ю. В. Иванов // Проблемы региональной экономики ; Международный университет природы, общества и человека "Дубна". – 2008. – Т. 1. – С. 3–18. 28. Сви́дєрський С. Б. Формирование инстументария стратегического менеджмента промышленного предприятия на основе его жизненного цикла : автореф. дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.00.05 "Экономика и управление народным хозяйством" / С. Б. Сви́дєрський. – Белгород, 2010. – 24 с. 29. Климова С. В. Разработка антикризисной модели экономической устойчивости предприятия / С. В. Климова // Современные наукоемкие технологии. Региональное приложение. – 2012. – № 1. – С. 32–38. 30. Мілінчук О. В. Методичні аспекти визначення стадії життєвого циклу організації / О. В. Мілінчук // Вісник Запорізького національного університету. – 2012. – № 4 (16). – С. 90–100. 31. Домбровський В. С. Врахування фази життєвого циклу підприємства як фактор попередження його банкрутства / В. С. Домбровський, О. Л. Пластун // Актуальні проблеми економіки. – 2009. – Вип. 9 (99). – С. 113–120. 32. Півень А. І. Сутність та стадії розвитку життєвого циклу підприємства / А. І. Півень // Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету. Серія: економічні науки. – Черкаси : ЧДТУ, 2010. – № 25. – С. 207–210. 33. Сокиринська І. Г. Вплив стадії життєвого циклу на стан динамічної рівноваги підприємства / І. Г. Сокиринська // Економіка и управление. – 2011. – № 4. – С. 68–74. 34. Наливайченко С. П. Життєвий цикл організації та його роль у розвитку підприємства / С. П. Наливайченко, Ю. С. Шагурова // Культура народов Причерноморья. – 2011. – № 214. – С. 51–54.

References: 1. Diakonova I. I. *Metodologichni osnovy formuvannia systemy finansovoho menedzhmentu banku : monohrafiia* [Methodological Principles of the Bank Financial Management System Formation : monograph] / I. I. Diakonova. – Sumy : Universytetska knyha, 2012. – 118 p. 2. Kholnova E. G. *Teoriya i metodologiya formirovaniya i razvitiya otechestvennogo menedzhmenta banka : monografiya* [Theory and Methodology of the Bank National Management Formation and Development : monograph] / E. G. Kholnova. – SPb. : SPbGIEU, 2008. – 254 p. 3. Adizes I. *Corporate Lifecycles: how and why corporations grow and die and what to do about it* / I. Adizes. – Englewood Cliffs, N. J. : Prentice Hall, 1988. – 361 p. 4. Greiner L. E. *Evolution and Revolution as Organizations Grow* / L. E. Greiner // Harvard Business Review. – 1972. – July – August. – P. 37–48. 5. Adamovska V. S. *Menedzhment na riznykh stadiiakh zhyttievoho*

tsykladu orhanizatsii [Management at Different Organization Life Cycle Stages] / V. S. Adamovska // Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu "Ostrozka akademiia". – 2013. – No. 24. – P. 4–7.

6. Vasilenko V. A. Zhiznennyi tsikl i ugrozy bezopasnosti ustoychivogo rozvitiya organizatsii [Life Cycle and Threats to Company Stable Development] / V. A. Vasilenko, Ya. A. Beloushenko // Ekonomika Kryma. – 2008. – No. 22. – P. 41–44.

7. Vasyliya T. A. Porivnialna kharakterystyka metodichnykh pidkhodiv do vyznachennia stadii zhyttievoho tsykladu promyslovyykh pidpriemstv / T. A. Vasyliya, T. P. Honcharenko // Visnyk ukrainskoi akademii bankivskoi spravy. – 2013. – No. 2 (35). – P. 13–16.

8. Verkhohliadova N. I. Alhorytm stabilizatsii zhyttievoho tsykladu budivelnnykh pidpriemstv [Construction Companies Life Cycle Stabilization Algorithm] / N. I. Verkhohliadova, Yu. S. Prymush // Visnyk ONU imeni I. I. Mechnykova. – 2013. – Issue. 1, vol. 18. – P. 42–49.

9. Pylypenko A. A. Vybir konkurentospromozhnoi formy marketynhovoho upravlinnia yak skladovoi orhanizatsii stratezhichnoho menezhmentu pidpriemstv ta integrovanykh struktur biznesu [Choosing a Marketing Management Competitive Form As Part of Strategic Management of Companies and Integrated Business Structures] / A. A. Pylypenko, K. M. Berezovskyi // Ekonomika rozvytku. – 2014. – No. 2 (70). – P. 82–90.

10. Skvortsov I. B. Planuvannia obsiahiv vyrobnystva produktsii na promyslovomu pidpriemstvi z urakhuvanniam yii zhyttievoho tsykladu [Planning an Industrial Enterprise Output Based on Its Life Cycle] / I. B. Skvortsov, O. I. Hudz, L. R. Shved // Naukovyi visnyk NHU. – 2013. – No. 6. – P. 132–137.

11. Glotova A. S. Metody upravleniya likvidnostyu na osnove analiza zhiznennogo tsykla kreditnoy organizatsii [Liquidity Management Based on the Analysis of a Credit Organization Life Cycle] / A. S. Glotova // Vestnik SevKavGTI. – 2013. – No. 15. – P. 5–8.

12. Dziubliuk O. V. Banky i pidpriemstva : kredytni aspekty vzaiemodii v umovakh rynkovoi transformatsii ekonomiky : monohrafiia [Banks and Enterprises : Credit Aspects of Cooperation in the Market Economy Transformation : monograph] / O. V. Dziubliuk, O. L. Malakhova. – Ternopil : Vektor, 2008. – 324 p.

13. Kovalenko V. V. Stratezhichne upravlinnia finansovoiu stiiaktsiu bankivskoi systemy : metodolohiia i praktyka : monohrafiia [Banking System Financial Stability Strategic Management: Methodology and Practice : monograph] / V. V. Kovalenko. – Sumy : DVNZ "UABS NBU", 2010. – 228 p.

14. Lieonov S. V. Otsinka vartosti bankivskoho biznesu [Bank Business Valuation] / S. V. Lieonov, D. V. Oleksich // Visnyk SumDU. Seriya "Ekonomika". – 2008. – No. 1. – P. 155–160.

15. Palasevych M. B. Investytsiina polityka bankiv: umovy ta chynnyky rozvytku [Banks' Investment Policy: Conditions and Development Factors] / M. B. Palasevych, K. M. Sliusarchyk // Naukovyi visnyk NLTU Ukrainy. – 2008. – Issue 18.3. – P. 235–239.

16. Shevtsova O. Zhyttievyi tsykl bankivskoyi ustanovy yak ekonomichnoi orhanizatsii [Life Cycle of a Banking Institution As an Economic Organization] / O. Shevtsova, H. Mandziuk // Visnyk NBU. – 2007. – No.1. – P. 28–31.

17. Dresvyannikov V. A. Osobennosti zhiznennykh tsiklov razlichnykh ekonomicheskikh sistem [Peculiarities of Life Cycles of Different Economic Systems] / V. A. Dresvyannikov // Menedzhment v Rossii i za rubezhom. – 2008. – No. 6. – P. 18–35.

18. Guseva N. G. Sovershenstvovanie metodiki diagnostiki etapov zhiznennogo tsykla predpriyatiya [Improving the Methods of Diagnostics of Company Life Cycle Stages] / N. G. Guseva // Vestnik Chelyabinskogo gosudarstvennogo universiteta. – 2012. – No. 24 (278). – P. 128–134.

19. Milner B. Z. Teoriya organizatsii / B. Z. Milner. – M. : INFRA, 1988. – 336 p.

20. Kolass B. Upravlenie finansovoy deyatelnostyu predpriyatiya. Problemy, kontseptsii i metody / B. Kolass ; [per. s frants. ; pod red. Ya. V. Sokolova]. – M. : Finansy, YuNITI, 1997. – 576 p.

21. Blank I. A. Upravlenie aktivami / I. A. Blank. – K. : Nika-Tsentr, 2000. – 720 p.

22. Dovbnya S. Finansovyy analiz na razlichnykh etapakh zhiznennogo tsykla predpriyatiya / S. Dovbnya, Yu. Shembel // BIZNES INFORM. – 1998. – No. 17–18. – P. 87–92.

23. Koriahina S. V. Ekonomichna otsinka ta planuvannia zhyttievoho tsykladu rozvytku pidpriemstva : avtoref. dys. ... kand. ekon. nauk :

spets. 08.06.01 / Koriahina Sofiia Vasylivna. – Lviv : Vyd-vo NU "Lvivska politehnika", 2004. – 21 p.

24. Rodionova N. V. Antikrizisnyi menedzhment / N. V. Rodionova. – M. : YuNITI-DANA, 2001. – 223 p.

25. Ponomarenko V. S. Stratezhichne upravlinnia rozvytkom pidpriemstva : navchalnyi posibnyk / V. S. Ponomarenko, O. I. Pushkar, O. M. Trydid. – Kh. : Vyd. KhDEU, 2002. – 640 p.

26. Rayevnyeva O. V. Upravlinnia rozvytkom pidpriemstva : metodolohiia, mekhanizmy modeli : monohrafiia [Company Development Management: Methodology, Model Mechanisms : monograph] / O. V. Rayevnyeva. – Kh. : VD "INZHEK", 2006. – 496 p.

27. Ivanov Yu. V. Organizatsiia i ekonomika predpriyatiya na raznykh etapakh zhiznennogo tsykla [Company Organization and Economy in Different Life Cycle Stages] / Yu. V. Ivanov // Problemy regionalnoy ekonomiki ; Mezhdunarodnyy universitet prirody, obshchestva i cheloveka "Dubna". – 2008. – Vol. 1. – P. 3–18.

28. Sviderskiy S. B. Formirovanie instrumentariya strategicheskogo menezhmenta promyshlennogo predpriyatiya na osnove ego zhiznennogo tsykla : avtoref. dys. ... kand. ekon. nauk : spets. 08.00.05 "Ekonomika i upravlenie narodnym khozyaystvom" / S. B. Sviderskiy. – Belgorod, 2010. – 24 p.

29. Klimova S. V. Razrabotka antikrizisnoy modeli ekonomicheskoy ustoychivosti predpriyatiya [Development of an Anticrisis Model of Company Economic Sustainability] / S. V. Klimova // Sovremennye naukoemkie tekhnologii. Regionalnoe prilozhenie. – 2012. – No. 1. – P. 32–38.

30. Milinchuk O. V. Metodichni aspekty vyznachennia stadii zhyttievoho tsykladu orhanizatsii [Methodical Aspects of Determining Company Life Cycle Stages] / O. V. Milinchuk // Visnyk Zaporizkoho natsionalnoho universytetu. – 2012. – No. 4 (16). – P. 90–100.

31. Dombrovskiy V. S. Vrachuvannia fazy zhyttievoho tsykladu pidpriemstva yak faktor poperedzhennia yoho bankrutstva [Considering a Company Life Cycle Phase As Its Bankruptcy Preventive Factor] / V. S. Dombrovskiy, O. L. Plastun // Aktualni problemy ekonomiky. – 2009. – Issue 9 (99). – P. 113–120.

32. Piven A. I. Sutnist ta stadii rozvytku zhyttievoho tsykladu pidpriemstva [Company Life Cycle Development Content and Stages] / A. I. Piven // Zbirnyk naukovykh prats Cherkaskoho derzhavnogo tekhnolohichnoho universytetu. Seriya : ekonomichni nauky. – Cherkasy : ChDTU, 2010. – No. 25. – P. 207–210.

33. Sokyrynska I. H. Vplyv stadii zhyttievoho tsykladu na stan dynamichnoi rinvovahy pidpriemstva [Life Cycle Stage Impact on Company Dynamic Balance] / I. H. Sokyrynska // Ekonomika i upravlenie. – 2011. – No. 4. – P. 68–74.

34. Nalyvaichenko S. P. Zhyttievyi tsykl orhanizatsii ta yoho rol u rozvytku pidpriemstva [Company Life Cycle and Its Role in Company Development] / S. P. Nalyvaichenko, Yu. S. Shahurova // Kultura narodov Prichernomorya. – 2011. – No. 214. – P. 51–54.

Інформація про автора

Чмута Ірина Миколаївна – канд. екон. наук, доцент кафедри банківської справи Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця (61166, Україна, м. Харків, пр. Леніна, 9-А, e-mail: irinabank@mail.ru).

Інформация об авторе

Чмута Ирина Николаевна – канд. экон. наук, доцент кафедры банковского дела Харьковского национального экономического университета имени Семёна Кузнеця (61166, Украина, г. Харьков, пр. Ленина, 9-А, e-mail: irinabank@mail.ru).

Information about the author

I. Chmutova – PhD in Economics, Associate Professor of Banking Department of Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics (9-A Lenin Ave., 61166, Kharkiv, Ukraine, e-mail: irinabank@mail.ru).

Стаття надійшла до ред.
25.11.2014 р.

МЕЖДУНАРОДНЫЙ ТУРИЗМ: АНАЛИЗ, ТЕНДЕНЦИИ, МЕНЕДЖМЕНТ

Ястремская О. А.

Проанализированы результаты развития международного туризма в мире и в Украине, обоснованы рекомендации по совершенствованию управления туристическими предприятиями с учетом современных тенденций на рынке туристических услуг. Проанализированы результаты развития международного туризма в мире. Выявлены основные страны-лидеры по оказанию туристических услуг в сфере международного туризма, приведены основные показатели деятельности туристических предприятий в Украине, определены регионы-лидеры Украины по получению доходов от туристической деятельности. Выявлена основная тенденция в международном туризме – интернационализации и концентрации капитала, которая влияет на компетентности персонала туристических предприятий. Предложено использовать систему непрерывного обучения при подготовке менеджеров международного туризма, которые должны обладать как специальными, так и универсальными профессиональными компетентностями.

Ключевые слова: международный туризм, туристические услуги, интернационализация, менеджмент, профессиональные компетентности.

.....

МІЖНАРОДНИЙ ТУРИЗМ: АНАЛІЗ, ТЕНДЕНЦІЇ, МЕНЕДЖМЕНТ

Ястремська О. О.

Проаналізовано результати розвитку міжнародного туризму у світі та в Україні, обґрунтовано рекомендації щодо вдосконалення управління туристичними підприємствами з урахуванням сучасних тенденцій на ринку туристичних послуг. Проаналізовано результати розвитку міжнародного туризму у світі. Виявлено основні країни-лідери з надання туристичних послуг у сфері міжнародного туризму, наведено основні показники діяльності туристичних підприємств в Україні, виявлено регіони-лідери з України з отримання доходів від туристичної діяльності. Визначено основну тенденцію міжнародного туризму – інтернаціоналізації і концентрації капіталу, яка впливає на компетентності персоналу туристичних підприємств. Запропоновано використовувати систему безперервного навчання в процесі підготовки менеджерів міжнародного туризму, які повинні володіти як спеціальними, так і універсальними професійними компетентностями.

Ключові слова: міжнародний туризм, туристичні послуги, інтернаціоналізація, менеджмент, професійні компетентності.

INTERNATIONAL TOURISM: ANALYSIS, TENDENCIES, MANAGEMENT

O. Iastremska

The results of international tourism development in the world and in Ukraine have been analyzed. Recommendations on the perfection of management by tourist enterprises have been justified taking into account modern tendencies in the market of tourist services. The results of international tourism development have been analysed. Basic leading countries providing international tourist services have been identified, basic performance indicators of Ukraine's tourist enterprises have been presented, Ukraine's regions getting the highest profits from the tourist activity have been identified. A basic tendency in international tourism has been revealed which is internationalization and concentration of capital, that influences personnel competences of tourist enterprises. A system of continuous training is offered for managers of international tourism, who must possess both special and universal professional competences.

Keywords: international tourism, tourist services, internationalization, management, professional competences.

Одной из развивающихся значительными темпами отраслей мировой экономики является туристическая. Появляются новые виды туризма, которые способствуют пополнению бюджетов на мезо- и макроэкономическом уровнях, созданию новых рабочих мест, повышению уровня образованности населения, удовлетворению его потребностей в саморазвитии. Одним из стремительно развивающихся видов туризма является международный. Он оказывает влияние на развитие социально-экономических и политических отношений между странами благодаря расширению туристических потоков, оказывает влияние на их экономическое развитие, способствует взаимному культурному обогащению. Поэтому возникает объективная необходимость в исследовании особенностей развития международного туризма как сложного явления современной мировой экономики.

Проблемы развития туристической сферы с позиции международного туризма исследовали такие ученые, как Н. Кабушкин, Г. Михайличенко, А. Зима, Т. Ткаченко, Л. Шульгина [1 – 5] и др., однако реализация евроинтеграционного курса экономики Украины требует проведения дальнейших исследований и разработки рекомендаций туристическим предприятиям Украины относительно менеджмента международного туризма.

Целью статьи является анализ результатов развития международного туризма в мире и в Украине, обоснование рекомендаций по совершенствованию управления туристическими предприятиями с учетом современных тенденций на рынке туристических услуг.

В настоящее время туризм стал одной из наиболее перспективных отраслей мировой экономики, развивающихся высокими темпами. Его вклад в мировой валовой внутренний продукт в 2003 году составил 1 750 млрд дол. США, в 2013 году – 2 100 млрд дол. США, а к 2023 году ожидается на уровне 3 400 млрд дол. США [6], что соответствует приросту стоимостного выражения туристических продуктов в мире на 94 %. Это свидетельствует о значительном потенциале туристической сферы как производителя экономических благ, способного создавать новые рабочие места, быть донором доходных частей государственных бюджетов стран. В структуре туризма особо следует отметить развитие международного туризма. По итогам

2013 года количество международных туристских прибытий в мире увеличилось на 5 % [7], что составило 1 млрд 87 млн. Рассматривая основные направления международных туристических потоков в 2013 году, следует отметить их устойчивый прирост в глобальных турнаправлениях: Азиатско-Тихоокеанского региона (+ 6 %), где число международных туристов возросло на 14 млн и составило в совокупности 248 млн; Африки (+ 6 %), что соответствует 3 млн и в совокупности обеспечивает количество прибытий на Африканский континент в размере 56 млн; а также Европы (+ 5 %). Относительно локальных турнаправлений, особую популярность приобрели: Юго-Восточная Азия (+ 10 %), в то время как сравнительно умеренные темпы роста наблюдались в Южной Азии (+ 5 %), Океании (+ 4 %) и Северо-Восточной Азии (+ 4 %); Центральная и Восточная Европа (+ 7 %); Южная и Средиземноморская Европа (+ 6 %); Северная Африка (+ 6 %). Прирост международных туристических потоков в Американском регионе составил (+ 4 %), что соответствует 6 млн прибытий в 2013 году и составляет в целом 169 млн прибытий. Лидерами по темпам роста в данном регионе стали турнаправления Северной (+ 4 %) и Центральной Америки (+ 4 %), в Южной Америке прирост международных туристических потоков стал менее значительным (+ 2 %), а на Карибские острова замедлился и не превысил 1 %. В целом, по прогнозам Всемирной туристической организации, на 2014 год ожидается увеличение числа международных прибытий на 4 % – 4,5 %, что превышает долгосрочный прогноз до 2020 года, который соответствует ежегодному увеличению международных туристических потоков на 3,8 %.

Относительно расходов на международный туризм в 2013 году, необходимо отметить их рост в Китае (+ 28 %), что составило в целом за год 130,56 млн, России (+ 26 %), Турции (+ 24 %), Катаре (+ 18 %), Филиппинах (+ 18 %), Кувейте (+ 15 %), Индонезии (+ 15 %), Бразилии (+ 14 %). Украина в 2013 году находится в числе лидеров в соответствии с приростом расходов на международный туризм за 2013 году в размере 15 %. Относительно низкими темпами росли расходы в сфере международного туризма во Франции (+ 6 %), Соединенных Штатах (+ 3 %), Великобритании (+ 3 %), Канаде (+ 3 %) и Австралии (+ 3 %). В Германии, Японии и Италии расходы на международный выездной туризм в 2013 году сократились с 1 до 2 %.

Анализируя страны по уровню развития международного туризма, следует базироваться на их рейтинге, который включает политическую, экологическую обстановку, уровень безопасности, здоровья и гигиены, прирост туристической сферы, транспортную инфраструктуру, информационно-коммуникационную инфраструктуру, доступность цен, удобство и близость туристической инфраструктуры, наличие полезных ископаемых и культурного наследия. В 2013 году странами-лидерами по развитию туризма стали Швейцария, Германия, Австрия и Испания. Первые места заняли, в соответствии с критериями, такие страны: по благоприятной политической обстановке – Сингапур, по экологической обстановке – Швеция, уровню безопасности – Финляндия, уровню здоровья и гигиены – Австрия, приросту туристической сферы – Сейшельские острова, развитию транспортной инфраструктуры – Канада и Гонконг, информационно-коммуникационной инфраструктуре – Корея, ценовой политике – Иран, развитию человеческих ресурсов – Швеция, близости туристической инфраструктуры – Ливан, наличию полезных ископаемых – Бразилия, культурному наследию – Испания [6]. Украина не вошла в первые 50 стран по рейтингу развития туризма, что свиде-

тельствует о наличии комплекса существующих проблем в сфере менеджмента международного туризма, требующих решения с учетом основных тенденций развития международного туризма. Хотя количественные показатели сферы развития туризма в Украине имеют позитивную тенденцию.

Сеть субъектов туристической деятельности Украины – юридических лиц и физических лиц-предпринимателей – в 2013 году составила 5 692 единиц, что на 6,5 % больше, чем в 2012 году. Структура сети по видам туристической деятельности представлена наиболее многочисленной категорией – турагентами (75 % от общего количества субъектов), наименьшая категория – субъекты, которые осуществляют экскурсионную деятельность (8,4 %). Субъекты, которые осуществляли туристическую деятельность как туроператоры, составляли 33,1 % от общего количества юридических лиц, предоставляющих туристические услуги. Однако доход от предоставления туристических услуг в 2013 году уменьшился по сравнению с 2012 годом на 2,4 % и составил 6 496,7 млн грн [8]. Общая характеристика субъектов туристической деятельности в Украине в 2013 году представлена в таблице.

Таблица

Общая характеристика субъектов туристической деятельности в Украине в 2013 году (обобщено по данным [8])

Показатели	Всего	В том числе		
		туроператоры	турагенты	субъекты, осуществляющие экскурсионную деятельность
Количество субъектов туристической деятельности – юридических лиц, единиц	2 859	945	1 799	115
Среднеучетное количество штатных работников, человек	12 517	6 668	5 337	512
Доход от предоставления туристических услуг (без НДС, акцизного налога и аналогичных обязательных платежей), тыс. грн	6 199 809,2	5 815 990,8	344 080,5	39 737,9
в том числе от экскурсионной деятельности	232 845,6	188 160,1	5 184,9	39 500,6
Сумма комиссионных, агентских и других вознаграждений, тыс. грн	530 932,3	206 052,1	324 874,3	5,9
Количество субъектов туристической деятельности – физических лиц, единиц	2 833	x	2 471	362
Среднеучетное количество штатных работников, человек	2 830	x	2 374	456
Доход от предоставления туристических услуг (без НДС, акцизного налога и аналогичных обязательных платежей), тыс. грн	296 876,6	x	251 442,1	45 434,5

Представленные в таблице данные подтверждают наличие значительного потенциала субъектов хозяйствования туристической сферы по предоставлению туристических услуг. Так, количество туристов – граждан Украины, обслуженных субъектами туристической деятельности, увеличилось в 2013 году по сравнению с 2012 годом на 18 %, иностранцев – уменьшилось на 14 %, что составило соответственно 3,2 млн человек и 232 тыс. человек. В то же время соотношение граждан Украины, выезжающих за рубеж, и иностранных граждан, выезжающих в Украину, в 2013 году достигло 0,96, что больше, чем в 2012 году, на 0,03.

Регионами-лидерами по доходам от предоставления туристических услуг в 2013 году стали Ивано-Франковская (243 837,7 тыс. грн), Львовская (228 708,4 тыс. грн) и Одесская (126 785,3 тыс. грн) области.

Странами, в которые наиболее часто выезжали граждане Украины в 2013 году как в служебные, так и в частные поездки, были Польша (6,99 млн чел.) и Российская Федерация (6,14 млн. чел.). При этом для подавляющего большинства выезжающих туристов (86 %) основной целью путешествия была организация досуга и отдыха.

Для того чтобы активизировать развитие международного туризма в Украине с целью формирования дополнительных притоков в бюджет и получения доходов туристическими предприятиями и частными лицами-предпринимателями, необходимо применять прогрессивные методы менеджмента, учитывая опыт стран-лидеров туристической сферы и мировые тенденции развития международного туризма.

Одной из наиболее существенных тенденций развития предприятий туристической сферы является их интернационализация и концентрация. На рынках предоставления туристических услуг наблюдается усиление концентрации капитала туристических предприятий на основе их слияния, поглощения более конкурентоспособными предприятиями мелких, что характерно как для внутринационального туристического бизнеса, так и для международного. Так, 13-ти крупнейшим туристическим корпорациям Франции принадлежит около 50 %, а 3-м корпорациям Германии – до 70 % туристского рынка своих стран [9]. Это способствует формированию транснациональных туристических

корпораций с вертикальной и горизонтальной интеграцией, что позволяет им, помимо оказания туристских услуг, оказывать комплементарные, сопутствующие услуги в сфере коммуникаций, транспорта, развлечений, финансовой сферы, а также располагать свои предприятия на территориях стран, пользующихся популярностью у туристов. Квартальнов В. А. [9] приводит такие количественные подтверждения существующих тенденций: туристический оператор Бельгии "Suner" имеет комплекс отелей на побережье Средиземного моря: в Испании, Греции, Тунисе, Италии, Марокко; туристический оператор Испании "Turespana" владеет представительствами в 28 странах мира; туристический оператор Франции "Club Med" ежегодно обслуживает 1,5 млн туристов через свои представительства в 36-ти странах. Во Франции наиболее известными в сфере туристического бизнеса являются такие крупные туристические операторы, как "Fram", "Jet Tours", "Frantour", в Германии – "TUI", "NUR", "LTU", "ITS", в Великобритании – "Thomson", "Air-tour". В Швейцарии туристический оператор и агент "Kuoni Travel Ltd." насчитывает 60 туристических агентств только в своей стране и 16 – в других странах мира, а туристический оператор и агент "Hotelplan" имеет 50 филиалов в Швейцарии и около 40 агентств в 7 европейских странах.

Управление такими предприятиями является чрезвычайно сложным, поскольку они должны оценивать глобальные стратегические альтернативы функционирования и развития, стремясь к планированию и контролю своей деятельности в мировом масштабе, адаптируя организационную структуру, процесс управления, политику работы с персоналом с учетом национальных особенностей. Таким образом, транснациональные туристические корпорации способствуют осуществлению обмена не только капиталом и технологиями, но и человеческими ресурсами, в частности, управленческим персоналом, который является их главным конкурентным преимуществом. Как отмечает Квартальнов В. А. [9], следствием воздействия перечисленных факторов стало формирование "международного служащего", то есть появилась профессия так называемого международного менеджера туризма. К таким менеджерам в современных условиях предъявляются требования относительно их компетентностей, которые должны обеспечивать: знание и владение современными информационно-коммуникационными компьютерными технологиями для продвижения туристических продуктов и туристических дестинаций [10];

применение коммуникационных, межличностных технологий общения;

владение методами управления конфликтными ситуациями, особенно на почве ментальных различий;

освоение нескольких специализаций в сфере туристического бизнеса, например, экскурсионного дела, тревелинга, туроперейтинга.

Таким образом, интернационализация менеджмента международного туризма способствует универсализации компетентностей менеджеров, которые для обеспечения профессионального развития и поддержания конкурентоспособности туристических предприятий должны совершенствовать личностные и профессиональные компетентности в рамках долгосрочных программ и краткосрочных тренингов и семинаров, поскольку даже специального образования в сфере оказания туристических услуг в настоящее время недостаточно из-за изменчивости тенденций на туристических рынках, связанных с неустойчивостью спроса потребителей туристических услуг. Поэтому постоянное повышение квалификации менеджеров обеспечивает конкурентоспособность предприятий в длительной перспективе.

Мировая тенденция интернационализации и концентрации капитала в туристической сфере ставит перед туристическими предприятиями Украины сложную задачу адаптации к условиям развития рынка туристических услуг, на котором многие туристические предприятия уделяют внимание различным формам информационных обучающих коммуникаций для развития профессиональных компетентностей работников туристической индустрии, что обеспечивает обучение сотрудников в режиме "non-stop".

Туристические предприятия Украины, чтобы быть конкурентоспособными в сфере международного туризма, должны обеспечить реализацию такого режима в процессе управления персоналом, чтобы каждый принятый на работу сотрудник в течение первых дней профессиональной деятельности проходил специальную адаптацию, во время которой знакомился с общими принципами и особенностями своей профессиональной деятельности, а также спецификой работы предприятия, его организационной культурой. В ходе переподготовки сотрудники туристических предприятий должны совершенствовать узкопрофессиональные навыки на рабочем месте (*on job*), а также проходить профессиональные тренинги. А менеджеры туризма должны стать специалистами по комплексному управлению, то есть универсалами, знающими методы управления смежными сферами предоставления туристических услуг, с одной стороны, и надежными узкопрофильными специалистами, прошедшими специальную профессиональную подготовку в определенной сфере предоставления туристических услуг, с другой стороны.

Таким образом, туристические предприятия Украины характеризуются наличием потенциала развития в области международного туризма. При этом они должны учитывать тенденцию интернационализации и концентрации капитала на рынке туристических услуг, которая предъявляет новые требования к менеджменту в сфере международного туризма, содержанию компетентностей менеджеров, условиям, методам и содержанию их профессиональной подготовки. Актуальность данных выводов подтверждается тем, что комплексная подготовка менеджеров, основанная на глубоких специальных знаниях, способна усилить конкурентные преимущества современных туристских предприятий, что позволит им соответствовать требованиям развития сферы туризма на мировом рынке и наращивать свой потенциал, обеспечивая его конкурентоспособность. Направлением дальнейших исследований является разработка профессиональных программ подготовки менеджеров международного туризма в соответствии с тенденцией его интернационализации.

Литература: 1. Кабушкин Н. Менеджмент туризма / Н. Кабушкин. – М. : Новое знание, 2002. – 340 с. 2. Михайличенко Г. І. Інноваційний розвиток туризму : монографія / Г. І. Михайличенко. – К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2012. – 608 с. 3. Зима О. Г. Проекти державно-приватного партнерства як шлях розвитку туризму в Україні / О. Г. Зима, І. І. Лісичіна // Економіка розвитку. – 2014. – № 2. – С. 9–15. 4. Ткаченко Т. І. Сталый розвиток туризму: теорія, методологія, реалії бізнесу : монографія / Т. І. Ткаченко. – К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2009. – 463 с. 5. Шульгіна Л. М. Маркетингове управління туристичними підприємствами : монографія / Л. М. Шульгіна, М. Л. Ткешелашвілі. – К., Тернопіль : ТОВ "Видавництво Астон", 2011. – 296 с. 6. Быркова Е. Рынок международного туризма: основные тенденции 2013 года [Электронный ресурс] / Е. Быркова. – Режим доступа : <http://xn--b1ae2adf4f.xn--p1ai/analytics/research/7035-turizm.html>. 7. Международный туризм превышает ожидания [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://media.unwto.org/ru/press-release>

/2014-01-20/mezhdunarodnyi-turizm-prevyshaet-ozhidaniya-chislo-pribytii-v-2013-godu-voz. 8. Туризм [Електронний ресурс]. – Режим доступа : <http://www.ukrstat.gov.ua>. 9. Квартальнов В. А. Стратегический менеджмент в туризме [Електронний ресурс] / В. А. Квартальнов. – Режим доступа : http://tourlib.net/books_tourism/kvartalnov4-1.htm. 10. Чорій М. Роль Інтернет-маркетингу при виборі туристської дестинації / М. Чорій, Т. Ільбо // Актуальні проблеми економіки. – 2013. – № 12 (150). – С. 300–308.

References: 1. Kabushkin N. Menedzhment turizma / N. Kabushkin. – М. : Novoe znanie, 2002. – 340 p. 2. Mykhailichenko H. I. *Innovatsiyni rozvytok turyzmu : monohrafiia* [Innovative Development of Tourism : monograph] / H. I. Mykhailichenko. – К. : Kyiv. nats. torh.-ekon. un-t, 2012. – 608 p. 3. Zyma O. H. *Proekty derzhavno-pryvatnoho partnerstva yak shliakh rozvytku turyzmu v Ukraini* [Public-private Partnership Projects as Ways to Develop Tourism in Ukraine] / O. H. Zyma, I. I. Lisitsina // *Ekonomika rozvytku*. – 2014. – No. 2. – P. 9–15. 4. Tkachenko T. I. *Stalyi rozvytok turyzmu: teoriia, metodolohiia, realii biznesu : monohrafiia* [Tourism Sustainable Development: Theory, Methodology, Business Reality : monograph]. – К. : Kyiv. nats. torh.-ekon. un-t, 2009. – 463 p. 5. Shulhina L. M. *Marketynhove upravlinnia turystychnymy pidpryiemstvamy : monohrafiia* [Tourism Companies Marketing Management : monograph] / L. M. Shulhina, M. L. Tkeshelashvili. – К., Ternopil : TOV "Vydavnytstvo Aston", 2011. – 296 p. 6. Byrkova E. Rynok mezhdunarodnogo turizma: osnovnye tendentsii 2013 goda [Electronic resource] / E. Byrkova. – Access mode : <http://xn--b1ae2adf4f.xn--p1ai/analytics/research/7035-turizm.html>. 7. Mezhdunarodnyy turizm prevyshaet ozhidaniya [Electronic resource]. – Access mode : <http://media.unwto.org/ru/press-release/2014-01-20/mezhdunarodnyi-turizm-prevyshaet-ozhidaniya-chislo-pribytii-v-2013-godu-voz>. 8. Turizm [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.ukrstat.gov.ua>. 9. Kvartalnov V. A. Strategicheskiy menedzhment v turizme [Electronic resource] / V. A. Kvartalnov. – Access mode : http://tourlib.net/books_tourism/kvartalnov4-1.htm. 10. Chorii M. *Rol Internet-marketynhu pry vybori turystskoi destynatsii* [Internet Marketing Role in the Tourism Destination Choice] / M. Chorii, T. Ilto // *Aktualni problemy ekonomiky*. – 2013. – No. 12 (150). – P. 300–308.

Информация об авторе

Ястремская Олеся Александровна – канд. экон. наук, доцент кафедры туризма Харьковского национального экономического университета имени Семена Кузнеця (61166, Украина, г. Харьков, пр. Ленина, 9-А, e-mail: yastr@inbox.ru).

Інформація про автора

Ястремська Олеся Олександрівна – канд. екон. наук, доцент кафедри туризму Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця (61166, Україна, м. Харків, пр. Леніна, 9-А, e-mail: yastr@inbox.ru).

Information about the author

O. Iastremska – PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Tourism of Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics (9-A Lenin Ave., 61166, Kharkiv, Ukraine, e-mail: yastr@inbox.ru).

*Стаття надійшла до ред.
26.11.2014 р.*

УДК 336.71.025.13

JEL Classification: G21; D81

МАКРОПРУДЕНЦІЙНИЙ БАНКІВСЬКИЙ НАГЛЯД ТА УМОВИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЙОГО ЕФЕКТИВНОСТІ

**Науменкова С. В.
Цицик К. Ю.**

Розкрито зміст макропруденційного банківського нагляду як одного з визначальних факторів забезпечення фінансової стійкості в Україні в умовах посилення фінансової нестабільності та дезорганізації національної економіки, що обумовлюють посилення уваги до проблем попередження системних ризиків та убезпечення від їх руйнівних наслідків. Авторами запроваджено поняття інституційної та функціональної ефективності макропруденційного банківського нагляду, визначено їх зміст. Окреслено напрями підвищення ефективності макропруденційного банківського регулювання та нагляду в Україні.

Ключові слова: макропруденційний банківський нагляд, банківські ризики, система оцінювання ризиків, фінансова стійкість.

МАКРОПРУДЕНЦИАЛЬНЫЙ БАНКОВСКИЙ НАДЗОР И УСЛОВИЯ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ЕГО ЭФФЕКТИВНОСТИ

**Науменкова С. В.
Цыцык Е. Ю.**

Раскрыто содержание макропруденциального банковского надзора как одного из определяющих факторов обеспечения финансовой устойчивости в Украине в условиях усиления финансовой нестабильности и дезорганизации национальной экономики, обуславливающих повышение внимания к проблемам предупреждения системных рисков и страхования от их разрушительных последствий. Авторами введено понятие институциональной и функциональной эффективности макропруденциального банковского надзора, определено их содержание. Обозначены направления повышения эффективности макропруденциального банковского регулирования и надзора в Украине.

Ключевые слова: макропруденциальный банковский надзор, банковские риски, система оценки рисков, финансовая устойчивость.

MACROPRUDENTIAL BANKING SUPERVISION AND CONDITIONS OF ENSURING ITS EFFECTIVENESS

**S. Naumenkova
K. Tsytsyk**

The essence of the macroprudential banking supervision is revealed as one of the key factors for ensuring financial sustainability in Ukraine in the increased financial instability and disorganization of the national economy that has drawn more attention to the issues of systemic risks prevention and safeguarding their driving consequences. The notions of institutional and functional efficiency of macroprudential banking supervision have been introduced, their content has been determined. Areas for improvement of the macroprudential banking regulation and supervision effectiveness in Ukraine have been outlined.

Keywords: macroprudential banking supervision, banking risks, risk assessment system, financial sustainability.

Посилення фінансової нестабільності та дезорганізації економіки в Україні обумовлюють посилення уваги до проблем попередження системних ризиків та забезпечення від їх руйнівних наслідків. Провідна роль у забезпеченні фінансової стійкості належить макропруденційному банківському нагляду [1], ефективність якого визначається наявністю певних чинників, передумов та особливостей наявної в країні організаційної моделі нагляду. Питання ефективності макропруденційного нагляду потребують більш глибокого дослідження в частині конкретизації змісту цього поняття та форм його прояву, що впливає на першочерговість дій Національного банку України щодо вдосконалення інституційної структури та посилення функціональної

дієвості наглядових процедур, а також на особливості реалізації макропруденційної політики в Україні.

Проблемам банківського регулювання та нагляду у світовій науці приділено значну увагу. Питання макропруденційного банківського нагляду знайшли відображення в офіційних документах центральних банків провідних країн світу. Вплив банківського нагляду на забезпечення стабільного функціонування банківської системи та спрямованість заходів на вдосконалення й оптимізацію наглядових процедур розглядалися в роботах таких вчених, як М. Арнон, Б. Берненк, Р. Вільямс, Е. Девіс, Н. Дінсер, С. Дубков, Б. Ейхенгрін, М. Ернон, Дж. Кармайкл, П. Клемент, Д. Левелін, Ф. Мишкін, В. Міщенко, С. Науменкова, С. Моїсєєв,

У. Обесі, О. Петрик, А. Сімановський, Е. Стівенс, А. Флемінг, Ф. Фурлонг та ін. Разом із тим зміст поняття ефективності макропруденційного банківського нагляду не досліджено повною мірою. Крім того, потребують конкретизації фактори, що визначають ефективність нагляду; малодослідженими є підходи до виокремлення форм ефективності макропруденційного нагляду з урахуванням особливостей інституційної структури органів нагляду та функціональної дієвості наглядових заходів.

Мета статті полягає в розкритті змісту макропруденційного банківського нагляду та дослідженні передумов його реалізації з метою мінімізації ризику виникнення системної банківської кризи й підвищення стійкості банківського сектору. Окремим завданням є визначення основних чинників забезпечення ефективності макропруденційного банківського нагляду з відповідним виокремленням понять інституційної та функціональної ефективності з метою підвищення дієвості заходів Національного банку України щодо відновлення стабільного функціонування фінансової системи України.

Банківське регулювання та нагляд слід розглядати як впорядковану систему дій уповноваженого органу щодо розробки та впровадження регуляторних норм, контролю за їх дотриманням і застосуванням відповідних засобів впливу. Вид банківського нагляду – це обумовлена об'єктом та предметом банківського нагляду сукупність конкретних дій уповноваженого органу (регулятора) з перевірки діяльності банківських, фінансових, кредитних установ.

Залежно від класифікаційних ознак розрізняють такі види банківського нагляду:

- за об'єктами нагляду: макропруденційний, макропруденційний;
- за рівнем охоплення: на індивідуальній основі, на консолідованій основі;
- за місцем проведення: безвиїзний нагляд, виїзне інспектування;
- за предметами нагляду: ліцензування, валютний, з обслуговування бюджетних рахунків та ін.

З огляду на зазначене, макропруденційний нагляд – це вид банківського нагляду, який базується на оцінюванні фінансової стійкості банківського сектору, передбачає сукупність конкретних дій з розробки та впровадження регуляторних норм, контролю за їх дотриманням та застосуванням відповідних засобів впливу, що здійснюються в межах визначеної макропруденційної політики.

Під макропруденційною політикою розуміють комплекс превентивних заходів, спрямованих на мінімізацію ризику системної фінансової кризи, тобто ризику виникнення ситуації, за якої значна частина учасників фінансового сектору стає неплатоспроможною або втрачає ліквідність, у результаті чого вони не можуть функціонувати без підтримки органу грошово-кредитного регулювання чи органу пруденційного нагляду [2]. Співставність макро- та мікропруденційних підходів наведено в табл. 1.

Таблиця 1

Співставність макро- та мікропруденційних підходів

Характеристика	Макропруденційний підхід	Мікропруденційний підхід
Кінцева мета	Зменшення витрат нестабільності, пов'язаних із фінансовою кризою	Захист інтересів вкладників та кредиторів банків
Проміжна мета	Підтримання фінансової стабільності в цілому	Запобігання фінансовій неспроможності окремих банків
Макроекономічний фактор	Макроекономічні умови розглядаються як ендегенний фактор	Макроекономічні умови розглядаються як екзогенний фактор
Модель ризиків у фінансовому секторі	Загальні та корельовані шоки	Шоки індивідуального характеру
Оцінювання перспектив	Імовірнісний підхід, що базується на оцінюванні ризиків, акцент зроблено на сценарному аналізі	Підхід, що базується на аналізі формальної звітності, акцент зроблено на внутрішньому контролі та перевірці
Взаємозв'язки та загальні ризики учасників ринку	Основоположні фактори	Не враховуються
Налаштування пруденційних норм	Відстежування системних шоків фінансового сектору	Відстежування ризиків окремих учасників ринку
Розкриття інформації	Широке оприлюднення результатів оцінювання, зокрема, показників фінансової стійкості, макропруденційних індикаторів, сигналів раннього сповіщення	Стандартизовані звіти та конфіденційна інформація з метою нагляду

Примітка. Складено авторами на основі роботи [2].

Відмінністю макропруденційного регулювання та нагляду є застосування стандартів більш високого рівня для фінансових інститутів, які є системно значущими, а також фінансових ринків та інструментів з метою попередження системних дисбалансів.

Основними чинниками ефективного макропруденційного банківського нагляду є інституційна, політична та фінансова незалежність, а також прозорість діяльності органів банківського нагляду (рис. 1).

В економічній літературі ряд робіт, у яких автори досліджують питання комплексного оцінювання ефектив-

ності й пропонують використовувати методи ранжування, згортки даних, індексний метод та ін. Але у випадку застосування таких методів часто відбувається механічне поєднання даних, ототожнення різних за своїм економічним змістом показників і коефіцієнтів [3]. Особливо це стосується дослідження ефективності макропруденційного банківського нагляду, що за своєю природою є процесом складним, системним та багатовекторним, а отже, не може бути визначеним лише через призму економічних показників.

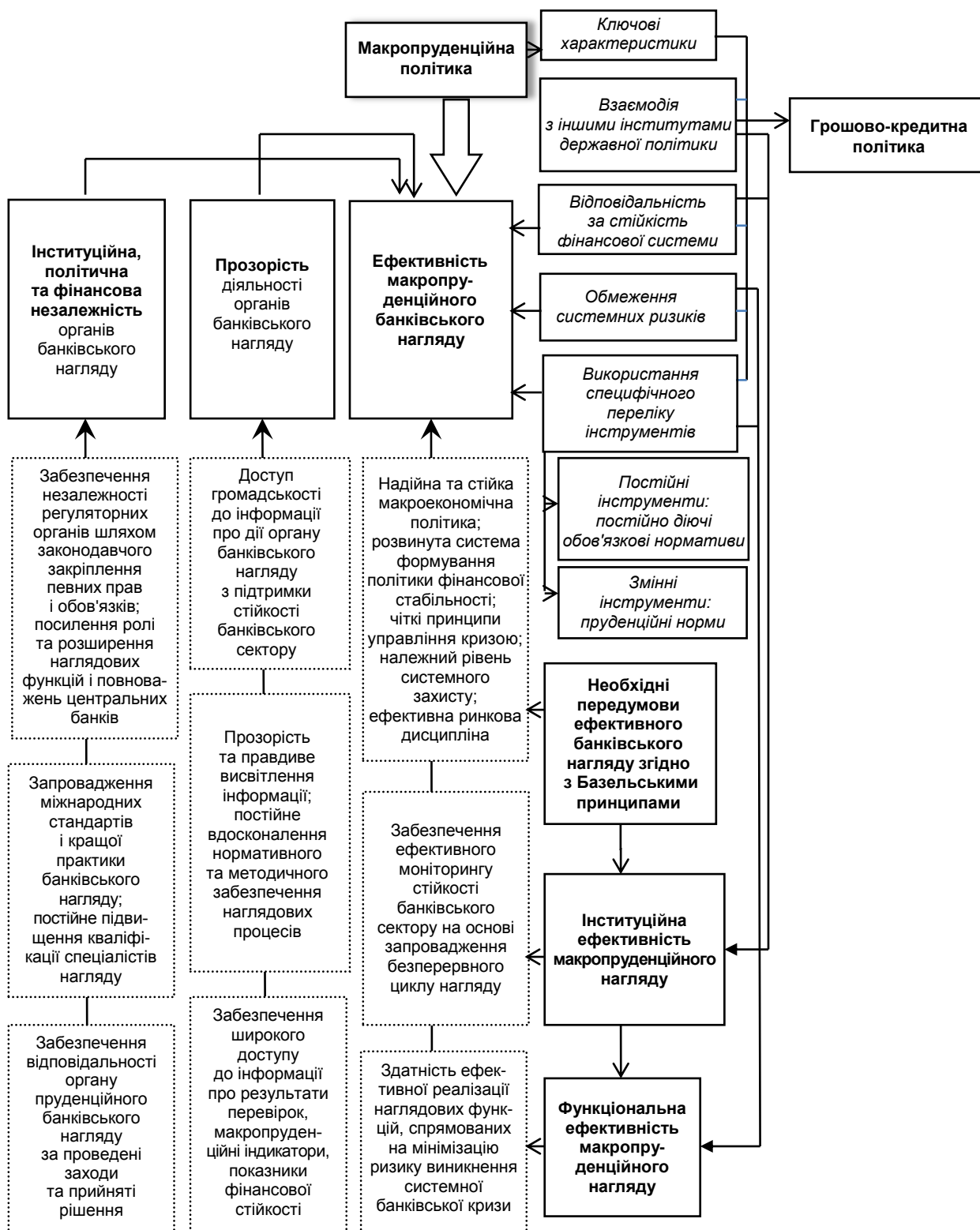

Рис. 1. Ефективність макропруденційного банківського нагляду: основні чинники, передумови та форми прояву (розроблено авторами)

Ефективність наглядових процедур забезпечується наявністю відповідних передумов, які впливають з базових положень, визначених Принципами ефектив-

ного банківського нагляду Базельського комітету з банківського нагляду [4], розкриття змісту яких подано в табл. 2.

Основні передумови запровадження ефективної системи банківського нагляду

Передумови	Зміст передумов запровадження ефективної системи банківського нагляду
Надійні та стабільні макро-економічні умови діяльності	Забезпечення належних умов для стабільності функціонування економічної та фінансової систем
Розвинута державна інфраструктура	Створення та забезпечення належного функціонування: системи торгового права, включаючи закони про акціонерні товариства, банкрутство, договірні відносини, захист прав споживачів і приватну власність; ефективної та незалежної судової системи; системи бухгалтерського обліку та аудиту; системи належного нагляду за іншими фінансовими ринками; надійної й ефективної платіжної та розрахункової системи для проведення фінансових операцій, якими контролюються ризики контрагента
Ефективна ринкова дисципліна	Отримання достатніх потоків інформації учасниками фінансового ринку; інвесторами та кредиторами – точною, важливою, прозорою та своєчасною інформації від позичальників. Створення механізмів відповідальності інвесторів за наслідки прийнятих ними рішень
Механізми забезпечення відповідного рівня системного захисту	Створення системи страхування депозитів, яка дозволяє підвищити рівень довіри до банківської системи. Забезпечення чіткого виконання органами нагляду своїх функцій щодо: нагляду за платоспроможними установами; підтримання довіри до фінансової системи та попередження можливого поширення проблем на інші банки; мінімізації викривлення ринкових сигналів та дисципліни

Примітка. Складено авторами на основі джерела [4].

Слід підкреслити, що методологічною основою ефективного макропруденційного нагляду є запровадження *пропорційного підходу в нагляді*, який, відповідно до Базельських принципів, наголошує, що більше часу і ресурсів відводиться більшим за розміром, складнішим за структурою або більш ризиковим банкам [5]. Пропорційний підхід передбачає врахування профілю ризику та системної важливості банків. Профіль ризику банку означає характер та масштаб потенційного ризику, який взяв на себе банк [6]. Системна важливість банку визначається розміром, взаємопов'язаністю, замінюваністю глобальної чи міжюрисдикційної діяльності (якщо така є), а також складністю банку [7].

Ефективність макропруденційного банківського нагляду доцільно розглядати на основі застосування інституційного та функціонального підходів, що дозволило виокремити *інституційну та функціональну ефективність* макропруденційного банківського нагляду (рис. 1). Виокремлення цих двох підходів до визначення ефективності макропруденційного банківського нагляду є доцільним з огляду на те, що це відповідає специфіці еволюції банківського сектору [8], який безпосередньо виступає об'єктом нагляду.

На думку авторів, інституційна ефективність макропруденційного банківського нагляду визначається наявністю відповідних органів та повнотою закріплених за ними повноважень щодо моніторингу ризику виникнення системної банківської кризи.

Інституційна ефективність банківського нагляду обумовлена економічними, історичними та правовими особливостями фінансової системи країни, під впливом яких формується певна організаційна модель нагляду (секторна; за завданнями; модель єдиного нагляду) з відповідними повноваженнями органів нагляду щодо попередження виникнення системних банківських криз та підтримки стійкості фінансового сектору.

Секторна модель ґрунтується на чіткому розподілі завдань і функцій наглядових органів за діяльністю окре-

мих секторів – банківського, страхового та фондового (інвестиційного).

Модель за завданнями передбачає розподіл обов'язків наглядових органів на основі завдань і функцій нагляду, а саме на пруденційний нагляд за діяльністю фінансових посередників і на регулювання бізнесу у фінансовому секторі (модель "двох вершин"). Зазначену модель слід розглядати як перехідну від секторної до моделі єдиного нагляду.

Модель єдиного нагляду базується на концентрації всіх наглядових функцій в єдиному наглядовому органі.

Не зупиняючись детально на особливостях діючих моделей, які детально розглядалася авторами статті в окремих публікаціях на цю тему [9; 10], слід зазначити, що кожна з них формувалася в певні історичні часи та найкращим чином узгоджувалася з особливостями банківських систем країн, особливостями їх законодавства, інституційною незалежністю регуляторних органів.

Функціональна ефективність макропруденційного банківського нагляду характеризується повнотою та дієвістю реалізації органами нагляду функцій, спрямованих на мінімізацію ризику виникнення системної банківської кризи, на основі запровадження безперервного циклу нагляду.

Функціональна ефективність макропруденційного банківського нагляду базується на дотриманні принципу пропорційного підходу в нагляді і спрямована на підвищення ефективності розподілу та використання наглядових ресурсів (трудових, матеріальних, фінансових) у процесі розробки та реалізації заходів, спрямованих на мінімізацію впливу системних ризиків і підтримання стійкості банківського сектору.

Для здійснення макропруденційного банківського нагляду доцільно створити систему, орієнтовану на більш ефективне використання ресурсів нагляду, яка складається з таких підсистем забезпечення: інституційної, методологічної, законодавчо-нормативної, організаційно-комунікативної та кадрово-професійної (рис. 2).

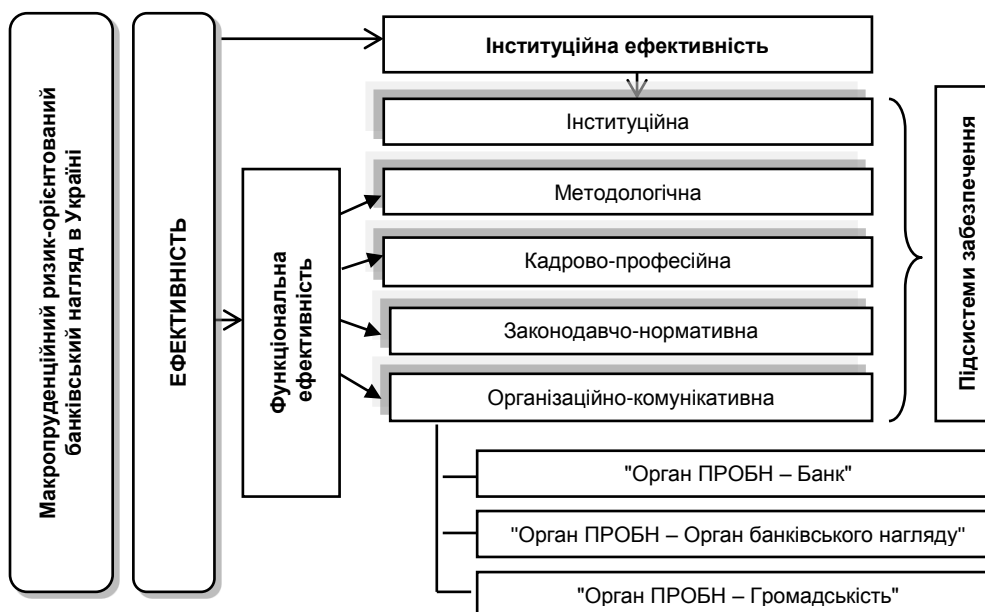

Рис. 2. Підсистеми забезпечення інституційної та функціональної ефективності макропруденційного банківського нагляду в Україні (розроблено авторами)

Умовні позначення: ПРОБН – пруденційний ризик-орієнтований банківський нагляд.

Актуальними питаннями є формування ефективної внутрішньої координації між структурними підрозділами органу нагляду та усунення дублювання функцій між відповідними структурними підрозділами.

Методологічна підсистема функціональної ефективності нагляду формується з таких складових, як:

методи та інструменти виявлення потенційно загрозливих напрямів (сфер) діяльності окремих банківських установ і банківського сектору в цілому;

методи та інструменти оцінювання ризиків;

методи та інструменти оцінювання стійкості окремих (системно важливих) банків і банківського сектору в цілому.

Законодавчо-нормативне забезпечення банківського нагляду є сукупністю законодавчих та нормативно-правових актів для запровадження макропруденційного ризик-орієнтованого банківського нагляду в Україні.

Кадрово-професійна підсистема забезпечення функціональної ефективності нагляду полягає у формуванні команди компетентних працівників, досвідчених фахівців з банківництва, що забезпечує високий ступінь професіоналізму у здійсненні наглядової діяльності, реалізації всього кола завдань.

Організаційно-комунікативне забезпечення пруденційного ризик-орієнтованого банківського нагляду (ПРОБН), на думку авторів, має здійснюватись за трьома комунікаційними напрямками:

комунікація "Орган ПРОБН – Банк" – сукупність налагоджених зв'язків між органом пруденційного ризик-орієнтованого банківського нагляду та банківською установою, за діяльністю якої здійснюється нагляд;

комунікація "Орган ПРОБН – Орган банківського нагляду" – сукупність налагоджених зв'язків між органом пруденційного ризик-орієнтованого банківського нагляду та уповноваженим регулятором для передачі інформації про потенційні загрози в банківському секторі, виявлені в результаті дистанційних перевірок фінансової стійкості банків, з метою проведення інспекційних перевірок, по-

глибленого та детального вивчення наявних проблем та розробки шляхів їх розв'язання з використанням відповідного інструментарію нагляду;

комунікація "Орган ПРОБН – Громадськість" – сукупність налагоджених зв'язків між органом банківського нагляду та громадськістю, що забезпечує безперервний, повний доступ громадян – споживачів фінансових послуг – до інформації про банківські установи, рівень їх фінансової стійкості тощо.

Проведення дослідження дає можливість зробити наступні висновки.

Провідну роль у забезпеченні фінансової стійкості банківського сектору відіграє макропруденційний ризик-орієнтований банківський нагляд, який спрямований на своєчасну ідентифікацію та попередження виникнення системних криз і мінімізацію їх негативних наслідків.

Для підвищення ефективності макропруденційного нагляду в Україні доцільним є забезпечення інституційної, політичної та фінансової незалежності органу нагляду й підвищення прозорості наглядових процедур, посилення координації між національними та міжнародними фінансовими організаціями в процесі запровадження Базельських стандартів ризик-орієнтованого банківського нагляду в Україні.

Підвищення ефективності макропруденційного банківського нагляду доцільно здійснювати на основі виокремлення інституційної та функціональної ефективності нагляду, що дозволяє більш чітко визначити перелік наглядових процедур у контексті спрямованості макропруденційної політики.

Для підвищення інституційної ефективності макропруденційного нагляду доцільно сформувати профільні підрозділи з конкретних напрямів наглядової діяльності, створених за принципом функціональної спеціалізації. Доцільним є виділення структурних підрозділів для оцінювання ефективності моделей управління ризиками і ресурсного забезпечення наглядової діяльності. Доцільним є запровадження та поглиблення спеціалізації на основі

створення груп, кожна з яких спеціалізуватиметься на оцінюванні конкретного типу ризику, а саме: кредитного, операційного, валютного, ризику ліквідності, ринкового, а також формування спеціалізованих підрозділів для систематизації даних за окремими видами ризиків у банківському секторі в цілому.

Для підвищення функціональної ефективності нагляду рекомендовано запровадження заходів щодо кількісного аналізу впливу (*Quantitative Impact Study*) впровадження вимог Базеля II на адекватність капіталу банків. Повне запровадження стандартів пруденційного ризик-орієнтованого банківського нагляду потребує вдосконалення нормативно-правового забезпечення.

Підвищення функціональної ефективності макропруденційного нагляду передбачає перехід від екстенсивної моделі нагляду до інтенсивної, що базується на методах, орієнтованих на виділення сфер підвищеного ризику та на концентрації ресурсів нагляду на цих сферах, що передбачено Базельськими угодами та іншими нормативно-правовими актами Європейського союзу з питань банківського регулювання та нагляду [11 – 15]. Окремим питанням є розробка критеріїв для нагляду за системно важливими банками та раннє виявлення фінансово нестійких банків.

Особливої гостроти набувають питання вдосконалення інструментарію ризик-орієнтованого банківського нагляду та його використання в макропруденційному аналізі, що потребує ґрунтовного перегляду техніки та оцінок діяльності банків, які використовують власні системи оцінювання ризиків. Доцільним є забезпечення переходу від оцінювання конкретних ризиків діяльності банків до комплексного оцінювання якості управління ризиками та глобального оцінювання якості систем управління і внутрішнього контролю банків. Саме це питання, враховуючи його практичний характер та особливе значення в межах забезпечення ефективності макропруденційного банківського нагляду, є полем для подальших науково-практичних досліджень.

Література: 1. Abouch M. *Financial Stability: Definitions, Theoretical Foundations and Roles of the Central Banks* / M. Abouch, S. Abdessamad, Z. Firano // *International Research Journal of Finance and Economics*. – 2012. – Issue 84. – P. 76–94. 2. Моисеев С. Р. Концепция макропруденциальной политики / С. Р. Моисеев, М. А. Лобанова // *Деньги и кредит*. – 2013. – № 7. – С. 46–54. 3. Степаненко О. П. Оцінювання ефективності функціонування та розвитку банківської системи / О. П. Степаненко // *Економіка розвитку*. – 2013. – № 1. – С. 5–10. 4. Core Principles for Effective Banking Supervision [Electronic resource]. – Access mode : http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=45216. 5. Garcia G. H. Failing prompt corrective action / G. H. Garcia // *Journal of Banking Regulation*. – 2010. – Vol. 11, issue 3. – P. 171–190. 6. Методичні рекомендації щодо організації та функціонування систем ризик-менеджменту в банках України : Постанова Правління Національного банку України від 02.08.2004 р. № 361 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua/>. 7. Global systemically important banks: updated assessment methodology and the Higher loss absorbency requirement. July 2013: Basel Committee on Banking Supervision, 2013. – 20 p. [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.bis.org/publ/bcbs255.pdf>. 8. Трохименко В. І. Еволюція ринку банківських послуг: теоретико-методологічні підходи / В. І. Трохименко // *Економіка розвитку*. – 2014. – № 3. – С. 59–64. 9. Науменкова С. В. Розвиток фінансового сектору України в умовах формування нової фінансової архітектури : монографія / С. В. Науменкова, С. В. Міщенко. – К. : Університет банківської справи, Центр

наукових досліджень Національного банку України, 2009. – 384 с. 10. Науменкова С. В. Особливості моделей організації пруденційного банківського нагляду / С. В. Науменкова, К. Ю. Цицик // *Фінансова інфраструктура України: проблеми та напрямки розвитку* : Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, 15 листопада 2013 р., м. Київ. – С. 237–240. 11. International Convergence of Capital Measurement and Capital Standard. A Revised Framework. Updated November 2005: Basel Committee on Banking Supervision, 2005. – 272 p. [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.bis.org/publ/bcbs118.pdf>. 12. Basel III: A global regulatory framework for more resilient banks and banking systems. December 2010 (Updated June 2011): Basel Committee on Banking Supervision, 2010. – 69 p. [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.bis.org/publ/bcbs189.pdf>. 13. Basel III: The Liquidity Coverage Ratio and liquidity risk monitoring tools. January 2013: Basel Committee on Banking Supervision, 2013. – 75 p. [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.bis.org/publ/bcbs238.pdf>. 14. Директива 2009/110/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 16 вересня 2009 року про започаткування, здійснення та пруденційний нагляд за діяльністю установ, що працюють з електронними грошима, що вносить зміни до Директив 2005/60/ЄС та 2006/48/ЄС і припиняє дію Директиви 200/46/ЄС [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=61712. 15. Директива 2002/87/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 16 грудня 2002 року про здійснення додаткового нагляду за кредитними установами, страховими компаніями та інвестиційними фірмами, що входять до фінансового конгломерату, та яка вносить зміни до Директив Ради 73/239/ЄС, 79/267/ЄС, 92/49/ЄС, 92/96/ЄС, 93/6/ЄС та 93/22/ЄС, а також Директив Європейського Парламенту та Ради 98/78/ЄС та 2000/12/ЄС [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.dfp.gov.ua>.

References: 1. Abouch M. *Financial Stability: Definitions, Theoretical Foundations and Roles of the Central Banks* / M. Abouch, S. Abdessamad, Z. Firano // *International Research Journal of Finance and Economics*. – 2012. – Issue 84. – P. 76–94. 2. Moiseev S. R. *Kontseptsiya makropрудentsialnoy politiki* [The Concept of Macroprudential Policy] / S. R. Moiseev, M. A. Lobanova // *Dengi i kredit*. – 2013. – No. 7. – P. 46–54. 3. Stepanenko O. P. *Otsiniuvannia efektyvnosti funktsionuvannia ta rozvytku bankivskoi systemy* [Assessment of the Effectiveness of Banking System Functioning and Development] / O. P. Stepanenko // *Ekonomika rozvytku*. – 2013. – No. 1. – P. 5–10. 4. Core Principles for Effective Banking Supervision [Electronic resource]. – Access mode : http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=45216. 5. Garcia G. H. Failing prompt corrective action / G. H. Garcia // *Journal of Banking Regulation*. – 2010. – Vol. 11, issue 3. – P. 171–190. 6. *Metodychni rekomendatsii shchodo orhanizatsii ta funktsionuvannia system ryzyk-menedzhmentu v bankakh Ukrainy* : Postanova Pravlinnia Natsionalnogo banku Ukrainy vid 02.08.2004 r. No. 361 [Methodical Recommendations on Organization and Functioning of the Banks Risk-management Systems in Ukraine. Resolution of the National Bank of Ukraine No. 361 dated 02.08.2004] [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.bank.gov.ua/>. 7. Global systemically important banks: updated assessment methodology and the Higher loss absorbency requirement. July 2013: Basel Committee on Banking Supervision, 2013. – 20 p. [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.bis.org/publ/bcbs255.pdf>. 8. Trokhymenko V. I. *Evolutsiia rynku bankivskykh poslug: teoretyko-metodolohichni pidkhody* [Evolution of the Banking Services Market: Theoretical and Methodological Approaches] / V. I. Trokhymenko // *Ekonomika rozvytku*. – 2014. – No. 3. – P. 59–64. 9. Naumenkova S. V. *Rozvytok finansovoho sektoru Ukrainy v umovakh formuvannia novoi finansovoi arkhitektury : monohrafiia* [Development of the Financial Sector in Ukraine Within the Formation of New Financial Architecture : monograph] / S. V. Naumenkova, S. V. Mishenko. – K. : Universytet bankivskoi spravy, Tsentr naukovykh doslidzhen Natsionalnogo banku Ukrainy, 2009. – 384 p. 10. Naumenkova S. V.

Osoblyvosti modelei orhanizatsii prudentsiinoho bankivskoho nahliadu [Peculiarities of Prudential Banking Supervision Organizational Models] / S. V. Naumenkova, K. Yu. Tsytsyk // *Finansova infrastruktura Ukrainy: problemy ta napriamky rozvytku* : Materialy Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii, 15 lystopada 2013 r., m. Kyiv. – P. 237–240. 11. International Convergence of Capital Measurement and Capital Standard. A Revised Framework. Updated November 2005: Basel Committee on Banking Supervision, 2005. – 272 p. [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.bis.org/publ/bcbs118.pdf>. 12. Basel III: A global regulatory framework for more resilient banks and banking systems. December 2010 (Updated June 2011): Basel Committee on Banking Supervision, 2010. – 69 p. [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.bis.org/publ/bcbs189.pdf>. 13. Basel III: The Liquidity Coverage Ratio and liquidity risk monitoring tools. January 2013: Basel Committee on Banking Supervision, 2013. – 75 p. [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.bis.org/publ/bcbs238.pdf>. 14. *Dyrektyva 2009/110/Yes Yevropeiskoho Parlamentu ta Rady vid 16 veresnia 2009 roku pro zapochatkuvannia, zdiisnennia ta prudentsiinyi nahliad za diialnistiu ustanov, shcho pratsiuiut z elektronnyimi hroshy-ma, shcho vnosyt zminy do Dyrektyv 2005/60/Yes ta 2006/48/Yes i prypyniaie diiu Dyrektyvy 200/46/Yes* [Directive 2009/110/EU of the European Parliament and of the Council of 16 September 2009 on the taking up, pursuit and prudential supervision of the business of electronic money institutions amending Directives 2005/60/EU and 2006/48/EU and repealing Directive 2000/46/EU] [Electronic resource]. – Access mode : http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=61712. 15. *Dyrektyva 2002/87/Yes Yevropeiskoho Parlamentu ta Rady vid 16 hrudnia 2002 roku pro zdiisnennia dodatkovoho nahliadu za kredytnymi ustanovamy, strakhovymy kompaniiamy ta investytsiynymi firmamy, shcho vkhodiat do finansovoho konhlomeratu, ta yaka vnosyt zminy do Dyrektyv Rady 73/239/Yes, 79/267/Yes, 92/49/Yes, 92/96/Yes, 93/6/Yes ta 93/22/Yes, a takozh Dyrektyv Yevropeiskoho Parlamentu ta Rady 98/78/Yes ta 2000/12/Yes* [Directive 2002/87/EU of the European Parliament and of the Council of 16 December 2002 on the supplementary supervision of credit institutions, insurance undertakings and investment firms in a financial conglomerate and amending Council Directives 73/239/EEC, 79/267/EEC, 92/49/EEC, 92/96/EEC, 93/6/EEC and 93/22/EEC, and Directives 98/78/EU and 2000/12/EU of the European Parliament and of the Council] [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.dfp.gov.ua>.

Інформація про авторів

Науменкова Світлана Валентинівна – докт. екон. наук, професор, завідувач кафедри банківської справи Київського національного університету імені Тараса Шевченка (03022, Україна, м. Київ, вул. Васильківська, 90а, e-mail: snaumenkova@yandex.ru).

Цицик Катерина Юрївна – аспірант кафедри банківської справи Київського національного університету імені Тараса Шевченка (03022, Україна, м. Київ, вул. Васильківська, 90а, e-mail: tsytsyk.k@gmail.com).

Информация об авторах

Науменкова Светлана Валентиновна – докт. экон. наук, профессор, заведующая кафедрой банковского дела Киевского национального университета имени Тараса Шевченко (03022, Украина, г. Киев, ул. Васильковская, 90а, e-mail: snaumenkova@yandex.ru).

Цыцык Екатерина Юрьевна – аспирант кафедры банковского дела Киевского национального университета имени Тараса Шевченко (03022, Украина, г. Киев, ул. Васильковская, 90а, e-mail: tsytsyk.k@gmail.com).

Information about the authors

S. Naumenkova – Doctor of Science in Economics, Professor, Head of the Department of Banking of Taras Shevchenko National University of Kyiv (90a Vasylykivska St., 03022, Kyiv, Ukraine, e-mail: snaumenkova@yandex.ru).

K. Tsytsyk – postgraduate student of the Department of Banking of Taras Shevchenko National University of Kyiv (90a Vasylykivska St., 03022, Kyiv, Ukraine, e-mail: tsytsyk.k@gmail.com).

Стаття надійшла до ред.
26.11.2014 р.

УДК 351.81:005.346

JEL Classification: J20; H83

ОРГАНІЗАЦІЯ ІНФОРМАЦІЙНО-ІНСТИТУЦІОНАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ РИНКУ ПРАЦІ

Сибірцев В. В.

Розглянуто актуальну наукову проблему формування інституціонального підґрунтя для розвитку національного ринку праці та висвітлено напрями формування інформаційної підтримки процесів розвитку. Реалізація поставлених завдань обумовила виділення структурних елементів ринку праці, формалізованих у вигляді інтелектуальної карти та поданих у взаємозв'язку з відповідними елементами теоретико-методологічного базису дослідження. Також

розглянуто особливості формування й інституціоналізації простору взаємодії учасників ринку праці. Визначено особливості інституціональної динаміки національного ринку праці, які базуються на дотриманні стану його динамічної рівноваги. Подано модель процесу інституціонального проектування, адаптовану до формування суб'єктами ринку праці організаційних рутин та орієнтовану на зростання потенціалу взаємодії таких суб'єктів.

Ключові слова: ринок праці, державне регулювання, інформаційне забезпечення, інституціональне проектування, простір взаємодії.

ОРГАНИЗАЦИЯ ИНФОРМАЦИОННО-ИНСТИТУЦИОНАЛЬНОЙ ПОДДЕРЖКИ ГОСУДАРСТВЕННОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ РАЗВИТИЯ РЫНКА ТРУДА

Сибирцев В. В.

Рассмотрена актуальная научная проблема формирования институционального обеспечения развития национального рынка труда в контексте одновременного формирования информационной поддержки процессов развития. Реализация поставленных задач обусловила выделение структурных элементов рынка труда, формализованных в виде интеллектуальной карты и представленных во взаимосвязи с соответствующими элементами теоретико-методологического базиса исследования. Также рассмотрены особенности формирования и институционализации пространства взаимодействия участников рынка труда. Определены особенности институциональной динамики национального рынка труда, подчиненные условию соблюдения состояния его динамического равновесия. Представлена модель процесса институционального проектирования, адаптированная к созданию субъектами рынка труда организационных рутин и ориентированная на рост потенциала взаимодействия таких субъектов.

Ключевые слова: рынок труда, государственное регулирование, информационное обеспечение, институциональное проектирование, пространство взаимодействия.

ORGANIZATION OF THE INSTITUTIONAL AND INFORMATION SUPPORT FOR STATE REGULATION OF THE LABOR MARKET DEVELOPMENT

V. Sybirtsev

A topical scientific problem of the institutional provision of the national labor market development has been studied in the context of a simultaneous information support for the development process. Selection of the labor market structural elements formalized in the form of a mind map and presented in the interrelation with corresponding elements of the theoretical and methodological research basis has been stipulated by implementation of the tasks. Peculiarities of the formation and institutionalization of the labor market participants interaction space have been researched. Specific features of the national labor market institutional dynamics subject to maintaining its dynamic equilibrium have been identified. An institutional design model adapted to the development of organizational routines by labor market entities and oriented at their growing interaction potential has been presented.

Keywords: labor market, government regulation, information support, institutional design, interaction space.

Об'єктивна необхідність у досягненні високого рівня конкурентоспроможності держави в цілому та окремих суб'єктів господарювання, посилення тенденцій глобалізації,

необхідність інноваційного оновлення робочих місць, тенденції модернізації реального сектору економіки потребують проведення відповідних змін інституціонально-інфра-

структурної побудови ринку праці в аспекті адаптування до нових умов його функціонування та забезпечення відповідності професійно-кваліфікаційної структури робочої сили параметрам попиту на компетентності працівників. У зв'язку з цим актуалізується потреба в удосконаленні інструментів реалізації державного впливу на процеси реформування ринку праці. Інструментарій державного регулювання має враховувати наявність тенденцій самоорганізації ринку праці, коли дія ринкових механізмів узгодження попиту й пропозиції на робочу силу співвідноситься з реалізацією державної політики у сфері праці.

Державне регулювання розвитку національного ринку праці відбувається в рамках сформованої системи формальних і неформальних норм інституціонального характеру. Постійна зміна умов функціонування ринку праці спричиняє об'єктивну необхідність у перегляді й зміні змісту інститутів ринку праці. Більше того, Ю. Перський [1] взагалі процеси інституціоналізації розглядає як один із рушійних факторів економічного розвитку держави. Відповідно процеси державного регулювання розвитку ринку праці пропонуються розглядати в контексті організації управління його інституціональною динамікою. Існує широкий спектр робіт, які визначають сутність інституціональної динаміки та зводять її до перегляду інститутів [2, с. 202], запозичення норм та рутин з інших інституціональних систем [3] і оновлення формальних правил [4, с. 7]. Разом із тим дані тлумачення не враховують таких властивостей процесів розвитку, як незворотність (інституціональний підхід лише враховує залежність від попереднього шляху розвитку), а отже, потребують певного доопрацювання для завдань державного управління розвитком ринку праці.

Вирішення цих завдань вимагає подання ринку праці як інституціональної системи. Відповідно подальший виклад матеріалу статті пропонується базувати на запропонованому Хлебніковою Н. В. [5] тлумаченні інституціональної системи ринку праці. Вона ідентифікує таку систему як сукупність соціально-економічних інститутів, які відтворюють відносини учасників ринку праці (маються на увазі соціальні, трудові, політичні, правові та інші відносини, які визначаються тим чи іншим інститутом) і впливають на економічний розвиток країни в цілому. При цьому ринок праці визначається через інституціональні відносини між його учасниками.

Разом із тим безпосередньо можливість формування таких відносин виникає на основі поінформованості учасників ринку про потреби та компетентності один одного (це дозволяє говорити про доречність формування інформаційно-інституціонального простору взаємодії учасників ринку праці). Такі відносини можуть бути змодельовані зокрема через побудову мереж потреб та можливостей, розроблених авторами роботи [6]. На жаль, їх розробки призначені лише для відображення складної мережі взаємодії учасників певного економічного утворення. Вони не призначені ані для відображення інституціональних норм і правил взаємодії учасників ринку праці, ані для фіксування їх інформаційних потреб. Отже, виникає потреба у співвіднесенні процесів інституціоналізації та формування інформаційної підтримки державного управління розвитком ринку праці в рамках формування інформаційно-інституціонального простору ринку праці.

Існує певний пласт розробок, присвячених формуванню так званих економічних просторів. Так, Біяков О. А. [7] вводить поняття "економічного простору регіону", під яким розуміє взаємодію між територіально обмеженими економічними процесами задля формування бажаних результатів економічної діяльності. Пилипенко А. А. [8], у свою чергу, пропонує формування середовища взаємодії учасників інтегрованих чи кластерно-мережних структур з виділенням корисного результату від взаємодії як фактора формування такого середовища (простору взаємодії). На жаль, у даних розробках формування економічного простору розглядається переважно в контексті організації процесів взаємодії,

а не визначення інституціонального підґрунтя для регулювання такої взаємодії. Окрім того, потреба в інформаційній підтримці взаємодії учасників простору зведена лише до визначення переліку підконтрольних показників, до яких мають доступ усі учасники простору.

Метою статті є розбудова методологічного підґрунтя для регулювання інституціональної динаміки національного ринку праці через розвиток інформаційного простору та формування механізму підтримки взаємодії учасників ринку праці. У контексті реалізації мети статті слід приймати надане Новіковим А. М. [9] тлумачення методології як "вчення про організацію діяльності" [9, с. 23–25]. При цьому розвиток ринку праці передбачає проведення цілеспрямованих кількісних, якісних та структурних змін ринку праці, відповідно до яких відбувається аналогічна трансформація інституціональної структури ринку праці. Відповідно буде організовуватися діяльність щодо державного регулювання параметрів трансформації інститутів ринку праці, інакше кажучи, діяльність з інституціонального проектування ринку праці.

Наявні розробки, присвячені розкриттю змісту інституціонального проектування, можна умовно поділити на дві групи. Перша група робіт пов'язана з розкриттям загальної логіки й перебігу процесів інституціонального проектування в цілому. Це розробки таких авторів, як Таббовцев В. Л. [10] (інституціональне проектування як процес розробки правил поведінки економічних суб'єктів та відбір механізмів примусу до дотримання таких правил), Щедровицький Г. П. [11] (інституціональне проектування як створення правил координації дій учасників економічного простору), Белоусенко М. В. [12] (інституціональне проектування як розробка моделей інститутів) та Уільямсон О. І. [13] (інституціональне проектування як формування, відбір та прийняття інституціональних норм та правил).

Друга група робіт розглядає інституціональне проектування в рамках тієї чи іншої предметної області. Прикладом таких робіт є розробки Бурлуцького С. В. [14] щодо визначення інституціонального підґрунтя соціального контракту чи М. Тврдона [15] щодо формування переліку та типологізації інститутів ринку праці. На жаль, у зазначених розробках у якості предметної області також не розглядають питання державного регулювання інституціональної динаміки ринку праці. Більше того, на думку автора, сучасні динамічні умови розвитку світової та національної економік вимагають здійснення не просто інституціонального проектування ринку праці чи визначення й узагальнення інформаційних потреб його учасників. Дані процеси мають базуватися на рефлексивному підґрунті (в рамках рефлексивного інституціонального інжинірингу). Така рефлексія, по-перше, дозволить визначитися з прагненнями та бажаннями учасників ринку праці щодо змісту майбутніх інституціональних норм чи інформаційних запитів. По-друге – певною мірою відкоригувати такі прагнення й бажання.

Орієнтація на рефлексивний підхід перегукується з визначенням ієрархічного рівня старту процесу інституціонального проектування та з напрямками розповсюдження прийнятих норм й консолідації інформації ("згори донизу" чи "знизу вгору"). У даному випадку автор приймає обґрунтовану А. Е. Калініною [16, с. 21–28] ієрархічну модель інформаційного простору ринку праці. У цій моделі виділяються рівні "інформаційний простір підрозділів підприємства – підприємства – корпоративний інформаційний простір – регіональний інформаційний простір – інформаційний простір національного ринку праці". Разом із тим з метою розширення даної розробки автор пропонує в рамках наведених ієрархічних рівнів не лише проводити узагальнення інформаційних потреб, а й розробляти інституціональні норми. Авторський варіант структурування інформаційно-інституціонального простору національного ринку праці, виконаний з використанням технології побудови інтелектуальних карт, наведено на рис. 1. Тут передбачається подібність запропонованої структури простору для кожного рівня ієрархії ринку праці.

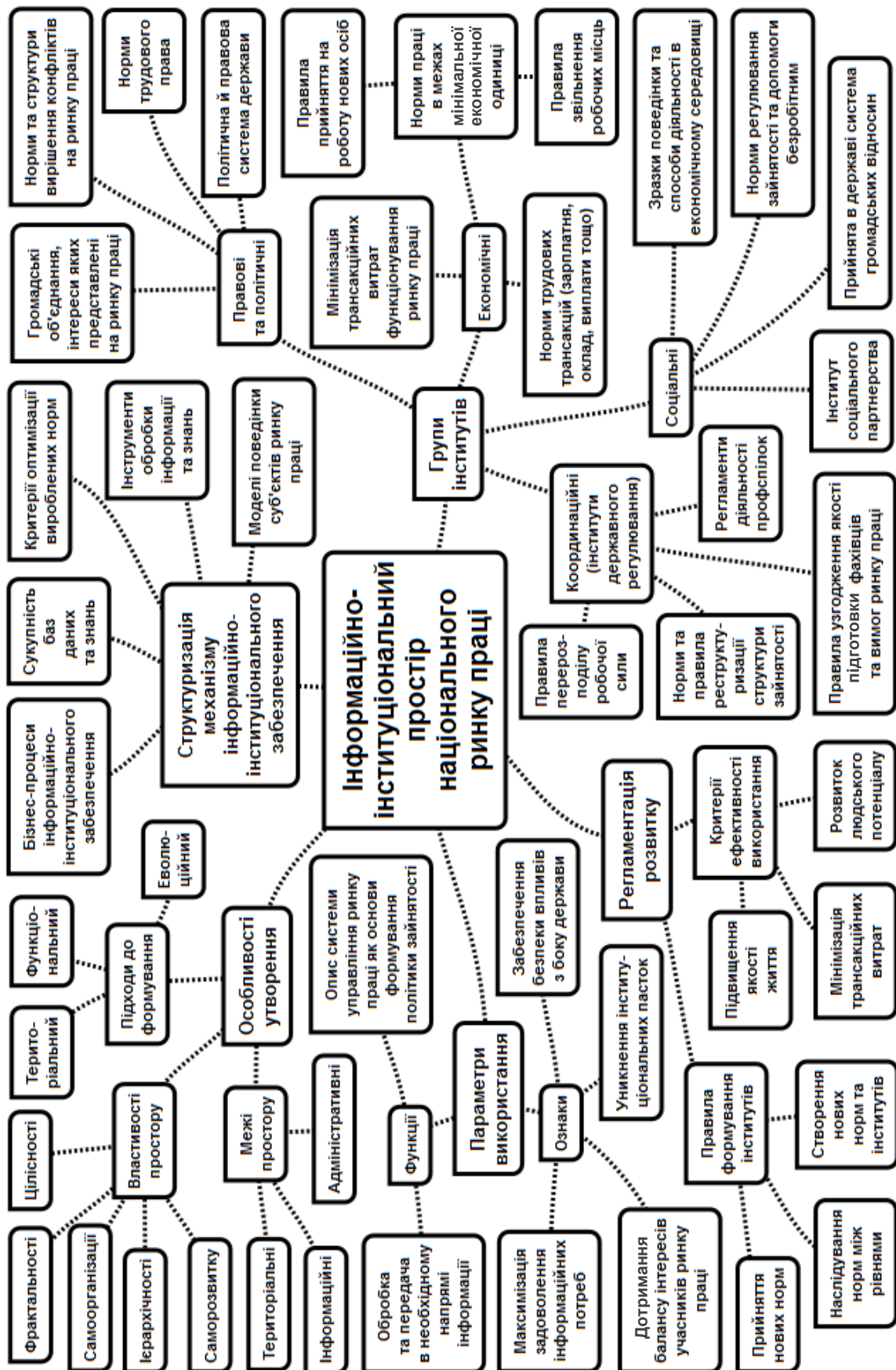

Рис. 1. Структуризація інформаційно-інституціонального простору ринку праці

Досягнення означеної подібності міститься в рамках другого доповнення до розробок [16]. Авторська пропозиція полягає у співвіднесенні означених ієрархічних рівнів ринку праці з фрактальним його поданням. Автором пропонується розширення розробленого Варнеке Х.-Ю. [17] підходу до побудови "фрактальної фабрики" до національного рівня праці (ринок праці з огляду на розробки [17] буде розглядатися як самоорганізаційна система, заснована на рекурсивному копіюванні самоподібних агентів). При цьому подана на рис. 1 структура характеризуватиме так звану "мінімальну економічну систему", норми й правило роботи якої поширюватимуться на більш високі рівні ієрархії. Відмінності в інституціональному проектуванні при цьому полягатимуть у досягненні відповідності інституціональних норм та інформаційних потреб різним рівням ієрархії.

Саме прийняття фрактального підходу дозволяє досягти інтеграції інституціональних норм, які відповідають різним рівням ієрархії національного ринку праці. Більше того, формування інституціональних норм відповідно до запропонованого підходу дозволяє підтримувати стан динамічної рівноваги національного ринку праці як відкритої інституціональної системи. Перехід між рівнями фрактального подання ринку праці, у свою чергу, забезпечуватиме інтеграцію норм та ментальних моделей усіх учасників ринку праці, таких, як працівники, працедавці та об'єднання працедавців, профспілки, державні служби зайнятості та недержавні структури з підтримки зайнятості, органи моніторингу й регулювання трудової міграції тощо.

Разом із тим ієрархічне подання ринку праці накладає ряд обмежень на процес інституціонального проектування. З одного боку, в рамках прийняття фрактального підходу можна стверджувати, що кожен виділений за такого підходу рівень є самостійною системою, яка наслідуює структуру та зв'язки материнської системи. Відповідно, з одного боку, ринок праці можна розглядати як ієрархічну систему з подібних (самоподібних в термінах [17]) елементів. З іншого боку, правильним є акцентування Шульцом Д. Н. [18, с. 211] можливості появи відмінних властивостей у разі переходу між ієрархічними рівнями економічної системи, яка описана за допомогою фрактального підходу. На думку автора, можливість появи таких властивостей слід передбачити в підходах до формування й трансляції інституціональних норм за умови ієрархічної побудови ринку праці.

Отже, з урахуванням означеного теоретичного підґрунтя можна розробити модель організації інформаційно-інституціональної підтримки державного регулювання розвитку ринку праці. Оскільки методологічно така підтримка подана як інституціональне проектування бажаного стану ринку праці як інституціональної структури, можна скористатись інструментарієм побудови мереж Петрі. Авторський варіант такої моделі наведено на рис. 2.

Державне регулювання ринку праці, відповідно до означеного на рис. 2 підходу, зводиться до визначення змісту (регламентування) інститутів ринку праці, які визначають систему ролей (роль у даному випадку розглядається як стереотип чи базисне правило поведінки) учасників ринку праці. Така пропозиція дозволяє державну політику у сфері зайнятості подати через механізм забезпечення дотримання прийнятих норм. Відповідно суб'єктом державного регулювання ринку праці є так званий "фахівець з інституціонального проектування" [10; 12], завдання якого зводиться до визначення таких норм і правил взаємодії учасників ринку праці, які сприятимуть гармонізації

їх інтересів (зрозуміло, з урахуванням інтересів держави, розподілених уздовж фрактальних рівнів ринку праці). Безпосередньо ж робота моделі розкривається спрацюванням переходів ($\{t\}$) та сприйняттям переліку подій ($\{p\}$). Опис подій та переходів можна подати в розрізі трьох змістових блоків, підпорядкованих задекларованим відповідно до рис. 1 елементам сформованого простору. Такі елементи змодельовані позицією p_i . Безпосередньо ж інтеграція вироблених інституціональних правил та елементів інформаційного забезпечення з уже наявними задається переходом t_i . Далі слід дати характеристику складовим моделі з рис. 2.

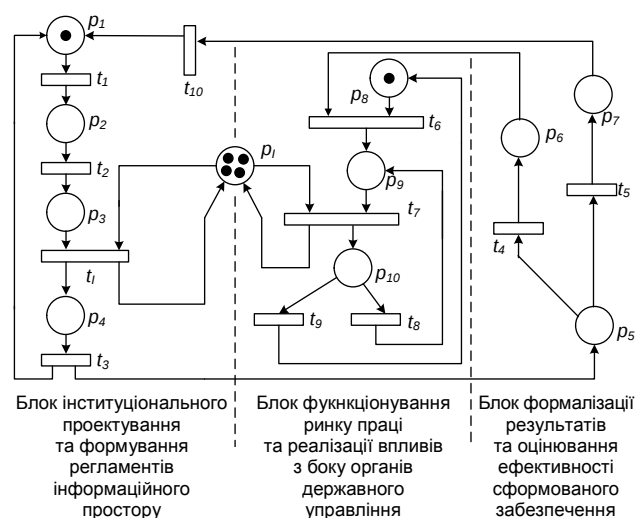

Рис. 2. Схема процесу організації інформаційно-інституціональної підтримки державного регулювання розвитку ринку праці

Блок інституціонального проектування параметрів функціонування ринку праці передбачає наявність таких позицій: p_1 – постановка задачі формування інформаційно-інституціонального простору ринку праці; p_2 – фіксування настанов державної політики у сфері праці; p_3 – фіксування переліку ментальних моделей учасників ринку праці; p_4 – результати розподілу інституціональних норм та правил за фрактальними рівнями ринку праці. Проходження даних позицій визначається наступними переходами: t_1 – формування переліку потреб учасників ринку праці в інформаційному забезпеченні та визначення аспектів їх діяльності, які потребують інституціонального регламентування; t_2 – співвіднесення державної політики на ринку праці з ментальними моделями й організаційними рутинами його учасників; t_3 – передача повідомлення про завершення процесу проектування інформаційно-інституціонального простору ринку праці; t_{10} – старт процесу перегляду сформованих інституціональних норм та правил.

Логіка блоку оцінювання ефективності сформованого інформаційно-інституціонального забезпечення розкривається через наступне: p_5 – змістове наповнення наведеного на рис. 1 інформаційно-інституціонального простору; t_4 (t_5) – спрацювання переходу свідчить про сприйняття (несприйняття) параметрів простору учасниками ринку праці; p_6 – подання формалізованих алгоритмів дій учасників ринку праці у взаємозв'язку з характеристикою потрібної їм інформації; p_7 – зафіксовані невідповідності у сформованому інформаційно-інформаційному забезпеченні.

Відносно даного блоку, слід звернути увагу на ряд особливостей авторського матеріалу на рис. 1. Так, у зазначених розробках щодо побудови економічного простору [7; 8] відсутні згадування про визначення ефективності. При цьому, наприклад, Козарезенко Л. В. [19] мету державного регулювання на ринку праці зводить до розвитку людського потенціалу та підвищення якості життя, що розглядаються як критерії ефективності функціонування ринку праці. З огляду на це визначення ефективності сформоване забезпечення виділено в окремий блок моделі та подано як самостійний елемент наведеної на рис. 1 структури.

Блок державного регулювання функціонування ринку праці розвивається через використання зафіксованих в елементі p_i інституціональних норм та правил. Модель даного блоку зводиться до наступного: p_8 – початковий етап життєвого циклу сформованих інститутів ринку праці; t_6 – сприйняття повідомлення про старт етапу функціонування ринку праці; p_9 – настанови державної політики у сфері зайнятості; t_7 – функціонування ринку праці в рамках сформованих орієнтирів для його державного регулювання; p_{10} – оцінювання результативності роботи в рамках сформованих норм та достовірності отримуваної суб'єктами ринку інформації; t_8 – перехід на новий цикл функціонування ринку праці в рамках поточної конфігурації інформаційно-інституціонального простору; t_9 – ідентифікована потреба в новому циклі інституціонального проектування.

Слід звернути увагу на те, що процес формування чи перегляду інституціональної структури передбачає врахування на одному рівні фрактального подання норм та правил, прийнятих на іншому рівні ієрархії ринку праці. Логіка такого врахування наведена на рис. 3, який розкриває поданий на рис. 2 перехід t_i . Такий підхід в цілому відповідає пропозиції Шульця Д. Н. [18, с. 212] про те, що на верхніх рівнях ієрархічного подання учасників ринку праці недоречно розглядати як окремих економічних суб'єктів. На таких рівнях процес інституціонального проектування оперує поняттям комплексного учасника ринку, що є системою учасників ринку праці з підпорядкованих рівнів, які вступили у взаємодію один з одним. У такому випадку стає доречним застосування мультиагентського моделювання, коли у відповідність окремому агенту ставиться не один, а сукупність учасників ринку праці.

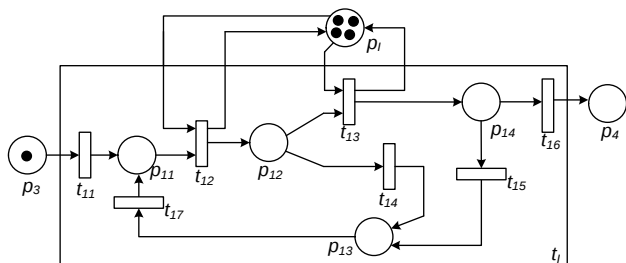

Рис. 3. Розкриття фрактальної логіки формування інституціональних правил та елементів інформаційного забезпечення державного регулювання розвитку ринку праці

Логіка означеного на рис. 3 підходу розкривається наступними подіями: p_{11} – визначення підходу до розробки інституціонального правила; p_{12} – формулювання інституціонального правила в рамках поточного фракталу ринку

праці; p_{13} – фіксування невідповідностей у розробленій інституціональній нормі; p_{14} – остаточне формулювання інституціональної норми з урахуванням його транслявання за рівнями ієрархічної побудови ринку праці.

Виникнення таких подій розкривається в рамках наступної системи переходів: t_{11} – старт розподілу складових простору з рис. 1 за рівнями фрактального подання ринку праці; t_{12} – формулювання альтернатив (розробка інституціонального правила, залишення його без змін або формулювання нового правила); t_{13} – співвіднесення (трансляція) правила з підпорядкованими рівнями фрактального подання ринку праці; t_{14} , t_{15} – сформовані інституціональні правила та атрибути інформації чи баз даних потребують перегляду; t_{16} – інтеграція розробленого правила у формований простір; t_{17} – коригування інституціональних альтернатив.

Таким чином, у статті наведено підхід до формування інформаційно-інституціональної підтримки державного регулювання розвитку ринку праці. При цьому розвиток ринку праці подано в контексті рефлексивного визначення бажаного майбутнього стану ринку як інституціональної структури, а управління розвитком співвіднесено з виділенням відповідного інформаційного простору взаємодії учасників ринку праці. Разом із тим необхідне проведення структуризації інститутів та баз даних, які формують пропонування інформаційно-інституціональний простір. При цьому актуалізується розробка підходу до формалізованого подання інституціональних правил задля надання можливості їх доведення до учасників ринку праці. Формування ж запропонованого простору потребує й певної інфраструктурної підтримки. Орієнтація на фрактальний підхід дозволяє використати можливості хмарних технологій та подати взаємодію між рівнями фрактального подання ринку праці як системи сервісів щодо транслявання організаційних знань та інституціональних норм. Саме вирішення означених завдань і буде здійснене в подальших дослідженнях автора.

Література: 1. Перський Ю. Інституціоналізація громадянського суспільства як чинник розвитку економіки / Ю. Перський, Ю. Дубровська // Актуальні проблеми економіки. – 2014. – № 5 (155). – С. 29–35. 2. Олейник А. Н. Інституціональна економіка / А. Н. Олейник. – М.: ИНФРА-М, 2002. – 416 с. 3. Полтерович В. М. Стратегії інституціональних реформ: перспективні траєкторії / В. М. Полтерович // Економіка і математическі методи. – 2006. – № 1. – С. 3–18. 4. Кузьминов Я. Інститути: от заимствования к выращиванию / Я. Кузьминов, В. Радаев, А. Яковлев // Вопросы экономики. – 2005. – № 5. – С. 5–27. 5. Хлебникова Н. В. Рынок труда в институциональной системе [Электронный ресурс] / Н. В. Хлебникова // Экономический журнал. – 2011. – № 2 (22). – Режим доступа: http://econo.micarggu.ru/2011_2/hlebnikova.pdf. 6. Виттих В. А. Мультиагентная среда для мониторинга показателей деятельности органов исполнительной власти и показателей качества жизни населения [Электронный ресурс] / В. А. Виттих, Д. В. Волхонцев, П. О. Скобелев. – Режим доступа: <http://www.kg.ru/support/library/lifequality/>. 7. Бияков О. А. Теория экономического пространства: методологический и региональный аспекты / О. А. Бияков. – Томск: Томский университет, 2004. – 264 с. 8. Пилипенко А. А. Концепция стратегической интеграции субъектов господарования // Економіка розвитку. – 2008. – № 3 (47). – С. 48–51. 9. Новиков А. М. Методология / А. М. Новиков, Д. А. Новиков. – М.: СИНТЕГ, 2007. – 668 с. 10. Тамбовцев В. Л. Основы институционального проек-

тирования / В. Л. Тамбовцев. – М. : МГУ, 2003. – 136 с. 11. Щедровицкий Г. П. Путеводитель по основным понятиям и схемам методологии Организации, Руководства и Управления : хрестоматия / Г. П. Щедровицкий. – М. : Дело, 2004. – 208 с. 12. Белоусенко М. В. Загальна теорія організації: організаційна еволюція індустріальної економіки: монографія / М. В. Белоусенко. – Донецьк : ДонНТУ, 2006. – 432 с. 13. Уильямсон О. И. Экономические институты капитализма: Фирмы, рынки, "отношенческая" контрактация / О. И. Уильямсон. – СПб. : Лениздат, 1996. – 702 с. 14. Бурлуцкий С. В. Стратегия социального контракту: держава – підприємство – людина / С. В. Бурлуцкий, С. В. Бурлуцка // Економічний часопис – XXI. – 2013. – № 9–10. – С. 91–94. 15. Тврдон М. Інститути ринку праці та їх вплив на функціонування ринку праці / М. Тврдон // Актуальні проблеми економіки. – 2013. – № 7 (145). – С. 483–492. 16. Калинина А. Э. Развитие информационного пространства регионального рынка труда и занятости : дис. ... докт. экон. наук : 08.00.05 / А. Э. Калинина. – Волгоград : Волгоградский государственный университет, 2005. – 402 с. 17. Варнеке Х.-Ю. Революция в предпринимательской культуре / Х.-Ю. Варнеке ; пер. с нем. – М. : Наука, 1999. – 280 с. 18. Шульц Д. Н. Иерархическая экономика, уровни и методы их анализа / Д. Н. Шульц // Вестник ОГУ. – 2006. – № 10. – С. 210–216. 19. Козарезенко Л. В. Державне регулювання розвитку людського потенціалу в контексті політики підвищення якості життя населення / Л. В. Козарезенко // Економіка розвитку. – 2014. – № 1 (69). – С. 55–63.

References: 1. Perskyi Yu. *Instytutsionalizatsiia hromadianskoho suspilstva yak chynnyk rozvytku ekonomiky* [Institutionalism of Civil society as a Factor of Economy Development] / Yu. Perskyi, Yu. Dubrovska // Aktualni problemy ekonomiky. – 2014. – No. 5 (155). – P. 29–35. 2. Oleynik A. N. *Institutsionalnaya ekonomika* / A. N. Oleynik. – M. : INFRA-M, 2002. – 416 p. 3. Polterovich V. M. *Strategii institutsionalnykh reform: perspektivnye traektorii* [Institutional Reform Strategies : Prospects and Trajectories] / V. M. Polterovich // Ekonomika i matematicheskie metody. – 2006. – No. 1. – P. 3–18. 4. Kuzminov Ya. *Instituty: ot zaimstvovaniya k vyrashchivaniyu* [Institutes: from Borrowing to Forming] / Ya. Kuzminov, V. Radaev, A. Yakovlev // Voprosy ekonomiki. – 2005. – No. 5. – P. 5–27. 5. Khlebnikova N. V. *Rynok truda v institutsionalnoy sisteme* [Labour Market in the Institutional System] [Electronic resource] / N. V. Khlebnikova // Ekonomicheskii zhurnal. – 2011. – No. 2 (22). – Access mode : http://economicargu.ru/2011_2/hlebnikova.pdf. 6. Vittikh V. A. *Multiagentnaya sreda dlya monitoringa pokazateley deyatelnosti organov ispolnitelnoy vlasti i pokazateley kachestva zhizni naseleniya* [Electronic resource] / V. A. Vittikh, D. V. Volkhontsev, P. O. Skobelev. – Access mode : <http://www.kg.ru/support/library/lifequality/>. 7. Biyakov O. A. *Teoriya ekonomicheskogo prostranstva: metodologicheskii i regionalnyy aspekt* / O. A. Biyakov. – Tomsk : Tomskiy universitet, 2004. – 264 p. 8. Pylypenko A. A. *Kontseptsiiia stratehichnoi intehtratsii subiektiv hospodariuvannia* [The Concept of Economic Entities' Strategic Integration] // Ekonomika rozvytku. – 2008. – No. 3 (47). – P. 48–51. 9. Novikov A. M. *Metodologiya* / A. M. Novikov, D. A. Novikov. – M. : SINTEG, 2007. – 668 p. 10. Tambovtsev V. L. *Osnovy institutsionalnogo proektirovaniya* / V. L. Tambovtsev. – M. : MGU, 2003. – 136 p. 11. Shchedrovitskiy G. P. *Putevoditel po osnovnym*

ponyatiyam i skhemam metodologii Organizatsii, Rukovodstva i Upravleniya : khrestomatiya. – M. : Delo, 2004. – 208 p. 12. Belousenko M. V. *Zahalna teoriia orhanizatsii: orhanizatsiina evoliutsiia industrialnoi ekonomiky: monohrafiia* [The General Theory of Organization : Industrial Economy Evolutional Organization : monograph] / M. V. Belousenko. – Donetsk : DonNTU, 2006. – 432 p. 13. Uilyamson O. I. *Ekonomicheskie instituty kapitalizma: firmy, rynki, "otnoshencheskaya" kontraktatsiya* / O. I. Uilyamson. – SPb. : Lenizdat, 1996. – 702 p. 14. Burlutskiy S. V. *Stratehiia sotsialnoho kontraktu: derzhava – pidpriemstvo – liudyna* [Social Contact Strategy : State – Company – Man] / S. V. Burlutskiy, S. V. Burlutska // Ekonomichnyi chasopys – XXI. – 2013. – No. 9–10. – P. 91–94. 15. Tvrdon M. *Instytuty rynku pratsi ta yikh vplyv na funktsionuvannia rynku pratsi* [Labour Market Institutions and Their Impact on the Labour Market Functioning] / M. Tvrdon // Aktualni problemy ekonomiky. – 2013. – No. 7 (145). – P. 483–492. 16. Kalinina A. E. *Razvitie informatsionnogo prostranstva regionalnogo rynku truda i zanyatosti : dis. ... dokt. ekon. nauk : 08.00.05* / A. E. Kalinina. – Volgograd : Volgogradskiy gosudarstvennyy universitet, 2005. – 402 p. 17. Varneke Kh.-Yu. *Revolutsiia v predprinimatelskoy kulture* / Kh.-Yu. Varneke ; per. s nem. – M. : Nauka, 1999. – 280 p. 18. Shults D. N. *Ierarkhicheskaya ekonomika, urovni i metody ikh analiza* [Hierarchy Economy, Levels and Methods of Their Analysis] / D. N. Shults // Vestnik OGU. – 2006. – No. 10. – P. 210–216. 19. Kozarezenko L. V. *Derzhavne rehuliuivannia rozvytku liudskoho potentsialu v konteksti polityky pidvyshchennia yakosti zhyttia naselelnia* [State Regulation of Human Development Potential in Terms of Improvement of Population Life Standards] / L. V. Kozarezenko // Ekonomika rozvytku. – 2014. – No. 1 (69). – P. 55–63.

Інформація про автора

Сибіртцев Володимир Васильович – канд. екон. наук, доцент кафедри економіки праці та менеджменту Кіровоградського національного технічного університету (25006, Україна, м. Кіровоград, пр. Університетський, 8, e-mail: sybirtsev@ukr.net).

Інформація об авторе

Сибирцев Владимир Васильевич – канд. экон. наук, доцент кафедры экономики труда и менеджмента Кировоградского национального технического университета (25006, Украина, г. Кировоград, пр. Университетский, 8, e-mail: sybirtsev@ukr.net).

Information about the author

V. Sybirtsev – PhD in Economics, Associate Professor of Labor Economics and Management Department of Kirovohrad National Technical University (8 University Ave., 25006, Kirovohrad, Ukraine, e-mail: sybirtsev@ukr.net).

Стаття надійшла до ред.
01.12.2014 р.

*Чем более точна наука, тем больше можно
из нее извлечь точных предсказаний.
А. Франс*

ЕКОНОМІКА ПІДПРИЄМСТВА ТА УПРАВЛІННЯ ВИРОБНИЦТВОМ

УДК 005.412:658

JEL Classification: D61; C13

УМОВИ ФОРМУВАННЯ ТА ВЛАСТИВОСТІ СИСТЕМОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

Гонтарева І. В.

Обґрунтовано перехід від системи умов функціонування і розвитку підприємства до оцінювання системної ефективності, в якій умови взаємозалежні і взаємодоповнювані. Розроблено структурну схему взаємозв'язків у процесі формування ефективності господарської діяльності підприємства. Встановлено, що основними компонентами системи умов є результативність як рівень досягнення об'єктивно необхідних цілей, економічність як рівень використання потенціалу продуктивних сил, функціональна організованість як ступінь узгодженості, взаємодоповнюваності і взаємодії елементів соціально-економічної системи. З'ясовано, що основними властивостями системної ефективності є цілісність, динамічність, складність; наведено їх характеристику.

Ключові слова: система умов, дієвість, системна ефективність, результативність, економічність, функціональна організованість.

.....

УСЛОВИЯ ФОРМИРОВАНИЯ И СВОЙСТВА СИСТЕМНОЙ ЭФФЕКТИВНОСТИ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЯ

Гонтарева И. В.

Обоснован переход от системы условий функционирования и развития предприятия к оценке системной эффективности, в которой условия взаимозависимы и взаимодополняемы. Разработана структурная схема взаимосвязей при формировании эффективности хозяйственной деятельности предприятия. Установлено, что основными компонентами системы условий являются результативность как уровень достижения объективно необходимых целей, экономичность как уровень использования потенциала производительных сил, функциональная организованность как степень согласованности, взаимодополняемости и взаимодействия элементов социально-экономической системы. Определено, что основными свойствами

системной ефективности являются целостность, динамичность, сложность; представлена их характеристика.

Ключевые слова: система условий, действенность, системная эффективность, результативность, экономичность, функциональная организованность.

CONDITIONS OF FORMATION AND PROPERTIES OF SYSTEM EFFICIENCY OF THE ACTIVITY OF AN ENTERPRISE

I. Gontareva

The transition from the system of conditions of functioning and development of an enterprise to the assessment of the system efficiency, in which the conditions are interdependent and complementary has been substantiated. A block diagram of interrelations in the process of forming the efficiency of the economic activity of an enterprise has been worked out. The main components of the system of conditions have been found to be: the effectiveness as a level of achievement of the objectively needed goals, the efficiency as a level of use of the potential of productive forces, the functional organization as a degree of coherence, complementarity and interaction of the elements of a socio-economic system. The basic properties of the system efficiency have been proved to be integrity, dynamism, complexity. Their characteristics have been presented.

Keywords: system of conditions, effectuality, system efficiency, effectiveness, efficiency, functional organization.

У діяльності сучасних підприємств різних форм власності спостерігаються скорочення життєвих циклів продукції і технологій, виникнення нових форм конкурентної боротьби та кооперації, різні альтернативи використання капіталу й одночасно висування вимоги уніфікації підходів до організації господарської діяльності. Це створює комплекс проблем, для вирішення яких необхідно сформулювати такі умови, щоб досягти ефективності подальшого розвитку. Умови є обов'язковими обставинами, передумовами, що визначають, обумовлюють існування або здійснення будь-яких дій.

Дослідженням різних аспектів ефективності розвитку підприємств займалися багато відомих учених, особливо в контексті даної статті слід зазначити Нобелівських лауреатів Дж. Стігліца і А. Сена [1]. Значний внесок у дослідження ефективності зробили й інші вчені. Так, М. Клімов [2, с. 4, 92] відносно питань ефективності розвитку відзначав, що і закордонні, і вітчизняні вчені тільки починають шукати підходи до сутності, критеріїв, показників і умов ефективності. Однак і Р. Хол після аналізу близько тисячі робіт [3], і М. Мейер [4] характеризують проблему виявлення сутності ефективності як далеку від вирішення. На відсутність загального розуміння умов і властивостей ефективності як у теоретичному, так і в практичному розумінні вказували вчені: Дж. Гібсон, Дж. Іванцевич, Дж. Донеллі [5, с. 28], О. Мороз, О. Сметанюк, О. Лазарчук [6, с. 35–36, с. 182–183], В. Пономаренко [7], М. Перельман [8] та ін. А без комплексного розуміння того, яким має бути кінцевий результат та яких умов і властивостей необхідно до-

тримуватись для досягнення цього результату, довгостроковий стійкий розвиток підприємств неможливий.

Метою статті є обґрунтування системи умов і властивостей, які завдяки своїй взаємозалежності і взаємодоповнюваності формують системну ефективність розвитку підприємства.

Потреба через цілевстановлення та дії, спрямовані на їх досягнення, переходить в задоволеність, повну або часткову. Основною умовою досягнення цілей є наявність засобів та здатність до виконання ними свого функціонального призначення, тобто їх дієвість, спроможність вирішувати наявну проблему. Виконання засобом свого функціонального призначення завжди пов'язане з виконанням низки умов, завдяки яким він виник і існує. Наявність і виконання відповідних умов переводить бажане і можливе в дійсність. Кількісний аспект дієвості відображається в результативності, ступені досягнення поставлених цілей. За наявності можливості вибору різних засобів або допустимого ступеня досягнення цілей (аж до їх зміни) кількісний аспект доповнюється економічністю. Вона показує або кількісну відповідність засобів для досягнення фіксованих цілей, або віддачу використаних засобів для отриманого результату. У грошовому вираженні це буде рентабельність або прибутковість, з усіма зазначеними раніше обмеженнями щодо точності оцінювання.

Якісним аспектом дієвості засобу в процесі досягнення мети виступає функціональна організованість його використання. Елементи продуктивних сил підприємства різні за своєю сутністю і функціональним призначенням.

Одні з них утворюють виробничо-технічну структуру, інші – соціально-економічну. Кожна з них створюється і розвивається за своїми законами. Звідси випливає необхідність у певній їх організації в просторі та часі залежно від функціонального призначення цілісної системи. Потрібно, щоб:

а) елементи системи, які безпосередньо взаємодіють між собою, були узгоджені з матеріальними, енергетичними та інформаційними параметрами зв'язків;

б) зв'язки були актуалізовані і дістали лабільні. Актуалізовані – по-перше, дієздатні і, по-друге, такі, що допускають прояв нових характеристик у елементів. Достатність лабільності, гнучкості зв'язків визначається, з одного боку, збереженням спрямованості на досягнення загальних цілей, з іншого – варіативністю ступеня і способів досягнення;

в) усі процеси системи були узгоджені відносно загального алгоритму функціонування за своєчасністю і швидкістю, а також були стійкими.

Дівість і її кількісні аспекти – результативність та економічність – загально визначено є ознаками ефективності. Функціональна організованість, як якісна сторона дівості, також може слугувати ознакою ефективності. Узгоджуючи дію

продуктивних сил, вона інтенсифікує, підвищує їх віддачу. Це дає достатньо підстав подати ефективність господарської діяльності підприємства у вигляді системи необхідних, взаємодоповнювальних і достатніх умов результативності, економічності та функціональної організованості. У цілому структурну схему взаємозв'язків рушійної сили функціонування і розвитку підприємства, засобів її актуалізації та умов реалізації взаємодії наведено на рисунку.

Схема показує об'єктивну причину виникнення ефективності в ланцюжку таких каузальних зв'язків: якщо є потреба, то виникає необхідність у засобах досягнення мети — задоволення потреби; кожен засіб має свою дієвість, можливість досягнення мети; можливість переходить у дійсність тільки за наявності певних умов; актуалізація цих умов, їх виникнення і виконання визначає ефективність дії засобу щодо мети. Крім того, дана схема дозволяє виявити ряд властивостей ефективності, що впливають на методи її дослідження, оцінювання і вирішення завдань застосування. Основними властивостями є цілісність, динамічність і складність.

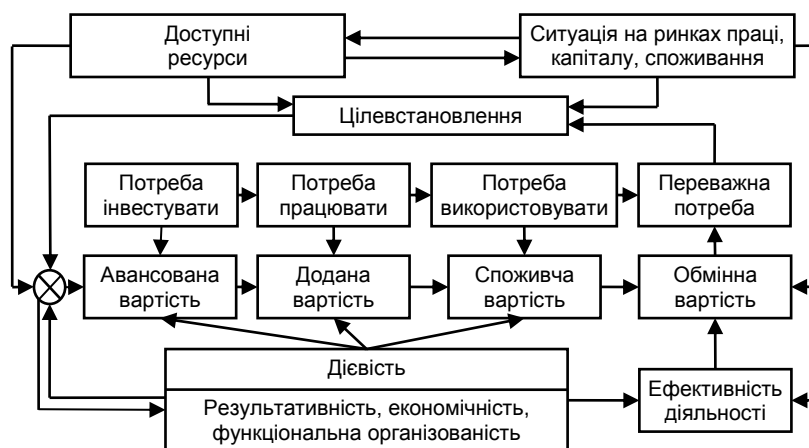

Рис. Структурна схема взаємозв'язків у процесі формування ефективності господарської діяльності підприємства

Властивість цілісності – єдності й інваріантності всіх форм і проявів економічної ефективності підприємства – базується на: а) можливості абстрагування підприємства у вигляді соціально-економічної, точніше соціально-техніко-організаційно-економічної системи; б) єдиному механізмі виникнення і підтримки ефективності: потреба – засіб задоволення потреби – умови дієвості засобів задоволення потреби; в) взаємодії – кооперації і взаємопосиленні окремих умов дієвості в процесі досягнення системних цілей підприємства. Функціональна організованість підвищує ймовірність високої результативності та економічності. У свою чергу, висока економічність і результативність сприяють підвищенню взаємної довіри між інвесторами, менеджерами, виконавцями. Наслідком є підвищення технологічної та трудової дисципліни, у тому числі зниження рівня браку виробів і поліпшення позицій на фінансових ринках. Властивість цілісності дозволяє говорити про системність умов дієвості засобів і про системну ефективність підприємства [9].

Властивість динамічності означає здатність змінювати свій стан у параметричному просторі під впливом певних факторів. При цьому виникає процес – сукупність станів, упорядкованих залежно від змін будь-якого параметра, який змінює властивості системи. На підприємстві таке упорядкування може відбуватися відразу за кількома параметрами, відображаючи множинність одночасно здійс-

нованих процесів. Однак більшість цих процесів взаємодіють з фазами відтворювального процесу, який задає внутрішній час підприємства.

Упорядкування за фазами відтворювального процесу є замкнутим ланцюжком різних форм вартості: авансованої, доданої, споживчої, обмінної [10]. У ході господарської діяльності підприємства відбувається постійна зміна форм існування капіталу і праці, відбувається їх надходження (притік), використання та виведення з обороту (відтік). Відтворювальний цикл виражається в русі потоків матеріальних, трудових, фінансових та інформаційних ресурсів. Інформаційні ресурси в тому числі відображають і рух нематеріальних активів: інтересів, мотивів, уподобань. У системі загального відтворювального циклу підприємства всі потоки взаємообумовлені і лише їх синхронізація забезпечує стійкість господарської діяльності. Так, збої в грошовому потоці зменшують інтенсивність надходження сировини і матеріалів, а збої в матеріальному трансформаційному потоці – інтенсивність грошових надходжень від споживачів. При цьому синхронізація потрібна і за входом/виходом окремих потоків, інакше або будуть виникати застійні зони (запаси), або буде порушуватися безперервність потоку. Десинхронізація потоків різних ресурсів, як і десинхронізація притоку і відтоку, призводить до зниження ефективності господарської діяльності. Власне

одним із смислових відтінків терміна "динамізм" є дієвість сили, що додається.

Властивість складності має дві рівноцінні бази: матеріальну – багатокомпонентність і багатозв'язність, і нематеріальну – рівень вивченості проблеми, а також ступінь розуміння проблеми і мотивації учасників прийняття рішень щодо реалізації умов господарської діяльності. Кількість поєднань для дев'яти компонентів, зображених на рисунку, складає понад 140 комбінацій. У разі декомпозиції компонентів з виділенням певної кількості елементів кількість комбінацій зростає в геометричній прогресії. Зокрема, результативність за методикою збалансованої системи показників розкладається на чотири групи параметрів, що включають по 3 – 4 показники кожна, функціональна організованість описується не менш ніж шістьма групами параметрів і т. д. Урахувати таку кількість зв'язків можна тільки шляхом поступової агрегації показників, починаючи з нижніх рівнів декомпозиції.

Прояв різних індивідуальних та/або колективних інтересів стейкхолдерів, а також формальних і неформальних інституційних обмежень призводить до багатоаспектності поглядів на цілі і оцінки господарської діяльності. Для узгодження інтересів повинна виконуватися вимога ефективності В. Парето, за якої задоволення потреб однієї сторони не повинне знижувати споживання інших сторін і системи в цілому до певної величини, що порушує стан рівноваги. Ситуація рівноваги можлива тільки у випадку компромісного, коаліційного рішення. Множинність способів формування рішення створює безліч можливих станів рівноваги. Як це відбувається наочно, дещо у спрощений спосіб показано у відомій графічній моделі організаційного прийняття рішень Врума – Йеттона – Яго.

Основними компонентами системи умов є результативність як рівень досягнення об'єктивно необхідних цілей, економічність як рівень використання потенціалу продуктивних сил, функціональна організованість як ступінь узгодженості, взаємодоповнюваності і взаємодії елементів соціально-економічної системи. Системна ефективність має властивості цілісності, динамічності та складності. Надалі буде досліджена методика використання категорії "вартість" відносно системної ефективності розвитку підприємства.

Література: 1. Report by the Commission on the Measurement of Economic Performance and Social Progress [Electronic resource] / eds. Joseph E. Stiglitz, Amartya Sen, Jean-Paul Fitoussi. – Access mode : http://www.stiglitz-sen-fitoussi.fr/documents/rapport_anglais.pdf. 2. Противоречия и проблемы управления капиталистическим производством / под ред. докт. экон. наук Н. А. Климова. – М. : Наука, 1981. – 384 с. 3. Холл Р. Х. Организации: структуры, процессы, результаты / Р. Х. Холл ; пер. с англ. – СПб. : Питер, 2001. – 512 с. 4. Мейер Маршал В. Оценка эффективности бизнеса / Маршал В. Мейер ; пер. с англ. А. О. Корсунской. – М. : ООО "Вершина", 2004. – 272 с. 5. Гибсон Дж. Л. Организации: поведение, структура, процессы / Дж. Л. Гибсон, Д. М. Иванцевич, Д. Х. Донелли-мл. ; перев. с англ. – 8-е изд. – М. : Инфра-М, 2000. – XXVI, 662 с. 6. Мороз О. В. Теория конфликтов в контексте побудови загальної моделі ефективності сучасного підприємства : монографія / О. В. Мороз, О. А. Сметанюк, О. В. Лазарчук. – Вінниця : ВНТУ, 2010. – 256 с. 7. Пономаренко В. С. Проблема оцінки системної ефективності функціонування та розвитку підприємства / В. С. Пономаренко, І. В. Гонтарева // Економіка розвитку. – 2011. – № 1 (57). – С. 5–8. 8. Perelman M. Retrospectives: X-Efficiency / Michael Perelman // Journal of Eco-

nomic Perspectives. – 2011. – No. 25 (4). – P. 211–222. 9. Термин "динамизм" [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://ru.wikipedia.org/wiki/Динамизм>. 10. Гонтарева І. В. Міра системної ефективності діяльності підприємства / І. В. Гонтарева // Економіка розвитку. – 2014. – № 3 (71). – С. 80–84.

References: 1. Report by the Commission on the Measurement of Economic Performance and Social Progress [Electronic resource] / eds. Joseph E. Stiglitz, Amartya Sen, Jean-Paul Fitoussi. – Access mode : http://www.stiglitz-sen-fitoussi.fr/documents/rapport_anglais.pdf. 2. *Protivorechiya i problemy upravleniya kapitalisticheskim proizvodstvom* [The contradictions and problems of management of capitalist production] / pod red. dokt. ekon. nauk N. A. Klimova. – M. : Nauka, 1981. – 384 p. 3. Holl R. Kh. *Organizatsii: struktury, protsessy, rezultaty* [Organizations: structures, processes, results] / R. Kh. Holl ; per. s angl. – SPb. : Piter, 2001. – 512 p. 4. Meyer Marshal V. *Otsenka effektivnosti biznesa* [Business efficiency evaluation] / Marshal V. Meyer ; per. s angl. A. O. Korsunskoy. – M. : ООО "Verшина", 2004. – 272 p. 5. Gibson Dzh. L. *Organizatsii: povedenie, struktura, protsessy* [Organizations: behavior, structure, processes] / Dzh. L. Gibson, D. M. Ivantsevich, D. Kh. Donelli-ml. ; perev. s angl. – 8-e izd. – M. : Infra-M, 2000. – XXVI, 662 p. 6. Moroz O. V. *Teoriia konfliktiv v konteksti pobudovy zahalnoi modeli efektyvnosti suchasnoho pidpriemstva* : monohrafiia [The theory of conflicts in the context of constructing a general model of modern enterprise efficiency] / O. V. Moroz, O. A. Smetaniuk, O. V. Lazarchuk. – Vinnytsia : VNTU, 2010. – 256 p. 7. Ponomarenko V. S. *Problema otsinky systemnoi efektyvnosti funktsionuvannia ta rozvytku pidpriemstva* [The problem of enterprise system efficiency functioning and development] / V. S. Ponomarenko, I. V. Gontareva // Ekonomika rozvytku. – 2011. – No. 1 (57). – P. 5–8. 8. Perelman M. Retrospectives: X-Efficiency / Michael Perelman // Journal of Economic Perspectives. – 2011. – No. 25 (4). – P. 211–222. 9. Termin "dinamizm" [Electronic resource]. – Access mode : <http://ru.wikipedia.org/wiki/Динамизм>. 10. Gontareva I. V. *Mira systemnoi efektyvnosti diialnosti pidpriemstva* [The Measure for System Efficiency of Enterprise Activity] / I. V. Gontareva // Ekonomika rozvytku. – 2014. – No. 3 (71). – P. 80–84.

Інформація про автора

Гонтарева Ірина Вячеславівна – докт. экон. наук, доцент, професор кафедри економіки підприємства та менеджменту Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця (61166, Україна, м. Харків, пр. Леніна 9-А, e-mail: lider.06@mail.ru).

Інформация об авторе

Гонтарева Ирина Вячеславовна – докт. экон. наук, доцент, профессор кафедры экономики предприятия и менеджмента Харьковского национального экономического университета имени Семена Кузнеця (61166, Украина, г. Харьков, пр. Ленина 9-А, e-mail: lider.06@mail.ru).

Information about the author

I. Gontareva – Doctor of Science in Economics, Associate Professor, Professor of the Department of Enterprise Economy and Management of Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics (9-A Lenin Ave., 61166, Kharkiv, Ukraine, e-mail: lider.06@mail.ru).

Стаття надійшла до ред.
31.10.2014 р.

ОПТИМІЗАЦІЯ ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНОЇ СИСТЕМИ ПІДПРИЄМСТВА НА БАЗІ І-ІНЖИНІРИНГУ

**Янчева Л. М.
Бочуля Т. В.**

Досліджено напрями оптимізації інформаційно-аналітичного забезпечення управління підприємством на базі структурних перетворень в інформаційній системі. Внесено пропозицію підвищити продуктивність інформаційно-аналітичного забезпечення бізнесу шляхом урахування чинника інтелекту, який раніше розглядався через його непрямий вплив. Запропоновано концепцію І-інжинірингу, що передбачає новий напрям розвитку інформаційного забезпечення управління на мікро- та макрорівнях. Виділено креативний підхід до формування інформаційно-аналітичної системи як базовий в умовах розвитку інформаційної економіки і технологічно орієнтованого суспільства.

Ключові слова: інформаційно-аналітична система, реінжиніринг, І-інжиніринг, бізнес-процеси, управління.

ОПТИМИЗАЦИЯ ИНФОРМАЦИОННО-АНАЛИТИЧЕСКОЙ СИСТЕМЫ ПРЕДПРИЯТИЯ НА БАЗЕ I-ИНЖИНИРИНГА

**Янчева Л. Н.
Бочуля Т. В.**

Исследованы направления оптимизации информационно-аналитического обеспечения управления предприятием на базе структурных преобразований в информационной системе. Внесено предложение повысить продуктивность информационно-аналитического обеспечения бизнеса путем учета фактора интеллекта, который ранее рассматривался через его не прямое влияние. Предложена концепция I-инжиниринга, что предусматривает новое направление развития информационного обеспечения управления на микро- и макроуровнях. Выделен креативный подход к формированию информационно-аналитической системы как базовый в условиях развития информационной экономики и технологически ориентированного общества.

Ключевые слова: информационно-аналитическая система, реинжиниринг, I-инжиниринг, бизнес-процессы, управление.

OPTIMIZATION OF THE COMPANY INFORMATION AND ANALYTICAL SYSTEM BASED ON I-ENGINEERING

**L. Yancheva
T. Bochulia**

The directions for the optimization of information and analytical support for enterprise management on the basis of structural transformations in the information system have been studied. A proposal has been made to increase the productivity of the information and analytical support for

business by accounting the factor of intelligence which used to be considered as the one influencing indirectly. A conception of I-engineering has been offered, which provides a new direction for the development of information support for management on micro- and macro-levels. The creative approach to the formation of the information and analytical system has been specified as a basic one in the development of the information economy and technologically oriented society.

Keywords: information and analytical system, reengineering, I-engineering, business processes, management.

Для сучасної економіки характерні модернізація та реструктуризація бізнес-процесів, покликані покращити фінансово-господарський стан підприємства та стати запорукою його динамічного розвитку. Особливе значення для економіки має інформація, а точніше, інформаційна система, завдяки якій управління на мікро- та макrorівнях забезпечене необхідними даними та відомостями, що дозволяють робити висновки, оцінювати перспективи та обґрунтовувати управлінські рішення. Поряд із модернізацією бізнес-процесів необхідна оптимізація інформаційних процесів, які лежать в основі продуктивності результатів фінансово-господарської діяльності. Для сучасного бізнесу важливо покращити інформаційну систему таким чином, щоб максимально забезпечити користувачів різних груп релевантними даними без потреби залучення додаткових джерел економічно важливих відомостей. Відповідно інформаційна система має бути адаптована до структурних перетворень бізнес-процесів, що викликано впливом внутрішніх і зовнішніх чинників, і бути гнучкою до процесів інтелектуалізації та інформатизації, визначальних для економіки новітнього часу. Особливої актуальності набуває питання оптимізації інформаційної системи шляхом реінжинірингу через чинники технологій та інтелекту. Останні визнані пріоритетними для постіндустріальної економіки, що вимагає нових правил і підходів у формуванні інформаційної системи підприємства.

Реінжиніринг – це не нове поняття в управлінні, оптимізації бізнес-процесів та розвитку економіки. Воно стало відомим завдяки М. Хаммеру та Д. Чампі, які започаткували інноваційну методику в практичних підходах до розвитку бізнесу. Далі це питання всебічно вивчили та розвинули Гвоздь М. Я., Козаченко А. В., Кривов'язюк І. В., Кулик Ю. М., Мехович С. А., Розпутько Ю. М., Рушанін Д. В., Петров Д. Ю. Серед дослідників були послідовники Д. Чампі, який не зупинився на ідеї реінжинірингу та суттєво доопрацював викладену раніше ідею через перепроєктування не тільки внутрішніх, а й зовнішніх бізнес-процесів. Зокрема, Стащук О. В. та Таранюк Л. М. у своїх роботах наводять пропозиції щодо оптимізації реструктуризації бізнес-процесів через ідею Х-інжинірингу. Не зменшуючи значення наукових напрацювань вчених, автори статті визначають потребу в розвитку питання покращення бізнесу через належну організацію і проектування економічних, фінансових та інформаційних процесів шляхом урахування визначальних чинників сучасного суспільно-економічного розвитку – інноваційних технологій та інтелекту. Основою оптимізації інформаційної системи автори визначили інтелект і технології, які є базою для процесів оптимізації інформаційно-аналітичного забезпечення управління підприємницькою діяльністю. Дослідження останніх років орієнтовані на пропозицію "ідеальної" інформаційної системи, що адаптована до запитів різних груп користувачів. Розвиваючи це

спрямування досліджень, автори поставили завдання об'єктивно оцінити та обґрунтувати можливість застосування для оптимізації інформаційної системи механізму реінжинірингу через чинник інтелекту та технологій.

Метою проведеного дослідження є обґрунтування теоретичної сутності та розробка рекомендацій щодо оптимізації інформаційної системи через реінжиніринг під впливом процесів інформатизації та інтелектуалізації.

Об'єктом дослідження є процес оптимізації інформаційної системи підприємства.

Предметом дослідження є теоретико-методологічні засади оптимізації інформаційно-аналітичної системи підприємства на базі структурних перетворень через чинник інтелекту та технологій.

Реінжиніринг є ефективним рішенням для покращення процесу управління та організації діяльності суб'єктів господарювання, що передбачає гнучкість і адаптацію до мінливості зовнішнього економічного середовища, що позначається на налаштуванні бізнес-процесів. Проте за сучасних умов першість здобули процеси інформаційного характеру, що є основою системи управління. Тому реінжиніринг доцільно розглянути стосовно налаштування інформаційної системи. Проводячи паралелі із висновками відомих учених М. Хаммера та Д. Чампі [1], які стояли біля витоків запровадження реінжинірингу бізнес-процесів та сформулювали нові принципи ведення бізнесу, слід зазначити їх тотожність принципам організації інформаційної системи. Зокрема, збігаються два основні постулати, що, по-перше, всі зміни та перетворення в процесах мають здійснюватися за належної технологічної підтримки та для їх спрощення. По-друге, інформаційно-комунікаційні технології застосовуються для підтримки професійних компетенцій, досвіду та знань, що в сукупності сприяє вдосконаленню бізнес-та інформаційних процесів, продуктивність яких прямо впливає на сумарний результат фінансово-господарської діяльності підприємства. Стосовно інформаційних процесів теоретики та практики переосмислили, переоцінили їх і визначили потребу в новій схемі обробки, передачі та зберігання інформації для отримання ефекту від управлінської системи в ключових та поточних рішеннях бізнесу.

Реінжиніринг часто асоціюють зі словом "радикально", тобто все "зруйнувати" та зробити нове (краще). Насправді первісно закладений більш глибокий зміст, що передбачає відмову від традиційних модернізацій на користь нових способів, методів, процедур, принципів, пристосованих до реальних умов ведення бізнесу й технологічного обслуговування економіки. Перебудова має бути виправдана та повністю відповідати стратегії бізнесу, без чого будь-які зміни призведуть до надлишкових витрат за сумнівності в отриманні очікуваного результату.

Реінжиніринг інформаційної системи передбачає зміну організаційного налаштування, управління, врахування

відповідних стратегічних орієнтирів бізнесу. Передусім зміни стосуються філософського характеру інформаційного забезпечення, що відповідає реаліям налаштування сучасної економіки. Ідея реінжинірингу полягає не тільки в радикальних перетвореннях, а й у розумному розподілі функцій та обов'язків у межах системи без надмірного їх ускладнення.

Інформаційна система включає групу логічно пов'язаних елементів: технологічну основу формування даних; комунікаційні канали інформаційної взаємодії; ланки обробки інформації; базу даних із налагодженим механізмом архівації; цільові групи адресатів; бюджет витрат на обслуговування інформаційної системи. Прагнення до постійного підвищення економічної результативності діяльності вимагає й підвищення якості функціонування інформаційної системи на підприємстві [2, с. 74].

Реінжиніринг, як і всі зміни в суспільно-економічних процесах останніх років, пов'язаний із пріоритетною роллю технологій та інтелекту, що в сукупності реалізували нову парадигму бізнесу. В економічному середовищі інтелект виражений через професійні компетенції, якими володіє суб'єкт прийняття управлінських рішень. Саме технології стали основою всіх процесів, ефект від застосування яких можна наочно оцінити, оскільки зменшується час на обробку та передачу інформації, мінімізується кількість механічних помилок і дублювання даних у системі, збільшуються можливості контролю та захисту інформації в базах даних. Значення професійних компетенцій в інформаційних і бізнес-процесах значно знижувалося, його не виділяли як окремих чинників продуктивності бізнесу, оскільки його наявність природно притаманна людині. Відомий британський учений у галузі фізіології та нейробіології Шеррінгтон Ч. С. став лауреатом Нобелівської

премії з фізіології і медицини за революційне відкриття "прихованого шостого відчуття", завдяки якому позиція, тонус і рух частин тіла управляється та контролюється автоматично, непомітно і несвідомо. Так само й інтелект, який притаманний всім інформаційним процесам через пряму або опосередковану участь у них людини, не потребує додаткової уваги суб'єкта формування даних. Відповідно до інтегративного підходу в інтелектуальній структурі визначають співвідношення практичного і теоретичного, когнітивного і особистісного компонентів, таких, як: система психічних процесів і механізмів; когнітивні та особистісні властивості особистості; знання, досвід; конвергентні можливості [3]. Відповідно поняття інтелекту є значно глибшим, ніж його "просте" уявлення через психологію, філософію та соціологію. Роль інтелекту важлива в обробці значних масивів інформації з метою формування стратегії, визначення напрямку розвитку, оптимізації контролю за інформаційними процесами. Порахувати його продуктивність майже неможливо, проте можна оптимізувати інформаційні процеси відповідно до такого визначального чинника, що матиме реальний результат як корпоративно, так і економічного характеру.

Слід належним чином збалансувати цілі та чинники впливу. Бізнес-система базується на взаємній рівновазі цілей, процесів, чинників, операційної структури, зовнішніх зв'язків, внутрішніх можливостей та користувачів інформації. Схематично вплив балансу чинників/цілей на бізнес-процес суб'єкта господарювання наведено на рис. 1, за яким можна формувати різні проекти розвитку, що найбільш адекватні для певного підприємства. Це своєрідний трафарет, користування яким гарантує підготовку належного сценарію організації та функціонування системи бізнес-процесів.

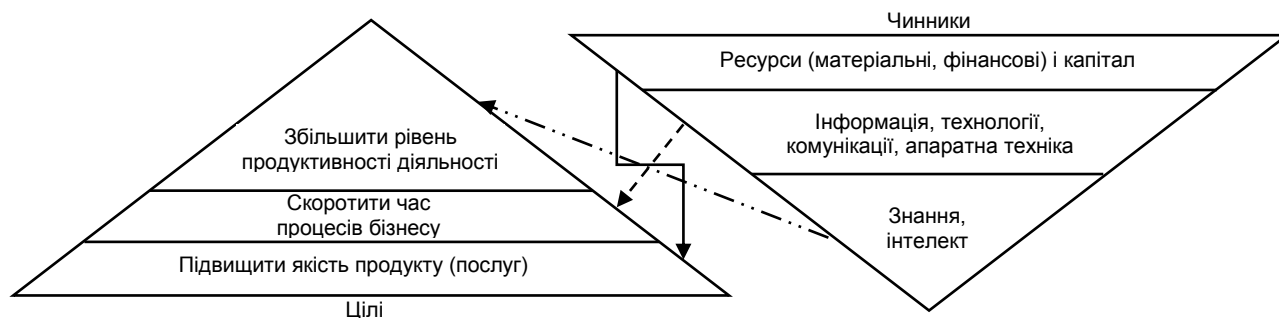

Рис. 1. Схема співвідношення "цілі/чинники" в розробці проекту організації системи бізнес-процесів (розроблено на основі джерела [4])

Кожен із наведених на рис. 1 чинників впливає на визначені цілі, проте має різну вагу, підрахунок якої запропонував Рушанін Д. В. через попередню процедуру ранжування чинників із оцінкою в балах кожного з них [4]. Відповідно на основі їх оцінки приймається рішення щодо пріоритетних чинників у розробці проекту бізнес-процесів, який має бути гнучким та адаптованим до змін у внутрішньому управлінському та зовнішньому економічному середовищі.

Для кожного користувача система інформаційного забезпечення оцінюється з точки зору досягнення різних, часом протилежних, цілей, що визначають внутрішній устрій бізнесу та його інтеграцію в зовнішнє економічне середовище. Цілі мають бути належним чином структуровані, чого вимагає логіка побудови інформаційних процесів.

Поширеною в управлінні є помилка, коли вважається, що про інформаційні процеси все відомо й теорія

повністю опанована, тоді як здебільшого вона зрозуміла тільки на рівні визначень. Однак для системи управління цього недостатньо, тому мають бути належним чином опрацьовані не тільки принципи, а й методи, технології, процедури, необхідні для налаштування організаційної структури інформаційної системи, що неможливо без інноваційних технологій. Процеси перетворення, модернізації, трансформації залежні від програмного забезпечення, покликані спростити інформаційну систему із відповідним зменшенням часу та витрат на її обслуговування. Технології є рішенням для інформаційного процесу, яким раніше стовідсотково опікувалися люди. Мета реінжинірингу полягає в тому, щоб "...позбутися зайвих компетенцій і функцій, правильно розподілити повноваження і відповідальність між спеціалістами, які мають необхідні для створення вартості компетенції" [5, с. 125]. Орієнтуючись на зміни

в устрої суспільства та економіки, метою реінжинірингу визначають: "забезпечення адаптації підприємства до функціонування в умовах інформаційного суспільства і "суспільства знань" [6, с. 89].

Сучасна економіка повністю підпорядкована інноваційним технологіям, і саме їм віддана першість в процесах обробки, передачі та зберігання інформації за умов мінімізації ролі людини. Об'єктивно технології більш продуктивні порівняно з людиною, а їх залучення виправдане отриманим сукупним результатом. Вершиною сучасних досліджень стають публікації, присвячені провідній ролі технологій та їх впливу на розвиток нової (технологічної) епохи. Зокрема, у 2014 році світове визнання отримала спільна праця провідних фахівців у галузі інноваційних технологій Е. Брінолфссона і Е. МакАфі, які визначили та обґрунтували виключну роль технологій, що мають докорінно змінити світову економіку [7]. Автори впевнено і аргументовано довели настання нової технологічної реальності, де немає місця компаніям, які не "йдуть в ногу" з інформатизованим етапом розвитку економіки.

Наслідком визнання технологій у якості рушійної сили інформаційних та бізнес-процесів стало виділення Х-інжинірингу, зокрема "вагома роль інформаційних технологій обґрунтовується використанням Інтернету, який є серцем Х-інжинірингу та дає змогу підприємствам працювати в online-режимі" [8, с. 137]. Це логічна реакція системи управління на потребу відповідної технологічної підтримки. Ідея Х-інжинірингу належить Д. Чампі, внесок у бізнес-концепції реінжинірингу якого разом із М. Хамером є неоціненним. Автор відомих книг про реінжиніринг корпорацій не обмежився реорганізацією бізнес-процесів, але й здійснював пошук нових можливостей для його оновлення відповідно до вимог часу, пов'язаних із розвитком інформаційно-комунікаційних технологій. Результатом стала пропозиція електронного інжинірингу, який автор пізніше визначив як експериментальний. Під цією назвою видана книга, в якій Д. Чампі, по-перше, акцентував увагу на нових технологіях, а по-друге, обґрунтував вихід за рамки внутрішнього управління та інтеграцію з подібними процесами інших суб'єктів господарювання [9]. Автор виходив із позиції, що тільки внутрішні перетворення та перебудови не внесуть якісних змін, якщо вони не відбувалися в єдності із зовнішніми трансформаціями. До процесу реінжинірингу мають бути залучені представники зовнішнього економічного середовища, інститути, групи споживачів тощо. Зміни мають бути синхронізовані та не викликати складнощів, зважаючи на відповідну технологічну підтримку.

Сучасність орієнтує на розвиток запропонованих концепцій реінжинірингу та Х-інжинірингу для забезпечення розвитку інформаційних процесів на мікро- та макрорівнях. Виходячи із важливого завдання максимально адаптувати інформаційне забезпечення до потреб різних груп користувачів на різних рівнях, автори пропонують концепцію І-інжинірингу, якою передбачено перебудову інформаційної системи підприємства на основі неформальних чинників інституційної теорії (знань, досвіду, інтелекту, професійних компетенцій, поглядів, переконань тощо) із використанням інноваційних технологій для забезпечення ефективності бізнес- та інформаційних процесів. Риси І-інжинірингу кардинально не відрізняються від загальноприйнятих для переосмислення та перебудови бізнес-процесів, зокрема, це принциповість, радикальність, кардинальність та орієнтація на процеси [10]. І-інжиніринг слід віднести до універсальних управлінських принципів, оскільки досягається виконання наступних завдань: оптимізації праці управлінського персоналу із інтеграцією повноважень, професійних знань і навичок та відповідальності; централізації інфообігу; уникнення паралельних операцій

та дублювання інформації; забезпечення поліваріантності рішень з урахуванням внутрішніх і зовнішніх чинників впливу; підвищення рівня аналітичності інформації та якості контролю з одночасним зменшенням кількості відповідних процедур та часу на їх проведення.

І-інжиніринг передбачає відмову від традиційних і фундаментальних правил в організації та обслуговуванні інформаційної системи і запровадженні нових, пов'язаних із розвитком технологій та інтелектуалізацією процесів усіх рівнів. І-інжиніринг не є перетвореннями, викликаними внаслідок намагання врятувати бізнес, життєздатність якого опинилася під загрозою через вплив об'єктивних внутрішніх і зовнішніх причин. Це оптимізація системи, яка достатньо ефективно працює, однак потребує змін, враховуючи потреби стратегічного розвитку та відповідності соціально-економічним умовам новітнього часу. Головним принципом І-інжинірингу, як і реінжинірингу, є оперативність, тобто всі структурні перетворення повинні бути реалізовані швидко (миттєво), оскільки вони є результатом ґрунтовної оцінки внутрішніх і зовнішніх чинників та показників бізнесу, які з часом коригуються. Тому, щоб розроблений проєкт мав ефект, він повинен бути вчасно реалізований і далі переглядатися й замінюватися, якщо наявна належна аргументація.

І-інжиніринг є потребою бізнесу та економіки в цілому, що викликана недооцінкою людських ресурсів через надмірність в оцінюванні результативності інформаційних технологій. Завданням І-інжинірингу є формування інтегрованої системи інформаційно-аналітичного забезпечення для управлінських цілей мікро- та макрорівня, що базується на інтелектуальному забезпеченні, інформаційних технологіях і комунікаційних зв'язках, покликаних знизити витрати, підвищити продуктивність процесів із відповідним рівнем контролю ризиків. За оцінками спеціалістів, за умови правильного проведення реінжинірингу процесів знизуються витрати, тривалість циклу скорочується на 60 – 90 %, рівень помилок – на 40 – 70 % [11, с. 7]. Наведені показники стали можливими завдяки трьом параметрам: інформації, інтелекту, технологіям. Найбільш складними процедурами є оцінювання та перепроєктування процесів, пов'язаних із інтелектом, вираженим через професійні компетенції, оскільки для інших параметрів розроблені методи оцінювання сукупної вартості володіння та сумарної прибутковості від їх застосування.

Інформаційні процеси мають бути не просто інтегрованими, вони повинні бути узгодженими та організованими згідно з єдиними принципами, правилами та процедурами. Це перший постулат І-інжинірингу. Другий постулат – поліваріантність, коли процеси прив'язані до різних груп користувачів інформації, ігнорування чого є помилкою, через яку досі належним чином не забезпечена продуктивність інформації для управління. Третій постулат – стирання часових меж, що передбачає концентрацію організації та обслуговування інформації для управління на всіх проміжках часу – оперативних, поточних, стратегічних. Наступний постулат – відповідна технологічна платформа, про що багато написано теоретиками та практиками, однак і на сьогодні виникають складнощі в реалізації технологічних проєктів. Перетворення в інформаційній системі мають бути сумісними із технологіями, якими забезпечений суб'єкт господарювання і які мають бути узгоджені з технологічною підтримкою зовнішнього середовища. Головним постулатом є належна інтелектуальна підтримка інформаційних процесів.

Розвинувши ідею Д. Чампі, який пропонував процес змін здійснювати за формулою: "Бізнес-модель = ваша обіцянка споживачам + те, як ви збираєтесь виконувати цю обіцянку" [12, с. 117], автори пропонують формулу

для інформаційного процесу: "Інформаційний процес = визначені параметри інформаційного забезпечення для різних груп користувачів + можливості технологій та організаційних процесів (скориговані на інформаційні ризики) + показники поточного та стратегічного управління + творчий підхід". Тобто, якщо прийнято рішення забезпечити даними певну групу користувачів, слід оцінити відповідність інформаційного процесу оперативному та стратегічному управлінню, зважити на потенційні можливості та загрози, не виходити за рамки доступних ресурсів. Прийнята лінія інформаційної поведінки відрізнятиметься новаторським підходом, роботою на користувача, що підвищує сумарну продуктивність даних.

Перетворення та перебудова – це не гарантія успіху та отримання позитивного ефекту. Практика реінжинірингу показала, що сміливці, які визначили доречність цього процесу та впровадили його у своєму бізнесі, мали різні результати – розвиток і занепад. Причинами цього є хибне оцінювання реінжинірингу та надмірність очікувань від його застосування. Особливо це стосується підміни понять "автоматизація" і "реінжиніринг". Зокрема, Петров Д. Ю. щодо суті реінжинірингу бізнес-процесів зауважував: "Не варто намагатися автоматизувати існуючий на підприємстві "хаос", оскільки всі наявні недоліки вашої системи управління просто перекочують в електронну форму і не дадуть очікуваного ефекту" [13]. Тому реінжиніринг та запропонований І-інжиніринг вимагають відповідального ставлення до їх організації й виконання. Слід зауважити, що ці процеси є нерозривними, оскільки не можна поділити бізнес на частини та вдосконалити окрему з них.

І-інжиніринг є розвинутим сценарієм реінжинірингу та Х-інжинірингу, що дає додаткові можливості для всієї

системи бізнесу, а саме цілісної та гармонізованої на всіх рівнях організації та провадження діяльності (рис. 2). Окремо від технічної та організаційної основи професійні компетенції та знання не матимуть очікуваного ефекту, а будуть тільки показниками якісної підготовки персоналу без адаптації до конкретних внутрішніх умов провадження фінансово-господарської діяльності.

Творчий підхід у перепроєктуванні процесів є особливою вимогою, оскільки недостатньо змодельовати інформаційний процес згідно з новими визначеними параметрами та чинниками. Творчий потенціал має бути задіяний, щоб забезпечити правильний вибір методів, технологій та процедур. Тобто від досвіду, навичок, інтуїції, знань залежить розробка програми щодо реорганізації інформаційних та бізнес-процесів. У результаті поєднання знань із технологіями, з підкріпленням оперативними та звітними даними мікро-, мезо- та макrorівнів необхідно забезпечити комплексну модернізацію чинного інформаційно-аналітичного забезпечення управління підприємницькою діяльністю суб'єктів господарювання. І-інжиніринг базується на розробці проєктів, які складаються відповідно до: індикаторів, що характеризують зовнішнє економічне середовище; внутрішніх параметрів бізнесу; прогнозу на мікрота макrorівнях; визначених тенденцій до зниження витрат і збільшення вигід; проаналізованих первісних умов для практичної реалізації змін; обраних напрямів змін; оцінки ймовірних ризиків тощо. Недостатність інформації – це визначальний чинник негативного впливу, тому певні проєкти не мають позитивного результату, оскільки обмежені в усебічній обізнаності стосовно внутрішнього та зовнішнього середовища.

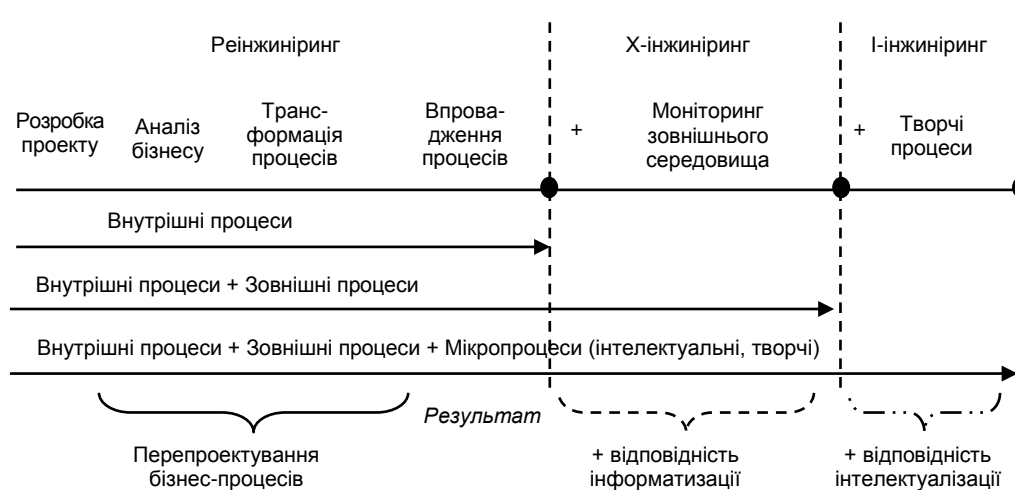

Рис. 2. Розвинутий сценарій реінжинірингу

Для інформаційних процесів сьогодні пропонуються різні рішення з оптимізації, проте більшою мірою в частині їх максимальної автоматизації. У цілому автори статті погоджуються з позицією провідних учених, які започаткували й розвинули ідею реінжинірингу та Х-інжинірингу, проте дотримуються власних переконань стосовно головних чинників розвитку інформаційно-аналітичного забезпечення бізнесу. Авторські пропозиції націлені на врахування не менш важливих чинників – інтелекту, знань та професійних компетенцій. Виходячи з важливого завдання максимально адаптувати інформаційне забезпечення до потреб різних груп користувачів внутрішнього середовища та зовнішнього оточення, запропоновано "І-інжиніринг" як процес оптимізації інформаційної системи згідно з визначен-

ням інтелекту в якості найбільш ефективного ресурсу з відповідною техніко-технологічною підтримкою в межах їх обслуговування без надмірної абсолютизації програмного забезпечення та комунікаційних зв'язків. Викладено його сутність, організаційно-методичні аспекти та перспективність застосування для оптимізації інформаційної системи підприємства. Внесені пропозиції щодо запровадження І-інжинірингу в процес покращення бізнес-процесів відповідають суті інституційної теорії та спрямовані на адаптацію чинної системи інформаційно-аналітичного забезпечення управління до вимог постіндустріальної економіки. Рекомендації щодо перепроєктування інформаційної системи є одночасно і простими, і складними, зважаючи на їх інтелектуальну основу. Надалі планується розвинути

викладені пропозиції й розширити дослідження в напрямі запровадження ефективного оцінювання результатів модернізації інформаційної системи з точки зору отримання корпоративного та економічного результатів.

Література: 1. Хаммер М. Реінжиніринг корпорації. Манифест революції в бізнесі / М. Хаммер, Д. Чампи. – М.: Манн, Иванов и Фербер, 2011. – 288 с. 2. Пушкар А. І. Целі і стандарти оцінки якості інформаційних систем підприємств / А. І. Пушкар, В. В. Гаркин // Економіка розвитку. – 2013. – № 4 (68). – С. 69–76. 3. Єфіменко С. Визначення поняття інтелекту у різних концепціях психолого-педагогічних досліджень [Електронний ресурс] / С. Єфіменко. – Режим доступу: <http://goo.gl/eBVBMV>. 4. Рушанин Д. В. Реструктуризація підприємства на основі реінжиніринга бізнес-процесів [Електронний ресурс] / Д. В. Рушанин // Вестник Челябинского государственного университета. Экономика. – 2010. – № 5 (186), вып. 25. – С. 161–165. – Режим доступу: <http://goo.gl/cbZJK>. 5. Мехович С. А. Розвиток інформаційних технологій управління підприємством при реалізації принципів реінжинірингу бізнес-процесів / С. А. Мехович, Ю. М. Розпутко // Вісник НТУ "ХПІ". – 2013. – № 66 (1039). – С. 122–128. 6. Кривов'язюк І. В. Реінжиніринг логістичних бізнес-процесів і систем як основа їх самовдосконалення та розвитку [Електронний ресурс] / І. В. Кривов'язюк, Ю. М. Кулик // Економіка: реалії часу. – 2013. – № 2 (7). – С. 87–94. – Режим доступу: <http://goo.gl/IH7zzi>. 7. Brynjolfsson E. The Second Machine Age: Work, Progress, and Prosperity in a Time of Brilliant Technologies / E. Brynjolfsson, A. McAfee. – N. Y.: W.W. Norton & Company, 2014. – 320 p. 8. Гвоздь М. Я. Реінжиніринг бізнес-процесів як чинник прискореного розвитку економіки [Електронний ресурс] / М. Я. Гвоздь // Вісник Національного університету "Львівська політехніка". – Вид-во Львівської політехніки, 2013. – С. 135–138. – Режим доступу: <http://goo.gl/NRI9Sb>. 9. Champy J. X-Engineering the Corporation: Reinventing Your Business in the Digital Age / J. Champy. – N. Y.: Warner Business Books, 2002. – 240 p. 10. Цюпа Т. Х-інжиніринг як продовження теорії реінжинірингу [Електронний ресурс] / Т. Цюпа, О. Стачук. – Режим доступу: <http://goo.gl/C97Jpt>. 11. Козаченко А. Практические подходы к улучшению бизнес-процессов / А. Козаченко // Менеджер и менеджмент. – 2011. – № 4. – С. 2–7. 12. Таранюк Л. М. Методологія реінжинірингу бізнес-процесів промислових підприємств / Л. М. Таранюк // Механізм регулювання економіки. – 2011. – № 1. – С. 111–119. 13. Петров Д. Ю. Реінжиніринг бізнес-процесів [Електронний ресурс] / Д. Ю. Петров // Fox Manager. Управління бізнес-процесами. – Режим доступу: <http://goo.gl/h7JYCa>.

References: 1. Hammer M. *Reinzhiniring korporatsii. Manifest revolutsii v biznese* [Reengineering the Corporation: A Manifesto for Business Revolution] / M. Hammer, D. Champi. – M.: Mann, Ivanov i Ferber, 2011. – 288 p. 2. Pushkar A. I. *Tseli i standarty otsenki kachestva informatsionnykh sistem predpriyatiy* [Goals and Standards of Quality Evaluation of Company Information Systems] / A. I. Pushkar, V. V. Garkin // *Ekonomika rozvytku*. – 2013. – No. 4 (68). – P. 69–76. 3. Yefimenko S. *Vyznachennia poniattia intelektu u riznykh kontseptsiiakh psykholoho-pedahohichnykh doslidzhen* [Defining the Concept of Intelligence in Some Conceptions of Psychological and Pedagogical Researches] [Electronic resource] / S. Yefimenko. – Access mode: <http://goo.gl/eBVBMV>. 4. Rushanin D. V. *Restrukturizatsiya predpriyatiya na osnove reinzhiniringa biznes-protsesov* [Company Restructuring Based on the Business Process Reengineering] [Electronic resource] / D. V. Rushanin // *Vestnik Chelyabinskogo gosudarstvennogo universiteta. Ekonomika*. – 2010. – No. 5 (186), issue 25. – P. 161–165. – Access mode: <http://goo.gl/cbZJK>. 5. Mekhovych S. A. *Rozvytok informatsiynykh tekhnolohii upravlinnia pidpriemstvom pry realizatsii pryntsyviv reinzhynirynhu biznes-protseviv* [Development of Company Management Information Technologies When Implementing Business Processes Reengineering Principles]

/ S. A. Mekhovych, Yu. M. Rozputko // *Visnyk NTU "KhPI"*. – 2013. – No. 66 (1039). – P. 122–128. 6. Kryvoviazuk I. V. *Reinzhynirynh lohistychnykh biznes-protseviv i system yak osnova yikh samovdoskonallennia ta rozvytku* [Reengineering Logistics Business Processes and Systems As a Basis for Their Self-improvement and Development] [Electronic resource] / I. V. Kryvoviazuk, Yu. M. Kulyk // *Ekonomika: realii chasu*. – 2013. – No. 2 (7). – P. 87–94. – Access mode: <http://goo.gl/IH7zzi>. 7. Brynjolfsson E. *The Second Machine Age: Work, Progress, and Prosperity in a Time of Brilliant Technologies* / E. Brynjolfsson, A. McAfee. – N. Y.: W.W. Norton & Company, 2014. – 320 p. 8. Hvozdz M. Ya. *Reinzhynirynh biznes-protseviv yak chynnyk pryskorenoho rozvytku ekonomiky* [Electronic resource] / M. Ya. Hvozdz // *Visnyk Natsionalnoho universytetu "Lvivska politekhnika"*. – Vyd-vo Lvivskoi politekhniki, 2013. – P. 135–138. – Access mode: <http://goo.gl/NRI9Sb>. 9. Champy J. *X-Engineering the Corporation: Reinventing Your Business in the Digital Age* / J. Champy. – N. Y.: Warner Business Books, 2002. – 240 p. 10. Tsiupa T. *X-inzhynirynh yak prodovzhennia teorii reinzhynirynhu* [Electronic resource] / T. Tsiupa, O. Stashchuk. – Access mode: <http://goo.gl/C97Jpt>. 11. Kozachenko A. *Praktycheskie podkhody kuluchsheniya biznes-protsesov* [Practical Approaches to Business Processes Improvement] / A. Kozachenko // *Menedzher i menedzhment*. – 2011. – No. 4. – P. 2–7. 12. Taraniuk L. M. *Metodolohiia reinzhynirynhu biznes-protseviv promyslovykh pidpriemstv* [Reengineering Techniques for Production Plants] / L. M. Taraniuk // *Mekhanizm rehulivannia ekonomiky*. – 2011. – No. 1. – P. 111–119. 13. Petrov D. Yu. *Reinzhiniring biznes-protseviv* [Electronic resource] / D. Yu. Petrov // *Fox Manager. Upravlenie biznes-protsevivami*. – Access mode: <http://goo.gl/h7JYCa>.

Інформація про авторів

Янчева Ліана Миколаївна – канд. екон. наук, професор, перший проректор, завідувач кафедри бухгалтерського обліку та аудиту Харківського державного університету харчування та торгівлі (61051, Україна, м. Харків, вул. Клочківська, 333, e-mail: buhychet_hdunt@mail.ru).

Бочуля Тетяна Володимирівна – канд. екон. наук, доцент кафедри бухгалтерського обліку та аудиту Харківського державного університету харчування та торгівлі (61051, Україна, м. Харків, вул. Клочківська, 333, e-mail: bochulya@i.ua).

Інформація об авторах

Янчева Лиана Николаевна – канд. экон. наук, профессор, первый проректор, заведующая кафедрой бухгалтерского учета и аудита Харьковского государственного университета питания и торговли (61051, Украина, г. Харьков, ул. Клочковская, 333, e-mail: buhychet_hdunt@mail.ru).

Бочуля Татьяна Владимировна – канд. экон. наук, доцент кафедры бухгалтерского учета и аудита Харьковского государственного университета питания и торговли (61051, Украина, г. Харьков, ул. Клочковская, 333, e-mail: bochulya@i.ua).

Information about the authors

L. Yancheva – PhD in Economics, Professor, First Vice-Rector, Head of the Department of Accounting and Auditing of Kharkiv State University of Food Technology and Trade (333 Klovchivska St., 61051, Kharkiv, Ukraine, e-mail: buhychet_hdunt@mail.ru).

T. Bochulia – PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Accounting and Auditing of Kharkiv State University of Food Technology and Trade (333 Klovchivska St., 61051, Kharkiv, Ukraine, e-mail: bochulya@i.ua).

Стаття надійшла до ред.
13.11.2014 р.

КОНСОЛІДАЦІЯ МАРКЕТИНГОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ В УПРАВЛІННІ ІНТЕГРОВАНИМИ КОРПОРАТИВНИМИ ЛОГІСТИЧНИМИ СИСТЕМАМИ

***Березовський К. М.
Пилипенко Д. Р.***

Визначено особливості та теоретично обґрунтовано параметри інформаційного забезпечення системи управління інтегрованими корпоративними логістичними системами. В основу утворення такого забезпечення пропонується покласти процедури консолідації маркетингової інформації з їх розподілом на внутрішню та зовнішню консолідацію. Доведено, що диференціація етапів синтезу та використання системи управління інтегрованою логістичною корпоративною системою обумовлює відповідну диференціацію її інформаційного забезпечення. Узагальнена схема інформаційного забезпечення запропонованої системи управління побудована як розвиток моделі життєздатних систем. Рекурсивну складову означеної моделі покладено в основу роботи підсистем маркетингового моніторингу та аудиту.

Ключові слова: маркетинг, консолідація інформації, система управління, інтегрована корпоративна логістична система, модель життєздатної системи.

.....

КОНСОЛИДАЦИЯ МАРКЕТИНГОВОЙ ИНФОРМАЦИИ В УПРАВЛЕНИИ ИНТЕГРИРОВАННЫМИ КОРПОРАТИВНЫМИ ЛОГИСТИЧЕСКИМИ СИСТЕМАМИ

***Березовский К. М.
Пилипенко Д. Р.***

Определены особенности и теоретически обоснованы параметры информационного обеспечения системы управления интегрированными корпоративными логистическими системами. В основу формирования такого обеспечения предлагается положить процедуры консолидации маркетинговой информации, выделяя при этом внутреннюю и внешнюю консолидацию. Доказано, что дифференциация этапов синтеза и использование системы управления интегрированной логистической корпоративной системой обуславливает соответствующую дифференциацию ее информационного обеспечения. Обобщенная схема информационного обеспечения предлагаемой системы управления построена как развитие модели жизнеспособных систем. Рекурсивная составляющая данной модели использована в качестве основы работы подсистем маркетингового мониторинга и аудита.

Ключевые слова: маркетинг, консолидация информации, система управления, интегрированная корпоративная логистическая система, модель жизнеспособной системы.

CONSOLIDATING MARKETING INFORMATION FOR THE INTEGRATED CORPORATE LOGISTICS SYSTEMS MANAGEMENT

**K. Berezovskyi
D. Pylypenko**

Peculiar features of the integrated corporate logistics systems management information support have been identified and theoretical substantiation of its parameters has been provided. Procedures of marketing information consolidation with their division into internal and external consolidation have been proposed to be used as a basis for such support. Differentiation of the synthesis stages and the use of the integrated logistics corporate structure management system have been proved to stipulate a corresponding differentiation of its information support. A generalized scheme of the proposed management system information support has been constructed to perfect the viable system model. The inherent in the viable system model nesting has been used as a basis for marketing monitoring and audit subsystems.

Keywords: marketing, consolidating information, management system, integrated corporate logistics system, viable system model.

Провідною тенденцією розвитку національної та світової економіки останніх років є збільшення чисельності й розширення типології інтегрованих об'єднань промислових підприємств. З огляду на наявність такої тенденції доцільно актуальними постають питання формування систем управління для нових форм інтегрованих об'єднань підприємств. Емпіричним підтвердженням актуальності досліджень у даній галузі є, зокрема, значний обсяг угод щодо злиття та поглинання у світовому (у грошовому еквіваленті) обсягу угод з M&A на світовому ринку у 2013 році збільшився на 9 відсотків та становив 2,68 трлн дол. США [1]) та національному (Український ринок M&A у 2013 році досяг 8 млрд дол. США [1]) масштабах. Іншим емпіричним підтвердженням є наявність у країні станом на кінець 2013 року 3 213 асоціацій, 842 корпорацій та 1 838 інших форм об'єднань юридичних осіб [2]. Ця чисельність значно збільшується з огляду на наявність м'яких інтеграційних форм, таких, як стратегічні альянси та кластерно-мережні структури.

Теоретичне підтвердження актуальності розробок лежить у площині необхідності врахування концепції розширеної логістичної взаємодії [3; 4], з огляду на яку можна наголосити, що наявні на ринку інтеграційні об'єднання підприємств більш складні за своїм змістом та формою, ніж визначені законодавчо. Відповідно ускладнюється об'єкт управління, який у рамках розробок Попова О. В. [5] та Сергеева В. І. [6, с. 89] переміщується в зону логістичних мереж з декількох підприємств, які утворюють інтегровані корпоративні логістичні системи (ІКЛС). Зрозуміло, що управління таким об'єктом потребує вдосконаленого інформаційного забезпечення, а ринкова орієнтація таких логістичних мереж потребує підвищення достовірності саме маркетингової інформації. При цьому наявні розробки щодо формування маркетингових інформаційних систем [7] чи систем маркетингового управління діяльністю підприємств [8], як правило, не враховують означеного розширення логістичної взаємодії.

Метою статті є дослідження теоретико-методичних та практичних засад формування циклу консолідації маркетингової інформації та імплементації її в систему управління інтегрованими корпоративними логістичними системами (СУІКЛС). Основу досягнення мети статті становить авторське подання інтегрованої корпоративної логістичної

системи як системи, що відповідає за всі аспекти переміщення матеріальних і супутніх їм потоків у рамках певного роду об'єднання суб'єктів господарювання, за умови, що для такого об'єднання властива наявність певної корпоративної культури, організаційних рутин та управлінських практик [9, с. 74]. Таке тлумачення дозволяє розглянути логістичні процеси в рамках інтегрованого об'єднання декількох суб'єктів господарювання, підпорядкованих спільно виробленим орієнтирам розвитку та настановам ведення маркетингової діяльності.

Авторами також обґрунтовано концептуальні засади організації інформаційного забезпечення систем маркетингового управління промисловими підприємствами, які базуються на процедурах консолідації інформації [10]. Разом із тим потрібен ряд удосконалень, які б враховували наявність означеного перетину логістичних та інтеграційних аспектів життєдіяльності національних товаровиробників. При цьому слід спиратись на визначення консолідованої інформації Дерев'янка А. С. [11] як спеціальним чином відібраного, проаналізованого, оціненого та реструктурованого відкритого знання, необхідного для задоволення інформаційних потреб певних соціальних груп.

Також слід звернути увагу на те, що існує доволі широкий перелік досліджень, присвячених розвитку методології *Business Intelligence* (BI), яка безпосередньо забезпечує консолідацію інформації для надання доступу до знань [12]. Разом із тим функціонування ІКЛС вимагає накладення маркетингової парадигми на всі виконувані її учасниками практики діяльності. Це значно розширює вимоги до інформаційного забезпечення СУІКЛС. Саме таке забезпечення становить підґрунтя для реалізації дії принципу ізоморфізму, коли фіксування параметрів потоку подій (*{ПП}*) на ринку орієнтується додатково ще й на залучення кращих практик з діяльності суб'єктів ринку.

Отже, з точки зору формування системи консолідації інформації для СУІКЛС, у першу чергу, необхідно вирішити питання доцільності такої системи. З одного боку, будь-який суб'єкт господарювання проводить певне первинне узагальнення інформації. З іншого боку – проведення інтелектуального аналізу даних за допомогою BI вимагає додаткових витрат. Тому слід наголосити, що формувати контури консолідації інформації в змозі лише ті

суб'єкти господарювання, які ефективно функціонують та мають достатній потенціал розвитку. Далі необхідно визначитися, для взаємодії з якими підсистемами механізму стратегічного управління КСЛ необхідний інструментарій ВІ.

Як правило, в таких випадках проводять розподіл процесів управління на оперативні та стратегічні, або говорять про управління ІКЛС на детермінованому та біфуркаційному етапах. Відповідно на детермінованому/оперативному рівні найбільш оптимальною буде інтеграція методів ВІ у системи моніторингу. На біфуркаційному/стратегічному рівні методи ВІ повинні сприяти визначенню траєкторій розвитку ІКЛС (до пошуку нових сценаріїв розвитку або нових стадій життєвого циклу учасників ІКЛС).

Наступним етапом створення в ІКЛС технології консолідації інформації буде відбір методів, прийомів і способів такої консолідації (природно, відбір буде проводитися з доступних для підприємства інструментів ВІ). Елементом новизни в рамках даного етапу буде твердження про необхідність застосування сервісно-орієнтованого підходу й принципів категорійного менеджменту для опису діяльності ІКЛС. Тут пропонується для збирання маркетингової інформації проводити її агрегування. По-перше, слід означити доречність такого агрегування в рамках стратегічних зон господарювання (СЗГ), на які бізнес-процеси ІКЛС виводять певну цінність для споживача. По-друге, слід проводити агрегування в рамках певних груп таких цінностей, які можна трактувати як "товарні категорії" (ТК). Відповідно процедури консолідації маркетингової інформації розповсюджуватимуться на окремі сегменти матриці $TK \times CЗГ$.

Складність архітектурного подання ІКЛС обумовлює доречність виділення внутрішньої та зовнішньої консолідації. Внутрішня консолідація передбачає фіксування інформації про параметри створюваної ІКЛС цінності під час контролю за її бізнес-процесами. Бізнес-процеси при цьому будуть розглядатися як сукупність елементарних дій (поданих у розрізі товарних категорій практик), кожна

з яких вимагає своєї власної системи знань, інтегрованої в єдиний інформаційний простір ІКЛС. Консолідація зовнішньої інформації потрібна для визначення сприйняття споживачем запропонованої йому цінності (моніторинг реакції споживача на наданий сервіс). ВІ у такому випадку пропонується застосовувати для ідентифікації стратегічних розривів між бажаннями й сподіваннями споживача та фактично отриманими послугами й товарами. Такий розрив пропонується ідентифікувати як рівень стратегічної відповідності ІКЛС запитам ринку (СВ).

Консолідація інформації в цьому випадку передбачає не лише створення заснованих на єдиних (для споживача й виробника) стандартах баз даних, а й формалізацію досвіду взаємодії шляхом спільного коректування стратегічних напрямів розвитку. Відповідно в системі консолідованої інформації збираються знання про всі складові бізнес-процесів (про окремі практики), які формують життєвий цикл надаваної цінності. Другим напрямом зовнішньої консолідації буде збір інформації про діяльність контрагентів і конкурентів. При цьому ВІ дозволяє говорити не про створення простої системи моніторингу, а про підготовку баз даних і банків реакцій для орієнтованого на принципи ситуаційного менеджменту механізму управління. Третім напрямом зовнішньої консолідації інформації буде збирання відомостей про кращі практики діяльності зі створення цінності, подібної до тієї, яка є на виході бізнес-процесів підприємства.

Для врахування складності об'єкта СУІКЛС необхідним є формування такої системи маркетингового моніторингу, яка відповідатиме структуруванню СУІКЛС та диференціації параметрів запропонованої підприємством цінності. У якості інструментального підґрунтя пропонується використати модель життєздатних систем (Viable System Model, VSM) С. Біра [13] (зрозуміло, з її адаптуванням до умов життєдіяльності ІКЛС). Запропонований варіант адаптації VSM-моделі до СУІКЛС наведено на рис. 1.

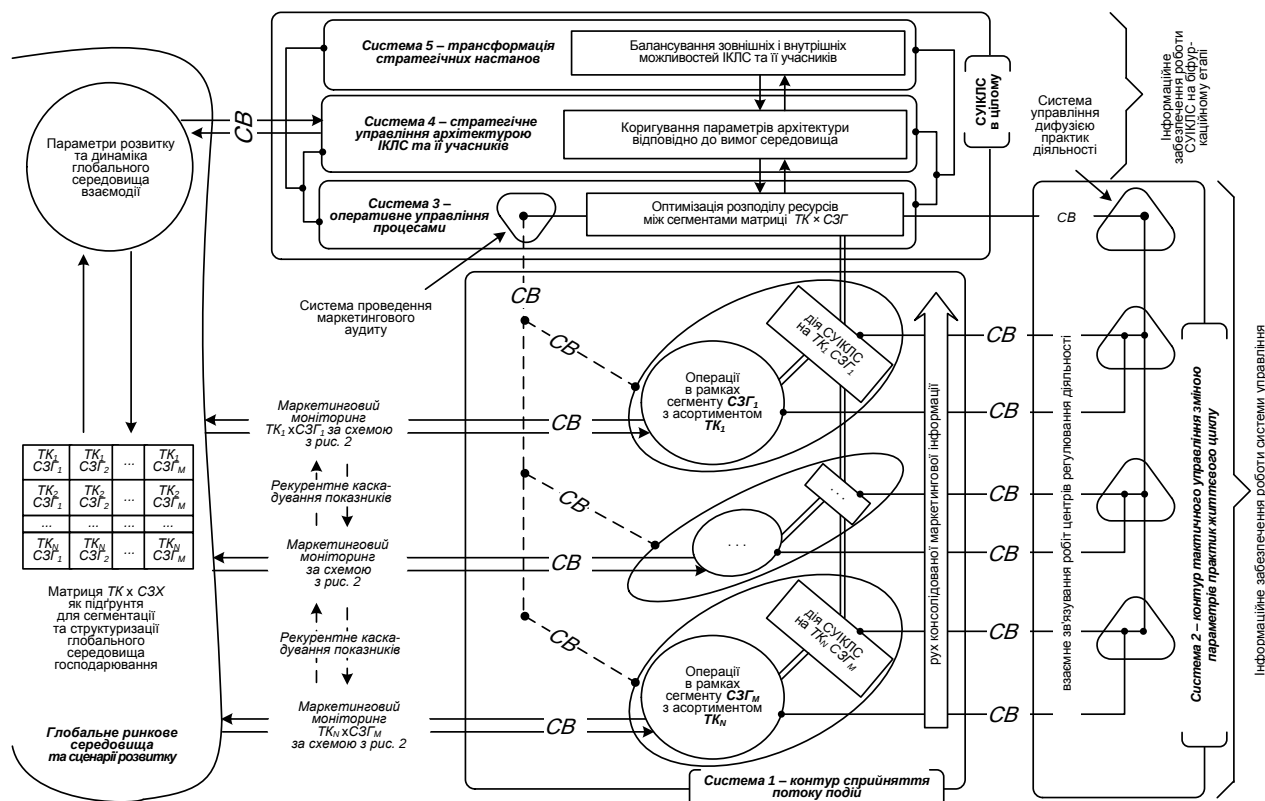

Рис. 1. Інформаційне забезпечення системи управління інтегрованою корпоративною логістичною системою

Слід зауважити, що логіка роботи даної моделі відповідає означеному виділенню детерміністського та біфуркаційного етапів в управлінні ІКЛС. Перевагою наведеної на рис. 1 моделі є те, що збирання маркетингової інформації та визначення запитів споживачів організовано за сегментами матри-

ці $TK \times CZG$. Тут слід звернути увагу на те, що розвиток авторської гіпотези призвів до реалізації закладеної в модель VSM вкладеності в рамках сегментів даної матриці. Доречність розвитку моделі VSM пояснюється її поданням через взаємодію 5-ти підсистем, характеристику яких надано в таблиці.

Таблиця

Характеристика елементів інформаційного забезпечення управління корпоративною логістичною системою, побудованою на засадах використання моделі життєздатної системи

Елемент	"Класичний" опис	Завдання	Характеристика	Напрями аудиту та дій СУІКЛС
Елементи VSM-моделі, що відповідають детерміністському етапу діяльності ІКЛС (етапу "використання СУІКЛС")				
Система 1 – контур сприйняття потоку подій	Ідентифікується як "Менеджмент СБО". Управління підрозділами ІКЛС в рамках визначених значень автономності	Маркетинговий моніторинг у рамках сегментів матриці $TK \times CZG$	Призначена для управління діяльністю в рамках певного сегменту матриці "товарні категорії – стратегічні зони господарювання ($TK \times CZG$)" і взаємодією з контрагентами	На основі використання карти проблем маркетингової діяльності підприємства формується набір показників. Забезпечується рекурентне каскадування показників між сегментами матриці $TK \times CZG$ та передача їх на верхній рівень
Система 2 – контур тактичного управління зміною параметрів практик діяльності ІКЛС	Ідентифікується як "Стратегічні бізнес одиниці (СБО)". Координація діяльності окремих учасників корпорації	Дифузія практик. Узгодження дій між окремими сегментами $TK \times CZG$	Реалізація внутрішніх проявів ізоморфізму. Є інтерфейсом, відповідальним за взаємне зв'язування робіт центрів регулювання діяльності в рамках сегментів $TK \times CZG$	Проводиться агрегація інформації про результативність роботи СБО, ефективність використовуваних ними практик та практик контрагентів. Визначаються пропозиції з оптимізації набору практик на основі ізоморфізму
Система 3 – оперативне управління конфігурацією бізнес-процесів	Ідентифікується як "Центр регулювання корпорації". Реалізація консолідованого бюджетування	Оптимізація розподілу ресурсів між сегментами матриці $TK \times CZG$	Поеднання автономності й централізації в роботі СУІКЛС. Транслює цільові настанови на рівень окремих стратегічних бізнес-одиниць і цільових ринків	У рамках визначених цільових орієнтирів та результатів маркетингового моніторингу здійснюється оптимізація розподілу ресурсів між старими та залученими практиками діяльності
Елементи VSM-моделі, що відповідають біфуркаційному етапу діяльності ІКЛС (етапу "Синтез СУІКЛС")				
Система 4 – контур стратегічного управління архітектурою ІКЛС та її учасниками	Ідентифікується як "Директорат з розвитку". Загальна модель діяльності. Реалізація стратегічного бачення керівництва	Оцінювання завершеності стратегічного процесу й стадії синтезу СУІКЛС	Коригування параметрів архітектури відповідно до вимог середовища. Узгодження елементів архітектури підприємства із сегментами стратегічної матриці $TK \times CZG$	Реалізація маркетингового аудиту на основі оцінювання відповідності підприємства тенденціям та вимогам глобального ринку. Маркетинговий аудит у розрізі всіх інструментальних маркетингових стратегій
Система 5 – СУІКЛС у цілому	Ідентифікується як "Правління корпорації". Інституціональне проектування дій	Трансформація стратегічних настанов	Підтримує логічну завершеність життєздатної системи через балансування зовнішніх вимог і внутрішніх можливостей	Коригування за необхідності архітектури підприємства та побудови СУІКЛС. Маркетинговий аудит за складовими стратегічного профілю

Головна ідея виділення цих систем полягає в тому, що інформаційне забезпечення СУІКЛС має забезпечувати не лише протесті фіксування потоку подій, а надавати можливість ідентифікації й роботи з можливостями для ІКЛС в майбутньому періоді (зокрема й через залучення нових практик).

Отже, головна авторська пропозиція щодо використання й удосконалення моделі VSM полягає в тому, що складова середовища подається через матрицю $TK \times CZG$, у рамках сегментів якої відбувається певна рекурсія. Показовим тут є те, що результати функціонування поданої на рис. 1 моделі оцінюються через рівень стратегічної відповідності підприємства. Тут слід наголосити, що означений підхід вимагає певних удосконалень й відносно роботи з кожною підсистемою моделі з таблиці. Перш за все, слід звернути увагу на те, що означена на рис. 1 схема змістовно розподіляється на два етапи: оперативний (1, 2 та 3 підсистеми) і стратегічний (4 та 5 підсистема). При цьому, виділений у системі чотири контур стратегічного управління архітектурою ІКЛС орієнтується на оцінювання завершеності стратегічного процесу та виконує коригування параметрів архітектури відповідно до вимог середовища. Безпосередньо ж результатом роботи четвертої системи VSM-моделі є результати оцінювання завершеності стратегічного процесу

та його узгодженості із синтезом СУІКЛС. Щодо п'ятої системи VSM-моделі, слід наголосити, що її головним завданням є підтримка стратегічної орієнтованості СУІКЛС.

Далі необхідно розглянути особливості функціонування орієнтованих на роботу в оперативному режимі елементів (систем) зазначеної VSM-моделі. Загальна схема процесу моніторингу як складової першої системи VSM-моделі наведена на рис. 2. Відмінністю авторського підходу є неможливість відокремленого використання розробленої системи моніторингу. Її зв'язки з іншими елементами VSM-моделі подані на рис. 2 як потоки вхідної та вихідної інформації. Склад показників для моніторингу індивідуалізовано для кожного учасника ІКЛС та виходить за рамки статті. Разом із тим автори пропонують у процесі визначення складу показників враховувати наявність так званих стратегічних розривів між поточним та бажаним рівнем розвитку ІКЛС. У такому разі під час моніторингу визначатиметься й рівень стратегічної відповідності (СВ) діяльності ІКЛС запитах ринку. Це також подано на рис. 2. Орієнтуючись же на таблицю та з огляду на те, що моніторинг ведеться за сегментами матриці $TK \times CZG$, склад показників можна обмежити відповідністю параметрам зовнішньої консолідації інформації. Решта показників будуть оброблятися в рамках підсистеми маркетингового аудиту учасників ІКЛС.

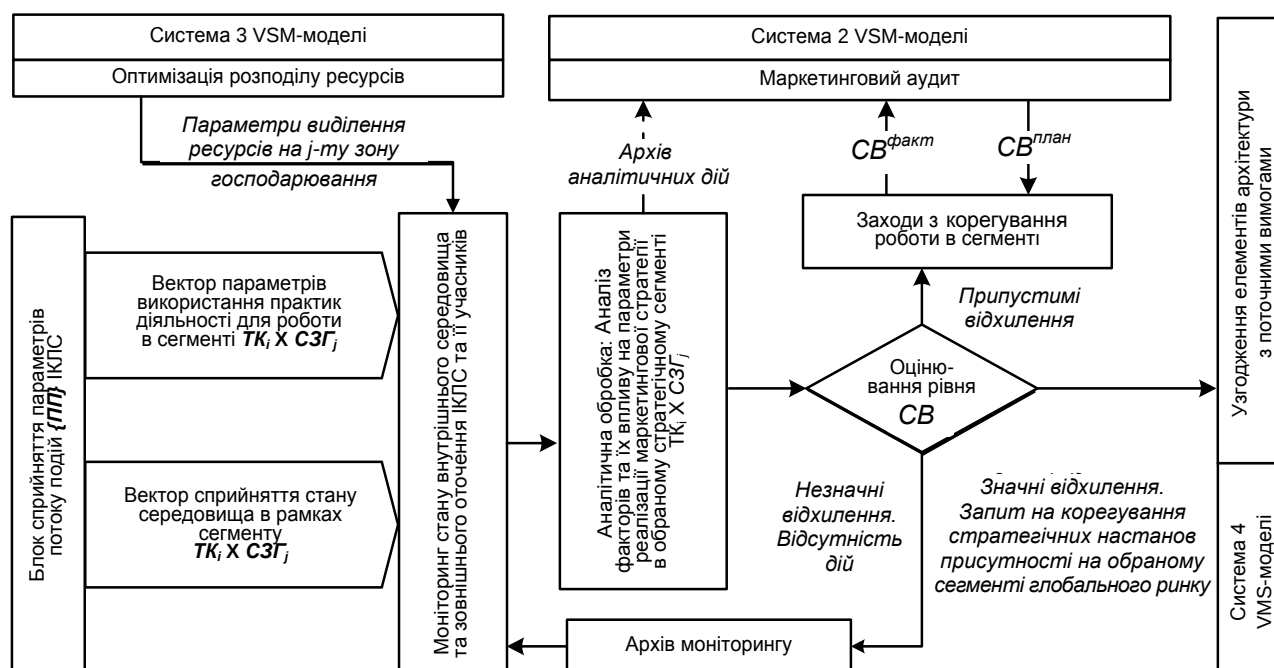

Рис. 2. Консолідація маркетингової інформації як розкриття першої системи VSM-моделі управління ІКЛС

Аудит маркетингу в розрізі прийняття авторської гіпотези виконує ще одне важливе завдання. Саме на базі маркетингового аудиту відбувається залучення до архітектури підприємства кращих практик діяльності. При цьому внутрішній аудит маркетингу забезпечує перерозподіл практик між орієнтованими на різні сегменти матриці $TK \times CЗГ$ стратегічними бізнес-одинацями підприємства. Зовнішній аудит – залучення кращих практик з наявних на ринку, використовуваних стейкхолдерами та конкурентами. Саме таке проведення маркетингового аудиту змістовно відповідає другій підсистемі з рис. 1 і таблиці – контуру тактичного управління зміною параметрів практик життєвого циклу.

Таким чином, у статті розглянуто особливості формування інформаційного забезпечення СУІКЛС, заснованого на технології консолідації маркетингової інформації. Доведено, що диференціація етапів синтезу та використання СУІКЛС обумовлює відповідну диференціацію її інформаційного забезпечення СМУП. Для детерміністського етапу "використання СУІКЛС" інформаційне забезпечення перетворюється на систему моніторингу параметрів потоку подій та узагальнення інформації про цільові ринки. На біфуркаційному етапі "синтез СУІКЛС" роль інформаційного забезпечення зводиться до пошуку кращих практик діяльності, які може використовувати ІКЛС. Разом із тим потребує проведення подальших досліджень визначення переліку показників для здійснення маркетингового моніторингу та вдосконалення методів консолідації інформації в напрямі їх адаптування до концепції розширеної логістичної взаємодії.

Література: 1. Анализ рынка M&A Украины [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://mergers.com.ua/m-and-a-analysis/ukraine-m-and-a-2013>. 2. Кількість суб'єктів ЄДРПОУ за організаційно-правовими формами господарювання [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ukrstat.org/uk/edrpo/ukr/EDRPU_2013/ks_opfg/ks_opfg_0813.htm. 3. Kumar S. Connective technologies in the supply chain / S. Kumar. – New York : Taylor & Francis Group, 2007. – 298 p. 4. Sadler I. Logistics and Supply Chain

Integration / I. Sadler. – London : SAGE Publications Inc., 2007. – 289 p. 5. Попов О. В. Організація маркетингової діяльності учасників кластерно-мережних структур / О. В. Попов // Економіка розвитку. – 2013. – № 2. – С. 124–127. 6. Корпоративная логистика. 300 ответов на вопросы профессионалов / под. ред. В. И. Сергеева. – М. : Инфра-М, 2005. – 976 с. 7. Devi K. Marketing Information System (MkIS): Benefits for Small and Medium Enterprises / K. Devi, G. Singh, R. Naz // Journal of Information & Knowledge Management. – 2013. – Vol. 12, issue 01. – P. 123–126. 8. Wu X. A marketing management model based on enterprise resource theory / X. Wu // Journal of Theoretical and Applied Information. – 2012. – No. 46 (2). – P. 910–914. 9. Пилипенко С. М. Оценка компетенций корпоративных логистических систем как основа их конкурентного позиционирования / С. М. Пилипенко, Д. Р. Пилипенко // Бизнес Информ. – 2010. – № 3 (1). – С. 73–76. 10. Березовский К. М. Консолидация маркетинговой информации в системе стратегического управления промышленным предприятием / К. М. Березовский // Бизнес Информ. – 2011. – № 9. – С. 197–199. 11. Деревянко А. С. Технологии и средства консолидации информации / А. С. Деревянко, М. Н. Солощук. – Х. : НТУ "ХПИ", 2008. – 432 с. 12. Šperka R. Agent-based design of business intelligence system architecture / R. Šperka // Journal of Applied Economic Sciences. – 2012. – Vol. VII, issue 3 (21). – P. 326–333. 13. Бир С. Мозг фирмы / С. Бир. – М. : Радио и связь, 1993. – 416 с. 14. Espejo R. Organizational Systems Managing Complexity with the Viable System Model / R. Espejo. – New York : Springer, 2011. – 278 p.

References: 1. Analiz rynku M&A Ukrainy [Electronic resource]. – Access mode : <http://mergers.com.ua/m-and-a-analysis/ukraine-m-and-a-2013>. 2. Kilkist subiektiv YeDRPOU za orhanizatsiino-pravovymy formamy hospodariuvannya [Electronic resource]. – Access mode : http://ukrstat.org/uk/edrpo/ukr/EDRPU_2013/ks_opfg/ks_opfg_0813.htm. 3. Kumar S. Connective technologies in the supply chain / S. Kumar. – New York : Taylor & Francis Group, 2007. – 298 p. 4. Sadler I. Logistics and Supply Chain Integration / I. Sadler. – London : SAGE Publications Inc., 2007. – 289 p. 5. Popov O. V. Orhanizatsiia marketynhovoї diialnosti uchasnykh klasterno-merezhnykh struktur [Organization of Marketing Activity of Cluster-Net Structures] / O. V. Popov // Ekonomika rozvytku. – 2013. – No. 2. – P. 124–127. 6. Korporativnaya logistika. 300 otvetov na voprosy professionalov / pod. red. V. I. Sergeeva. – M. : Infra-M, 2005. – 976 p. 7. Devi K. Marketing Information System (MkIS): Benefits

for Small and Medium Enterprises / K. Devi, G. Singh, R. Naz // Journal of Information & Knowledge Management. – 2013. – Vol. 12, issue 01. – P. 123–126. 8. Wu X. A marketing management model based on enterprise resource theory / X. Wu // Journal of Theoretical and Applied Information. – 2012. – No. 46 (2). – P. 910–914. 9. Pilipenko S. M. *Otsenka kompetentsiy korporativnykh logisticheskikh sistem kak osnova ikh konkurentnogo pozitsionirovaniya* [Evaluation of Corporate Logistics Systems Competences As a Basis of Their Positioning] / S. M. Pilipenko, D. R. Pilipenko // Biznes Inform. – 2010. – No. 3 (1). – P. 73–76. 10. Berezovskiy K. M. *Konsolidatsiya marketingovoy informatsii v sisteme strategicheskogo upravleniya promyshlennym predpriyatiem* [Consolidation of Marketing Information in the System of Company Strategic Management] / K. M. Berezovskiy // Biznes Inform. – 2011. – No. 9. – P. 197–199. 11. Derevyanko A. S. *Tekhnologii i sredstva konsolidatsii informatsii* / A. S. Derevyanko, M. N. Soloshchuk. – Kh. : NTU "KhPI", 2008. – 432 p. 12. Šperka R. Agent-based design of business intelligence system architecture / R. Šperka // Journal of Applied Economic Sciences. – 2012. – Vol. VII, issue 3 (21). – P. 326–333. 13. Bir S. *Mozg firmy* / S. Bir. – M. : Radio i svyaz, 1993. – 416 p. 14. Espejo R. *Organizational Systems Managing Complexity with the Viable System Model* / R. Espejo. – New York : Springer, 2011. – 278 p.

Інформація про авторів

Березовський Кирило Михайлович – канд. екон. наук, заступник директора з економіки ТОВ "Співдружність Буд" (69068, Україна, м. Запоріжжя, пр. Моторобудівників, 42а, e-mail: kirillb68@gmail.com).

Пилипенко Діана Рафаєлівна – аспірант кафедри політичної економії Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця (61166, Україна, м. Харків, пр. Леніна, 9-А, e-mail: di.pylypenko@gmail.com).

Інформація об авторах

Березовський Кирилл Михайлович – канд. екон. наук, заступитель директора по экономике ООО "Содружество Буд" (69068, Украина, г. Запорожье, пр. Моторостроителей, 42а, e-mail: kirillb68@gmail.com).

Пилипенко Диана Рафаельевна – аспирант кафедры политической экономии Харьковского национального экономического университета имени Семена Кузнеця (61166, Украина, г. Харьков, пр. Ленина, 9-А, e-mail: di.pylypenko@gmail.com).

Information about the authors

K. Berezovskyi – PhD in Economics, Deputy Director for Economics of PJSC "Spivdruzhnist Bud" (42a Motorobudivnykiv Ave., 69068, Zaporizhzhia, Ukraine, e-mail: kirillb68@gmail.com).

D. Pylypenko – postgraduate student of Political Economy Department of Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics (9-A Lenin Ave., 61166, Kharkiv, Ukraine, e-mail: di.pylypenko@gmail.com).

*Стаття надійшла до ред.
17.11.2014 р.*

УДК 339.372.8

JEL Classification: M31; L81

ОРГАНІЗАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАСТОСУВАННЯ МАРКЕТИНГОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ НА ТОРГОВЕЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВАХ

Шимко А. В.

На основі маркетингових досліджень підприємств роздрібної торгівлі обґрунтовано необхідність розробки методики формування і впровадження маркетингових технологій. Розроблено схему процесу, яка описує послідовність дій та застосування певних інструментів, методів, необхідних для розробки і впровадження маркетингових технологій. Детально розглянуто процес адаптації маркетингових технологій та їх оптимізацію на основі крос-маркетингового підходу. Обґрунтовано актуальність інтегрування маркетингових технологій та його вплив на результативність діяльності підприємства. Запропоновано систему показників, розроблену на основі концепції *Balanced Scorecard*, що дозволяє визначити результативність маркетингових технологій за допомогою кількісних та якісних параметрів оцінювання.

Ключові слова: маркетингові технології, формування маркетингових технологій, інтегрування маркетингових технологій, крос-маркетинговий підхід, збалансована система показників.

ОРГАНИЗАЦИОННОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ ПРИМЕНЕНИЯ МАРКЕТИНГОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ НА ТОРГОВЫХ ПРЕДПРИЯТИЯХ

Шумко А. В.

На основе маркетинговых исследований предприятий розничной торговли обоснована необходимость разработки методики формирования и внедрения маркетинговых технологий. Разработана схема процесса, которая описывает последовательность действий и применение определенных инструментов, необходимых для разработки и внедрения маркетинговых технологий. Рассмотрен процесс адаптации маркетинговых технологий и их оптимизации на основе кросс-маркетингового подхода. Обоснованы актуальность интегрирования маркетинговых технологий и его влияние на результативность деятельности предприятия. Предложена система показателей, разработанная на основе концепции *Balanced Scorecard*, которая позволяет определять результативность маркетинговых технологий с помощью количественных и качественных параметров оценки.

Ключевые слова: маркетинговые технологии, формирование маркетинговых технологий, интегрирование маркетинговых технологий, кросс-маркетинговый подход, сбалансированная система показателей.

ORGANIZATIONAL PROVISION OF THE MARKETING TECHNOLOGIES USE AT TRADING ENTERPRISES

A. Shymko

On the basis of market research into retail enterprises the necessity to develop methods of forming and implementing marketing techniques has been grounded. A scheme of the process that describes the operating procedures and the use of certain tools required to develop and implement marketing techniques has been formed. The process of adapting marketing techniques and their optimization based on a cross-marketing approach has been examined. The topicality of integration of marketing technologies and its influence on the effectiveness of the enterprise activity has been proved. A system of indicators developed based on the concept of a *Balanced Scorecard*, which allows determining the effectiveness of marketing technologies through quantitative and qualitative evaluation parameters has been proposed.

Keywords: marketing techniques, forming marketing technologies, integration of marketing technologies, a cross-marketing approach, a balanced system of indexes.

Практика діяльності роздрібних торговельних підприємств доводить, що застосування маркетингових технологій у сучасних умовах є необхідним для збереження досягнутих ринкових позицій, зміцнення конкурентних переваг і забезпечення стійкості. Однак проведене автором дослідження на підприємствах роздрібно́ї торгівлі України виявило загальний невисокий рівень застосування маркетингових технологій. Зроблені висновки підтверджуються й результатами проведеного опитування серед керівників та маркетологів торговельних підприємств. Зокрема, респонденти вказували на те, що маркетинг не відіграє вирішальної ролі в процесі формування стратегії та визначенні пріоритетів підприємства на ринку, на низький рівень витрат на маркетингові заходи, відсутність відділу маркетингу тощо. Найчастіше як причина невикористання маркетингових технологій вказувалася відсутність методичних

підходів до формування і впровадження. Також необхідно наголосити на тому, що найнижчий рівень застосування маркетингових технологій і їх результативність у невеликих незалежних (одиночного типу) торговельних підприємств. На думку автора, основна причина полягає у відсутності знань у керівників підприємств про можливості маркетингових технологій та, як наслідок, переоцінюванні рівня ризику неповернення вкладених коштів.

Усе це спонукає до розробки практичних рекомендацій щодо формування і впровадження маркетингових технологій, які б могли бути використані (без значних змін) у діяльності пересічного роздрібного торговельного підприємства. Вирішення даної проблеми знайшло часткове відображення в працях багатьох науковців. Зокрема даній проблемі присвячені праці таких вчених, як Азов Г. Л., Т. Амблер, Барієв Г. Л., Балабанова Л. В., Голубков Є. П.,

Е. Дихтль, Діксон П. Р., Д. Еджок, Еріашвілі Н. Д., Конишева М. В., Ф. Котлер, Моїсєєва Н. К., Ромат Є. В., Х. Хершген та ін. Однак проблема узагальнення практичних та наукових розробок щодо формування і впровадження маркетингових технологій та їхньої адаптації до навколишнього середовища залишилася невирешеною, що й обумовило вибір мети дослідження.

Метою статті є розробка практичних рекомендацій щодо формування і впровадження маркетингових технологій на підприємствах роздрібної торгівлі.

Одним із останніх надбань маркетингової теорії є наукове осмислення і всебічний аналіз такого явища у практичній діяльності підприємств, як маркетингові технології. Еріашвілі Н. Д. визначає, що "технологія маркетингу є сукупністю стадій, операцій, прийомів і дій, необхідних для реалізації маркетингових рішень" [1]. Водночас досить значні дискусії точаться стосовно того, що можна вважати маркетинговими технологіями. Зокрема, Ромат Є. В. вказує, що до їхнього складу справедливо відносять сегментування, позиціонування, мерчандайзинг, брендинг, технології дослідження в маркетингу, технології партизанського маркетингу, технології вірусного маркетингу, трейд-маркетинг, технології мережевого маркетингу, маркетингові інтернет-технології, мобільні маркетингові технології, прямий маркетинг, виставкові технології, кросмаркетингові технології та ін. [2, с. 308].

Проведені автором дослідження на підприємствах роздрібної торгівлі виявили, що найчастіше використовуються такі маркетингові технології, як: сегментування, позиціонування, брендинг, мерчандайзинг. Саме ці технології були обрані автором для подальшого поглибленого аналізу. Дослідження застосування маркетингових технологій

проводилося на підприємствах роздрібної торгівлі різного типу (формату) (крамниця, мінімаркет, мезомаркет, супермаркет, універсам, мегамаркет, гіпермаркет) та організаційної форми господарювання (підприємства, що входять до торговельних мереж (національних, регіональних, місцевих (локальних)) і незалежні торговельні підприємства одиничного типу) протягом 2010 – 2013 років. Узагальнена інформація за результатами дослідження дала можливість виявити низку недоліків у процесі застосування маркетингових технологій підприємствами роздрібної торгівлі, що пов'язано з відсутністю:

- стандартизованих методик щодо формування і впровадження маркетингових технологій;
- досвіду управління маркетинговими технологіями у працівників маркетингових служб (підрозділів);
- досвіду обґрунтування виділення ресурсів на маркетингові технології та їхнього розподілу;
- оптимальної методики оцінювання результативності маркетингових технологій;
- практики аналізу результатів впровадження маркетингових технологій.

Вирішенню зазначених проблем сприятиме розробка порядку формування і впровадження маркетингових технологій на торговельних підприємствах. Вивчення праць науковців та дослідження діяльності торговельних підприємств дозволило автору сформулювати [1 – 10] загальну схему процесу розробки і впровадження маркетингових технологій (рис. 1). Наведена схема має універсальний характер, у разі впровадження на конкретному торговельному підприємстві потребує врахування специфіки його діяльності, адаптації до умов внутрішнього та зовнішнього середовища.

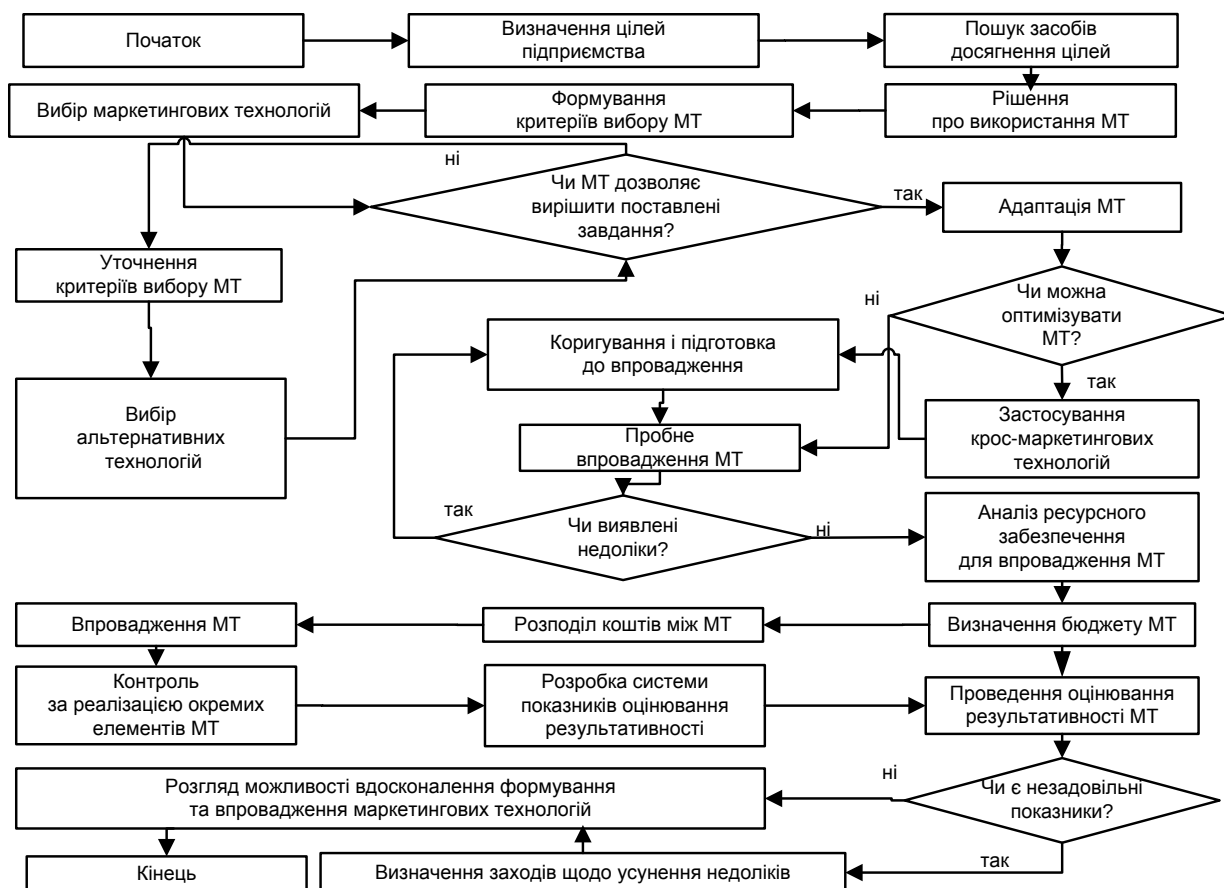

Рис. 1. Схема процесу розробки і впровадження маркетингових технологій (МТ) (розроблено автором)

Першочерговим завданням торговельного підприємства є підбір ринкового інструментарію для досягнення визначених стратегією діяльності цілей. І якраз використання маркетингових технологій сьогодні дозволяє забезпечити конкурентоспроможність та задоволення високих вимог споживачів роздрібних торговельних підприємств. Найбільш результативними є маркетингові технології, що адаптовані до умов зовнішнього та внутрішнього середовища підприємства. Тому формуванню маркетингових технологій необхідно приділити особливу увагу.

Процес формування маркетингових технологій передбачає:

- вибір конкретних маркетингових технологій, що дозволяють виконати поставлені завдання;
- дослідження умов та обмежень застосування конкретних технологій;
- оцінювання ресурсних можливостей впровадження конкретних технологій;
- адаптацію технологій до потреб і можливостей підприємства.

Підготовка до впровадження маркетингових технологій включає розробку заходів на основі сформованого пакету рекомендацій, в межах якого здійснюється коригування окремих елементів маркетингових технологій і їх узгодження із зовнішнім середовищем. При цьому розглядається можливість інтегрування маркетингових технологій із застосуванням крос-маркетингового підходу, що передбачає застосування стандартизованих маркетингових елементів (інструментів), призначених для вирішення однакових або подібних завдань у межах різних маркетингових технологій. Актуальність інтегрування маркетингових технологій обумовлюється низкою причин. По-перше, на сучасному ринку спостерігаються соціальні зміни споживачів. Наслідком є підвищення вимог споживача до товарів, послуг, рекламної інформації.

Одночасно підвищується рівень індивідуалізації споживача, ступінь його раціональності в процесі придбання товару. У цих умовах для впливу на споживача необхідно використовувати комплексний підхід, який буде виражатися в поєднанні окремих маркетингових технологій. По-друге, в умовах кризи і підвищення рівня конкуренції виникає необхідність у здешевленні процесу вирішення маркетингових завдань. У свою чергу, інтегрування маркетингових технологій сприяє об'єднанню бюджетів, оптимізуючи їх, досягаючи при цьому більшої віддачі.

Інтегрування окремих маркетингових технологій призводить до виникнення синергетичного ефекту, що передбачає зростання ефективності діяльності підприємства в результаті поєднання окремих частин в єдину систему за рахунок позитивного системного ефекту [11, с. 52], коли ефект від взаємодії маркетингових технологій перевищує суму ефектів кожної маркетингової технології окремо (автономно).

Після всіх узгоджень, виправлень та коригувань, заходи, що є складовими певної маркетингової технології, виконуються згідно з планом. Зокрема, для забезпечення впровадження маркетингових технологій необхідно:

- сформувати окрему групу фахівців у межах служби маркетингу, що відповідатиме за впровадження певних маркетингових технологій. Зокрема необхідно чітко визначити керівника групи, колектив виконавців, фахівців, що будуть проводити аналіз результативності. З метою уникнення конфлікту інтересів управління маркетинговими технологіями аналіз їхньої результативності повинні здійснювати різні фахівці;
- розробити план ресурсного забезпечення;
- створити календарний план впровадження тих чи інших заходів у межах сформованих технологій;

- розглянути необхідність залучення сторонніх маркетингових організацій для виконання окремих маркетингових заходів;

- сформувати графік співпраці з організаціями, що братимуть участь у впровадженні маркетингових технологій.

Наступними кроками є моніторинг поточних та кінцевих результатів впровадження маркетингових технологій та збір даних для оцінювання їхньої результативності. Необхідність оцінювання результативності викликана потребою підтвердження впливу маркетингових технологій на зростання фінансово-економічних показників діяльності торговельного підприємства та вибору заходів щодо їх удосконалення. Враховуючи обмеженість класичного алгоритму оцінного процесу ефективності, використання якого здійснюється лише за допомогою фінансових показників, автором запропоновано та апробовано збалансовану систему показників (ЗСП) результативності маркетингових технологій, яка включає якісні параметри оцінювання та дає відповідь, чи досягнуто цільових параметрів процесу, що оцінюється. В основі розробленої системи показників лежить концепція *Balanced Scorecard*, розроблена Капланом Р. С. та Нортон Д. П. [12]. Система показників оцінювання результативності формується на основі обраної підприємством стратегії, визначених за кожним напрямом (фінанси, внутрішні бізнес-процеси, споживачі, персонал) цілей та завдань. Вибір найбільш оптимального набору ключових показників є надзвичайно важливим завданням, оскільки на основі отриманих результатів відбувається розробка конкретних заходів, а тому навіть незначні похибки в процесі вибору системи показників можуть призвести до неадекватності отриманих висновків і, як наслідок, дестабілізації функціонування підприємства [13, с. 162]. Автором запропоновано базовий набір показників, який торговельне підприємство може брати за основу в процесі формування системи оцінювання результативності маркетингових технологій та доповнювати його, враховуючи свої стратегічні цілі, завдання й унікальні конкурентні переваги. Порядок і зміст дослідження результативності маркетингових технологій на основі збалансованої системи показників зображено на рис. 2.

Впровадження інтегрування маркетингових технологій потребує розширення системи оцінювання їхньої результативності, адже вона повинна дати відповідь ще на ряд інших запитань. Серед них такі:

- як вплинуло об'єднання окремих елементів маркетингових технологій на загальний результат;
- чи ефективно працює об'єднана інформаційна система;
- чи доцільно створювати об'єднану систему управління бюджетом маркетингових технологій тощо.

Однак одним із найважливіших результатів використання об'єднаної системи контролю повинен бути висновок про силу взаємовпливу окремих маркетингових технологій одна на одну. Загалом система контролю повинна дозволити визначати синергетичний ефект в інтегрованій системі та результативність окремих технологій цієї системи.

Запропонована автором методика формування і впровадження маркетингових технологій дозволить підприємствам у практичній діяльності зберегти досягнуті ринкові позиції, зміцнити конкурентні переваги і забезпечити стійкість. Разом із тим використання маркетингових технологій необхідно поєднувати з ефективною системою контролю. Розробка і впровадження систем контролю результативності маркетингових технологій також може викликати значні труднощі у фахівців торговельних підприємств. Виходячи з цього, запропонована "збалансована система показників" дозволить уникнути проблем і стати підґрунтям для прийняття ефективних управлінських рішень.

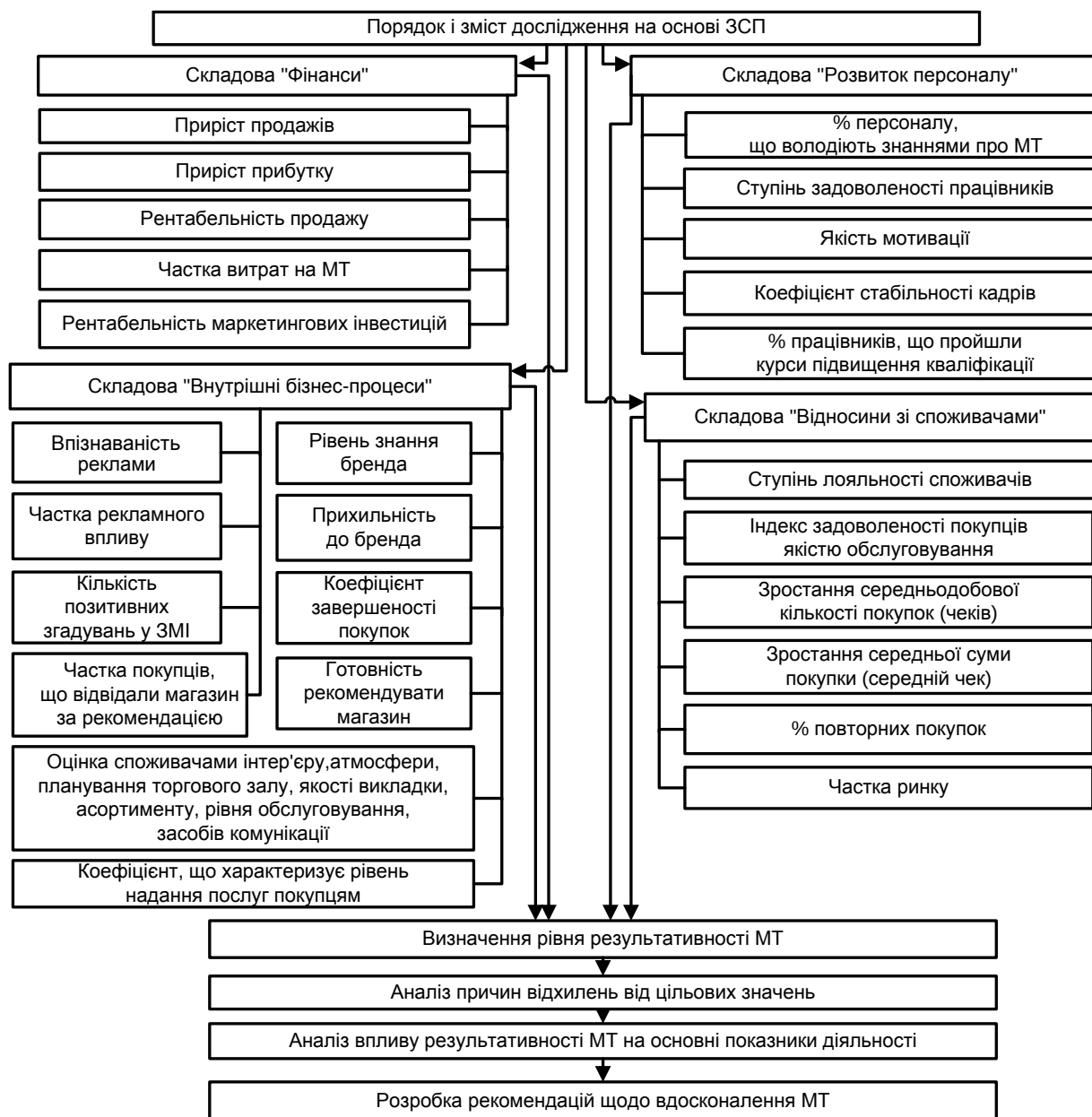

Рис. 2. Порядок і зміст дослідження результативності маркетингових технологій на основі збалансованої системи показників (розроблено автором)

Перспективою подальших наукових досліджень є розробка методики розрахунку синергетичного ефекту від впровадження маркетингових технологій та оцінювання впливу окремо взятої технології на загальний результат діяльності підприємства.

Література: 1. Маркетинг : учебник / под ред. Эриашвили Н. Д. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2000. – 623 с. 2. Ромат Е. Реклама : учебник для вузов / Е. Ромат, Д. Сендеров. – 8-е изд. Стандарт третьего поколения. – СПб. : Питер, 2013. – 512 с. 3. Ambler T. Assessing marketing performance: reasons for metric selection / T. Ambler, F. Kokkinaki, S. Puntoni // Journal of Marketing Management. – 2004. – Vol. 20. – P. 475–498. 4. Азоев Г. Л. Формирование маркетинговых технологий управления организациями в конкурентной среде : дис. ... докт. экон. наук : 08.00.05 "Развитие про-

дуктивных сил и региональная экономика" / Г. Л. Азоев. – М., 1997. – 334 с. 5. Багиев Г. Л. Маркетинг: учебник для вузов / [Г. Л. Багиев, В. М. Тарасович, Х. Анн] ; под общ. ред. Г. Л. Багиева. – М. : ОАО "Изд-во "Экономика", 1999. – 703 с. 6. Диксон П. Р. Управление маркетингом / П. Р. Диксон ; [пер. с англ.] – М. : Бином, 1998. – 560 с. 7. Дихтль Е. Практический маркетинг / Е. Дихтль, Х. Хершген. – М. : Высшая школа, 1996. – 255 с. 8. Котлер Ф. Маркетинг: от А до Я / Ф. Котлер ; под ред. Т. Р. Тэор ; [пер. с англ.]. – СПб. : Изд. дом "Нева", 2003. – 224 с. 9. Моисеева Н. К. Управление маркетингом: теория, практика, информационные технологии : учеб. пособие по спец. "Менеджмент организации", "Маркетинг" / Н. К. Моисеева, М. В. Конышева ; под ред. Н. К. Моисеевой. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Финансы и статистика, 2005. – 416 с. 10. Салливан М. Маркетинг в розничной торговле / М. Салливан, Д. Эддок ; [пер. с англ. под ред. Л. Л. Никитиной]. – СПб. : Изд. дом "Нева", 2004. – 384 с. 11. Boguslavskiy Y. Diversification: the synergetic

effect or the multiplier of complementary / Y. Boguslavskiy, A. Tishchenko // *Економіка розвитку*. – 2012. – № 2 (62). – С. 50–57.

12. Kaplan R. S. The Balanced Scorecard: Translating Strategy into Action / R. S. Kaplan, D. P. Norton. – Boston Ma., USA : Harvard Business School Press, 1996. – 304 p.

13. Гриценко Л. Л. Збалансована система показників як інструмент оцінювання стратегії підприємства / Л. Л. Гриценко, А. В. Височина // *Актуальні проблеми економіки*. – 2012. – № 3 (129). – С. 161–167.

References: 1. Marketing : uchebnik / pod red. Eriashvili N. D. – M. : YuNITI-DANA, 2000. – 623 p.

2. Romat E. V. Reklama : uchebnik dlya vuzov / E. Romat, D. Senderov. – 8-e izd. Standart tretego pokoleniya. – SPb : Piter, 2013. – 512 p.

3. Ambler T. Assessing marketing performance: reasons for metric selection / T. Ambler, F. Kokkinaki, S. Puntoni // *Journal of Marketing Management*. – 2004. – Vol. 20. – P. 475–498.

4. Azoev G. L. Formirovanie marketingovykh tekhnologiy upravleniya organizatsiyami v konkurentnoy srede : dis. ... dokt. ekon. nauk : 08.00.05 "Razvitie produktivnykh sil i regionalnaya ekonomika" / G. L. Azoev. – M., 1997. – 334 p.

5. Bagiev G. L. Marketing : uchebnik dlya vuzov / [G. L. Bagiev, V. M. Tarasovich, Kh. Ann] ; pod obshch. red. G. L. Bagieva. – M. : OAO "Izd-vo "Ekonomika", 1999. – 703 p.

6. Dikson P. R. Upravlenie marketingom / P. R. Dikson ; [per. s angl.]. – M. : Binom, 1998. – 560 p.

7. Dikhtl E. Prakticheskiy marketing / E. Dikhtl, Kh. Khershgen. – M. : Vysshaya shkola, 1996. – 255 p.

8. Kotler F. Marketing: ot A do Ya / F. Kotler ; pod red. T. R. Teor ; [per. s angl.]. – SPb. : Izd. dom "Neva", 2003. – 224 p.

9. Moiseeva N. K. Upravlenie marketingom: teoriya, praktika, informatsionnye tekhnologii : ucheb. posobie po spets. "Menedzhment organizatsii", "Marketing" / N. K. Moiseeva, M. V. Konyseva ; pod. red. N. K. Moiseevoy. – 2-e izd., pererab. i dop. – M. : Finansy i statistika, 2005. – 416 p.

10. Sallivan M. Marketing v roznichnoy torgovle / M. Sallivan, D. Edkok ; [per. s angl. pod red. L. L. Nikitinoy]. – SPb. : Izd. Dom "Neva", 2004. – 384 p.

11. Boguslavskiy Y. Diversification: the synergetic effect or the multiplier of complementary / Y. Bo-

guslavskiy, A. Tishchenko // *Ekonomika rozvytku*. – 2012. – No. 2 (62). – P. 50–57.

12. Kaplan R. S. The Balanced Scorecard: Translating Strategy into Action / R. S. Kaplan, D. P. Norton. – Boston Ma., USA : Harvard Business School Press, 1996. – 304 p.

13. Hrytsenko L. L. Zbalansovana systema pokaznykiv yak instrument otsiniuvania stratehii pidpriemstva [A Balanced System of Indicators As an Instrument for Assessment of a Company Strategy] / L. L. Hrytsenko, A. V. Vysochyna // *Aktualni problemy ekonomiky*. – 2012. – No. 3 (129). – P. 161–167.

Інформація про автора

Шимко Алла Василівна – аспірант Київського національного торговельно-економічного університету, асистент кафедри товарознавства та маркетингу Чернівецького торговельно-економічного інституту КНТЕУ (58002, Україна, м. Чернівці, Центральна пл., 7, e-mail: zajusia@rambler.ru).

Информация об авторе

Шимко Алла Васильевна – аспірант Киевского национального торгового-экономического университета, асистент кафедры товароведения и маркетинга Черновицкого торгового-экономического института КНТЕУ (58002, Украина, г. Черновцы, Центральная пл., 7, e-mail: zajusia@rambler.ru).

Information about the author

A. Shymko – postgraduate student of Kyiv National Trade and Economics University, assistant lecturer of the Department of Commodity Research and Marketing of Chernivtsi Trade and Economics Institute of KNTEU (7 Tsentralna Sq., 58002, Chernivtsi, Ukraine, e-mail: zajusia@rambler.ru).

*Стаття надійшла до ред.
20.11.2014 р.*

УДК 658.336:656.7.071

JEL Classification: O15; R41

ФОРМУВАННЯ КОНЦЕПТУАЛЬНИХ ЗАСАД РОЗВИТКУ ТРУДОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ АЕРОПОРТУ

Полоус О. В.

Обґрунтовано необхідність формування концептуальних засад розвитку трудового потенціалу аеропорту. Проаналізовано основні концептуальні підходи до формування, використання та розвитку трудового потенціалу. Виявлено та адаптовано до функціонального середовища діяльності аеропорту ключові аспекти планування ділової кар'єри, роботи з кадровим резервом, навчання, перепідготовки та підвищення кваліфікації персоналу. Запропоновано концепцію розвитку трудового потенціалу аеропорту, яка базується на необхідності капіталовкладень у формування, використання та розвиток трудового потенціалу й людських ресурсів, виходячи з економічної доцільності та потреби у більш повному використанні знань, навичок та здібностей персоналу.

Ключові слова: трудовий потенціал, формування, концепція, розвиток, аеропорт.

ФОРМИРОВАНИЕ КОНЦЕПТУАЛЬНЫХ ОСНОВ РАЗВИТИЯ ТРУДОВОГО ПОТЕНЦИАЛА АЭРОПОРТА

Полоус О. В.

Обоснована необходимость формирования концептуальных основ развития трудового потенциала аэропорта. Проанализированы основные концептуальные подходы к формированию, использованию и развитию трудового потенциала. Выявлены и адаптированы к функциональной среде деятельности аэропорта ключевые аспекты планирования деловой карьеры, работы с кадровым резервом, обучения, переподготовки и повышения квалификации персонала. Предложена концепция развития трудового потенциала аэропорта, которая базируется на необходимости капиталовложений в формирование, использование и развитие трудового потенциала и человеческих ресурсов, исходя из экономической целесообразности и потребности в более полном использовании знаний, навыков и способностей персонала.

Ключевые слова: трудовой потенциал, формирование, концепция, развитие, аэропорт.

FORMING CONCEPTUAL PRINCIPLES OF THE AIRPORT LABOUR POTENTIAL DEVELOPMENT

O. Polous

The necessity of forming conceptual principles for the airport labour potential development has been substantiated. The basic conceptual approaches to the formation, using and development of labour potential have been analyzed. Key aspects of planning a business career, working with personnel reserve, training, retraining and advanced training of personnel have been identified and adapted to the functional framework of the airport. A concept of the airport labour potential development has been proposed based on the need for investment in the formation, use and development of labour potential and human resources based on the feasibility and need for the usage of the knowledge, skills and abilities of staff.

Keywords: labour potential, forming, concept, development, airport.

Однією з основних проблем сучасних підприємств є те, що їх цілі не завжди узгоджуються з прагненнями та бажаннями працівників, оскільки керівництво та менеджери зосереджені, перш за все, на конкурентоспроможності продукції та послуг, інтересах інвесторів та власників. При цьому загальна успішність діяльності аеропорту, його безпека та процвітання в сучасних умовах мають забезпечуватися балансом не лише технічних характеристик продукції та послуг з вимогами споживачів, але й вимог споживачів зі стратегічними цілями аеропорту, що потребує розробки єдиної, цілісної концепції розвитку трудового потенціалу як основної складової загальної системи розвитку аеропорту.

Слабким місцем в управлінні трудовим потенціалом на сучасному етапі є те, що для окремих складових надання послуг, виробничих ділянок та різних функцій планується набір показників праці, що не пов'язані із загальними параметрами діяльності аеропорту, його стратегією та концепцією розвитку. При цьому концентрація уваги керівництва на конкурентній боротьбі, конкурентоспроможності послуг

передбачає, що надання таких послуг можуть забезпечити працівники, які мають відповідні навички, достатні для вирішення поставлених перед ними завдань. Відповідно концепція розвитку трудового потенціалу є необхідною з точки зору досягнення конкурентоспроможності послуг та підвищення ефективності управління трудовим потенціалом аеропорту.

Суттєві зміни в суспільно-політичному та економічному устрої, які відбулися в країні в 90-х роках ХХ століття, створили потребу в нових знаннях про управління підприємством у нових умовах діяльності. Це стало поштовхом для появи багатьох зарубіжних, а потім і вітчизняних праць з різних питань управління підприємством, зокрема з управління персоналом, таких авторів, як Р. Каплан, Д. Нортон, Т. Гараван, М. МакКракен, М. Валас, Маслов В. О., В. Свистунов, Хряцова Н. Ю., Г. Базарова, Кокорев І. О. та ін. Окремим проблемам у даній галузі було присвячено значну кількість наукових робіт, однак, незважаючи на це, основні принципи управління на більшості підприємств, зокрема в аеропортах, змін так і не зазнали, навіть на сьогодні.

Огляд наукових робіт, присвячених даному питанню, показав, що різні автори розглядають окремі характеристики трудового потенціалу, не беручи до уваги його сутність та практичне значення в цілому, що пояснює відсутність ґрунтовних підходів до розвитку трудового потенціалу підприємств. Беручи до уваги те, що кожний новий етап розвитку економіки потребує якісно нових підходів до управління персоналом, трудовим потенціалом аеропорту і враховуючи вимоги, що базуються на зміні внутрішнього та зовнішнього середовища їх діяльності, дослідження окремих питань у галузі управління трудовим потенціалом не втрачає своєї актуальності, а навпаки, розширює коло можливих питань та набуває все більшого практичного значення, зокрема, потребує вдосконалення та розширення прийомів та методів, що сприяють формуванню раціональної концепції розвитку трудового потенціалу аеропорту. Виходячи зі специфіки діяльності аеропортів, що характеризується безперервністю та високим ступенем мобільності, трудовий потенціал у даному контексті потребує переосмислення, встановлення його значення в системі розвитку аеропорту, уточнення його функціонального навантаження з метою оптимізації робочих процесів та забезпечення виконання локальних принципів розвитку трудового потенціалу як окремих аеропортових служб, так і загальної трудової системи аеропорту.

Метою даної статті є обґрунтування засад розвитку трудового потенціалу аеропорту, які знаходять своє вираження у формуванні концепції розвитку трудового потенціалу аеропорту на основі аналізу ключових концептуальних підходів до формування, використання та розвитку трудового потенціалу підприємств.

На даному етапі розвитку стратегічного менеджменту персоналу та концептуальних підходів до формування, використання й розвитку трудового потенціалу немає чіткого розуміння того, що становить систему розвитку трудового потенціалу. Аналіз різних наукових джерел з даної проблеми показує, що під розвитком трудового потенціалу переважно розуміють систему організаційно-економічних заходів служби управління персоналом, що спрямовані на оцінювання персоналу (під час прийому на роботу, поточного оцінювання), професійну адаптацію, планування ділової кар'єри, роботу з кадровим резервом, навчання, перепідготовку та підвищення кваліфікації персоналу. Таким чином, автором пропонується розглянути загальні концептуальні підходи до розуміння даного поняття, адаптуючи їх до середовища діяльності аеропортів, а також виділити специфічні, притаманні лише даній галузі підходи.

Теоретичним питанням розвитку трудового потенціалу присвячене дослідження Ганіч Л. В., на думку якої даний процес залежить, перш за все, від історичних факторів. Дослідник робить висновок, що трудовий потенціал формується в кожен конкретний період під впливом панівних суспільно-економічних і соціально-політичних відносин. Інакше кажучи, це – продукт історичного суспільного розвитку, а не природно-біологічний продукт, і він не обмежується лише однозначною демографічною або іншою характеристикою. Це інтегральна категорія зі складною структурою, яка об'єднує фізіологічні, демографічні, професійні, економічні, соціально-психологічні, інтелектуальні, світоглядні характеристики і параметри людини. З іншого боку, трудовий потенціал органічно входить як чинник виробництва у виробничий потенціал [1]. У процесі формування трудового потенціалу факторам даного процесу приділяють значну увагу Дінмухаммед Шайкін, Олександр Тукачов, Дінара Садакбаєва, наводячи у своєму дослідженні обґрунтування важливості інституціональних, організаційних, соціально-економічних, демографічних, технологічних, персональних та екологічних груп факторів [2]. Оновлений підхід до розвитку людських ресурсів пропонує також у своїй роботі Никифоренко В. Г. [3], виділяючи його універсальні риси (принципи): трактування людей як цін-

ного ресурсу суспільного виробництва, що потребує перманентного розвитку; стратегічну орієнтацію, що виявляється в поєднанні цілей і політики у сфері управління людськими ресурсами на макро-, мезо- і мікрорівнях; створення необхідних умов (якості трудового життя і якості життя людини взагалі) задля забезпечення постійного розвитку людини у будь-якому віці.

На думку Маслова В. І., сутність стратегічного менеджменту персоналу полягає у відповіді на три найважливіших питання: де в даний момент знаходиться організація та її персонал; в якому напрямі має бути задіяний персонал відповідно до стратегії організації; як повинен розвиватися персонал, щоб виконувати завдання організації в майбутньому [4]. Під стратегічним розвитком персоналу прийнято розуміти планування діяльності організації зі збереження, розширення і вдосконалення знань та навичок працівників таким чином, щоб вони могли робити ефективний внесок як у досягнення цілей організації, так і в свої власні кар'єрні цілі. Відносно трудового потенціалу аеропорту, дана думка може трактуватися як необхідність наявності системи заходів щодо підвищення безпеки та ефективності обслуговування споживачів послуг за допомогою правильного застосування людських, технічних та інформаційних ресурсів, а також вдосконалення взаємодії як усередині аеропортової системи персоналу, так і його з іншими зовнішніми компонентами.

Відповідно до досліджень В. Свистунова, найбільший інтерес до проблем управління трудовим потенціалом, зокрема розвитку персоналу підприємства виявляється в період трансформації бізнесу – переходу від комплексного менеджменту, що здійснюється невеликою командою односторонніх, до диференційованого управління з використанням великої кількості вузькоспрямованих спеціалістів (у деяких випадках має місце зворотний перехід між системами). У цей період здійснюються кадрові перестановки, створюються нові підрозділи та відділи управління, наявні підрозділи реорганізуються чи ліквіднуються, змінюється структура фінансування потоків та структура управління в цілому. При цьому, як зазначає дослідник, зміст роботи з розвитку персоналу визначається тим, якою є стратегія організації. З точки зору складу, якості персоналу і його подальшого розвитку особливо важливими є три фрагменти стратегії організації: якість продукції (послуг, робіт); інноваційна політика та техніко-технологічна стратегія в частині, пов'язаній із факторами зміни профільної технології виробництва [5]. Цінність даних досліджень щодо розвитку трудового потенціалу аеропорту, на думку автора статті, полягає в розумінні того, що розвиток трудового потенціалу аеропорту є не разовим комплексом заходів, а безперервним процесом вдосконалення та розвитку, що потребує забезпечення ефективної системи зворотного зв'язку (контролю та обліку результатів, думок персоналу, ефективності програми підготовки та практичних потреб аеропорту).

Як вважає Хрящова Н. Ю., компанії, які хочуть не тільки вижити в умовах зростаючої конкуренції, але й бути стійкими та розвиватися, постійно звертаються до аналізу ключових факторів успіху бізнесу. При цьому слід звернути увагу на те, що у всіх запропонованих списках ключових факторів є пункти, що належать до трудового потенціалу: творчі та ініціативні працівники, постійне вдосконалення навичок, компетентність та надійність персоналу та ін. На думку дослідника, існує два основних способи формування ефективної команди працівників: найманих "готових" професіоналів та "вирощування" персоналу [6]. При цьому слід зазначити, що система розвитку трудового потенціалу кожного аеропорту є унікальною та розробляється з урахуванням умов його експлуатації, традицій та професійної культури, тому механічне перенесення однієї системи розвитку аеропорту на іншу є неефективним.

Значну увагу у сфері дослідження розвитку трудового потенціалу приділяють питанням навчання, перенав-

чання, професійної підготовки та підвищення кваліфікації працівників. Так, Г. Базарова наводить дані спеціалістів, що досліджують специфіку бізнес-освіти. На їх думку, бізнес-освіта має цілий ряд принципових відмінностей: навчання на відміну від вивчення; аналіз загальної "сукупності знань" на відміну від вивчення особливостей конкретних ситуацій та завдань; головна роль змісту навчання на відміну від провідної ролі процесу навчання; пошук правильної відповіді на відміну від пошуку задовільного результату; контроль на відміну від самоконтролю; різниця в постановці цілей навчання (загальні на відміну від конкретних та ін.) [7]. Застосовуючи дану думку до розвитку трудового потенціалу аеропорту, можна зазначити, що у сфері професійної підготовки персоналу аеропорту слід орієнтуватися на розвиток стійких навичок поведінки, при цьому теоретичні знання є необхідною, але не достатньою умовою засвоєння потрібних навичок, а основним методом навчання має бути практика (практика є ефективною лише в разі її проходження в реальних умовах експлуатації аеропорту, спільних тренувань різних аеропортних служб та підрозділів).

Навчання персоналу є важливою складовою стратегічного розвитку персоналу. У зарубіжній літературі зі стратегічних питань розвитку персоналу (Т. Гараван, М. МакКракен, М. Валас) основна увага приділяється процесу створення культури навчання, яка засновується на зв'язку стратегії організації та розвитку її персоналу. Розвиток персоналу розглядається одночасно і як діяльність, що впливає зі стратегії організації, і як фактор, що впливає на стратегію [8]. При цьому, на думку автора статті, процес навчання як складова розвитку трудового потенціалу аеропорту має будуватися з урахуванням декількох базових принципів: для зміни поведінки необхідний певний час; персонал аеропорту – це не група професіоналів-індивідуалістів, а єдина команда; правильна поведінка стимулює ефективну роботу персоналу; необхідною є можливість практикуватися під час навчання; підтримка керівництва під час та після навчання з метою заохочення до подальшого розвитку.

Для реалізації цілей навчання недостатньо формального навчання персоналу, організація повинна стимулювати навчання своїх працівників та мати стійку тенденцію до саморозвитку. Характерними рисами такої організації повинні бути: наявність колективу однодумців, що розуміє та поділяє політику й цілі керівництва; організація постійно діючих програм підвищення кваліфікації персоналу та системного впровадження освітніх інновацій; розроблена система мотивації персоналу та безперервне підвищення кваліфікації; розвиток практики обміну досвідом та тиражування позитивних методичних прийомів; наявність системи заохочення працівників, що працюють за інноваційними методиками [9].

У 1991 році у Великобританії була розроблена програма "Інвестори в людей" (Investors in People), яка в 1997 році отримала міжнародний статус. В основі програми лежать чотири основних принципи: обов'язки організації з навчання працівників; постійне виявлення потреб у навчанні та розвитку працівників за результатами їх роботи; реалізація програми навчання; оцінювання ефективності навчання персоналу за результатами виконання поставлених завдань [10].

Стандарт "Інвестори в людей" доповнює інші стандарти якості, в тому числі BS 5750 та ISO 9000, та визнає, що тільки персонал з певними навичками зможе привести організацію до досягнення її стратегічних цілей. Його цінність полягає в тому, що навчання здійснюється, виходячи із завдань, що стоять перед підприємством, а його працівники стають реальними та свідомими учасниками процесу розвитку. Однією з відмінних рис цієї програми від ряду інших програм підвищення якості в організації є те, що вона охоплює всі категорії персоналу та може здійснюватися в різних напрямках: знизу вгору та зверху вниз.

Інвестування в навчання та розвиток трудового потенціалу є однією з основних складових збалансованої системи показників ефективності організації, системи, яка забезпечує новий підхід до стратегічного управління сучасними підприємствами. Поступово система показників ефективності організації стає одним із провідних методів підвищення ефективності управління та все ширше використовується не лише в бізнесі, але й у державних та некомерційних установах [11].

Таким чином, положення Програми та стандартів можуть застосовуватися також для розвитку трудового потенціалу аеропорту. Розвиток трудового потенціалу аеропорту передбачає, перш за все, навчання персоналу ефективним методам індивідуальної та спільної професійної діяльності в стилі єдиної команди. Відповідна підготовка, метою якої є формування правильних психологічних установок та поведінських реакцій, має забезпечуватися на всіх рівнях, об'єднуючи при цьому діяльність усіх служб аеропорту. Стиль поведінки людини неможливо змінити відразу, навіть за допомогою ідеальних навчальних програм, тому для формування переконань потрібен час, особистий досвід та сприятливі умови. Враховуючи даний чинник, розвиток та підготовка мають проводитися поетапно, а навчальні плани корегуються з урахуванням поточних завдань та досягнутого рівня трудового потенціалу, що визначаються за допомогою ефективної системи зворотного зв'язку. Отже, кожен цикл мають складатися з етапів: вивчення (ознайомлення й обговорення принципів та прийомів діяльності); практики (набуття початкового досвіду за допомогою ролевих вправ та моделювання умов професійного середовища); формування навичок у практичній діяльності та на етапах періодичної підготовки.

З кінця 80-х років ІКАО послідовно сприяє розширенню розуміння того, що "людський фактор" присутній практично у всіх аспектах діяльності цивільної авіації. У 1989 році була створена Дослідницька група ІКАО з безпеки польотів і людського фактора з метою поглиблення розуміння ролі людської діяльності в забезпеченні безпеки польотів. Стандарти та рекомендована практика (SARPS), у яких визначаються вимоги до обліку людського фактора як на індивідуальному, так і на системному рівні включені в різні Додатки до Чикагської конвенції. Одночасно ІКАО ввела курс навчання людському факторові у свої вимоги до підготовки і видачі свідоцтва авіаційному персоналові (Додаток 1 (1989 р.)), у вимоги до експлуатації повітряних суден (Додаток 6 (1995 р.)), а також у вимоги до льотної придатності повітряних суден (Додаток 8 (2001 р.)). Крім того, головним чином за посередництва Дослідницької групи з вивчення безпеки польотів і людського фактора, ІКАО з 1990 року займалася підвищенням поінформованості про людський фактор міжнародного авіаційного співтовариства [12].

У нормах технологічного проектування аеровокзалів [13] наведено критерії оцінювання рівня механізованої та автоматизованої праці за основними процесами технологічного обслуговування пасажирів. Згідно із зазначеним документом рівень механізованої й автоматизованої праці для аеропорту пропускною здатністю понад 2 500 пас./год повинен становити не менше 65 %, а продуктивність праці персоналу, зайнятого основним технологічним обслуговуванням пасажирів, – 18 000 пас./людину.

На думку Корнілова В. С. [14], соціологічне та соціально-психологічне забезпечення авіаційної діяльності повинне розглядатися як сукупність науково обґрунтованих та апробованих положень, що в найбільш загальному вигляді характеризують її зміст, принципи, цілі, структуру і взаємозв'язки з іншими видами та напрямками авіаційної практики. Інакше кажучи, це певний спосіб розуміння суті соціологічного та соціально-психологічного забезпечення авіаційної діяльності, сукупність основних алгоритмів його планування й застосування на практиці. Головним змістом

соціологічного та соціально-психологічного забезпечення авіаційної діяльності є соціально-психологічна реабілітація: адаптація особового складу; проведення психореабілітаційних заходів з метою відновлення здоров'я та профілактики психогенних розладів; моніторинг негативних моральних та психологічних станів.

У роботі Чернишової О. М. [15] визначено ряд можливих критеріїв оцінювання ефективності функціонування аеропорту. По-перше, це соціальний критерій, що враховує рівномірність завантаження різних виконавців s-ї операції, зайнятих проведенням однієї й тієї ж операції обслуговування рейсу в кожній службі аеропорту. Даний критерій ефективності можна використовувати для визначення кількості виконавців та необхідності різних змін для проведення s-ї операції під час обслуговування повітряного судна, пасажирів, вантажу.

Концепція розвитку трудового потенціалу аеропорту, запропонована автором статті на основі проведених досліджень, визнає необхідність капіталовкладень у формування, використання й розвиток трудового потенціалу та людських ресурсів, виходячи з економічної доцільності (капіталовкладень, що мають за мету залучення більш якісного в професійному плані працівника, його навчання та підтримку в стані високої трудової здатності, створення умов для творчого та професійного розвитку кожного співробітника), що тягне за собою необхідність більш повного використання знань, навичок, здібностей працівників. Звідси випливає й зміна акцентів роботи з персоналом, зокрема, робляться спроби розвитку та розкриття "прихованих" можливостей працівника. Проблема полягає в тому, що люди є найбільш консервативною складовою підприємства, і необхідно є обов'язкова адаптація трудового потенціалу до нових цілей, методів та відносин. Перш ніж змін зазнають не тільки знання та навички, але й ціннісні орієнтири, поведінка, система відносин, пройде значно більше часу, ніж необхідно для здійснення технологічних чи технічних змін.

Основним складовим елементом концепції розвитку трудового потенціалу аеропорту є персонал, що створює

та надає послугу, контролює якість, акумулює та використовує фінансові ресурси і при цьому здатний до постійного вдосконалення та розвитку, тобто можливості та ініціатива персоналу є безмежними, в той час як інші ресурси обмежені, з чого випливають основні ознаки підходу до трудового потенціалу як до ресурсу:

по-перше, його персоналізація та індивідуальний підхід до всіх працівників, що здійснюється в межах суміщення інтересів аеропорту та працівника (у випадку розбіжності інтересів приводяться в дію стимулятивні та мотиваційні важелі впливу на людину для того, щоб вона пов'язала свою діяльність з інтересами аеропорту);

по-друге, усвідомлення проблеми дефіциту кваліфікованого та висококваліфікованого персоналу, що призводить до конкретної боротьби за знання, навички, вміння на ринку праці;

по-третє, перехід до управління трудовим потенціалом означає відхід від уявлень про персонал як про "дарований капітал", освоєння якого не потребує ні фінансових, ні трудових, ні організаційних, ні часових, ні будь-яких інших витрат з боку працедавця.

Основними сутнісними елементами концепції розвитку трудового потенціалу аеропорту є самореалізація, вивчення, освоєння й розуміння суміжних професій та робочих процесів, розширення кола компетенцій і зміцнення взаємозв'язків між різними функціональними напрямками шляхом проведення спільних тренінгів, круглих столів і семінарів. Заміна вузьких понять про виробничі знання та вміння повною гамою знань, навичок та вмінь, у тому числі необхідних для охорони та покращення здоров'я, демографічного розвитку, розвитку традицій та культури, раціонального використання природних ресурсів, захисту навколишнього середовища, зниження екологічного ризику, виконання активної громадянської ролі та конкурентоспроможності на ринку праці, означає максимальне і всестороннє врахування інтересів людини та підтримку її в процесі розвитку [16]. Таким чином, концепцію розвитку трудового потенціалу аеропорту можна зобразити за допомогою схеми, що об'єднує ключові її елементи (рисунок).

Рис. Концепція розвитку трудового потенціалу аеропорту

Таким чином, концепція розвитку трудового потенціалу аеропорту повинна орієнтуватися на становлення та творчий розвиток особистості, коли витрати на підготовку

кадрів розглядаються не як витрати на робочу силу, а як довгострокові інвестиції, необхідні для процвітання аеропорту та забезпечення високої якості людських ресурсів.

При цьому слід враховувати наступне:

по-перше, трудовий потенціал – складний об'єкт соціального управління, який існує та функціонує в загальній системі управління аеропортом згідно з обраною стратегією, цілями та завданнями, наявними ресурсами, рівнем надання послуг, їх обсягом та ін.;

по-друге, професіоналізація видів діяльності потребує великої капіталоємності для становлення професіоналів, при цьому слід формувати в персоналі чітку думку про те, що дані вкладення є важливими як для його інтересів, так і для загальних інтересів діяльності аеропорту, тим самим спонукаючи до відповідальності за освоєння і використання на практиці набутих знань та вмінь;

по-третє, висока ефективність діяльності професіоналів аеропорту досягається створенням раціональної системи управління їх можливостями, що розробляється під впливом великої кількості факторів зовнішнього та внутрішнього середовища діяльності аеропорту;

по-четверте, чим більшою мірою персонал включений у професійну діяльність, тим більше в нього накопичується життєвого та професійного досвіду, тим менше часу йому необхідно для якісного вирішення професійних завдань і тим більшу цінність він становить для аеропорту.

Ефективний розвиток трудового потенціалу аеропорту можливий за умови інтегрування даного процесу в стандартні процедури діяльності всіх служб аеропорту та інші види професійної підготовки. При цьому має забезпечуватися системне застосування навичок, набутих під час професійної підготовки та перепідготовки, з метою виявлення невідповідностей та їх усунення за допомогою системи зворотного зв'язку. Отже, формування концепції розвитку трудового потенціалу аеропорту є результатом довготривалої еволюції та синтезу цілого ряду напрямів у дослідженні економічної поведінки людини в суспільстві й доводить необхідність подальшого дослідження і вдосконалення даного напрямку. Таким чином, інвестування коштів відповідно до концепції розвитку трудового потенціалу аеропорту має здійснюватися не окремо як самостійний захід, а відповідно та в тісному взаємозв'язку з наявною стратегією загального розвитку аеропорту, обраною стратегією розвитку трудового потенціалу та з урахуванням ресурсних обмежень.

Аналіз наукових джерел дозволяє сформулювати висновок про те, що методологія подальшого вивчення проблем розвитку трудового потенціалу аеропорту буде полягати в поглибленні таких напрямів, як тактичне та стратегічне планування розвитку трудового потенціалу, впровадження інноваційних технологій у процеси навчання, підготовки та перепідготовки персоналу, вдосконалення систем внутрішнього міжслужбового та внутрішнього службового контролю діяльності аеропорту.

Література: 1. Ганіч Л. В. Дослідження поняття "трудова потенціал" в умовах ринкової економіки / Л. В. Ганіч // Соціально-трудова відносини: теорія та практика : зб. наук. праць / М-во освіти і науки України, ДВНЗ "Київський нац. екон. ун-т ім. В. Гетьмана" ; [відп. ред. Т. Г. Кицак]. – 2013. – № 1 (5). – С. 86–91. 2. Dinmuhamed N. Shaikin. Theoretical approaches to the research of labor potential formation under modern conditions / Dinmuhamed N. Shaikin, Aleksandr A. Tukachyov, Dinara N. Sadakbayeva // Aktualni problemy ekonomiki. – 2013. – № 12 (150). – С. 566. 3. Никифорова В. Г. Сучасні підходи до оновлення поняття щодо розвитку людських ресурсів / В. Г. Никифорова // Економіка розвитку. – 2013. – № 2 (66). – С. 60. 4. Маслов В. І. О стратегическом управлении персоналом / В. І. Маслов // Управление персоналом. – 2005. – № 5. – С. 99–105. 5. Свистунов В. Стратегия развития персонала / В. Свистунов // Служба кадров и персонал. – 2004. – № 8. – С. 57–62. 6. Хрящева Н. Ю. Развитие персонала – ключевой фактор успеха бизнеса [Электронный ресурс] / Н. Ю. Хрящева. – М., 2007. – Режим доступа : www.arsenal-hr.ru. 7. Базарова Г. Особенности обучения взрослых [Электронный ресурс] / Г. Базарова. – М., 2007. – Режим доступа : www.cpt21.ru. 8. McCracken M. Towards a redefinition

of Strategic HRD / M. McCracken, M. Wallace // Journal of European Industrial Training. – 2000. – No. 24 (5). – P. 281–290. 9. Лукашенко М. А. Высшее учебное заведение на рынке образовательных услуг: актуальные проблемы управления / М. А. Лукашенко. – М. : Маркет ДС, 2003. – 356 с. 10. Вашурин Е. В. Вопросы стратегического развития университетского персонала / Е. В. Вашурин // Университетское управление. – 2005. – № 4 (37). – С. 87–97. 11. Каплан Р. Сбалансированная система показателей: от стратегии к действию / Р. Каплан, Д. Нортон ; пер. с англ. М. Павлова. – М. : ЗАО "Олимп-Бизнес", 2005. – 304 с. 12. Международная организация гражданской авиации. Основные принципы учета человеческого фактора в руководстве по проведению проверок безопасности полетов. Doc 9806-AN/763. – Изд. первое, 2002. – 224 с. 13. ВНТП 3-81. Вedomstvennye normy tekhnologicheskogo proektirovaniya aэrovokzalov aэропортов [Электронный ресурс] ; с измен. 2006-03-21; введ. 1981-07-01. – Режим доступа : <http://www.complexdoc.ru/ntd/544630>. 14. Корнилов В. С. Досвід розробки загальної концептуальної схеми соціологічного та соціально-психологічного забезпечення авіаційної діяльності / В. С. Корнилов // Матеріали XI Міжнародної науково-технічної конференції "ABIA-2013". – К. : НАУ, 2013. – Т. 6. – С. 503. 15. Чернишова О. Н. Выбор стратегии развития аэропортов гражданской авиации Украины [Текст] : дис. ... канд. экон. наук : 08.07.04 / Оксана Николаевна Чернишова. – К., 2000. – 265 с. 16. Кокорев И. А. Управление персоналом в рамках концепции человеческого капитала / И. А. Кокорев. – М. : Изд-во Рос. экон. акад., 2006. – 260 с.

References: 1. Hanich L. V. *Doslidzhennia poniattia "trudovyi potentsial" v umovakh rynkovoi ekonomiki* [Research on the Concept of Labour Potential in the Market Economy] / L. V. Hanich // *Sotsialno-trudovi vidnosyny: teoriia ta praktyka : zb. nauk. prats / M-vo osvity i nauky Ukrainy, DVNZ "Kyivskiy nats. ekon. un-t im. V. Hetmana"* ; [vidp. red. T. H. Kytsak]. – 2013. – No. 1 (5). – P. 86–91. 2. Dinmuhamed N. Shaikin. Theoretical approaches to the research of labor potential formation under modern conditions / Dinmuhamed N. Shaikin, Aleksandr A. Tukachyov, Dinara N. Sadakbayeva // *Aktualni problemy ekonomiki*. – 2013. – No. 12 (150). – P. 566. 3. Nykyforenko V. H. *Suchasni pidkhody do onovlennia poniat shchodo rozvytku liudskyykh resursiv* [Modern Approaches to the Renovation of the Concepts of Human Resources Development] / V. H. Nykyforenko // *Ekonomika rozvytku*. – 2013. – No. (66). – P. 60. 4. Maslov V. I. *O strategicheskoy upravlenii personalom* [About the Strategic Personnel Management] / V. I. Maslov // *Upravlenie personalom*. – 2005. – No. 5. – P. 99–105. 5. Svistunov V. *Strategiya razvitiya personala* [Personnel Development Strategy] / V. Svistunov // *Sluzhba kadrov i personal*. – 2004. – No. 8. – P. 57–62. 6. Khryashcheva N. Yu. *Razvitie personala – klyuchevoy faktor uspekha biznesa* [Electronic resource] / N. Yu. Khryashcheva. – M., 2007. – Access mode : www.arsenal-hr.ru. 7. Bazarova G. *Osobennosti obucheniya vzroslykh* [Electronic resource] / G. Bazarova. – M., 2007. – Access mode : www.cpt21.ru. 8. McCracken M. *Towards a redefinition of Strategic HRD* / M. McCracken, M. Wallace // *Journal of European Industrial Training*. – 2000. – No. 24 (5). – P. 281–290. 9. Lukashenko M. A. *Vyshee uchebnoye zavedeniye na rynke obrazovatelnykh uslug: aktualnye problemy upravleniya* / M. A. Lukashenko. – M. : Market DS, 2003. – 356 p. 10. Vashurina E. V. *Voprosy strategicheskogo razvitiya universitetskogo personala* [The Issues of University Personnel Strategic Development] / E. V. Vashurina // *Universitetskoye upravleniye*. – 2005. – No. 4 (37). – P. 87–97. 11. Kaplan R. *Sbalansirovannaya sistema pokazateley: ot strategii k deystviyu* / R. Kaplan, D. Norton ; per. s angl. M. Pavlova. – M. : ZAO "Olimp-Biznes", 2005. – 304 p. 12. *Mezhdunarodnaya organizatsiya grazhdanskoy aviatsii. Osnovnye printsipy ucheta chelovecheskogo faktora v rukovodstve po provedeniyu proverok bezopasnosti poletov*. Doc 9806-AN/763. – Izd. pervoe, 2002. – 224 p. 13. *VNTP 3-81. Vedomstvennye normy tekhnologicheskogo proektirovaniya aэrovokzalov aэропортов* [Electronic resource] ; s izmen. 2006-03-21; vved. 1981-07-01. – Access mode : <http://www.complexdoc.ru/ntd/544630>. 14. Kornilov V. S. *Dosvid rozrobky zahalnoi kontseptualnoi shemy sotsiologichnoho ta sotsialno-psykholohichnoho zabezpechennia aviatsiinoi diialnosti* [Experience of Development of a General Conceptual Scheme of Social and Sociopsychological Support of Aviation] / V. S. Kornilov // *Materialy*

XI Mizhnarodnoi naukovo-tekhnichnoi konferentsii "AVIA-2013". – K. : NAU, 2013. – Vol. 6. – P. 503. 15. Chernishova O. N. Vybor strategii razvitiya aeroportov grazhdanskoj aviatsii Ukrainy [Tekst] : dis. ... kand. ekon. nauk : 08.07.04 / Oksana Nikolaevna Chernishova. – K., 2000. – 265 p. 16. Kokorev I. A. Upravlenie personalom v ramkakh kontseptsii chelovecheskogo kapitala / I. A. Kokorev. – M. : Izd-vo Ros. ekon. akad., 2006. – 260 p.

Інформація про автора

Полоус Ольга Вікторівна – аспірант кафедри фінансів, обліку та аудиту Національного авіаційного університету (03058, Україна, м. Київ, пр. Космонавта Комарова, 1, 2-й корпус, e-mail: pov01@rambler.ru).

Информация об авторе

Полоус Ольга Викторовна – аспірант кафедри фінансов, учета и аудита Национального авиационного университета (03058, Украина, г. Киев, пр. Космонавта Комарова, 1, 2-й корпус, e-mail: pov01@rambler.ru).

Information about the author

O. Polous – postgraduate student of the Department of Finance, Accounting and Auditing of the National Aviation University (1 Cosmonaut Komarov Ave., block 2, 03058, Kyiv, Ukraine, e-mail: pov01@rambler.ru).

*Стаття надійшла до ред.
25.11.2014 р.*

УДК 658.589

JEL Classification: O22; O32

METHODOLOGICAL APPROACHES TO THE EVALUATION AND ANALYSIS OF THE IMPACT OF INTERRELATED FACTORS ON THE BUSINESS INNOVATION CAPACITY

S. Labunska

The methodological fundamentals have been described and the methodological approaches to the selection for the commercialization of innovative projects of the generated portfolio by innovation type have been substantiated. Such a selection is suggested to be run on the basis of scenario modelling, given the retrospective analysis of the direction of the vectorial influence between the sets of indicators that form an overall integrated assessment of the innovation capacity of an enterprise. The results of calculations have been represented based on the developed models on the example of evaluation of scenarios of the changing factors that generate additional effects influencing the level of enterprise innovation capacity and innovative business opportunities.

Keywords: innovation, innovation potential, innovation capacity, competitiveness, evaluation, analysis.

МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ОЦІНЮВАННЯ ТА АНАЛІЗУ ВПЛИВУ ВЗАЄМОПОВ'ЯЗАНИХ ФАКТОРІВ НА ІННОВАЦІЙНУ СПРОМОЖНІСТЬ ПІДПРИЄМСТВА

Лабунська С. В.

Розкрито методологічні основи та обґрунтовано методичні підходи до відбору для комерціалізації інноваційних проектів зі сформованого портфеля за видами інноваційних змін. Такий відбір запропоновано здійснювати на основі використання сценарного моделювання з урахуванням ретроспективного аналізу спрямування векторального впливу між множинами показників, що формують загальну інтегральну оцінку інноваційної спроможності підприємства. Наведено результати розрахунків за побудованими моделями на прикладі оцінювання сценаріїв зміни чинників, які породжують додаткові ефекти, що впливають на рівень інноваційного потенціалу та інноваційних бізнес-можливостей підприємства.

Ключові слова: інновації, інноваційний потенціал, інноваційна спроможність, конкурентоспроможність, оцінка, аналіз.

МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ К ОЦЕНКЕ И АНАЛИЗУ ВЛИЯНИЯ ВЗАИМОСВЯЗАННЫХ ФАКТОРОВ НА ИННОВАЦИОННУЮ СПОСОБНОСТЬ ПРЕДПРИЯТИЯ

Лабунская С. В.

Раскрыты методологические основы и обоснованы методические подходы к отбору для коммерциализации инновационных проектов сформированного портфеля по видам инновационных преобразований. Такой отбор предложено осуществлять на основе использования сценарного моделирования с учетом ретроспективного анализа направления векторального влияния между множествами показателей, формирующих общую интегральную оценку инновационной способности предприятия. Приведены результаты расчетов по построенным моделям на примере оценки сценариев изменения определенных факторов, вызывающих дополнительные эффекты, влияющие на уровень инновационного потенциала и инновационных бизнес-возможностей предприятия.

Ключевые слова: инновации, инновационный потенциал, инновационная способность, конкурентоспособность, оценка, анализ.

The intensive competition in the global market, growing opportunities, challenges and threats for business activities require active application of innovations, technological solutions, new financial instruments, timely justified management decisions to permit and secure best financial performance. In today's competitive market companies use innovations to improve their production processes and improve the quality of business administration.

Research on the content and practical application of innovation development theories, conducted by V. Heiets, M. Yermoshenko, V. Ponomarenko, S. Iliashenko, L. Fedulova, T. Lepeyko, has formed a fundamental basis for composition and further development of management approaches to the innovation activity of industrial enterprises in Ukraine. And one of the general conclusions drawn by the mentioned scholars is that the innovation potential as the ability of an enterprise to generate knowledge for the commercialization of creative ideas of a product, process, organizational and marketing innovation for intensive development is an impetus for success.

The objective of the research is development of a methodological approach to the evaluation, analysis and forecasting innovation capacity based on the revealed interrelated factors of impact on the innovation potential and business opportunities for innovation, that is crucial for practical implementation of an innovation management system.

Several years ago, Ukraine's performance in innovations in the Global Competitiveness Index (GCI) could be seen almost as a competitive advantage (63rd rank in 2009), in 2011 Ukraine gained the status of an efficiency driven economy and moved further in the way to the innovation driven one [1]. However, in 2012 the GCI moved Ukraine to 93rd place for this pillar, down by 22 scores within a year. This downturn was not typical of post-Soviet economies. For instance, Russia rose by 7 positions over 2012, whilst Kazakhstan (having outperformed Ukraine) rose by 19 scores, as a result, the gap between Ukraine and its peers widened significantly. In 2013 innovation factors increased to 81st position, but the impact direction changed: innovation factors were drivers for the aggregate Global Competitiveness Index up to 2012, but they became a disadvantage since 2012 (Fig. 1).

International evaluations, independent from those of the WEF, have also confirmed Ukraine's low place in innovation factors. For example, the Global Innovation Index 2013 (compiled by the INSEAD business school and the World Intellectual Property Organization) has placed Ukraine in 71st position out of 142, 8 positions down compared with 2012 [2]. Nevertheless, even with this score Ukraine is a leader amongst the medium-income nations. Yet another Global Innovation Index, compiled by the Boston Consulting Group (BCG) and the US National Associ-

ation of Manufacturers, evaluates business capacity to encourage development of innovations. This organization has placed Ukraine in the 64th position out of 110 nations.

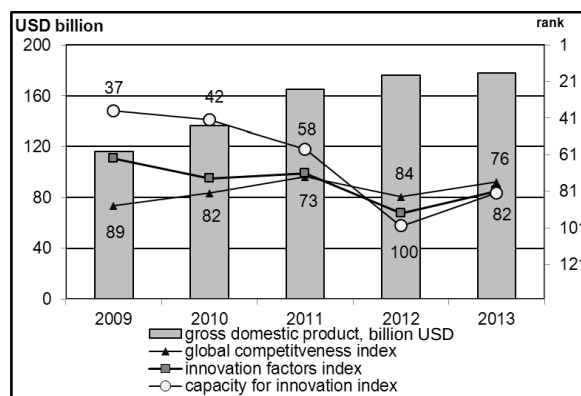

Figure 1. Dynamics of the Global Competitiveness Index and its components

Various organizations' rankings of Ukraine's innovations in the economy and business do not see the country as a leader. Moreover, the indices evaluating the innovations in business (those by the World Economic Forum and by the BCG) have not ranked Ukraine within the top 50, meaning that the country does not have a competitive advantage in the global perspective.

An insight analysis of the innovation factors index evaluated by the World Economic Forum [1] has revealed a sharp fall in Ukraine's capacity for innovations: in 2012 it dropped from 58th to 100th position out of 148 nations (Fig. 1), a slight increase to the 82nd rank in 2013 did not change the negative impact of the capacity for innovation on the overall innovation index.

An analysis of Ukraine's innovation in the GCI (Fig. 2) suggests that the downward trend is largely caused by a drop in scores for qualitative indicators: the capacity for innovation (82nd out of 144 nations, 29 scores down in comparison with 2011), university-industry collaboration (74th, down by 5 grades) and the quality of scientific research institutions (67th, down by 3 grades) [1]. Losing 23 positions, the indicator of the availability of scientists and engineers has also dropped noticeably now to 48th place, yet it still can be seen as a competitive advantage. Ukraine performs relatively well in the PCT (patent applications per capita) and occupies 52nd place globally. Nonetheless, Ukraine continues to lose all of its competitive advantage in the innovation pillar of the Global Competitiveness Index.

The survey conducted by the Foundation for Effective Governance in 2013 [2] shows that the regional businesses look rather optimistically at the capacity for innovation. The average score across 27 regions makes 4.03, which is comparable with Azerbaijan (35th in the world). This relatively high result is partly due to the disposition of the regional business relying more on its own R&D then on adoption and purchasing such skills. Large companies naturally have higher capacity for innovation (4.19 scores) than small enterprises

(3.95) but the gap is not extremely significant. It should be noted that the executives assess business failures strongly and see them as valuable experience rather than something disgraceful (the average score of 5.07 out of 7). The firm-level technology absorption is evaluated highly, too (4.29). Considering this with the reasonably good assessment of the capacity for innovation, it signals that Ukrainian businesses have kept their innovation potential and can revive it if there is sufficient funding and favourable market conditions.

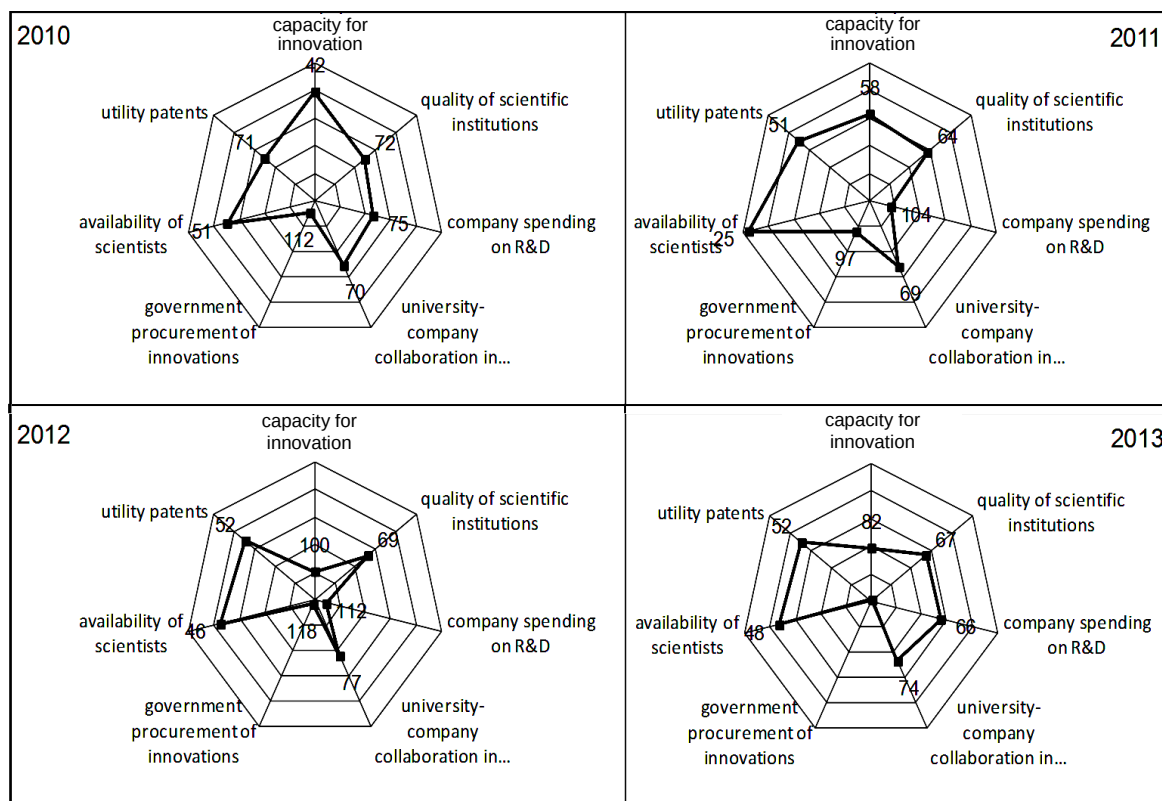

Figure 2. Innovation factors pillars in the Global Competitiveness Index

It is important to mention, that surveys conducted by the Foundation for Effective Governance as well as the World Economic Forum estimated innovation capacity indices based on experts' analysis mainly, so the results are applicable to the national economy level and hardly to a separate business unit. The methodical approaches based on accounting information suggested by the author [3] obtain advantages of precise evaluation and comparativeness within the industry.

As proposed in [3], several components are estimated during the evaluation of the innovation capacity of a business, including the innovation potential and business opportunities to innovate. The concept of the innovation potential may be crucial for rational framing the information base for evaluation. Namely prof. Lepeyko T. [4] argues that the innovative potential of an enterprise may be defined as the ability of a business entity to produce new high-tech products in conformity with market requirements (especially in the global market). Decrease in the innovation potential leads to deterioration of market positions, fall in sales and losses of opportunities for further development of an enterprise. Formation of the innovative capacity depends on the readiness of the enterprise production system to accept a particular innovation.

The information analytical base for innovation potential evaluation is composed of the following indicators [3]:

availability and effectiveness of labour resources (staff availability ratio (x_{1111}), staff recruitment ratio (x_{1112}), staff stability ratio (x_{1113}), staff discipline ratio (x_{1114}), wage motivation ratio (x_{1115}), staff training ratio (x_{1116}), high-qualified staff ratio (x_{1117}), middle-qualified staff ratio (x_{1118}), high-qualified staff

recruitment ratio (x_{1119}), research personnel ratio (x_{1110}), labor productivity ratio (x_{1121}), staff research activity ratio (x_{1122});

availability and effectiveness of material resources (fixed assets) suitability ratio (x_{1211}), new fixed assets ratio (x_{1212}), fixed assets growing value ratio (x_{1213}), fixed assets/assets total ratio (x_{1214}), raw materials availability ratio (x_{1215}), fixed assets productivity ratio (x_{1221}), raw materials productivity ratio (x_{1222}), efficiency of material usage ratio (x_{1223}), defective goods ratio (x_{1214});

availability and effectiveness of finance resources (owner's current assets/owner's assets ratio (x_{1311}), stockholders' equity/assets ratio (x_{1312}), inventory/owner's current assets ratio (x_{1313}), current assets/owner's assets ratio (x_{1314}), assets yield ratio (x_{1321}), invested stock yield ratio (x_{1322}), stockholders' equity yield ratio (x_{1323});

availability and effectiveness of information resources (information/staff ratio (x_{1411}); information completeness ratio (x_{1412}), information security ratio (x_{1413}), relevant information ratio (x_{1414}), information contradiction ratio (x_{1415}), R&D expenses/expenses total ratio (x_{1416}), information productivity (x_{1421}), information yield ratio (x_{1422}).

In order to reveal interrelations between first level decomposition factors, a regression analysis was conducted based on the assessed indices of the innovation potential and innovative business opportunities. Calculations of the regression analysis were carried out on the module "Multiple Regression" of Statistica 7.0, statistical sampling was composed of 81 enterprises. A revealed multifactor linear regression model for indicators of innovative business opportunities in evaluating the innovation capability is:

$$\begin{aligned}
X_{2111} &= 2.7555 + 0.069 \cdot X_{1111} + 0.2295 \cdot X_{1114} + 0.0581 \cdot X_{1115} + 0.0603 \cdot X_{1116} - 0.5822 \cdot X_{1117} - 0.5491 \cdot X_{1118} + 0.0877 \cdot \\
&\quad \cdot X_{1119} + 0.4082 \cdot X_{1110} - 0.0299 \cdot X_{1211} - 0.1165 \cdot X_{1213} - 0.1487 \cdot X_{1214} + 0.1173 \cdot X_{1221} - 0.2342 \cdot X_{1222} + 0.2212 \cdot \\
&\quad \cdot X_{1224} + 0.2561 \cdot X_{1311} + 0.7819 \cdot X_{1313} - 0.5732 \cdot X_{1314} - 0.1315 \cdot X_{1321} + 0.0023 \cdot X_{1411} - 3.0016 \cdot X_{1415} + 0.0112 \cdot \\
&\quad \cdot X_{1421} - 0.0642 \cdot X_{1422} + 0.1469 \cdot X_{2121} - 0.1817 \cdot X_{2131} - 0.0328 \cdot X_{2211} + 0.9134 \cdot X_{2411} \\
X_{2121} &= 0.0668 + 0.0961 \cdot X_{1116} + 0.0876 \cdot X_{1212} + 0.1814 \cdot X_{1214} - 0.2438 \cdot X_{1215} + 0.2474 \cdot X_{1221} + 0.1116 \cdot X_{1222} + 0.0998 \cdot \\
&\quad \cdot X_{1311} + 0.2305 \cdot X_{1312} - 0.0819 \cdot X_{1313} + 0.031 \cdot X_{1314} + 0.1925 \cdot X_{2131} \\
X_{2131} &= 0.1738 + 0.3818 \cdot X_{1214} - 0.2454 \cdot X_{1215} + 0.1518 \cdot X_{1221} - 0.0547 \cdot X_{1222} + 0.1172 \cdot X_{1311} + 0.0793 \cdot X_{1312} - 0.1672 \cdot \\
&\quad \cdot X_{1313} - 0.2152 \cdot X_{1314} + 0.1784 \cdot X_{2121} \\
X_{2211} &= -0.1597 + 0.5201 \cdot X_{1111} - 0.1376 \cdot X_{1112} - 0.8512 \cdot X_{1113} + 0.4219 \cdot X_{1114} + 0.0259 \cdot X_{1115} - 0.8493 \cdot X_{1119} + 0.5828 \cdot \\
&\quad \cdot X_{1110} + 1.1921 \cdot X_{1121} - 0.9153 \cdot X_{1122} - 0.379 \cdot X_{1211} + 0.6782 \cdot X_{1212} - 0.4654 \cdot X_{1213} + 0.2445 \cdot X_{1214} + 0.1353 \cdot \\
&\quad \cdot X_{1215} + 0.1409 \cdot X_{1221} - 0.2271 \cdot X_{1222} - 0.059 \cdot X_{1223} + 0.5556 \cdot X_{1224} + 0.1135 \cdot X_{1311} + 0.2287 \cdot X_{1312} + 0.032 \cdot X_{1313} + \\
&\quad + 0.1684 \cdot X_{1314} - 0.5965 \cdot X_{1321} + 0.5591 \cdot X_{1322} + 0.0628 \cdot X_{1323} - 0.1099 \cdot X_{2111} - 0.0002 \cdot X_{2121} - 0.1487 \cdot X_{2131} \\
X_{2311} &= 0.0038 + 0.024 \cdot X_{1221} + 1.0093 \cdot X_{2321} \\
X_{2321} &= 0.0013 + 0.0143 \cdot X_{1112} - 0.0204 \cdot X_{1221} + 0.9508 \cdot X_{2311} \\
X_{2411} &= -1.2505 + 0.0718 \cdot X_{1111} + 0.1614 \cdot X_{1222} - 0.3659 \cdot X_{1223} + 0.0907 \cdot X_{1311} + 0.175 \cdot X_{1322} - 0.0821 \cdot X_{1323} + 0.081 \cdot \\
&\quad \cdot X_{1411} + 2.1658 \cdot X_{1415} + 0.1301 \cdot X_{1416} + 0.126 \cdot X_{1421} + 0.2012 \cdot X_{1422}
\end{aligned} \quad (1)$$

The constructed model is statistically significant, the coefficient of determination of the linear multivariable model of quick ratio (X_{2111}) estimated as 0.7754, sales/liabilities ratio (X_{2121}) estimated as 0.7712, sales/receivables ratio (X_{2131}) estimated as 0.7702, operating leverage (X_{2211}) estimated as 0.7738, sales yield ratio (X_{2311}) estimated as 0.9595, produc-

tion yield ratio (X_{2321}) estimated as 0.9596, reliability level of organization structure (X_{2411}) estimated as 0.9612.

The suggested methodical approach applied to accounting information on the innovation activity of industrial enterprises in Ukraine revealed an interrelated complex impact of factors on the innovation capacity (Fig. 3).

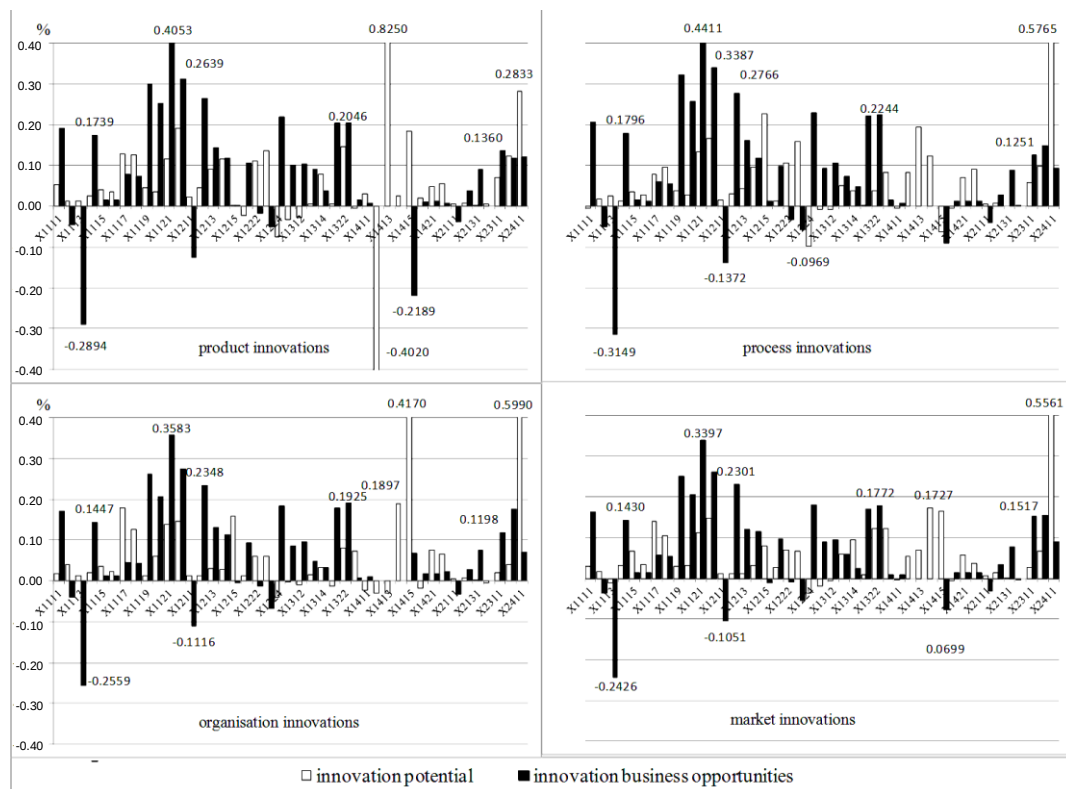

Figure 3. Vectors of interrelated factors influence on the innovation capacity of enterprises

The results of the conducted research shown in Fig. 3 revealed, for example, that if the introduction of innovative projects aimed at improving productivity enable companies to enhance productivity by 1 %, the surveyed companies achieve positive dynamics of other factors related to labor productivity (X_{1121}), their combined positive impact on the innovative capacity is on average 0.1147 % and on innovative business opportunities it is 0.4053 % for product innovations (0.1329 % and 0.4411 % for process innovations, 0.1387 % and 0.3583 % for organizational innovations, 0.1132 % and 0.3397 % for marketing innovations). Innovative projects aimed at improving the information security obtained the greatest effect of the interconnected impact (additional growth of the innovative capacity for product innovations makes 0.82 % for every 1 % increase in the coefficient of information security), information productivity (0.52 % for product innovations, 0.5382 % for process innovations, 0.5740 % for or-

ganizational innovations and 0.5798 % for marketing innovations), innovative activity (0.5019 %, 0.4765 %, 0.504 % and 0.485 %, respectively), and as the appropriateness of the organizational structure (0.4046 %, 0.6978 %, 0.6702 % and 0.6926 %).

The conducted dynamic simulations revealed that the factors have an interrelated disproportionate effect on different types of innovation (e.g. as a result of innovative projects aimed at increasing the efficiency of the material usage ratio under the influence of the relationships between the factors of the innovative capacity further average increases were observed: 0.0852 % for product innovation, 0.1074 % for process innovations, 0.0995 % for organizational innovations and 0.0032 % for marketing innovations).

The fact that certain factors have different effects on the interconnected innovative potential and innovative business opportunities must be noted in the process of managerial decisions substantiation when selecting innovation projects.

Thus, as a results of the dynamic simulation of the innovation capacity the following conclusions can be drawn as for product innovations:

1) factors that have a positive interrelated impact on the level of innovative business opportunities and a negative impact on the level of the innovation potential are:

growth in the staff recruitment ratio – because it decreases the stability of staff and information resources yield;

growth in the staff stability ratio – because it decreases the rate of newly hired employees;

growth in the fixed assets suitability ratio – if a simultaneously operating leverage is reduced;

growth in the raw materials productivity ratio – if it is achieved by reducing the cost of inventories and changes in the structure of assets towards a growing share of less liquid assets;

growth in the efficiency of material usage ratio – unless it is accompanied by new more efficient plant equipment;

growth in the information contradiction ratio – because it can be accompanied by a decrease in the proportion of R&D expenses and decreasing profitability of information resources;

growth in the quick ratio – if accompanied by a reduction of the operating leverage;

2) factors that have a positive impact on the level of innovation potential and a negative impact on the level of innovative business opportunities are:

growth in the fixed assets productivity ratio – if accompanied by reduction in the process of fixed assets renewing and decrease of their residual value as a result of accumulation of depreciation;

decrease in the defective goods ratio – if achieved only by changing the structure of cost of sales;

growth in the owner's current assets/owner's assets ratio – if achieved only by reducing the fixed assets book value;

growth in the stockholders' equity/assets ratio factor autonomy – if simultaneously the residual value of fixed assets and the book value of inventory necessary for a rhythmic manufacturing process decrease;

growth in the stockholders' equity yield ratio – if achieved by decrease of stockholders' equity components;

growth in the information completeness ratio – if accompanied by reduction in the process of fixed assets renewing, decrease in the raw materials availability ratio, the stockholders' equity/assets ratio and/or fall in the stockholders' equity yield ratio.

The results of the dynamic modeling of the innovation capacity also confirmed that the vectors of interrelated effects vary subject to an innovation type and this also should be considered for substantiation of administrative decisions on the innovation projects selection. Thus, organizational innovation factors that have a dissimulative impact on the innovation capacity and a stimulation effect on innovative business opportunities include:

growth in the assets yield ratio – if achieved by reduction of wages, depreciation, expenses for accumulation of information for decision-making, and/or by a decrease in the book value of fixed assets and inventories used in the production process, administrative or sales activities;

growth in the information/staff ratio – if not accompanied by an increasing share of R&D expenses, productivity and profitability of information resources;

growth in the information security ratio – as the unavailability of information can induce a decrease in the staff innovative activity.

growth in the share of R&D expenses – in the case the growth rate of R&D expenses exceeds the growth rate of productivity and profitability of information.

Innovation growth in the information contradiction ratio may lead to a decrease in the innovation potential and business opportunities for innovation if it is accompanied by a decreasing share of R&D expenses and/or the information yield ratio.

For marketing innovations the growth of the staff stability ratio may lead to a decrease in the innovation potential and business opportunities for innovation; the raw materials availability ratio shows a stimulation effect on the innovation potential and a dissimulative impact on business opportunities for innovation if at the same time the current assets/owner's assets ratio decreases and/or the turnover of payables and receivables decreases.

In general, factors of the innovation capacity have a positive correlated effect on the innovation potential and innova-

tive business opportunities, so that the growth of factors is accompanied by increasing levels of integrated indicators caused by coherent changes in other factors that were not included in the innovation capacity static model.

Thus, the applied methods of the regression analysis confirmed interrelation between the innovation potential and innovation business opportunities that are components of the innovation capacity, so assessment, analysis and forecasting of the innovation capacity should be based on dynamic models, that make it possible to take into account the interrelated factors effect on the innovation activity and enhance reliability of the forecast. While justifying decisions upon selection of innovation projects it is necessary to take into consideration the fact that some factors have controversial interconnected effects. Thus, the simulation of an innovation project aimed to increase the stability of personnel by 15 % reveals an increase in the innovative capacity for product innovation by 0.15 % on static model application, but the approval of the innovation project must be based on the results of calculations on a dynamic model, proving the possibility of reducing the innovation capacity by 1.4 % as a result of this innovative project caused by negative changes in other factors (e.g. reduction of the innovative activity of staff, etc.).

So it is recommended to use integral criteria in the selection of innovation projects based on complex indicators of the innovation capacity, innovation potential and innovative business opportunities and additional basic criteria, based on the interconnected impact of factors of innovation capacity decomposition. A significant advantage of the suggested methodological approach to the evaluation, analysis and forecasting of the innovation capacity is a possibility to form an information base for a quantitative study of the managerial choice for implementing innovative projects. To increase the validity of the choice, management should also apply the proposed additional criteria; rational use of additional criteria requires a deep analysis of the effects of the innovation project and reflects the specificities of financial and economic activities of a particular company.

References: 1. The Global Competitiveness Index Analyzer [Electronic resource]. – Access mode : <http://gcr.weforum.org>. 2. Звіт про конкурентоспроможність регіонів України 2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://competitiveukraine.org.ua/ua/reports/ukraine>. 3. Лабунська С. В. Управління витратами інноваційної діяльності підприємства: методологія та практика : монографія / С. В. Лабунська. – Х. : ВД "ІНЖЕК", 2014. – 352 с. 4. Лепейко Т. І. Інноваційний менеджмент : навч. посіб. / Т. І. Лепейко, В. О. Кююда, С. В. Лукашов. – Х. : ІНЖЕК, 2005. – 440 с. 5. Ващенко Н. Обґрунтування етапів процесу формування інноваційного потенціалу персоналу торговельного підприємства / Н. Ващенко // Економіка розвитку. – 2014. – № 3 (71). – С. 75–79. 6. Володіна В. О. Ефективність функціонування ринку інноваційних ідей в національній економіці / В. О. Володіна, С. А. Срохін // Актуальні проблеми економіки. – 2014. – № 5 (155). – С. 67–76. 7. Ілляшенко С. М. Особливості формування та розвитку еколого-орієнтованої інноваційної культури / С. М. Ілляшенко, Ю. С. Шипуліна // Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку. – 2013. – № 776. – С. 109–114. 8. Інновації: проблеми науки та практики : монографія / [під заг. ред. М. О. Кизима, В. С. Пономаренка] ; Харк. нац. екон. ун-т ; Наук.-досл. центр індустр. проблем розвитку НАН України. – Х. : ВД "ІНЖЕК", 2011. – 272 с. 9. Коба В. Г. Методичний підхід до оцінки інвестиційного потенціалу підприємств внутрішнього водного транспорту / В. Г. Коба, К. О. Горощко // Бізнес Інформ. – 2014. – № 8. – С. 50–55. 10. Колодизев О. М. Формування багаторівневої системи показників фінансування інноваційної діяльності / О. М. Колодизев // Актуальні проблеми економіки. – 2013. – № 8 (146). – С. 32–45. 11. Лепейко Т. І. Особливості прояву синергетичних ефектів в українській економіці / Т. І. Лепейко, Н. М. Шматько // Бізнес Інформ. – 2012. – № 11. – С. 6–8. 12. Мосін О. О. Практичні аспекти вимірювання технологічного інноваційного потенціалу машинобудівного підприємства / О. О. Мосін // Бізнес Інформ. – 2014. – № 8. – С. 66–73. 13. Пономаренко В. С. Проблема оцінки системної ефективності функціонування та розвитку підприємства / В. С. Пономаренко, І. В. Гонтарева // Економіка розвитку. – 2011. – № 1 (57). –

С. 5–8. 14. Пономаренко С. В. Теоретичний підхід до вибору моделей інноваційного розвитку країн світу / С. В. Пономаренко, О. В. Анненкова // Економіка розвитку. – 2012. – № 1 (61). – С. 35–41. 15. Радзівіло І. В. Механізм формування інноваційного потенціалу промислового підприємства на основі застосування системно-динамічного підходу / І. В. Радзівіло // Інвестиції: практика і досвід. – 2012. – № 14. – С. 63–67. 16. Тищенко О. П. Державна кластерна політика в контексті формування інноваційної моделі розвитку національної економіки / О. П. Тищенко, С. А. Заніздрі // Бізнес Інформ. – 2014. – № 8. – С. 34–39. 17. Ястремська О. Здатність підприємств до інноваційної діяльності / О. Ястремська // Інновації: проблеми науки та практики : монографія. – Х. : ФОП Павленко А. Г., 2011. – С. 87–122. 18. Frame A. Measuring national innovation performance: the innovation union scoreboard revisited / A. Frame. – Ljubljana : Institute for development and strategic analyses, 2014. – 72 p.

References: 1. The Global Competitiveness Index Analyzer [Electronic resource]. – Access mode : <http://gcr.weforum.org>. 2. Zvit pro konkurentospromozhnist rehioniv Ukrainy 2013 [Electronic resource]. – Access mode : <http://competitiveukraine.org.ua/ua/reports/ukraine>. 3. Labunska S. V. *Upravlinnia vytratamy innovatsiinoi diialnosti pidpriemstva: metodolohiia ta praktyka : monohrafiia* [Cost Management of the Innovation Activity of an Enterprise: Methodology and Practice : monograph] / S. V. Labunska. – Kh. : ID "INZhEK", 2014. – 352 p. 4. Lepeyko T. I. *Innovatsiinyi menedzhment : navch. posib.* [Innovation Management : textbook] / T. I. Lepeyko, V. O. Koiuda, S. V. Lukashov. – Kh. : INZhEK, 2005. – 440 p. 5. Vashchenko N. *Obhruntuvannia etapiv protsesu formuvannia innovatsiinoho potentsialu personalu torhivelnogo pidpriemstva* [Substantiation of the Stages of the Trading Company Personnel Innovative Potential Formation] / N. Vashchenko // Ekonomika rozvytku. – 2014. – No. 3 (71). – P. 75–79. 6. Volodina V. O. *Efektivnist funktsionuvannia rynku innovatsiinykh idei v natsionalnii ekonomitsi* [The Efficiency of the Innovation Ideas Market in the National Economy] / V. O. Volodina, S. A. Yerokhin // Aktualni problemy ekonomiky. – 2014. – No. 5 (155). – P. 67–76. 7. Illiashenko S. M. *Osoblyvosti formuvannia ta rozvytku ekolooho-orientovanoi innovatsiinoi kultury* [Peculiarities of the Ecology-oriented Innovation Culture Development] / S. M. Illiashenko, Yu. S. Shypulina // Visnyk Natsionalnoho universytetu "Lvivska politekhnika". Menedzhment ta pidpriemnytstvo v Ukraini: etapy stanovlennia i problemy rozvytku. – 2013. – No. 776. – P. 109–114. 8. *Innovatsii: problemy nauky ta praktyky : monohrafiia* [Innovation: the Problems of Science and Practice : monograph] / [pid zah. red. M. O. Kyzyma, V. S. Ponomarenko] ; Khark. nats. ekon. un-t ; Nauk.-dosl. tsentr industr. problem rozvytku NAN Ukrainy. – Kh. : VD "INZhEK", 2011. – 272 p. 9. Koba V. H. *Metodychnyi pidkhid do otsinky investytsiinoho potentsialu pidpriemstv vnutrishnoho vodnoho transportu* [A Methodical Approach to the Evaluation of the Domestic Water Transport Investment Potential] / V. H. Koba, K. O. Horoshko // Biznes Inform. – 2014. – No. 8. – P. 50–55. 10. Kolodiziev O. M. *Formuvannia bahatorivnevoi systemy pokaznykiv finansuvannia innovatsiinoi diialnosti* [Formation of a Multilevel System of Innovation Activity Financing Indexes] / O. M. Kolodiziev // Aktualni problemy ekonomiky. – 2013. – No. 8 (146). – P. 32–45. 11. Lepeyko T. I. *Osoblyvosti proiavu synerhetychnykh efektiv v ukrain-*

skii ekonomitsi [Peculiarities of Synergy Effects in the Ukrainian Economy] / T. I. Lepeyko, N. M. Shmatko // Biznes Inform. – 2012. – No. 11. – P. 6–8. 12. Mosin O. O. *Praktychni aspekty vymyruvannia tekhnolohichnoho innovatsiinoho potentsialu mashynobudivnoho pidpriemstva* [Practical Aspects of Measuring the Technological Innovation Potential of a Machine-building Enterprise] / O. O. Mosin // Biznes Inform. – 2014. – No. 8. – P. 66–73. 13. Ponomarenko V. S. *Problema otsinky systemnoi efektyvnosti funktsionuvannia ta rozvytku pidpriemstva* [Evaluation of System Efficiency of Company Functioning and Development] / V. S. Ponomarenko, I. V. Gontareva // Ekonomika rozvytku. – 2011. – No. 1 (57). – P. 5–8. 14. Ponomarenko Ye. V. *Teoretychnyi pidkhid do vyboru modelei innovatsiinoho rozvytku krain svitu* [A Theoretical Approach to Choosing World Countries' Innovation Development Models] / Ye. V. Ponomarenko, O. V. Annenkova // Ekonomika rozvytku. – 2012. – No. 1 (61). – P. 35–41. 15. Radzivilo I. V. *Mekhanizm formuvannia innovatsiinoho potentsialu promyslovoho pidpriemstva na osnovi zastosuvannia systemno-dynamichnoho pidkhodu* [The Mechanism of Forming Industrial Enterprise Innovation Potential Based on a System and Dynamic Approach] / I. V. Radzivilo // Investytsii: praktyka i dosvid. – 2012. – No. 14. – P. 63–67. 16. Tyshchenko O. P. *Derzhavna klasterna polityka v konteksti formuvannia innovatsiinoi modeli rozvytku natsionalnoi ekonomiky* [State Cluster Policy in Terms of Formation of a National Economy Development Innovation Model] / O. P. Tyshchenko, S. A. Zanizdra // Biznes Inform. – 2014. – No. 8. – P. 34–39. 17. Iastrem'ska O. *Zdatnist pidpriemstv do innovatsiinoi diialnosti* / O. Iastrem'ska // *Innovatsii: problemy nauky ta praktyky : monohrafiia* [The company's ability to innovate // Innovation: Problems of Science and Practice : monograph]. – Kh. : FOP Pavlenko A. H., 2011. – P. 87–122. 18. Frame A. Measuring national innovation performance: the innovation union scoreboard revisited / A. Frame. – Ljubljana : Institute for development and strategic analyses, 2014. – 72 p.

Information about the author

S. Labunska – PhD in Economics, doctoral student of Management and Business Department of Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics (9-A Lenin Ave., 61166, Kharkiv, Ukraine, e-mail: svet.lana.lab@gmail.com).

Інформація про автора

Лабунська Світлана Віталіївна – канд. екон. наук, докторант кафедри менеджменту і бізнесу Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця (61166, Україна, м. Харків, пр. Леніна, 9-А, e-mail: svetlana.lab@gmail.com).

Информация об авторе

Лабунская Светлана Витальевна – канд. экон. наук, докторант кафедры менеджмента и бизнеса Харьковского национального экономического университета имени Семёна Кузнеця (61166, Украина, г. Харьков, пр. Ленина, 9-А, e-mail: svetlana.lab@gmail.com).

Стаття надійшла до ред.
28.11.2014 р.

УДК 658:005.332.4

JEL Classification: L20; D61

ОБҐРУНТУВАННЯ ВИБОРУ КОНКУРЕНТНОЇ СТРАТЕГІЇ ПІДПРИЄМСТВА

Кіпа Д. В.

Розроблено методичний підхід до вибору конкурентної стратегії підприємства. Проаналізовано наявні методи вирішення багатокритеріальних завдань, серед яких: методи теорії нечітких множин, методи теорії корисності, методи векторної стратифікації і метод аналізу ієрархій Сааті. Обґрунтовано необхідність використання методу аналізу ієрархій для вибору конку-

рентної стратегії. Наведено послідовність етапів використання запропонованого методу. На основі теоретичного узагальнення наукової літератури та проведеного аналізу стратегічного потенціалу визначено критерії вибору конкурентної стратегії, які об'єднано у групи факторів впливу на стратегічний вибір: фінансові, виробничі, маркетингові, кадрові, науково-технічні та інноваційно-інвестиційні, організаційно-управлінські, які використовуються для вибору конкурентної стратегії за вигодами і витратами.

Ключові слова: конкурентна стратегія, метод аналізу ієрархій, стратегічний вибір, критерії.

ОБОСНОВАНИЕ ВЫБОРА КОНКУРЕНТНОЙ СТРАТЕГИИ ПРЕДПРИЯТИЯ

Кипа Д. В.

Разработан методический подход к выбору конкурентной стратегии предприятия. Проанализированы существующие методы решения многокритериальных задач, среди которых: методы теории нечетких множеств, методы теории полезности, методы векторной стратификации и метод анализа иерархий Саати. Обоснована необходимость использования метода анализа иерархий для выбора конкурентной стратегии. Представлены последовательность этапов использования предложенного метода. На основе теоретического обобщения научной литературы и проведенного анализа стратегического потенциала определены критерии выбора конкурентной стратегии, которые объединены в группы факторов влияния на стратегический выбор: финансовые, производственные, маркетинговые, кадровые, научно-технические и инновационно-инвестиционные, организационно-управленческие, которые используются для выбора конкурентной стратегии по выгодам и расходам.

Ключевые слова: конкурентная стратегия, метод анализа иерархий, стратегический выбор, критерии.

JUSTIFICATION OF THE CHOICE OF A COMPETITIVE STRATEGY

D. Kipa

A methodical approach to the choice of a competitive strategy has been developed. Analysis has been made of the available methods for solving multicriteria problems which include: methods of the fuzzy set theory, the utility theory methods, methods of vector stratification analysis, and Saaty's hierarchies method. The necessity of using the analytic hierarchy method for the selection of a competitive strategy has been justified. A sequence of steps of the proposed method has been presented. Based on theoretical generalization of scientific literature and the analysis of the strategic potential, the criteria for selection of competitive strategies have been identified and combined in groups of factors of influence on the strategic choice: financial, production, marketing, personnel, scientific-technological and innovative investment, organizational and management that are used in the choice of a competitive strategy by benefits and costs.

Keywords: competitive strategy, the analytic hierarchy method, strategic choice, criteria.

Забезпечення високого рівня конкурентоспроможності підприємства та його економічної ефективності, а також урахування постійних інформаційних змін потребують використання новітніх та якісних інструментів стратегічного планування. Одним із таких інструментів є правильний та доцільний вибір конкурентної стратегії підприємства, що є важливим та невід'ємним етапом процесу формування конкурентної стратегії. У свою чергу, коректний стратегічний вибір дозволить підприємству досягти стійкої та довготривалої конкурентоспроможності у відповідній галузі, особливо в такому складному і непередбачуваному конкурентному середовищі.

Дослідженню питань вибору конкурентної стратегії підприємства присвячено праці вітчизняних та зарубіжних

вчених, серед яких І. Ансофф, О. Віханський, А. Зуб, Ю. Іванов, І. Кобушко, Ж.-Ж. Ламбен, М. Портер, А. Стрікланд, А. Томпсон, Р. Фатхутдінов, А. Юданов [1 – 10] та ін. З іншого боку, наявне теоретико-методичне забезпечення стратегічного вибору викликає сумніви щодо неоднозначності деяких аспектів стосовно процесу формування конкурентної стратегії. Тому *метою даної статті* є розробка методичного підходу до вибору конкурентної стратегії підприємства.

Обґрунтування та вибір конкретної конкурентної стратегії в контексті зіставлення теоретико-методичних засад забезпечення конкурентоспроможності і практичної діяльності досліджуваних машинобудівних підприємств є важливим і заключним етапом процесу формування конкурентної стратегії. Для реалізації цього етапу підприємство

може залучати зовнішніх консультантів. Але, враховуючи той факт, що формування конкурентної стратегії підприємства та її вибір спричиняє зміни не тільки в організаційній структурі, але й у загальній культурі підприємства, остаточне рішення щодо вибору конкурентної стратегії має відбуватися саме на підприємстві. Тому ключовим завданням є обґрунтування та впровадження надійних інструментів для здійснення вибору оптимальної конкурентної стратегії.

Необхідно зазначити, що процес вибору конкурентної стратегії та особливості його реалізації розглядаються вченими-науковцями по-різному. Так, О. Віханський у процесі вибору стратегії наголошує на обов'язковому визначенні цілей, інтересів, ресурсів, зобов'язань підприємств, її залежності від зовнішнього середовища, оцінюванні з урахуванням ризику. Але він недостатньо уваги приділяє визначенню спеціальних критеріїв, що ускладнює сам процес вибору та посилює необґрунтованість результатів. У свою чергу, А. Томпсон і А. Стрікланд розробили спеціальну методику вибору стратегії, сутність якої полягає в побудові матриці, в якій конкурентні позиції підприємства порівнюються з показниками, що характеризують різні типи ринків залежно від темпів зростання. Базуючись на такому зіставленні, заповнюються чотири квадрати матриці, у яких може перебувати підприємство, та пропонуються відповідні стратегічні ситуації дій. Головним недоліком даної методики є певна обмеженість її використання стосовно підприємств з помірною конкурентною позицією та середнім темпом зростання ринку.

Інший відомий зарубіжний маркетолог Ж.-Ж. Ламбен акцентує увагу на тому, що вибір стратегії підприємства необхідно розпочинати з аналізу портфеля напрямів його діяльності на основі типології ринків за матрицею Бостонської консультативної групи, яку він доповнив траєкторіями підприємств, що досягли успіху, і невдач [6]. Але дотримання зазначеного сценарію стосовно вибору конкурентної стратегії дозволить виявити деякі обмеження, а саме: неврахування зовнішньої конкурентної переваги та складності з розрахунками.

У своїй роботі [1] І. Ансофф у контексті вибору конкурентної стратегії вирішує дві нагальні проблеми: 1) як збалансувати найближчі та довгострокові цілі й необхідну гнучкість позицій підприємства; 2) як урахувати ризик, пов'язаний зі стратегічними рішеннями. Тобто на передній план у процесі вибору конкурентної стратегії виходить питання визначення та використання найліпшого стратегічного портфеля підприємства і врахування ризику та невизначеності. Окрім цього, необхід-

но зважати ще на два компоненти конкурентної стратегії – це конкурентні переваги та синергізм, які, у свою чергу, допомагають визначити й оцінити можливості підприємства.

На думку російського вченого Р. Фатхутдінова, на стратегічний вибір впливають такі чинники, як [9, с. 203]: ризик, знання минулих стратегій, реакція на власників акцій, фактор часу, конкретна ситуація. У свою чергу, А. Зуб наголошує на тому, що зазвичай не буває жорстко визначеного плану послідовності дій з вибору з альтернативних варіантів стратегії. Рішення про вибір стратегії найбільше залежить від оцінок і очікувань топ-менеджерів та інших груп підтримки [3, с. 33].

Слід зазначити, що український вчений-теоретик І. Кобушко враховує особливості процесу вибору конкурентної стратегії, зазначені вищезгаданими науковцями, і визначає наступні ключові фактори, які необхідно враховувати в процесі вибору стратегії [5]: стан галузі й конкурентну позицію підприємства в галузі, мету підприємства, інтереси й відносини вищого керівництва, фінансові ресурси фірми, кваліфікацію працівників, зобов'язання підприємства, ступінь залежності від зовнішнього середовища, часовий фактор.

Аналіз наявних наукових напрацювань свідчить про відсутність єдиного концептуального підходу до визначення кількості та змісту критеріїв вибору конкурентної стратегії, тому важливим етапом дослідження процесу формування конкурентної стратегії є детальний аналіз наявних критеріїв стратегічного вибору, які дозволять кількісно та якісно оцінити доцільність вибору можливих стратегічних альтернатив (табл. 1).

Глибинний аналіз та узагальнення наведених напрацювань свідчить, що на вибір конкурентної стратегії найбільшою мірою впливають такі параметри, як виробничі, фінансові, маркетингові, науково-технічні та інноваційно-інвестиційні, кадрові та організаційно-управлінські фактори. Окрім цього, вибір конкурентної стратегії залежить від загальної стратегії підприємства та важливості врахування наявного рівня його конкурентоспроможності. Особливу увагу у виборі конкурентної стратегії слід приділяти персоналу, адже саме цей потенціал посилення конкурентних переваг підприємства реалізовано найменшою мірою, важливість чого обґрунтовано в роботі [12]. Тому для вибору конкурентної стратегії в табл. 1 визначено критерії, обґрунтування яких також частково базується на проведеному дослідженні структури стратегічного потенціалу та аналізі показників діяльності підприємств Харківського регіону, які є провідними виробниками машинобудівної промисловості, за декілька років.

Таблиця 1

Аналіз та узагальнення критеріїв вибору конкурентної стратегії (фрагмент)

Ю. Іванов [4]	І. Кобушко [5]	М. Портер [7]	О. Дуброва [11]	Групування критеріїв (узагальнено автором)
Виробничі	Зобов'язання підприємства	Витрати на виробництво продукту	Наявність і забезпеченість виробничими ресурсами, ефективність виробничої діяльності	Виробничі
Фінансові	Фінансові ресурси фірми			Фінансові
Маркетингові	Стан галузі й конкурентна позиція підприємства в галузі, ступінь залежності від зовнішнього середовища	Зовнішні ефекти розвитку галузі, зміна ролі постачальників і каналів збуту	Конкурентоспроможність продукції, позиція її на ринку	Маркетингові
Технологічні	–	Технічний рівень, необхідний для отримання суттєвої вигоди	Наявність і забезпеченість матеріально-технічними ресурсами, забезпеченість кадрами	Науково-технічні та інноваційно-інвестиційні
Інноваційні	–	–		Кадрові
Трудові	Кваліфікація працівників	Персонал		
Інформаційні	–	–		Організаційно-управлінські
Управлінські	Мета підприємства, інтереси й відносини вищого керівництва	Функції обслуговування	–	
Часові	Часовий фактор	–	–	
Просторові	–	–	–	–

Необхідно зазначити, що завдання вибору конкурентної стратегії можна розглядати як завдання прийняття рішення, відповідно для цього можливе застосування методів вирішення багатокритеріальних завдань. Враховуючи необхідність теоретичної обґрунтованості та універса-

льності, найбільшого поширення серед зазначених методів набули методи теорії нечітких множин, методи теорії корисності, методи векторної стратифікації і метод аналізу ієрархій Сааті. Детальний аналіз вказаних методів подано в табл. 2.

Аналіз методів вирішення багатокритеріальних завдань (складено на основі джерел [10; 12])

Метод	Сутність	Переваги	Недоліки
Методи теорії нечітких множин (Л. Заде)	Дозволяє подати знання про перевагу альтернатив за різними критеріями за допомогою нечітких множин	Є більш простою та менш трудомісткою процедурою, ніж побудова функцій корисності. Теорія нечітких множин надає різні засоби для обліку взаємних відносин критеріїв: використання вагових коефіцієнтів, нечіткі відношення переваги, нечіткий логічний висновок на правилах визначення кращої альтернативи	Для виявлення кращих варіантів за сукупністю критеріїв необхідно мати в розпорядженні інформацію про важливість критеріїв і типи можливих відносин між ними
Методи теорії багатовимірної корисності	Дозволяє отримати функцію багатовимірної корисності, максимальне значення якої відповідає найбільш прийнятному варіанту	Можливість оцінювання будь-якої кількості альтернативних варіантів з використанням отриманої функції	Процедура побудови функції корисності вимагає залучення значних обсягів інформації і є трудомісткою
Методи векторної стратифікації	Засновані на процедурах побудови структурованого багатокритеріального простору і розподілу його на задану кількість упорядкованих шарів	Дають можливість проводити комплексне оцінювання й вибір кращих із розглянутих об'єктів на основі як кількісної, так і якісної початкової інформації	Складність у розрахунках
Метод аналізу ієрархій (Т. Сааті)	Використовується для вибору єдиного компромісного рішення шляхом попарних порівнянь за допомогою відповідної шкали та з урахуванням різних критеріїв	Дозволяє враховувати "людський фактор" у процесі підготовки прийняття рішення	Є досить трудомістким

Особливістю методу аналізу ієрархій є наявність вбудованого критерію якості роботи експерта – індексу узгодженості, який вказує на ступінь порушення транзитивної та чисельної узгодженості експертних думок. Приклад реалізації аналізу ієрархій наведено в роботі [13], де побудовано ієрархічну модель, що відображає взаємозв'язок альтернатив і критеріїв.

В умовах невизначеності та неповноти інформаційної бази для аналізу процесу вибору об'єктів дослідження найбільше підходить метод аналізу ієрархій. Окрім цього, його широке застосування в таких сферах, як управління проектами, планування рішень в економіці, управління ресурсами, аналіз ризиків, прийняття кадрових рішень, оцінювання нерухомості, розроблення програмного забезпечення, обрання підприємств-аналогів тощо, свідчить про об'єктивність та актуальність методу прийняття рішень.

Таким чином, враховуючи необхідність універсальності та простоти розрахунків, використання методу аналізу ієрархій є найкращим рішенням [12] для обґрунтованого вибору конкурентної стратегії. Унікальність запропонованого експертного методу полягає в здатності одночасно бути якісним та кількісним інструментарієм оцінювання.

Основними перевагами цього методу перед іншими є те, що він дозволяє комплексно оцінити проблему за рахунок вдалого поєднання елементів структурного та експертного аналізу; нескладний та достатньо ефективний математичний апарат, який відповідає сучасним тенденціям розвитку науки; обробка даних у доступному середовищі Microsoft Excel; отримання конкретних числових оцінок, за якими треба оцінити пріоритетність відповідної конкурентної стратегії для кожної групи досліджуваних підприємств.

Послідовність етапів використання методу аналізу ієрархій наведено на рис. 1.

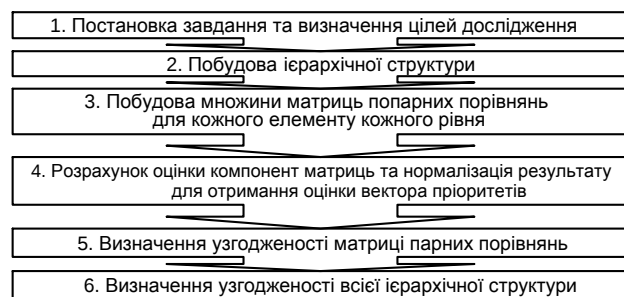

Рис. 1. Послідовність етапів використання методу аналізу ієрархій

Головною властивістю запропонованого інструментарію є складання матриць парних порівнянь для рівня критеріїв і альтернатив та визначення питомої ваги з використанням відповідної шкали відносної важливості (табл. 3).

Таблиця 3

Шкала відносної важливості [14]

Ступінь важливості	Визначення	Пояснення
1	Однакова важливість	Два фактори роблять однаковий внесок у досягнення мети
3	Помірне переважання одного фактора над іншим (слабка значущість)	Досвід і судження дають легку перевагу одному чиннику над іншим
5	Істотна або сильна значущість	Досвід і судження дають загальну перевагу одному чиннику над іншим
7	Дуже сильна або очевидна значущість	Перевага одного чинника над іншим дуже сильна
9	Абсолютна значущість	Свідчення на користь уподібнення одного фактора іншому найвищою мірою переконливі
2, 4, 6, 8	Проміжні значення між сусідніми значеннями шкали	Застосовуються в компромісних випадках

Окрім цього, важливим етапом даного методу є визначення узгодженості не тільки матриць попарних порівнянь, але й усієї ієрархічної структури. Сутність даної процедури полягає в розрахунку індексу узгодженості, який вказує на можливі порушення кількісної та порядкової узгодженості.

Отже, вибір конкурентної стратегії в рамках методу аналізу ієрархій можна подати у вигляді структури, що складається з чотирьох ієрархічних рівнів:

перший (верхній) рівень ієрархії відповідає меті поставленого завдання, а саме вибору переважної конкурентної стратегії;

другий рівень відображає ключові фактори впливу на вибір конкурентної стратегії;

третій рівень представлено критеріями оцінки, за допомогою яких здійснюється вибір;

на четвертому (нижньому) рівні розміщуються альтернативи, тобто варіанти запропонованих конкурентних стратегій, які піддаються порівнянню.

Слід акцентувати увагу на тому, що конкурентні стратегії класифікуються дослідниками по-різному, що обумовлено точкою зору, з якої підходить автор (рис. 2). Тому з метою нівелювання окремих недоліків розглянутих підходів, з точки зору автора, за критерієм "конкурентна перевага" слід виділяти такі види конкурентних стратегій: на наявних ринках – лідерство у витратах, або функціональне виробництво, та лідерство за продуктом, або диференціацію в контексті конкуренції в "червоному океані", на нових ринках – впровадження інновацій (експлерентну стратегію) в контексті конкуренції в "блакитному океані". Щодо стрімкого реагування на потреби ринку або близькості до споживача, то слід зауважити, що ці конкурентні переваги необхідно віднести до другого порядку, на відміну від вищезазначених, які належать до класу першого порядку, які важко скопіювати в короткий час. Крім того, за відсутності належної якості як основи стратегії диференціації або низької вартості навіть близькість до споживача не забезпечить підприємству успіху в конкурентній боротьбі. Як видно з наведеної класифікації, за критерієм виживання і пристосування всі види конкурентних стратегій дублюються в інших класифікаціях, що дає підстави визначити три ключові критерії класифікації: за типом конкурентної переваги, за ринковою часткою і за напрямом дій на ринку.

Ієрархічна структура для прийняття рішення стосовно вибору конкурентної стратегії за вигодами та витратами наведена на рис. 3 і 4 відповідно.

Рис. 2. Класифікація конкурентних стратегій

Рис. 3. Ієрархічна структура для прийняття рішення стосовно вибору конкурентної стратегії за вигодами

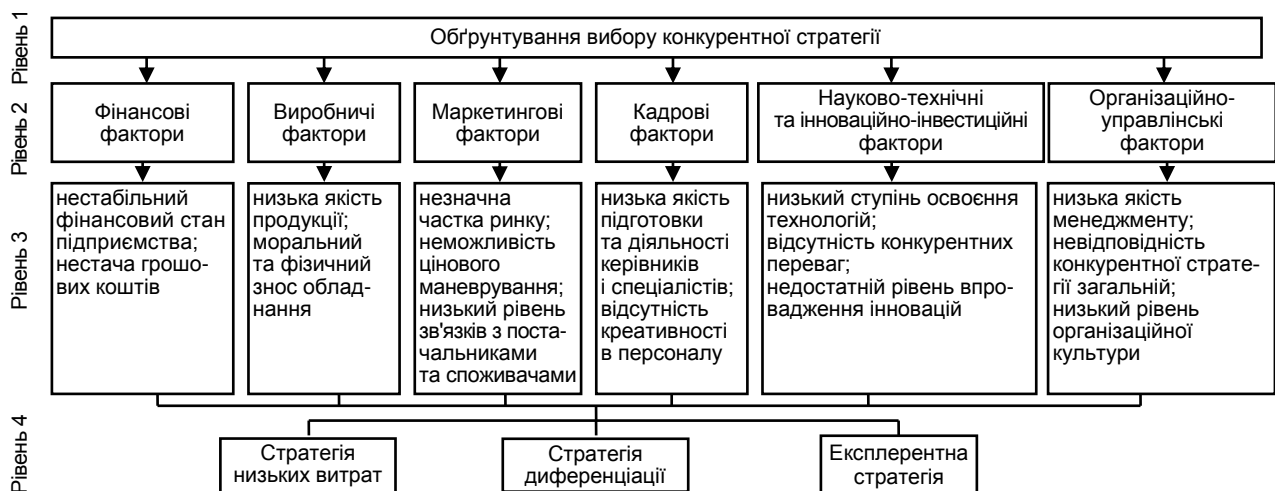

Рис. 4. Ієрархічна структура для прийняття рішення стосовно вибору конкурентної стратегії за витратами

Отже, вибір конкурентної стратегії підприємства обумовлений сформульованими цілями підприємства, ризиком, на який може піти підприємство, а також реакцією на вплив змін у внутрішньому та зовнішньому середовищі. Тому обрану конкурентну стратегію необхідно інтегрувати в стратегічний план розвитку підприємства, що сприятиме підвищенню його конкурентоспроможності та ефективності розвитку.

Таким чином, запропоновано методичний підхід до вибору конкурентної стратегії підприємства з використанням методу аналізу ієрархій. Застосування даного інструментарію дозволяє провести достатньо якісну процедуру знаходження вагових коефіцієнтів факторів, що впливають на вибір конкурентної стратегії. Окрім цього, встановлено значний вплив факторів внутрішнього та зовнішнього середовища на процес вибору конкурентної стратегії, серед яких: фінансові, виробничі, маркетингові, кадрові, науково-технічні та інноваційно-інвестиційні, організаційно-управлінські. Подальшим напрямом дослідження повинно стати використання запропонованого підходу до вибору конкурентної стратегії на машинобудівних підприємствах Харківського регіону, що дозволить сформувати дійсно конкурентну стратегію та забезпечити її успішну реалізацію.

Література: 1. Ансофф І. Новая корпоративная стратегия / И. Ансофф. – СПб.: Питер Ком, 1999. – 416 с. 2. Виханский О. С. Стратегическое управление / О. С. Виханский. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Гардарики, 1998. – 296 с. 3. Зуб А. Т. Стратегический менеджмент: теория и практика / А. Т. Зуб. – М.: Аспект-Пресс, 2002. – 415 с. 4. Иванов Ю. Б. Теоретичні основи конкурентної стратегії підприємства / за заг. ред. Ю. Б. Иванова, О. М. Тищенко. – Х.: Вид. дім "ИНЖЕК", 2006. – 384 с. 5. Кобушко І. М. Стратегічне управління / І. М. Кобушко, І. Д. Скляр. – Суми: Вид-во СумДУ, 2010. – 228 с. 6. Ламбен Ж.-Ж. Стратегический маркетинг. Европейская перспектива / Ж.-Ж. Ламбен; пер. с французского. – СПб.: Наука, 1996. – 589 с. 7. Портер М. Конкурентное преимущество: Как достичь высокого результата и обеспечить его устойчивость / М. Портер; пер. с англ. – М.: Альпина Бизнес Букс, 2005. – 715 с. 8. Томпсон А. А. Стратегический менеджмент: концепции и ситуации для анализа / А. А. Томпсон, А. Дж. Стрикленд; пер. с англ. – 12-е изд. – М.: Изд. дом "Вильямс", 2006. – 928 с. 9. Фатхутдинов Р. А. Стратегический менеджмент / Р. А. Фатхутдинов. – 7-е изд., испр. и доп. – М.: Дело, 2005. – 448 с. 10. Юданов А. Ю. Конкуренция. Теория и практика / А. Ю. Юданов. – М.: ГНОМ и Д, 2001. – 304 с. 11. Дуброва О. С. Процесс разработки и реализации конкурентной стратегии предприятия [Электронный ресурс] / О. С. Дуброва // Эффективная экономика. – 2010. – № 8. – Режим доступа: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=274>. 12. Козляченко О. М. Развитие интеллектуальных способностей персонала как основа стратегической ориентации на усиления конкурентных преимуществ предприятий / О. М. Козляченко // Актуальные проблемы экономики. – 2012. – № 6 (132). – С. 38–46. 13. Дорохов А. В. Математическая модель принятия решений по размещению производственных объектов методом аналитической иерархии в нечетких условиях / А. В. Дорохов, В. Г. Чернов // Экономика развития. – 2013. – № 4 (68). – С. 118–123. 14. Обґрунтування господарських рішень і оцінювання ризиків: навч. посіб. / Т. С. Клебанова, О. В. Мілов, С. В. Мілевський та ін. – Х.: Вид. ХНЕУ, 2010. – 273 с. 15. Саати Т. Принятие решений: метод анализа иерархий / Т. Саати; пер. с англ. Р. Г. Вачнадзе. – М.: Радио и связь, 1993. – 278 с. 16. Современные проблемы моделирования социально-экономических систем: монография / под ред. В. С. Пономаренко, Т. С. Клебановой, Н. А. Кизима. – Х.: ИД "ИНЖЭК", 2009. – 440 с.

References: 1. Ansoff I. *Novaya korporativnaya strategiya* [The New Corporate Strategy] / I. Ansoff. – SPb.: Piter Kom, 1999. – 416 p. 2. Vikhanskiy O. S. *Strategicheskoe upravlenie* [Strategic Management] / O. S. Vikhanskiy. – 2-e izd., pererab. i dop. – M.: Gardarika, 1998. – 296 p. 3. Zub A. T. *Strategicheskiy menedzhment: teoriya i praktika* [Strategic Management: Theory and Practice] / A. T. Zub. – M.: Aspekt-Press, 2002. – 415 p. 4. Ivanov Yu. B. *Teoretychni osnovy konkurentnoi strategii pidpriyemstva* [The Theo-

retical Basis of Competitive Strategy of an Enterprise] / za zah. red. Yu. B. Ivanova, O. M. Tyshchenka. – Kh.: Vyd. dim – "IN-ZhEK", 2006. – 384 p. 5. Kobushko I. M. *Stratehichne upravlinnia* [Strategic Management] / I. M. Kobushko, I. D. Skliar. – Sumi: Vyd-vo SumDU, 2010. – 228 p. 6. Lamben Zh.-Zh. *Strategicheskii marketing. Evropeyskaya perspektiva* [Strategic Marketing. European Perspective] / Zh.-Zh. Lamben; per. s frantsuzskogo. – SPb.: Nauka, 1996. – 589 p. 7. Porter M. *Konkurentnoe preimushchestvo: Kak dostich vysokogo rezultata i obespechit ego ustoychivost* [Competitive Advantage: How to Achieve a Good Result and Ensure its Sustainability] / M. Porter; per. s angl. – M.: Alpina Biznes Buks, 2005. – 715 p. 8. Tompson A. A. *Strategicheskiy menedzhment: kontseptsii i situatsii dlya analiza* [Strategic Management: Concepts and Cases] / A. A. Tompson, A. Dzh. Striklend; per. s angl. – 12-e izd. – M.: Izd. dom "Vilyams", 2006. – 928 p. 9. Fatkhutdinov R. A. *Strategicheskiy menedzhment* [Strategic Management] / R. A. Fatkhutdinov. – 7-e izd., ispr. i dop. – M.: Delo, 2005. – 448 p. 10. Yudanov A. Yu. *Konkurentsiya. Teoriya i praktika* [Competition. Theory and Practice] / A. Yu. Yudanov. – M.: GNOM i D, 2001. – 304 p. 11. Dubrova O. S. *Protses razrobki ta realizatsii konkurentnoi strategii pidpriyemstva* [The Process of Developing and Implementing Competitive Strategy of an Enterprise] [Electronic resource] / O. S. Dubrova // *Efektivna ekonomika*. – 2010. – No. 8. – Access mode: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=274>. 12. Kozlianchenko O. M. *Rozvytok intelektualnykh zdibnostei personalu yak osnova stratehichnoi oriyentatsii na posylennia konkurentnykh perevah pidpriyemstv* [The Development of Intellectual Abilities of Staff As a Basis for Strategic Orientation Towards Increasing the Competitiveness of Enterprises] / O. M. Kozlianchenko // *Aktualni problemy ekonomiki*. – 2012. – No. 6 (132). – P. 38–46. 13. Dorokhov A. V. *Matematicheskaya model prinyatiya resheniy po razmeshcheniyu proizvodstvennykh obektov metodom analiticheskoy ierarkhii v nechetkikh usloviyakh* [A Mathematical Model of Decision-making on Placement of Production Facilities by Analytical Hierarchy Fuzzy Conditions] / A. V. Dorokhov, V. G. Chernov // *Ekonomika rozvytku*. – 2013. – No. 4 (68). – P. 118–123. 14. *Obhruntuvannya hospodarskykh rishen i otsiniuvannya ryzykiv: navch. posib.* [Justification of Economic Decision-making and Risk Assessment: course book] / T. S. Klebanova, O. V. Milov, S. V. Milevskiy et al. – Kh.: Vyd. KhNEU, 2010. – 273 p. 15. Saati T. *Prinyatie resheniy: metod analiza ierarkhiy* [Decision Making: a Method of Analysis of Hierarchies] / T. Saati; per. s angl. R. G. Vachnadze. – M.: Radio i svyaz, 1993. – 278 p. 16. *Sovremennye problemy modelirovaniya sotsialno-ekonomicheskikh sistem: monografiya* [Current Problems in Modeling Socio-economic Systems: monograph] / pod red. V. S. Ponomarenko, T. S. Klebanovoy, N. A. Kizima. – Kh.: ID "INZhEK", 2009. – 440 p.

Інформація про автора

Кіпа Денис Вячеславович – аспірант кафедри менеджменту та бізнесу Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця (61166, Україна, м. Харків, пр. Леніна, 9-А, e-mail: kipa170582@mail.ru).

Информация об авторе

Кіпа Денис Вячеславович – аспірант кафедри менеджменту та бізнесу Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця (61166, Україна, г. Харьков, пр. Ленина, 9-А, e-mail: kipa170582@mail.ru).

Information about the author

D. Kipa – postgraduate student of Management and Business Department of Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics (9-A Lenin Ave., 61166, Kharkiv, Ukraine, e-mail: kipa170582@mail.ru).

Стаття надійшла до ред.
12.11.2014 р.

ІНВЕСТИЦІЇ: СУЧАСНЕ РОЗУМІННЯ ТА КЛАСИФІКАЦІЯ

**Ястремська О. М.
Яблонська-Агу Н. Л.**

Уточнено визначення поняття "інвестиції" та їх класифікацію з урахуванням сучасних особливостей розвитку економіки. Досліджено сучасні визначення поняття "інвестиції", розглянуто його відмінності, чинники впливу. Виявлені чинники використано як класифікаційні ознаки інвестицій. Доведено доцільність застосування таких додаткових класифікаційних ознак інвестицій, що характеризують їх види, як: спрямованість інвестування, вид очікуваного ефекту, достатність інформації для прийняття рішення про інвестування, мотивація, мета вкладання активів, значущість цілей інвестування.

Ключові слова: інвестиції, інвестування, чинники впливу, класифікація інвестицій, мотивація, мета інвестування, значущість цілей.

ИНВЕСТИЦИИ: СОВРЕМЕННОЕ ПОНИМАНИЕ И КЛАССИФИКАЦИЯ

**Ястремская Е. Н.
Яблонская-Агу Н. Л.**

Уточнены определение понятия "инвестиции" и их классификация с учетом современных особенностей развития экономики. Исследованы современные определения понятия "инвестиции", рассмотрены его особенности, факторы влияния. Выявленные факторы использованы как классификационные признаки инвестиций. Доказана целесообразность использования таких дополнительных классификационных признаков инвестиций, которые характеризуют их виды, как: направленность инвестирования, вид ожидаемого экономического эффекта, достаточность информации для принятия решения об инвестировании, мотивация, цель вложения активов, значимость целей инвестирования.

Ключевые слова: инвестиции, инвестирование, факторы влияния, классификация инвестиций, мотивация, цель инвестирования, значимость целей.

INVESTMENTS: MODERN UNDERSTANDING AND CLASSIFICATION

**O. Iastremska
N. Yablonska-Agu**

The definition and classifications of the concept "investments" have been specified taking into account the current economy development features. Modern definitions of the concept "investments" have been studied, its features, factors of influence have been considered. The revealed factors have been used as classification features of investments. The expediency of the use of such additional classification features of investments characterizing their types as: orientation of investing, type of the expected economic effect, sufficiency of information for decision-making about investing, motivation, the aim of investment of assets, the importance of aims of investing has been substantiated.

Keywords: investments, investing, factors of influence, classification of investments, motivation, aim of investing, importance of aims.

Вчені-економісти різних шкіл минулого ретельно досліджували процеси інвестування щодо їх перебігу в середовищі доіндустріальної та індустріальної економіки. В умовах сьогодення, коли сучасне суспільство визнане інформаційним і глобалізованим, а умови ведення бізнесу швидкозмінними й ризикованими, розроблені теорії інвестування, які застосовувались для сталого економічного середовища, потребують уточнення, подальшого розвитку й оновлення. Нагальними питаннями, що потребують вирішення, є коригування визначення інвестицій, їх класифікації, стратегічної ролі держави в управлінні інвестиційною діяльністю й соціально-економічним розвитком взагалі, її взаємодії з органами регіонального управління, тобто процесів інституціоналізації. Ці питання певною мірою були досліджені багатьма вченими [1 – 12] тощо.

Здійснення сучасної інвестиційної діяльності викрило існування низки практичних проблем, вирішення яких вимагає проведення глибоких теоретичних досліджень базових категорій, притаманних ринковим інвестиційним відносинам та їх взаємодії. Без цього неможливе створення дієвих довгострокових заходів, які складають процес управління інвестиційною діяльністю.

Тому *метою статті* є уточнення визначення поняття "інвестиції" та його класифікації з урахуванням сучасних особливостей розвитку економіки.

Інвестиції є основою й необхідною умовою безперервності суспільного відтворення. Для того щоб інвестиції виконували покладені на них функції, вони повинні пройти всі стадії кругообігу у сферах виробництва й обігу, перебуваючи одночасно в трьох формах: грошовій, виробничій і товарній. На першій стадії кругообігу (Гроші Г – Товар Т), коли інвестиції в основному виступають у грошовій формі, тобто інвестори надають фінансові ресурси підприємствам під ефективні інвестиційні проекти, суб'єкти господарювання – реципієнти – вкладають їх у розвиток бізнесу, здобуваючи засоби виробництва (основні виробничі фонди, оборотні кошти) і робочу силу. Якщо інвестиції не освоюються, вони не будуть виконувати свого призначення й перейдуть у категорію "заощадження", тобто перерветься процес інвестиційного кругообігу. На другій фазі кругообігу (Товар Т – Новий товар Т') у разі об'єднання трудових ресурсів із засобами виробництва інвестиції сприяють створенню і випуску конкурентоспроможної продукції. В іншому випадку засоби виробництва застарівають, трудові ресурси втрачають свої професійні навички і слабкою ланкою кругообігу стає виробнича форма інвестицій. На третій фазі кругообігу (Новий товар Т' – Отримані гроші Г') головною проблемою є реалізація виробленої продукції, яка дозволяє сформувати нові інвестиційні потоки, тобто інвестиції набувають товарної форми.

Як довели проведені дослідження, характерними рисами кругообігу інвестицій на етапі трансформації економіки України у світову економічну систему є наступні. Грошова форма інвестицій перебуває під впливом об'єктивно-суб'єктивних факторів ринку. До основних об'єктивних факторів доцільно віднести: існуючу фінансово-монетарну політику держави, правове поле, рівень розвитку ринкової інфраструктури, демографічні та екологічні чинники; до суб'єктивних – особливості поведінки інвесторів, наявність у них потреби у вкладанні коштів, бажаний рівень прибутковості інвестицій, інформованість та ін. На сьогодні в Україні відсутня стійка активна тенденція до збільшення частки валових інвестицій і капіталовкладень в обсязі валового внутрішнього продукту, що свідчить про існування проблемних симптомів в інвестиційному кругообігу. Виробнича форма інвестицій більшою мірою зазнає впливу з боку факторів внутрішнього середовища промислових підприємств, а саме стану основних виробничих фондів, трудових ресурсів, наявності оборотних коштів, організаційних структур управління, обраної стратегічної альтернативи розвитку. Старіння основних фондів промисловості

і їх незначне оновлення, так само, як і наявність порушень у процесі здійснення інвестиційного кругообігу, підтверджує необхідність проведення реанімаційних заходів для його відновлення. Інвестиції в товарній формі знаходяться під впливом як ринкових факторів, так і факторів внутрішнього середовища підприємств, а саме: очікування споживачів продукції, їхнього рівня добробуту, пропозицій конкурентів, обраної маркетингової стратегії підприємства, рівня його інформованості про зовнішнє оточення в цілому. В умовах високої мінливості потреб споживачів підприємство повинне використовувати інновації, щоб на його продукцію був попит, а отже, не порушувався інвестиційний кругообіг. У зв'язку з цим визначальними показниками стану товарної форми інвестицій є: питома вага підприємств, що використовують інновації, кількість освоєних нових видів продукції та технологічних процесів. Аналіз цих даних підтверджує існування проблем і на третій фазі кругообігу інвестицій, тобто в процесі перебування їх у товарній формі. Таким чином, певні проблеми, які супроводжують кругообіг інвестицій на макrorівні, зумовили об'єктивну необхідність у дослідженні категоріального апарату інвестування, а саме категорій "інвестиції" та "інвестиційна діяльність", з метою їх актуалізації.

Згідно із законодавчою базою України інвестиції – це всі види майнових та інтелектуальних цінностей, що вкладаються в об'єкти підприємницької та інших видів діяльності для отримання прибутку, або досягнення соціального ефекту [13].

Узагальнюючи виявлені особливості використання інвестицій та тлумачення діяльності щодо їх використання з позицій законодавства, можна зробити висновок про те, що інвестиційна діяльність відіграє вирішальну роль на всіх етапах товарно-грошового кругообігу суб'єктів господарювання, забезпечуючи зростання їх вартості, створення можливостей для соціального розвитку суспільства, що об'єднує суб'єктів, які мають як економічну, так і соціальну спрямованість.

Згідно із сучасними тенденціями соціалізації і консюмеризації економічних відносин інвестиційну діяльність та процес управління її здійсненням необхідно розглядати в економічному і соціальному аспектах. Економічний аспект передбачає дослідження економічних відносин у процесі інвестування, що спрямовані, як правило, на отримання прибутку; соціальний аспект передбачає дослідження мотивів і моделей поведінки суб'єктів інвестиційної діяльності як партнерів, якими можуть бути окремі особи, підприємства, регіони та держави. Ці обидва аспекти щільно пов'язані один з одним. Так, якщо партнери обрали моделі поведінки, що адекватні ситуації, і їх приватні інтереси узгоджуються із загальносуспільними, результат інвестиційної діяльності буде мати мультиплікативний характер, який полягатиме у збільшенні прибутку. Отже, з метою збільшення прибутку й отримання певного ефекту управління інвестиційною діяльністю необхідно розглядати в економічному та соціальному аспектах як соціально-економічний інститут. Кожен із цих аспектів проявляється на всіх таксономічних рівнях управління інвестуванням (макро-, мезо- та мікро-). Важливо підкреслити, що якщо глибинна сутність їх прояву є стабільною, то об'єктивно-суб'єктивні особливості реалізації відрізняються плинністю. Ефективне науково обґрунтоване здійснення інвестиційної діяльності суб'єктів ринку на будь-якому економічному рівні можливе на основі послідовної реалізації інвестиційної стратегії. З метою формування останньої необхідно насамперед визначити сутність, цілі та особливості інвестиційної діяльності, найбільш активними учасниками якої в контексті даного дослідження є промислові підприємства. Їхня інвестиційна діяльність є сукупністю цілеспрямованих практичних дій суб'єкта ринку господарювання щодо реалізації інвестицій [13]. Щодо об'єктів інвестиційної діяльності, з позицій як науковців, так і законодавства ними є вкладання в матеріальні ресурси, фінансові та інтелектуальні активи, що висту-

пають об'єктами майнового права. Суб'єкти інвестиційної діяльності можуть виступати одночасно в якості інвестора, постачальника та користувача інвестицій. У сучасних умовах підприємство промисловості необхідно розглядати насамперед як інвестора, тобто потенційного вкладника інвестиційних ресурсів, і одночасно як об'єкт вкладення. Розгляд підприємств в останньому аспекті зумовлений тим, що будь-який суб'єкт господарювання з метою залучення інвестиційних ресурсів повинен здійснювати певні дії щодо поліпшення своєї інвестиційної привабливості. У рамках здійснення інвестиційної діяльності підприємство-інвестор самостійно вирішує питання можливості, обсягів, напрямів та дохідності окремих інвестицій, які виступають первинною категорією, що є базою для побудови ієрархії інших, які відображають відтворення капіталу.

Термін "інвестиції" (англ. *investment*) походить від латинського слова *invest*, що в перекладі означає "вкладати". Тобто під інвестиціями слід розуміти будь-яке вкладення коштів з метою їх збільшення. Необхідно зауважити, що цей термін ототожнюється з поняттям "капіталовкладення". Класики наукової думки, наприклад, Хачатуров Т. С. [11], Шевчук В. Я. та Рогожин П. С. [14] розглядають інвестиції як капітальні вкладення. Більш широке тлумачення цього терміна наводять Р. Холт і С. Беренс [12], включаючи до капіталовкладень також поточні витрати, що впливають на одно-разові, тобто капіталовкладення. Бланк І. О. [1], Павлова Л. М. [9] та інші автори [2; 3; 6; 10; 11], яких більшість, визначають капітальні вкладення як такі, що забезпечують відтворення основних засобів. Узагальнюючи наведені тлумачення сутності капіталовкладень, доцільно зробити висновок про те, що вони є одним із видів інвестицій, що здійснюються незалежно від терміну в основні засоби суб'єктів господарювання.

Доцільно проаналізувати визначення інвестицій, спираючись на довідкові наукові видання. Так, у Великій радянській енциклопедії інвестиції розглядаються як довгострокові вкладення капіталу в промисловість, сільське господарство, транспорт та інші галузі економіки України і зарубіжних країн з метою отримання прибутку [17]. Економічні словники включають до інвестицій довгострокові вкладення не тільки капіталу, але й інтелектуальних цінностей, розширюючи мету інвестування до досягнення як економічного, так і соціального ефекту [18; 19]. Цієї ж думки дотримуються й сучасні науковці [15; 16], підкреслюючи важливість інвестицій для реалізації соціальних програм. Щодо об'єктів вкладання, на думку більшості науковців [8 – 10], об'єктами інвестицій є також фінансові ресурси, які спрямовуються на збільшення їх величини або забезпечення поточної вартості для отримання фінансових переваг у майбутньому, а також цінні папери, інтелектуальні цінності, товарні знаки, які використовують у короткострокових та довгострокових періодах, на що вказують також Бланк І. О. [1], Мелкумов Я. С. [7], А. Мертенс [8], Балабанов І. Т. [20].

У авторів зарубіжних економічних теорій [2; 3; 5; 12; 21 – 24] також є розбіжності щодо трактування інвестицій. Гітман Л. Дж. і Джонк М. Д. [3] підкреслюють фінансовий аспект інвестицій, розуміючи їх як вкладання в цінні папери, реальні активи, тобто інструменти, що забезпечують позитивну величину доходу, звертаючи увагу на їх соціальну спрямованість. Прибічниками реального, тобто матеріального аспекту інвестицій є К. Макконнелл і С. Брю, які розглядають інвестиції як витрати на виробництво, накопичення засобів виробництва та збільшення матеріальних запасів [5]. Інвестиції з позицій не тільки їх сутності, а й процесу використання досліджує Массе П. [6], зосереджуючи увагу на зміні їх вартості у часі, що є слушною пропозицією, враховуючи особливості перебігу інвестиційної діяльності.

Аналіз класичних та сучасних наукових і довідникових літературних джерел, праць вітчизняних та зарубіжних науковців дозволив зробити висновок про необхідність комплексного врахування особливостей економічної та соціальної природи

інвестицій, тобто про уточнення визначення цього складного поняття відповідно до набутого досвіду інвестування суб'єктами господарювання в ринковому просторі. Отже, запропоноване тлумачення дослідженого поняття є таким.

Інвестиції – це майнові, фінансові, інтелектуальні цінності, використання яких спрямоване на функціонування і розвиток суб'єкта господарювання, що супроводжується досягненням очікуваного ефекту за певний період часу у внутрішньому середовищі та/або зовнішньому оточенні, що відповідає об'єктивним умовам і суб'єктивним очікуванням учасників інвестиційної діяльності.

Позитивними відмінностями запропонованого визначення є: комплексність і необмеженість природи і предмету інвестування, врахування можливих стратегічних альтернатив життєдіяльності (функціонування, зростання і розвитку), об'єктивних умов і суб'єктивних інтересів учасників процесу, різноманітність наслідків і результатів та необмеженість за терміном, а також спрямованість на внутрішнє і зовнішнє середовище суб'єкта інвестиційного процесу.

Оскільки різні види інвестицій мають неоднакову значущість для функціонування та розвитку підприємств, а також потребують різної глибини аналізу й оцінювання, виникає необхідність в уточненні їх класифікації за актуальними в сучасних трансформаційних умовах ознаками. Важливість вирішення цього питання також полягає в тому, що різні види інвестицій мають неоднакову значущість для бізнес-процесу, розроблення та реалізації стратегій його перебігу, що вимагає застосування адекватних методів управління інвестуванням.

Проведені дослідження довели, що в економічній теорії існує значна кількість класифікацій інвестицій за різноманітними ознаками, серед яких є загальноприйняті [14] і спеціальні, пристосовані для певних цілей і особливостей підприємницької діяльності [2; 5]. Загальноприйняті класифікації обмежуються 4 – 5 способами розподілу інвестицій. Більшість авторів поділяють інвестиції за об'єктами вкладання на реальні та фінансові [1, 6]; за характером участі в інвестуванні – на прямі та непрямі (портфельні) [1; 10]; за періодом інвестування – на короткострокові та довгострокові [1; 5]; за формами власності інвесторів – на приватні, державні, іноземні та спільні [1; 5, 8]; за регіональною ознакою – на внутрішні та інвестиції за кордоном (іноземні) [1; 20]. Крім зазначених спільних рис класифікації мають формальні та суттєві розбіжності. Так, Пересада А. А. крім фінансових та реальних інвестицій окремо виділяє інноваційні та інтелектуальні інвестиції [10], тоді як Ліпсіц І. В. і Коссов В. В. [4] крім фінансових та реальних інвестицій розглядають інвестиції в нематеріальні активи, які в роботах Бланка І. О. [1], Шевчука В. Я. і Рогожина П. С. [14] віднесені до складу реальних інвестицій. Але, оскільки зазначені автори фактично оперують однаковими поняттями, що віднесені до різних видів інвестицій, ці розбіжності є несуттєвими.

Іншим напрямом розробки класифікації інвестицій є розгалуження та виділення їх окремого виду. Ліпсіц І. В. і Коссов В. В. запропонували розрізняти інвестиції в реальні активи за наступними видами [4]: інвестиції в підвищення ефективності, в розширення виробництва, у створення нових виробництв, інвестиції заради задоволення вимог державних органів управління щодо дотримання екологічних стандартів та безпеки продукції. Вважається сумнівною доцільність поданого розгалуження, оскільки воно не є достатньо аргументованим. Розроблена Г. Бірманом та С. Шмідтом спеціалізована класифікація інвестицій є більш розширеною й налічує такі типи ознак [21]: за видами використаних для інвестицій рідкісних ресурсів; за сумою вкладення; за способом впливу інших можливих інвестицій на доходи від даного інвестиційного проекту; за формою отримання доходу; за впливом на обсяги продажу; за функціональною діяльністю; за галузеву ознакою; за ступенем обов'язковості здійснення. Позитивною рисою цієї класифікації є розгляд незалежних, залежних та взає-

мовиключних інвестицій, які не аналізувалися в попередніх класифікаціях. Але більшість із типів інвестицій практично неможливо застосовувати без значної переробки у вітчизняному інвестиційному процесі. Отже, розглянута класифікація [21] є пристосованою для специфічних потреб окремих видів виробничої діяльності, тому її не рекомендується використовувати в повному обсязі для загальної оцінки інвестицій.

Найбільш поширені в літературі та практичній діяльності ознаки й види інвестицій є такими. За об'єктами вкладання коштів інвестиції поділяються на реальні та фінансові. Перші є вкладаннями в матеріальні та нематеріальні активи, що, перш за все, спираються на інноваційні процеси вдосконалення виробництва. Другі – передбачають вкладання коштів у фінансові активи, цінні папери, паї, внески, банківські депозити. Розподіл інвестицій на реальні та фінансові є підґрунтям для побудованих класифікацій інвестицій, які поширені в економічній теорії. За характером участі інвестора в управлінні процесом капіталовкладень інвестиції поділяються на прямі та непрямі, що передбачають як безпосереднє управління інвестиціями (прямі), так і опосередковане (непрямі) за допомогою фінансових посередників, що є професіоналами інвестиційного ринку. За періодом інвестування розрізняють короткострокові та довгострокові інвестиції. Проте такий розподіл є умовним, особливо залежно від темпів змін у внутрішньому та зовнішньому середовищі суб'єктів господарювання, тому така класифікаційна ознака є, скоріше, теоретично, ніж практично значущою, оскільки має суб'єктивне підґрунтя для розподілу видів інвестицій. За формою власності інвестиційних ресурсів виділяють недержавні, державні, іноземні та спільні інвестиції, що залежать від правового статусу суб'єкта вкладання. За територіальною належністю інвестиції поділяються на внутрішні (вітчизняні) та зовнішні (зарубіжні). Останнім часом у світовій економіці більшість суб'єктів господарювання очікують на отримання зарубіжних інвестицій, які вважають більш привабливими, проте економічні реалії свідчать, що більшість зарубіжних інвестицій вкладається розвиненими країнами в економіку своїх партнерів, якими переважно є такі ж ринково розвинені країни. Тому суб'єкти господарювання, у першу чергу, повинні дбати про підвищення власної інвестиційної привабливості як головної умови залучення зарубіжних інвестицій для забезпечення свого розвитку та підвищення добробуту населення країни [2]. За величиною проінвестованих коштів інвестиції поділяються на малі, середні та великі, що більшою мірою відповідає суб'єктивним уявленням інвесторів та суб'єктів господарювання про необхідні обсяги інвестицій у зіставленні з їх реальною необхідною сумою. За ознакою взаємозалежності, яка використовується в інвестиційному менеджменті та запропонована зарубіжними вченими [22 – 24], інвестиції поділяються на незалежні, залежні та взаємовиключні щодо сприяння перебігу окремих інвестиційних проектів. Практична значущість цієї ознаки є надзвичайно важливою, оскільки вона пов'язана з альтернативністю інвестування як у різні об'єкти, так і в різні варіанти проектів щодо одного об'єкта. За джерелами формування інвестиційні ресурси поділяються на внутрішні й зовнішні, першими з яких є чистий прибуток та амортизаційні відрахування, а другими – кредитування, лізинг, акціонування та ін. Зовнішні інвестиції підвищують інвестиційну спроможність суб'єктів господарювання та доповнюють внутрішні, хоча є дорожчими та більш ризикованими.

Проте наведені класифікаційні знаки не є вичерпними. Спираючись на запропоноване у даній статті уточнене визначення поняття "інвестиції", їх класифікацію доцільно розширити, враховуючи соціально-економічну природу й поєднання об'єктивних умов та суб'єктивних інтересів учасників інвестиційного процесу. Введення додаткових класифікаційних ознак повинне мати не тільки теоретичне підґрунтя, але й практичне значення, що дозволить учасникам інвестиційного ринку використовувати їх з метою підвищення обґрунтованості ухвалення управлінських рішень у процесі інвестиційної діяльності.

Такими додатковими класифікаційними ознаками і видами інвестицій є наступні. За видом ефекту інвестиції доцільно розподіляти на економічні та соціальні, що відповідає сутності додаткових ефектів, які будуть супроводжувати інвестиційний процес та які очікують отримати всі учасники інвестиційної діяльності. Наведений розподіл є укрупненим, оскільки в такому разі до економічних інвестицій доцільно віднести такі, що сприятимуть отриманню ефектів від перебігу бізнес-процесів у внутрішньому середовищі та зовнішньому оточенні, тобто техніко-технологічних, організаційних, бюджетних, ринкових та ін., а до соціальних – такі, що сприятимуть покращенню якості життя населення в цілому та учасників інвестиційного процесу, наприклад, екологічні, що в практичній діяльності дозволить визначитися з можливими пільгами і компенсаціями інвесторам.

За поінформованістю інвестиції доцільно поділити на інформаційно достатні та інформаційно недостатні, що пов'язано з інформаційною прозорістю інвестиційної політики суб'єктів господарювання відносно інформування суб'єктів внутрішнього середовища та зовнішнього оточення про напрацьовані здобутки, потенційні можливості. Використання такої класифікаційної ознаки дозволить визначитися з альтернативами інвестиційних стратегій та джерел вкладання коштів, враховуючи інвестиційну привабливість підприємств [26].

За мотивацією суб'єктів інвестиційного процесу інвестиції доцільно розподілити на: раціональні, які спрямовані на отримання економічних здобутків; обмежено раціональні, що передбачають отримання як економічного, так і соціального ефекту; та ірраціональні, тобто емоційні – які спрямовані на формування позитивного іміджу, репутації, отримання досвіду інвестування в процесі роботи на певних ринках, з окремими видами ресурсів. Практична значущість запропонованої ознаки полягає в усвідомленні інвестором інформації про доцільність інвестування з урахуванням величини ризику та невизначеності його наслідків.

За метою інвестиції доцільно поділити на комерційні щодо оновлення основних засобів виробництва, їх придбання, розширення частки ринку, та некомерційні, метою яких є покращення якості життя, якості трудового життя, забезпечення гідної праці. Практична значущість запропонованої ознаки може стати вирішальною в процесі здійснення інноваційної діяльності для модернізації виробництва [27].

За значущістю цілей слід розмежувати стратегічні та підтримувальні інвестиції. До стратегічних цілей інвестиційної діяльності доцільно віднести досягнення високих темпів зростання капіталу та доходу (прибутку) підприємств, що забезпечується за рахунок здійснення вкладень у високоприбуткові інвестиційні проекти і прискорення реалізації окремих інвестиційних програм. Значущість цього завдання інвестиційної діяльності зростає в українському сучасному економічному середовищі через загальну нестабільність умов функціонування та специфічні проблеми становлення інвестиційного ринку, оскільки зазначені обставини збільшують імовірність втрати інвестиційного доходу і самих інвестованих капіталів. Підтримувальні цілі залежатимуть від обраної пріоритетності головних. Вони можуть полягати у збереженні фінансової стійкості, ринкової частки, покращенні інвестиційної привабливості, створенні позитивного іміджу. Прикладна цінність розподілу інвестицій за значущістю цілей полягає у визначенні пріоритетності заходів інвестиційних програм, їх структуруванні для обґрунтування термінів виконання.

Таким чином, під інвестиціями доцільно розуміти майнові, фінансові, інтелектуальні цінності, використання яких спрямоване на функціонування і розвиток суб'єкта господарювання, що супроводжується досягненням очікуваного ефекту за певний період часу у внутрішньому середовищі та/або зовнішньому оточенні, що відповідає об'єктивним умовам й суб'єктивним очікуванням учасників інвестиційної діяльності. Позитивними відмінностями запропонованого визначення є:

комплексність і необмеженість природи та предмету інвестування, врахування можливих стратегічних альтернатив життєдіяльності (функціонування, зростання і розвитку), об'єктивних умов і суб'єктивних інтересів учасників процесу, різноманітність наслідків та результатів і необмеженість за терміном, а також спрямованість на внутрішнє і зовнішнє середовище суб'єкта процесу капіталовкладень. Додатково, спираючись на особливості інвестиційного процесу, доцільно ввести такі класифікаційні ознаки та види інвестицій: за спрямованістю та видом очікуваного ефекту, достатністю інформації для прийняття рішення про інвестування, мотивацією та метою вкладання активів, значущістю цілей інвестування.

Соціально-економічна сутність і природа інвестицій, розгалуженість їх видів, цілей інвестиційної діяльності потребують подальшого дослідження особливостей її прояву в контексті як суспільних, так і ринкових відносин, тобто бізнес-середовища.

Література: 1. Бланк И. А. Инвестиционный менеджмент / И. А. Бланк. – К. : Ника-центр, Эльга, 2001. – 448 с. 2. Брейли Р. Принципы корпоративных финансов : пер. с англ. / Р. Брейли, С. Майерс. – М. : ЗАО "Олимп-Бизнес", 1997. – 1 020 с. 3. Гитман Л. Дж. Основы инвестирования / Л. Дж. Гитман, М. Д. Джонк ; пер. с англ. – М. : Дело, 1997. – 1 008 с. 4. Липсич И. В. Инвестиционный проект: методы подготовки и анализа / И. В. Липсич, В. В. Коссов. – М. : Изд. "БЕК", 1996. – 304 с. 5. Макконнелл К. Р. Экономикс : в 2 т. / К. Р. Макконнелл, С. Л. Брю. – Т. 1, 2. – М. : Республика, 1992. – 684 с. 6. Массе П. Критерии и методы оптимального определения капитальных вложений / П. Массе. – М. : Статистика, 1971. – 506 с. 7. Мелкумов Я. С. Экономическая оценка эффективности инвестиций / Я. С. Мелкумов. – М. : Финансы и статистика, 1997. – 160 с. 8. Мертенс А. В. Инвестиции / А. В. Мертенс. – К. : Киевское инвестиционное агентство, 1997. – 352 с. 9. Павлова Л. Н. Финансовый менеджмент / Л. Н. Павлова. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2010. – 268 с. 10. Пересада А. А. Основы инвестиционной деятельности / А. А. Пересада. – К. : Лібра, 1996. – 432 с. 11. Хачатуров Т. С. Эффективность капитальных вложений / Т. С. Хачатуров. – М. : Экономика, 1979. – 336 с. 12. Холт Р. Планирование инвестиций / Р. Холт, С. Беренс. – М. : Дело ЛТД, 2004. – 312 с. 13. Про інвестиційну діяльність : Закон України із змінами та доповненнями // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 47. – С. 1351–1359. 14. Шевчук В. Я. Основи інвестиційної діяльності / В. Я. Шевчук, П. С. Рогожин. – К. : Генеза, 1997. – 384 с. 15. Фарат А. В. Влияние инновационно-инвестиционных процессов на развитие приоритетных отраслей Украины / А. В. Фарат // Економіка розвитку. – 2014. – № 1. – С. 22–27. 16. Крахін В. А. Тенденції та проблеми розвитку інвестиційних комплексів у регіонах України / В. А. Крахін // Економіка розвитку. – 2014. – № 3. – С. 28–32. 17. Большая советская энциклопедия / глав. ред. Б. А. Введенский. – 2-е изд. – М. : БСЭ, 1956. – Т. 39. – 664 с. 18. Економічний словник-довідник / за ред. проф. С. В. Мочерного. – К. : Феміна, 1995. – 368 с. 19. Краткий экономический словарь / под ред. Ю. А. Белым. – М. : Политиздат, 1999. – 400 с. 20. Балабанов И. Т. Основы финансового менеджмента. Как управлять капиталом? / И. Т. Балабанов. – М. : Финансы и статистика, 1995. – 384 с. 21. Бирман Г. Экономический анализ инвестиционных проектов / Г. Бирман, С. Шмидт ; пер. с англ. ; под ред. Л. П. Бельх. – М. : Банки и биржи, ЮНИТИ, 1997. – 632 с. 22. Block S. Foundations of Financial Management / S. Block, Y. Hirt. – Harvard, 1992. – 700 p. 23. Jones Charles P. Financial Management / Charles P. Jones. – Boston : IRWIN, 1992. – 704 p. 24. Really K. Investments / K. Really. – New York: The Dryden Press, 1992. – 672 p. 25. Хонко Я. Планирование и контроль капиталовложений : сокр. пер. со швед. и англ. / Я. Хонко ; авт. предисл. и науч. ред. Г. А. Егязарян. – М. : Экономика, 1987. – 192 с. 26. Вахович І. М. Методика оцінювання інвестиційної привабливості підприємства / І. М. Вахович, І. В. Олександренко, М. С. Забодюк // Актуальні проблеми економіки. – 2014. – № 11 (161). – С. 154–160. 27. Yaskova N. Innovative focus of the investment activity within the

modernization of the national economy / N. Yaskova, M. Matveeva // Економічний часопис XXI. – 2014. – № 1–2 (1). – С. 42–45.

References: 1. Blank I. A. Investitsionnyy menedzhment / I. A. Blank. – K. : Nika-tsentr, Elga, 2001. – 448 p. 2. Breyli R. Printsipy korporativnykh finansov : per. s angl. / R. Breyli, S. Mayers. – M. : ZAO "Olimp-Biznes", 1997. – 1 020 p. 3. Gitman L. Dzh. Osnovy investirovaniya / L. Dzh. Gitman, M. D. Dzhonk ; per. s angl. – M. : Delo, 1997. – 1 008 p. 4. Lipsits I. V. Investitsionnyy proekt: metody podgotovki i analiza / I. V. Lipsits, V. V. Kosssov. – M. : Izd. BEK, 1996. – 304 p. 5. Mak-konnell K. R. Ekonomiks : 2 vol. / K. R. Makkonell, S. L. Bryu. – Vol. 1, 2. – M. : Respublika, 1992. – 684 p. 6. Masse P. Kriterii i metody optimal-nogo opredeleniya kapitalnykh vlozheniy / P. Masse. – M. : Statistika, 1971. – 506 p. 7. Melkumov Ya. S. Ekonomicheskaya otsenka effektivnosti investitsiy / Ya. S. Melkumov. – M. : Finansy i statistika, 1997. – 160 p. 8. Mertens A. V. Investitsii / A. V. Mertens. – K. : Kievskoe investitsionnoe agentstvo, 1997. – 352 p. 9. Pavlova L. N. Finansovyy menedzhment / L. N. Pavlova. – M. : YUNITI-DANA, 2010. – 268 p. 10. Peresada A. A. Osnovy investitsionnoy deyatel'nosti / A. A. Peresada. – K. : Libra, 1996. – 432 p. 11. Khachaturov T. S. Effektivnost kapitalnykh vlozheniy / T. S. Khachaturov. – M. : Ekonomika, 1979. – 336 p. 12. Kholt R. Planirovaniye investitsiy / R. Kholt, S. Berens. – M. : Delo LTD, 2004. – 312 p. 13. Pro investytsiinu diialnist : Zakon Ukrainy iz zminamy ta dopovnenniamy // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. – 1991. – No. 47. – P. 1351–1359. 14. Shevchuk V. Ya. Osnovy investytsiinoi diialnosti / V. Ya. Shevchuk, P. S. Rohozhyn. – K. : Heneza, 1997. – 384 p. 15. Farat A. V. Vliyanie innovatsionno-investitsionnykh protsessov na razvitie prioritetnykh otrasley Ukrainy [The Impact of Innovation and Investment Processes on Ukraine's Priority Industries Development] / A. V. Farat // Ekonomika rozvytku. – 2014. – No. 1. – P. 22–27. 16. Krakhina V. A. Tendentsii ta problemy rozvytku investytsiinykh kompleksiv u rehionakh Ukrainy [Tendencies and Problems of Investment Complexes Development in Ukraine's Regions] / V. A. Krakhina // Ekonomika rozvytku. – 2014. – No. 3. – P. 28–32. 17. Bolshaya sovet'skaya entsiklopediya / glav. red. B. A. Vvedenskiy. – 2-e izd. – M. : BSE, 1956. – T. 39. – 664 p. 18. Ekonomichnyi slovnyk-dovidnyk / za red. prof. S. V. Mochernoho. – K. : Femina, 1995. – 368 p. 19. Kratkiy ekonomicheskii slovar / pod. red. Yu. A. Belim. – M. : Politizdat, 1999. – 400 p. 20. Balabanov I. T. Osnovy finansovogo menedzhmenta. Kak upravlyat kapitalom? / I. T. Balabanov. – M. : Finansy i statistika, 1995. – 384 p. 21. Birman G. Ekonomicheskii analiz investitsionnykh proektov / G. Birman, S. Shmidt ; per. s angl.; pod. red. L. P. Belykh. – M. : Banki i birzhi, YUNITI, 1997. – 632 p. 22. Block S. Foundations of Financial Management / S. Block, Y. Hirt. – Harvard, 1992. – 700 p. 23. Jones Charles P. Financial Management / Charles P. Jones. – Boston : IRWIN, 1992. – 704 p. 24. Really K. Investments / K. Really. – New York : The Dryden Press, 1992. – 672 p. 25. Khonko Ya. Planirovaniye i kontrol kapitalovlozheniy : sokr. per. so shved. i angl. / Ya. Khonko ; avt. predisl. i nauch. red. G. A. Egiyazaryan. – M. : Ekonomika, 1987. – 192 p. 26. Vakhovich I. M. Metodyka otsiniuvannia investytsiinoi pryvablyvosti pidpriemstva [Company Investment Attractiveness Evaluation Methods] / I. M. Vakhovich, I. V. Oleksandrenko, M. S. Zabodiuk // Aktualni problemy ekonomiky. – 2014. – No. 11 (161). – P. 154–160. 27. Yaskova N. Innovative focus of the investment activity within the modernization of the national economy / N. Yaskova, M. Matveeva // Ekonomichnyi chasopys XXI. – 2014. – No. 1–2 (1). – P. 42–45.

Інформація про авторів

Ястремська Олена Миколаївна – докт. екон. наук, професор, завідувач кафедри економіки, організації та планування діяльності підприємства Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця (61166, Україна, м. Харків, пр. Леніна, 9-А, e-mail: yastr@inbox.ru).

Яблонська-Агу Наталія Леонідівна – аспірант кафедри організації виробництва і управління персоналом Національного технічного університету "Харківський політехнічний інститут" (61102, Україна, м. Харків, вул. Фрунзе, 21, e-mail: kafeoprep@hneu.edu.ua).

Информация об авторах

Ястремская Елена Николаевна – докт. экон. наук, профессор, заведующая кафедрой экономики, организации и планирования деятельности предприятия Харьковского национального экономического университета имени Семена Кузнеця (61166, Украина, г. Харьков, пр. Ленина, 9-А, e-mail: yastr@inbox.ru).

Яблонская-Агу Наталья Леонидовна – аспирант кафедры организации производства и управления персоналом Национального технического университета "Харьковский политехнический институт" (61102, Украина, г. Харьков, ул. Фрунзе, 21, e-mail: kafeoprep@hneu.edu.ua).

Information about the authors

O. Iastremska – Doctor of Science in Economics, Professor, Head of the Department of Economy, Organization and Planning of Enterprise Activity of Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics (9-A Lenin Ave., 61166, Kharkiv, Ukraine, e-mail: yastr@inbox.ru).

N. Yablonska-Agu – postgraduate student of the Department of Organization of Production and Personnel Management of the National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute" (21 Frunze Ave., 61102, Kharkiv, Ukraine, e-mail: kafeoprep@hneu.edu.ua).

*Стаття надійшла до ред.
03.12.2014 р.*

УДК 65.014

JEL Classification: D21; D82

ОСОБЛИВОСТІ ІНФОРМАЦІЙНОГО УПРАВЛІННЯ ТА ІНФОРМАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ НА ПРОМИСЛОВОМУ ПІДПРИЄМСТВІ

Щербак А. М.

Розглянуто основні аспекти інформаційного управління як засобу раціонального використання інформаційних процесів задля управління та розвитку соціально-економічних систем, а також проаналізовано наявну ситуацію щодо організації та використання інформації на промисловому підприємстві. Досліджено вплив інформаційних процесів на діяльність промислового підприємства та можливість якісних змін у процесі їх упровадження в управління промисловим підприємством. Проаналізовано сутність потреб промислових підприємств у використанні інформаційних процесів. Уточнено теоретичні основи поняття "інформаційне управління", розглянуто наявні та запропоновано нове поняття "інформаційний процес".

Ключові слова: інформаційне управління, інформаційний процес, інформаційні технології, інформаційні системи.

.....

ОСОБЕННОСТИ ИНФОРМАЦИОННОГО УПРАВЛЕНИЯ И ИНФОРМАЦИОННЫХ ПРОЦЕССОВ НА ПРОМЫШЛЕННОМ ПРЕДПРИЯТИИ

Щербак А. М.

Рассмотрены основные аспекты информационного управления как средства рационального использования информационных процессов для управления и развития социально-экономических систем, а также проанализирована сложившаяся ситуация в организации и использовании информации на промышленном предприятии. Исследовано влияние информационных процессов на деятельность промышленного предприятия и возможность качественных изменений в управлении промышленным предприятием при их внедрении. Проана-

лизована сутність потребностей промышленных предприятий в использовании информационных процессов. Уточнены теоретические основы понятия "информационное управление", рассмотрены существующие и предложено новое понятие "информационный процесс".

Ключевые слова: информационное управление, информационный процесс, информационные технологии, информационные системы.

FEATURES OF INFORMATION MANAGEMENT AND INFORMATION PROCESSES AT AN INDUSTRIAL PLANT

A. Shcherbak

The basic aspects of information management as a means of the efficient use of information processes for the management and development of socio-economic systems has been studied. The situation in the organization and use of information at an industrial enterprise has been analyzed. The influence of information processes on the industrial activity and a possibility of qualitative changes in the process of their implementation in the management of industrial enterprises have been investigated. The nature of the needs of industrial enterprises in the use of information processes has been analyzed. The theoretical foundations of the concept "information management" has been clarified. The available concepts have been considered a new concept of the information process has been proposed.

Keywords: information management, information process, information technologies, information systems.

Усесвітні тенденції розвитку суспільства формують необхідність у суттєвому розширенні використання інформаційних відносин у сфері управління. Інформація стосовно допоміжного та другорядного фактора суспільного виробництва за своїм впливом перетворюється на один із вирішальних чинників впливу на економіку. Більше того, вона стає безпосереднім чинником економічного розвитку, залучаючи в роботу значну частину матеріальних ресурсів, і в цій якості є інформаційним потенціалом або інформаційними ресурсами розвитку та функціонування промислових підприємств.

Враховуючи прогрес інформаційних технологій та нове конкурентне середовище, жорсткі підходи до організації управління поступаються місцем гнучким оперативним інформаційним процесам.

Питання ролі інформатизації та інформаційних процесів в управлінні промисловим підприємством висвітлені в наукових працях таких вчених: М. Кастельса, М. Мескона, Д. Тапскотта, Іванова І. І., Кулицького С. П., Морозова Н. А., Лепейко Т. І., Пушкаря О. І., Уткіна В. Б. та ін. [1 – 9]. Проте на даний момент, за наявності великої кількості літератури та наукових розробок закордонних учених у сфері управління інформацією, а також сучасних здобутків та досліджень українських учених, невирішеним залишається чимале коло питань, серед яких місце інформаційних процесів та їх значущість в управлінні промисловими підприємствами, шляхи удосконалення, оцінювання та визначення напрямів організаційного забезпечення інформаційних процесів управління.

Зважаючи на достатню опрацьованість питання управління підприємством, ретельний науковий аналіз дозволив виявити достатню вузьку спрямованість, вузький технічний аспект та відсутність спрямованості на впровадження методів інформаційного управління.

Мета статті полягає в обґрунтуванні доцільності впровадження інформаційного управління та використання інформаційних процесів на промисловому підприємстві.

Застосування інформаційних систем і технологій, використання інформаційних процесів призводить до но-

вої форми управління – інформаційного, яке зумовлене також входженням вітчизняних підприємств у ринкові умови, що, у свою чергу, потребує підвищення оперативності та мобільності прийняття рішень.

Інформаційне управління пов'язане з оптимізацією використання підприємством усіх його ресурсів, персоналу, обладнання, матеріальних ресурсів, фінансових ресурсів, інтелектуального потенціалу [9, с. 140].

Сучасне управління неможливе без застосування комплексної технології управління, заснованої на сучасних програмних рішеннях, що дозволяє впорядкувати інформаційні процеси, надати доступ до актуальних даних і забезпечити необхідні кошти для підтримки прийняття обґрунтованих управлінських рішень.

Одним із шляхів підвищення ефективності інформаційного управління промисловим підприємством є використання інформаційних процесів управління із системних позицій. Тому більшої актуальності набуває проблема раціонального використання інформаційних процесів, методів і технологій в інтересах управління і розвитку соціально-економічних систем.

У реальній практиці інформаційне управління часто використовують як засіб управління виробництвом і технологічними процесами на базі спеціалізованих програмних засобів. На сьогодні інформаційне управління на промислових підприємствах є вузько спеціалізованим та орієнтоване більше на технічні результати, ніж на економічні [10, с. 20–24].

У сучасних умовах інформаційні системи як основні системи ефективного аналізу відіграють провідну роль на підприємстві і роблять істотний внесок у процес прийняття рішень. Особливо це стає важливим як інструмент антикризового управління. Крім того, саме інформаційні технології дозволяють долати інформаційний тиск, що важливо в процесі прийняття рішень, особливо в антикризових ситуаціях. Сам процес управління промисловим підприємством є процесом оцінювання та аналізу інформації, який залежить від якості управлінського рішення [11, с. 141]. У цьому сенсі інформація та інформаційний процес є основним фактором, що впливає на якість управління промисловим підприємством.

Інформаційний підхід в управлінні – це підхід, який включає інформаційний аналіз процесів і явищ, опис структури об'єкта управління, опис об'єктів, відносин і зв'язків, а також інформаційний опис структури управлінських потоків, побудову інформаційних моделей за допомогою застосування інформаційних процесів [12, с. 113].

Інформаційне управління промисловим підприємством з використанням системного підходу дає змогу здійснити аналіз різних за своєю природою і складністю об'єктів з єдиної точки зору, виявити при цьому найважливіші характерні риси функціонування системи і врахувати найбільш істотні фактори, що впливають на її розвиток. При цьому

передбачається підпорядкованість цілей та результатів підсистем загальносистемній меті. Безперечною перевагою такого управління є спрямування на слабо структуровані проблеми, пошук оптимального варіанта їх вирішення [13].

Якісне інформаційне управління передбачає сукупність принципів і механізмів, що спрямовані на формування та оптимізацію інформаційних процесів на підприємстві з метою встановлення якісної координації у внутрішньому та зовнішньому середовищі підприємства.

На основі дослідження літературних джерел [1– 3; 5; 6; 12; 14] було узагальнено та систематизовано наведені в літературі визначення поняття "інформаційний процес" (таблиця).

Таблиця

Визначення поняття "інформаційний процес"

Родове поняття	Головна особливість	Сутність поняття	Автор, джерело
Система	система взаємодії	система інформаційної взаємодії, до якої вступають у процесі виконання всіх функціональних зобов'язань, обов'язків, або посадових інструкцій	Американська група стратегічного менеджменту [3]
	система управління	система управління підприємством, яка, з одного боку, спирається на наявні та сформовані форми інформації, а з іншого – формує ті форми інформації, які полегшують як спільну діяльність, так і саме управління підприємством	М. Кастельс [1]
	система управлінських функцій	в організаційному контексті – це система управлінських функцій, яка включає взаємодію між людьми та підрозділами і процесом обміну інформації	Б. Мільнер [14]
Процес	процес	процес накопичення, обробки та розповсюдження економічної інформації з метою управління суспільним виробництвом і окремими його ланками (економічними об'єктами)	Салига С. Я. [12]
	соціальний та управлінський процес	соціальний та управлінський процес, за допомогою якого окремі особи та групи осіб задовольняють свої потреби в інформації за допомогою взаємного обміну	Ф. Котлер, Г. Армстронг, Дж. Сондерс, В. Вонг [2]
	процес	процес у сфері управління, який є процесом пошуку, збору, переробки та подання інформації у формі, придатній для її використання	Кулицький С. П. [5]
Сукупність	сукупність відомостей	сукупність відомостей про стан керівної та керованої підсистеми, а також навколишнього середовища, за допомогою якого здійснюється циклічний повтор стадії процесу управління – отримання, переробки відомостей про стан керованого об'єкта та передачі йому керівних команд	Морозова Н. А. [6]

Беручи до уваги визначення поняття інформаційного процесу Б. Мільнера, можна відзначити, що саме інформаційні процеси дозволяють керівникам ефективно виконувати свою роботу та приймати рішення про вибір оптимальної стратегії для досягнення поставлених цілей, оскільки кожна дія інформаційного процесу є пунктом, у якому через недбалість зміст може бути втрачений [14, с. 221].

Інформаційний процес на промисловому підприємстві стає якісно новим виробничим ресурсом, який сприяє підвищенню та нарощуванню виробництва інформаційних продуктів і знань та швидкому економічному зростанню за відносно низьких темпів зростання матеріального виробництва [8].

Управління підприємством є неможливим без інформаційних процесів, адже вони не тільки спираються на зовнішню та внутрішню інформацію, але й формують необхідну для якісного управління інформаційну базу.

За авторською версією інформаційний процес трактується як стійка, цілеспрямована система взаємопов'язаних дій, яка за допомогою певних технологій та за оптимальний термін перетворює вхід (ресурси) у вихід (результати), що мають цінність для внутрішніх і зовнішніх споживачів і в кінцевому результаті сприяють зростанню вартості підприємства.

Сутнісний зміст "інформаційного процесу" суб'єктів управління та його специфічність для промислових підприємств полягає в тому, що кожний із рівнів управління характеризується особистим набором функцій, основною з яких є контроль. Звідси випливає, що інформаційний процес стосується кожної з функцій управління, які мають відношення до процесу формування управлінських рішень, і його неможливо усвідомлювати без визначення рівня актуальності в інформаційних процесах.

Сутність потреб промислових підприємств у використанні інформаційних процесів полягає в наступному:

необхідність мати інформацію для виконання певних дій щодо усунення розбіжностей між наявними (фактичними) і бажаними (прогнозованими) станами тих об'єктів, за якими здійснюють спостереження з метою забезпечення життєдіяльності підприємства;

формування на основі безумовного, орієнтовного, дослідницького рефлексу під впливом зовнішніх та внутрішніх факторів середовища потреби в знаннях;

використання знань у процесі їх мотивованого споживання, що можна назвати інформаційними потребами [12].

Сучасний етап розвитку національної економіки України характеризується пошуком найефективніших важелів та інструментів ведення виробничо-господарської діяльності на тлі інформаційних процесів управління промисловим підприємством [15].

Тож у процесі управління головною метою інформаційного процесу є усунення невизначеності, оскільки саме циркулювання всередині та поза підприємством дозволяє впорядкувати господарські процеси та погодити їх із зовнішнім середовищем і внутрішніми потребами підприємства. У разі зниження або усунення невизначеності інформація визначає стратегію підприємства та способи досягнення поставлених на підприємстві цілей.

Інформаційні процеси управління з їх сучасними підходами, прийомами та методами все частіше викликають інтерес з боку керівників промислових підприємств. Кількість промислових підприємств, що використовують інформаційні процеси управління у своїй діяльності, зростає доволі швидкими темпами. Слід наголосити на тому, що для успішної реалізації інформаційних процесів управ-

ління на промисловому підприємстві повинна бути прийнята така філософська концепція виробничо-комерційної діяльності, що потребує специфічного світогляду, мислення, дій керівників і всіх працівників підприємства і яка б реалізувалась через переорієнтацію з вимог виробництва на вимоги ринку. Виробничо-комерційна діяльність має здійснюватися з соціально-економічних позицій.

В умовах сьогодення вдосконалення інформаційних процесів управління необхідно пов'язати із переведенням інформаційної системи підприємства на більш високий рівень управління, достатній для досягнення нових цілей його діяльності. Важливим чинником удосконалення системи управління підприємством є наявність розвиненої інформаційної системи, основне завдання якої полягає у зборі та переробці інформації, необхідної для прийняття обґрунтованих управлінських рішень. Необхідність удосконалення інформаційної системи обумовлюється критичним рівнем уповодження інформаційних технологій, коли підприємство стає неконкурентоспроможним. Достатній рівень показує ту граничну межу, коли подальше вдосконалення інформаційної системи недоцільне через переважання витрат над можливими доходами.

Перспективним напрямом подальших досліджень є розробка методичного підходу до організаційного забезпечення інформаційних процесів управління на промисловому підприємстві.

Література: 1. Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество и культура / М. Кастельс ; пер. с англ. под. науч. ред. О. И. Шкаратана. – М. : ГУ ВШЭ, 2000. – 608 с. 2. Мескон М. Основы менеджмента / М. Мескон, М. Альберт, Ф. Хедоури. – М. : Дело, 1999. – 800 с. 3. Тарскотт Д. Электронное общество / Дон Тарскотт. – К. : INT-press ; М. : Рефл-бук, 1999. – 432 с. 4. Иванова И. И. Информационная основа экономических трансформаций / И. И. Иванова // Актуальные проблемы экономики. – 2008. – № 5. – С. 215–221. 5. Кулицкий С. П. Основы организации информационной деятельности в сфере управления / С. П. Кулицкий ; межрегион. акад. упр. персоналом. – К. : МАУП, 2002. – 224 с. 6. Морозова Н. А. Управление коммуникациями в организации / Н. А. Морозова // Вестник ВДУ. Серия. Экономика и управление. – 2010. – № 2. – С. 173–181. 7. Лепейко Т. И. Основы информационной экономики : навч. посіб. / Т. И. Лепейко, О. В. Мазоренко. – Х. : Вид. ХНЕУ, 2012. – 136 с. 8. Пушкар А. И. Стратегическое управление развитием электронного бизнеса и информационных ресурсов предприятия (модели, стратегии, механизмы) : научное издание / А. И. Пушкар, Е. Н. Грабовский, Е. В. Пономаренко. – Х. : Изд. ХНЭУ, 2005. – 480 с. 9. Уткин В. Б. Информационные системы и технологии в экономике : учебник для вузов / В. Б. Уткин, К. В. Балдин. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2003. – 335 с. 10. Ляшенко О. М. Нові інформаційно-аналітичні технології дослідження систем управління підприємствами / О. М. Ляшенко, С. В. Бабій // Інноваційна економіка : Всеукраїнський науково-виробничий журнал. – 2012. – № 3. – С. 20–24. 11. Лафта Дж. К. Менеджмент : [навч. посіб.] / Дж. К. Лафта. – М. : ТК Велбі, 2005. – 592 с. 12. Салига С. Я. Інформаційне забезпечення управлінських рішень на підприємствах : монографія / С. Я. Салига, В. В. Фатюха. – Запоріжжя : ГУ ЗІДМУ, 2007. – 152 с. 13. Петренко С. М. Інформаційне забезпечення внутрішнього контролю господарських систем : монографія / С. М. Петренко. – Донецьк : ДонНУЕТ, 2007. – 290 с. 14. Мильнер Б. З. Теория организации : учебник / Б. З. Мильнер. – М. : Инфра-М, 2006. – 720 с. 15. Грузина И. А. Проблемы информатизации в Украине / И. А. Грузина // Экономика развития. – 2013. – № 3 (67). – С. 38–42. 16. Бобруль Г. Г. Інформація та інформаційні технології в стратегічному управлінні посередницькою організацією / Г. Г. Бобруль // Актуальні проблеми економіки. – 2006. – № 5. – С. 135–143. 17. Концептуальні засади менеджменту в інформаційній економіці : монографія / за заг. ред. докт. екон. наук, професора Т. І. Лепейко. – Х. : Вид. ХНЕУ, 2010. – 252 с.

References: 1. Kastels M. Informationsnaya epokha: ekonomika, obshchestvo i kultura / M. Kastels ; per. s angl. pod. nach. red. O. I. Shkaratana. – M. : GY VShE, 2000. – 608 p. 2. Meskon M. Osnovy menedzhmenta / M. Meskon, M. Albert, F. Khedouri. – M. : Delo, 1999. – 800 p. 3. Tapskott D. Elektronno-tsifrovoye obshchestvo / D. Tapskott. – K. : INT-press ; M. : Refl-buk, 1999. – 432 p. 4. Ivanova I. I. *Informatsiina osnova ekonomichnykh transformatsii* [Information Basis of Economic Change] / I. I. Ivanova // Aktualni problemy ekonomiky. – 2008. – No. 5. – P. 215–221. 5. Kulytskyi S. P. Osnovy orhanizatsii informatsiinoi diialnosti u sferi upravlinnia / S. P. Kulytskyi ; Mizhrehiion. akad. upr. personalom. – K. : MAUP, 2002. – 224 p. 6. Morozova N. A. *Upravlinnia komunikatsiiamy v orhanizatsii* [Communications Management in an Organization] / N. A. Morozova // Visnyk VDU. Seriya: Ekonomika i upravlinnia. – 2010. – No. 2. – P. 173–181. 7. Lepeyko T. I. Osnovy informatsiinoi ekonomiky : navch. posib. / T. I. Lepeyko, O. V. Mazorenko. – Kh. : Vyd. KhNEU, 2012. – 136 p. 8. Pushkar A. I. Strategicheskoe upravlenie razvitiem elektronnoho biznesa i informatsionnykh resursov predpriyatiya (modeli, strategii, mekhanizmy) : nauchnoye izdanie / A. I. Pushkar, E. N. Grabovskiy, E. V. Ponomarenko. – Kh. : Izd. KhNEU, 2005. – 480 p. 9. Utkin V. B. Informatsionnye sistemy i tekhnologii v ekonomike : uchebnik dlya vuzov / V. B. Utkin, K. V. Baldin. – M. : YUNITI-DANA, 2003. – 335 p. 10. Liaschenko O. M. *Novi informatsiino-analitychni tekhnologii doslidzhennia system upravlinnia pidpriemstvamy* [New Information and Analysis Techniques of Research into Company Management Systems] / O. M. Liaschenko, S. V. Babii // Innovatsiina ekonomika : Vseukrainskyi naukovy-vyrobnychiy zhurnal. – 2012. – No. 3. – P. 20–24. 11. Lafta Dzh. K. Menedzhment : [navch. posib.] / Dzh. K. Lafta. – M. : TK Velbi, 2005. – 592 p. 12. Salyha S. Ya. *Informatsiine zabezpechennia upravlinnykh rishen na pidpriemstvakh : monohrafiia* [Information Support for Management Decisions at Enterprises : monograph] / S. Ya. Salyha, V. V. Fatiukha. – Zaporizhzhia : GU ZIDMU, 2007. – 152 p. 13. Petrenko S. M. *Informatsiine zabezpechennia vnutrishnoho kontroliu hospodarskykh system* [Information management of internal control of economic systems] / S. M. Petrenko. – Donetsk : DonNUET, 2007. – 290 p. 14. Milner B. Z. *Teoriya organizatsii : uchebnik* / B. Z. Milner. – M. : INFRA-M, 2006. – 720 p. 15. Hruzina I. A. *Problemy informatyzatsii v Ukraini* [Informatization Problems in Ukraine] / I. A. Hruzina // *Ekonomika rozvytku*. – 2013. – No. 3 (67). – P. 38–42. 16. Bobrul H. G. *Informatsiia ta informatsiini tekhnologii v stratezhichnomu upravlinni poserednytskoio orhanizatsiieiu* [Information and Information Technologies in Mediatory Organizations Strategic Management] / H. G. Bobrul // *Aktualni problemy ekonomiky*. – 2006. – No. 5. – P. 135–143. 17. *Kontseptualni zasady menedzhmentu v informatsinii ekonomitsi : monohrafiia* [Conceptual Principles of Management in Information Economy : monograph] / za zah. red. dokt. ekon. nauk, profesora T. I. Lepeyko. – Kh. : Vyd. KhNEU, 2010. – 252 p.

Інформація про автора

Щербак Аліна Михайлівна – аспірант кафедри менеджменту та бізнесу Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця (61166, Україна, м. Харків, пр. Леніна, 9-А, e-mail: al.shcherbak@gmail.com).

Информация об авторе

Щербак Алина Михайловна – аспірант кафедри менеджменту та бізнесу Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця (61166, Україна, м. Харків, пр. Леніна, 9-А, e-mail: al.shcherbak@gmail.com).

Information about the author

A. Shcherbak – postgraduate student of the Department of Management and Business of Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics (9-A Lenin Ave., 61166, Kharkiv, Ukraine, e-mail: al.shcherbak@gmail.com).

Стаття надійшла до ред.
04.12.2014 р.

*Все, что познается, имеет число,
ибо невозможно ни понять ничего,
ни познать без него.
Пифагор*

Математичні методи, моделі та інформаційні технології в економіці

УДК 658.015.3

JEL Classification: C44; C81

МЕТОД ОЦІНЮВАННЯ ЦІННОСТІ МІЖФІРМОВИХ ВІДНОСИН У ЛАНЦЮГАХ ПОСТАВОК НА ОСНОВІ ІНСТРУМЕНТАРІЮ ТЕОРІЇ НЕЧІТКИХ МНОЖИН

*Пушкар О. І.
Курбатова Ю. Л.*

Підкреслено, що важливим етапом процесу управління підприємствами, які взаємодіють у ланцюгах поставок, є оцінювання цінності міжфірмових відносин. Основну увагу спрямовано на обґрунтування прийняття управлінських рішень щодо вибору найкращого партнера та оцінювання цінності міжфірмових відносин в умовах використання нечіткої інформації. Запропоновано метод оцінювання цінності міжфірмових відносин у ланцюгах поставок на основі інструментарію теорії нечітких множин для здійснення кількісного та якісного оцінювання непараметричної інформації, що дозволило перевести лінгвістичні оцінки експертів в числові. Визначено систему показників для оцінювання цінності міжфірмових відносин, яка враховує кількісні та якісні аспекти партнерства. На основі моделі адитивної згортки було здійснено інтегральне оцінювання цінності міжфірмових відносин з партнером.

Ключові слова: міжфірмові відносини, ланцюг поставок, теорія нечітких множин, лінгвістичні змінні, оцінювання цінності міжфірмових відносин.

МЕТОД ОЦЕНКИ ЦЕННОСТИ МЕЖФИРМЕННЫХ ОТНОШЕНИЙ В ЦЕПЯХ ПОСТАВОК НА ОСНОВЕ ИНСТРУМЕНТАРИЯ ТЕОРИИ НЕЧЕТКИХ МНОЖЕСТВ

*Пушкар А. И.
Курбатова Ю. Л.*

Подчеркнуто, что важным этапом процесса управления предприятиями, которые взаимодействуют в цепях поставок, является оценка ценности межфирменных отношений. Основное внимание направлено на обоснование принятия управленческих решений относительно выбора наилучшего партнера и оценки ценности межфирменных взаимоотношений в условиях использования нечеткой информации. Предложен метод оценки ценности

межфирменных отношений в цепях поставок на основе инструментария теории нечетких множеств для осуществления количественного и качественного оценивания непараметрической информации, что позволило перевести лингвистические оценки экспертов в числовые. Определена система показателей для оценки ценности межфирменных взаимоотношений, учитывающая количественные и качественные аспекты партнерства. На основе модели аддитивной свертки была осуществлена интегральная оценка ценности межфирменных отношений с партнером.

Ключевые слова: межфирменные отношения, цепь поставок, теория нечетких множеств, лингвистические переменные, оценка ценности межфирменных отношений.

THE METHOD OF EVALUATION OF INTERFIRM RELATIONS
IN SUPPLY CHAINS ON THE BASIS OF THE THEORY
OF FUZZY SETS TOOLS

*A. Pushkar
Yu. Kurbatova*

The assessment of the value of interfirm relations is found to be an important step in the process of management of enterprises integrated in supply chains. The focus is on the substantiation of managerial decision-making regarding the selection of the best partner and assessment of the value of interfirm relations under the conditions of the use of fuzzy information. A method has been proposed for the assessment of the value of interfirm relations in supply chains on the basis of the toolkit of the theory of fuzzy sets for qualitative and quantitative evaluation of non-parametric information which made it possible to transfer the linguistic evaluation of experts into the numerical one. A system of indicators has been identified for the assessment of the value of interfirm relations, taking into account quantitative and qualitative aspects of partnership. An integrated assessment of the value of interfirm relationship with a partner has been made based on the additive convolution model.

Keywords: interfirm relations, supply chain, fuzzy sets theory, linguistic variables, evaluation of interfirm relations.

У сучасних умовах ведення бізнесу зростає конкурентоспроможність підприємств, які об'єднують свої компетентності, ресурси та зусилля в різних сферах господарювання шляхом утворення інтегрованих груп. У деяких галузях, зокрема в енергетичному машинобудуванні, формування та розвиток міжфірмових відносин обумовлені необхідністю участі у виконанні проекту підприємств з різними компетентностями, що утворюють ланцюг поставок. Значної актуальності набувають питання вибору партнера та оцінювання цінності міжфірмових відносин. Процес оцінювання, який дозволить встановити планові значення показників, можна розглядати в площині програмно-цільового підходу до управління. Як зазначає Літвінова Р. Н., використання програмно-цільового підходу в менеджменті дозволить вітчизняним підприємствам досягати необхідного рівня конкурентоспроможності на внутрішніх та зовнішніх ринках [1].

Аналіз сучасної наукової літератури дозволив виявити два ключові підходи до вибору партнера – вартісний та ціннісний. Виходячи з вартісного підходу, аналіз переваг від міжфірмових відносин з партнером слід робити на основі кількісних аспектів (зростання прибутку, скорочення витрат та ін.), ціннісний підхід передбачає розширення фокусу аналізу з точки зору якісних аспектів партнерства (рівня довіри, лояльності партнера, щільності співпраці тощо). Питаннями обґрунтування вибору партнера на засадах ціннісного підходу займалися такі автори, як: Балабанова Л. В., Огієнко С. О., Письмак В. О., Пушкар О. І., Пилипенко А. А., Тяньков К. М., Бахурець О. В., Чухрай Н. П., Криворучко Я. Ю. [2 – 6] та ін. На думку авторів, процес оцінювання слід базувати на ціннісному підході, який дозволяє врахувати не лише вартісні аспекти результатів міжфірмових відносин, але й якісні, тому що це більш перспективний підхід зі стратегічної точки зору розвитку підприємств.

Таблиця 1

**Система показників
оцінювання цінності міжфірмових відносин**

№	Найменування	Показники
1	Зацікавленість партнера у співробітництві	X1
2	Досвід взаємодії учасників конфлікту	X2
3	Довіра у відносинах з партнером	X3
4	Щільність взаємозв'язку	X4
5	Довгостроковість партнерських зв'язків	X5
6	Оперативність зворотного зв'язку	X6
7	Технічна сумісність	X7
8	Сумісність індивідуальних і колективних цілей	X8
9	Швидкість реакції партнера на зміни	X9
10	Коефіцієнт ризику	X10
11	Конкурентоспроможність партнера за строками виконання робіт	X11
12	Конкурентоспроможність пропозиції партнера за якістю виконання робіт	X12
13	Ділова репутація партнера	X13
14	Цінова конкурентоспроможність партнера	X14

Виходячи зі встановлення ваги кожного з показників, була отримана модель адитивної згортки (формула 1), яка дозволяє здійснити інтегральне оцінювання цінності міжфірмових відносин, порівняти альтернативи та зробити обґрунтований вибір партнера.

$$Y_{цмв} = 0,021X_1 + 0,049 X_2 + 0,044 X_3 + 0,045 X_4 + 0,033X_5 + 0,025X_6 + 0,037X_7 + 0,016X_8 + 0,029X_9 + 0,054X_{10} + 0,058X_{11} + 0,060X_{12} + 0,029X_{13} + 0,5X_{14}. \quad (1)$$

2 етап. Для розрахунку якісних показників оцінювання цінності міжфірмових відносин пропонується використовувати лінгвістичні змінні у наступному вигляді: <β, T, X, G, M>, пояснення до яких наведено в табл. 2.

Таблиця 2

**Характеристики лінгвістичних змінних
для оцінювання цінності міжфірмових відносин**

Назва характеристики	Сутність характеристики
β	назва лінгвістичної змінної
T	базова терм-множина
X	універсум, область визначення змінної, яка входить в інтервал $\beta = [0; 1]$
G	синтаксична процедура, яка описує процес створення з множини T нових значень, що мають сенс для даної лінгвістичної змінної
M	семантична процедура, яка дозволяє поставити у відповідність новому значенню лінгвістичної змінної, отриманої за допомогою G, певне нечітке число

Функції належності задані для п'яти термів: "дуже низьке значення", "низьке значення", "середнє значення", "високе значення", "дуже високе значення". Таке оцінювання дозволяє визначити ступінь наближення ефективності міжфірмових відносин до найкращої альтернативи.

У роботах сучасних авторів оцінювання якісних параметрів зазвичай ґрунтується на використанні методів експертного аналізу. Дані щодо цінності міжфірмових відносин, що отримані для аналітики, містять непараметричну інформацію та відображають суб'єктивну оцінку, засновану на досвіді та знаннях експертів, тому мають певний ступінь неточності. За таких умов невирішеним завданням є обґрунтування методу, який би враховував неточність у відповідях експертів. Одним зі шляхів вирішення зазначеної проблеми є застосування теорії нечітких множин для здійснення якісного оцінювання непараметричної інформації, що дозволить перевести лінгвістичні оцінки експертів у числові. Розвиток теоретичних положень моделювання процесу прийняття рішень в умовах нечіткої інформації відбувається в різних напрямках економічних досліджень, зокрема для оцінювання ефективності інноваційних проектів [8], визначення рівня економічної безпеки підприємства [9], оцінювання ефективності роботи персоналу [10], формалізації цінностей зацікавлених сторін проектів [11] та ін. Водночас питанням вибору партнера та оцінювання цінності міжфірмових відносин з використанням інструментарію теорії нечітких множин у сучасній літературі не приділено необхідної уваги.

У зв'язку з цим метою статті є розробка методу оцінювання цінності міжфірмових відносин в ланцюгах поставок на основі інструментарію теорії нечітких множин.

Оскільки ціннісний підхід до вибору партнера було обрано в якості базового, необхідно уточнити ключове поняття в даному дослідженні. Цінність міжфірмових відносин – це сукупність благ, які отримують підприємства в результаті їх відносин, що сприяє появі результату в матеріальному та нематеріальному вимірі.

Оцінювання цінностей міжфірмових відносин на основі інструментарію теорії нечітких множин пропонується здійснювати шляхом послідовної реалізації 3 етапів.

1 етап – попередній. На цьому етапі необхідно провести попередні дослідження стосовно наявних цінностей міжфірмових відносин у ланцюгах поставок у галузевій або міжгалузевій сфері взаємодії підприємств, тому реалізація етапу включає такі кроки: визначення цінностей міжфірмових відносин та обґрунтування системи показників для їх вимірювання; встановлення ваги показників, які містить сформована система, та побудова моделі адитивної згортки для визначення інтегрального показника.

2 етап – емпіричний. На цьому етапі здійснюються розрахунки показників для кожної з альтернатив з метою формування інформаційного простору для прийняття обґрунтованого вибору щодо найкращої альтернативи. Реалізація даного етапу включає завдання розрахунку кількісних та якісних показників оцінювання цінності міжфірмових відносин за кожною з альтернатив, а також визначення інтегрального показника на основі моделі адитивної згортки. Задля наочності подання результатів рекомендується використовувати також графічний метод.

3 етап – аналітичний. На основі отриманих даних слід обрати найкращу з альтернатив.

Можна розглянути реалізацію методу на прикладі оцінювання цінності міжфірмових відносин у ланцюгах поставок в енергетичному машинобудуванні.

1 етап. На основі результатів обробки експертних даних щодо визначення цінностей міжфірмових відносин у галузі енергетичного машинобудування та показників для їх вимірювання була сформована система показників оцінювання цінностей міжфірмових відносин (табл. 1). До складу експертної групи увійшли 25 фахівців середнього та вищого управлінських рівней (керівники відділів, комерційні директори, заступники директорів) з чотирьох підприємств галузі енергетичного машинобудування: БАТ "Турбоатом", ДП "Електроважмаш", ПАТ "Укрідропроект", БАТ "Енергорегулятор".

Можна розглянути використання апарату теорії нечітких множин на прикладі оцінювання цінності міжфірмових відносин вітчизняних підприємств галузі енергетичного машинобудування в процесі вибору потенційних партнерів для здійснення комплексного замовлення з виготовлення гідроагрегату для Канівської ГЕС. Головний підрядник проекту – завод БАТ "Турбоатом", який спеціалізується на виготовленні турбін. Замовником була висунута вимога щодо постачання комплексного виробу, який становить гідроагрегат, що складається з турбіни та генератора. Отже, задля можливості задовольнити вимоги замовника підприємству БАТ "Турбоатом" необхідно обрати найкращого партнера для здійснення спільної комплектації об'єкта. Поширеною практикою відбору найкращої альтернативи в галузі є проведення тендера. Процедура тендерних

торгів є стандартною, порядок проведення якої регламентується законом України про здійснення державних закупівель [10]. Водночас система критеріїв оцінювання потенційних партнерів не є уніфікованою. Єдина вимога, що висувається на законодавчому рівні, – це значення рівня цінового критерію, який повинен становити не менш ніж 0,5 [9].

У результаті проведення тендера на пропозицію БАТ "Турбоатом" щодо спільного виготовлення гідроагрегата надійшли конкурсні пропозиції від шістьох виробників генераторів. Задля здійснення оцінювання цінності міжфірмових відносин з потенційними партнерами слід використовувати систему показників, що наведена в табл. 1. Розрахунок кількісних показників здійснюється за наступними формулами, що наведені в табл. 3 (формули 2 – 5).

Таблиця 3

Показники для кількісного оцінювання цінності міжфірмових відносин

Номер показника (номер формули)	Формула розрахунку	Пояснення до формули
X4 (2)	$K_{тв} = \frac{\sum_{i=1}^{N_{cr}} N_{пк_i}}{\sum_{i=1}^{N_{cr}} N_{ку_i}}$	де $K_{тв}$ – тіснота взаємозв'язку; $N_{пк_i}$ – кількість контактів або угод, які здійснюються з одними й тими ж партнерами протягом певного періоду; $N_{ку_i}$ – загальна кількість угод за певний період
X10 (3)	$P_n = \frac{1}{(1 + p)}$	де P_n – коефіцієнт ризику; p – ймовірність ризику ділового партнерства (інтервал значень 0 – 1)
X11(4)	$\Delta T = T_{min} / T_j$	де ΔT – конкурентоспроможність партнера за строками виконання робіт T_{min} – мінімальний термін виконання замовлення серед пропозицій конкурсних торгів, прийнятих до оцінювання (у календарних днях); T_j – термін виконання замовлення в пропозиції конкурсних торгів (у календарних днях)
X12 (5)	$\Delta Q_k = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n \Delta P_{k_i}$	$\frac{P_{k_i}}{\max P_{k_i}}$, якщо найкращим є найбільше значення параметра i ; $\Delta P_{k_i} = \frac{\min P_{k_i}}{P_{k_i}}$, якщо найкращим є найменше значення параметра i ; ΔQ_k – конкурентоспроможність партнера за якісними параметрами
X14 (6)	$\Delta C_j = C_{min} / C_j$	де ΔC_j – цінова конкурентоспроможність партнера; C_{min} – мінімальна ціна серед пропозицій конкурсних торгів, прийнятих до оцінювання; C_j – ціна пропозиції конкурсних торгів, яка оцінюється

Розрахунок кількісних показників оцінювання цінності міжфірмових відносин БАТ "Турбоатом" з виробниками генераторів наведено в табл. 4.

Закінчення табл. 4

Таблиця 4

Значення показників
оцінювання цінності міжфірмових відносин
БАТ "Турбоатом" з потенційними партнерами

Показники	Виробники генераторів					
	"Електро- важмаш"	"ЛМЗ"	"Andritz Hydro"	"Mavel"	"СТЗ"	"Alstom"
1	2	3	4	5	6	7
Тіснота взаємозв'язку, X4	0,37	0,16	0	0	0	0
Коефіцієнт ризику, X10	0,80	0,80	0,70	0,70	0,60	0,70
Конкурентоспроможність партнера за строками виконання робіт, X11	0,97	1	0,97	0,99	0,96	0,95
Потужність, МВт, X12 ₁	1	1	0,97	0,84	0,97	1

1	2	3	4	5	6	7
Напруга, X12 ₂	0,98	0,94	1	0,98	0,94	0,95
Номинальний коефіцієнт потужності, cosφ, X12 ₃	1	1	1	1	0,87	1
Номинальна частота обертання, хв ⁻¹ , X12 ₄	1	1	1	0,98	0,99	1
Цінова конкурентоспро- можність партнера, X14	1	0,72	0,95	0,57	0,94	0,8

Для визначення показника X12 слід розрахувати середнє арифметичне значення суми X12₁, X12₂, X12₃, X12₄.

Для якісних змінних кількісні значення визначаються як такі, які відповідають максимуму функції належності терму лінгвістичної змінної (формула 7):

$$X_i = \arg \max \mu_{\tau_i}(X_i), \quad (7)$$

де T_i – терм лінгвістичної змінної;

μ_{τ_i} – функція належності;

X_i – діапазон визначення терму лінгвістичної змінної.

Використану терм-множину змінних наведено в табл. 5.

Таблиця 5

Шкала оцінювання цінності міжфірмових відносин

Нечіткий терм T лінгвістичної змінної	Дуже низька	Низька	Середня	Висока	Дуже висока
$x \in X$	0	0,25	0,5	0,75	1

У табл. 6 наведено розрахунки лінгвістичного оцінювання цінності міжфірмових відносин з потенційними партнерами, які були здійснені за участю експертів БАТ "Турбоатом".

За допомогою моделі адитивної згортки для багатокритеріального вибору отримуємо на основі нечітких множин, що відповідають показникам оцінювання цінності міжфірмових відносин, кінцеві дані для вибору підприємств, які забезпечать максимальну цінність міжфірмових відносин.

Таблиця 6

Значення лінгвістичного оцінювання цінності МВ БАТ "Турбоатом" з потенційними партнерами

Показник	Назва показника	Виробники генераторів					
		"Електро- важмаш"	"ЛМЗ"	"Andritz Hydro"	"Mavel"	"СТЗ"	"Alstom"
X1	Зацікавленість партнера у співробітництві	"дуже висока"	"дуже висока"	"середня"	"середня"	"середня"	"середня"
X2	Досвід взаємодії учасників конфлікту	"висока"	"висока"	"середня"	"середня"	"середня"	"середня"
X3	Довіра у відносинах з партнером	"висока"	"висока"	"середня"	"середня"	"середня"	"середня"
X5	Довгостроковість партнерських зв'язків	"дуже висока"	"дуже висока"	"дуже низька"	"дуже низька"	"дуже низька"	"дуже низька"
X6	Оперативність зворотного зв'язку	"висока"	"висока"	"висока"	"висока"	"висока"	"висока"
X7	Технічна сумісність	"дуже висока"	"дуже висока"	"дуже висока"	"дуже висока"	"дуже висока"	"дуже висока"
X8	Сумісність індивідуальних і колективних цілей	"дуже висока"	"середня"	"низька"	"середня"	"низька"	"низька"
X9	Швидкість реакції партнера на зміни	"висока"	"висока"	"дуже висока"	"дуже висока"	"висока"	"дуже висока"
X13	Ділова репутація партнера	"дуже висока"	"дуже висока"	"дуже висока"	"дуже висока"	"висока"	"дуже висока"

За результатами розрахунків, цінність міжфірмових відносин БАТ "Турбоатом" з виробниками генераторів склала:

- з "Електроважмаш" – 0,937;
- з "ЛМЗ" – 0,781;
- з "Andritz Hydro" – 0,804;
- з "Mavel" – 0,619;
- з "СТЗ" – 0,782;
- з "Alstom" – 0,728.

У програмному середовищі Matlab 6.5 будується графік, на якому відображено нечіткі числа інтегрального оцінювання цінності міжфірмових відносин БАТ "Турбоатом" з підприємствами – виробниками генераторів (рисунок). Для побудови графіка на осі ОХ були відкладені значення інтегральних показників оцінювання цінності міжфірмових відносин з кожним партнером, а на осі ОУ – відображена вірогідність того, що альтернатива є найкращою.

Для того щоб отримати оцінки всіх альтернатив за ступенем належності до нечіткої множини "краща альтернатива", для кожної j -ї альтернативи були знайдені нечіткі числа, які перевищують її оцінку, тобто такі оцінки R_k , вершини яких знаходяться правіше від оцінки даної альтернативи: $R_k > R_j$.

Далі для кожної оцінки R_k визначається точка перетину функцій належності μ_{Rk} і μ_{Rj} з мінімальною абсцисою. У якості оцінки альтернативи обирають ординату точки перетину з оцінкою, яка розташована з правого боку. Найкращою визнається та альтернатива, для якої оцінка є найбільшою.

На рисунку пунктиром показано планові оцінки цінності міжфірмових відносин з виробниками генераторів. Оцінки підприємств "ЛМЗ" та "СТЗ" практично не відрізняються (0,781 та 0,782 відповідно). Найкращою оцінку ціннос-

ті міжфірмових відносин отримало ДП "Електроважмаш" (0,937), що показано на рисунку суцільною лінією.

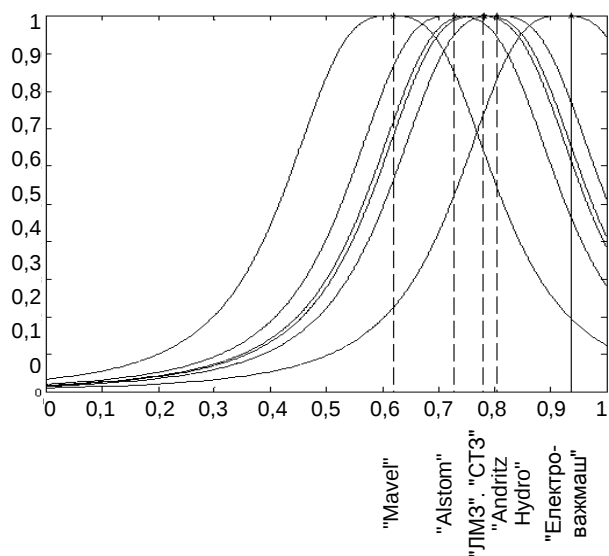

Рис. Нечіткі числа інтегрального оцінювання цінності міжфірмових відносин БАТ "Турбоатом" з підприємствами – виробниками генераторів

3 етап. На основі проведених розрахунків можна зробити висновок, що для виконання комплектного замовлення БАТ "Турбоатом" слід обрати партнера ДП "Електроважмаш".

Отже, запропоновано метод оцінювання цінності міжфірмових відносин у ланцюгах поставок на основі інструментарію теорії нечітких множин, особливості якого полягає в реалізації трьох етапів – попереднього, емпіричного, аналітичного – та врахуванні неточності у відповідях експертів шляхом визначення ступеня їх упевненості у значенні лінгвістичних оцінок. Сформована система показників, яка є основою для реалізації розробленого методу, дозволяє враховувати як кількісні, так і якісні аспекти партнерства. Практична значущість наведеного методу полягає у можливості обробляти непараметричну інформацію і приймати на основі її аналізу зважені та обґрунтовані рішення відносно вибору найкращих альтернатив. Подальшим напрямом досліджень є застосування інструментарію теорії нечітких множин задля обґрунтування напрямів розвитку міжфірмових відносин партнерів в інтегрованій групі.

Література: 1. Литвинова Р. Н. Концепция программно-целевого подхода к стратегическому управлению предприятиями / Р. Н. Литвинова // Актуальні проблеми економіки. – 2010. – № 8 (110). – С. 123. 2. Балабанова Л. В. Маркетинг відносин в системі управління підприємством / Л. В. Балабанова, С. В. Чернишева. – Донецьк : ДонНУЕТ, 2009. – 280 с. 3. Огієнко С. О. Система показників визначення привабливості постачальника / С. О. Огієнко, В. О. Писмак // Бізнес Інформ. – 2011. – № 11. – С. 133. 4. Пушкар А. І. Стратегические группы предприятий : научное издание / А. И. Пушкар, Ю. Е. Жуков, А. А. Пилипенко. – Х. : ООО "Кросс-Роуд", 2006. – 440 с. 5. Таньков К. М. Дослідження синергетичних ефектів при формуванні ланцюгів поставок промислових підприємств / К. М. Таньков, О. В. Бахурець // Економіка розвитку. – 2011. – № 2 (58). – С. 82. 6. Чухрай Н. І. Оценка и развитие отношений между бизнес-партнерами : монография / Н. И. Чухрай, Я. Ю. Криворучко ; под науч. ред. Н. Чухрай. – К. : Изд. "Растр-7", 2008. – 360 с. 7. Низамова А. Ш. Оценка эффективности инновационных проектов методом нечетких множеств [Электронный ресурс] / А. Ш. Низамова // Управление экономическими системами. – 2012. – № 4. – Режим доступа : <http://www.uecs.ru/uecs40-402012/item/1241-2012-04-10-06-36-09>. 8. Марущак С. М. Методика оцінки рівня економічної безпеки підприємства на основі теорії нечітких множин / С. М. Марущак // Наукові праці. Економіка. – № 132, том 45. – С. 115. 9. Гриценко К. Г. Нечітко-множинна модель оцінювання ефективності персоналу страхової компанії / К. Г. Гриценко // Вісник університету банківської справи національного банку України. – 2012. – № 1 (13). – С. 265. 10. Про здійснення державних закупівель : Закон України за станом на 25.08.2013 р. [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України. – 2010. – № 33. – Ст. 471. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2289-17>. 11. Медведева О. М. Формалізація цінностей зацікавлених сторін проектів засобами теорії нечітких множин / О. М. Медведева // Вісник Придніпровської державної академії будівництва та архітектури. – Д. : ПДАБА, 2012. – № 9. – С. 25–33.

References: 1. Litvinova R. N. *Kontseptsiya programmno-tselevogo podhoda k strategicheskomu upravleniyu predpriyatiyami* [The Concept of Programme and Purpose-oriented Approach to Company Strategic Management] / R. N. Litvinova // Aktualni problemy ekonomiky. – 2010. – No. 8 (110). – P. 123. 2. Balabanova L. V. *Marketing vidnosyn v systemi upravlinnia pidpriemstvom* / L. V. Balabanova, S. V. Chernysheva. – Donetsk : DonNUET, 2009. – 280 p. 3. Ohienko S. O. *Sistema pokaznykiv vyznachennia pryvabylosti postachalnyka* [The System of Supplier Attractiveness Indicators] / S. O. Ohienko, V. O. Pysmak // Biznes Inform. – 2011. – No. 11. – P. 133. 4. Pushkar A. I. *Strategicheskie grupy predpriyatiy : nauchnoe izdanie* / A. I. Pushkar, Yu. E. Zhukov, A. A. Pilipenko. – Kh. : ООО "Kross-Roud", 2006. – 440 p. 5. Tankov K. M. *Doslidzhennia*

synerhetychnykh effektiv pry formuvanni lantsiuhiv postavok promyslovyykh pidpriemstv [Research into Synergy Effects of Industrial Enterprises Supply Chain Formation] / K. M. Tankov, O. V. Bakhurets // Ekonomika rozvytku. – 2011. – No. 2 (58). – P. 82. 6. Chukhray N. I. *Otsenka i razvitie otnosheniy mezhdu biznes-partnerami : monografiya* [Evaluation and Department of Relations Between Partners : monograph] / N. I. Chukhray, Ya. Yu. Krivoruchko ; pod nach. red. N. Chukhray. – K. : Izd. "Rastr-7", 2008. – 360 p. 7. Nizamova A. Sh. *Otsenka effektivnosti innovatsionnykh proektov metodom nechetkikh mnozhestv* [Evaluation of Innovate Projects Efficiency by Fuzzy Sets Method] [Electronic resource] / A. Sh. Nizamova // Upravlenie ekonomicheskimi sistemami. – 2012. – No. 4. – Access mode : <http://www.uecs.ru/uecs40-402012/item/1241-2012-04-10-06-36-09>. 8. Marushchak S. M. *Metodyka otsinky rivnia ekonomichnoi bezpeky pidpriemstva na osnovi teorii nechitkykh mnozhyn* [Company Economic Security Evaluation Methods Based on the Theory of Fuzzy Sets] // Naukovi pratsi. Ekonomika. – No. 132, vol. 45. – P. 115. 9. Hrytsenko K. H. *Nechitko-mnozhyinna model otsiniuvannia efektyvnosti personalu strakhovoi kompanii* [A Fuzzy Sets Model of Evaluation of Insurance Company Personnel Efficiency] / K. H. Hrytsenko // Visnyk universytetu bankivskoi spravy natsionalnoho banku Ukrainy. – 2012. – No. 1 (13). – P. 265. 10. Pro zdiisnennia derzhavnykh zakupivel : Zakon Ukrainy za stanom na 25.08.2013 r. [Electronic resource] // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. – 2010. – No. 33. – 471 p. – Access mode : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2289-17>. 11. Medvedieva O. M. *Formalizatsiia tsinnosti zatsikavlenykh storin proektiv zasobamy teorii nechitkykh mnozhyn* [Formalization of Values of the Interested Parties by the Fuzzy Sets Theory] / O. M. Medvedieva // Visnyk Prydniprovskoi derzhavnoi akademii budivnytstva ta arkhitektury. – D. : PDABA, 2012. – No. 9. – P. 25–33.

Інформація про авторів

Пушкар Олександр Іванович – канд. екон. наук, професор, завідувач кафедри комп'ютерних систем і технологій Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця (61166, Україна, м. Харків, пр. Леніна, 9-А, e-mail: airvt@ukr.net).

Курбатова Юлія Леонідівна – асистент кафедри фінансів Національного технічного університету "Харківський політехнічний інститут" (61002, Україна, м. Харків, вул. Фрунзе, 21, e-mail: 7518618@mail.ru).

Інформація об авторах

Пушкар Александр Иванович – канд. экон. наук, профессор, заведующий кафедрой компьютерных систем и технологий Харьковского национального экономического университета имени Семёна Кузнеця (61166, Украина, г. Харьков, пр. Ленина, 9-А, e-mail: airvt@ukr.net).

Курбатова Юлия Леонидовна – ассистент кафедры финансов Национального технического университета "Харьковский политехнический институт" (61002, Украина, г. Харьков, ул. Фрунзе, 21, e-mail: 7518618@mail.ru).

Information about the authors

A. Pushkar – PhD in Economics, Professor, Head of the Department of Computer Systems and Technologies of Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics (9-A Lenin Ave., 61166, Kharkiv, Ukraine, e-mail: airvt@ukr.net).

Yu. Kurbatova – assistant of the Department of Finance of National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute" (21 Frunze St., 61002, Kharkiv, Ukraine, e-mail: 7518618@mail.ru).

Стаття надійшла до ред.
07.11.2014 р.

УДК 330.46

JEL Classification: C52; C44

ПІДХІД ДО РОЗРОБКИ ПОДІЄВИХ СЦЕНАРІЇВ НА ОСНОВІ НЕЧІТКОГО МОДЕЛЮВАННЯ

**Чернов В. Г.
Дорохов О. В.**

Розглянуто завдання побудови так званих сценаріїв, тобто гіпотетичних послідовностей майбутніх дій, пов'язаних із тим чи іншим розвитком подій залежно від кількох слабо визначених, складно передбачуваних або нечітких факторів і обставин. Такі набори сценаріїв дають змогу виявляти причинно-наслідкові зв'язки та ключові параметри в різноманітних ситуаціях прийняття рішень. Відповідні математично обґрунтовані моделі можуть бути успішно застосовані в практичній діяльності. Тому вони набувають великого значення для осіб, що приймають різноманітні виробничі, управлінські та комерційні рішення в умовах невизначеності, притаманних сучасному конкурентному ринковому середовищу. У сценаріях враховано як основні характеристики зовнішнього середовища, так і специфічні для розв'язуваного завдання аспекти. Також здійснено опис можливих майбутніх ситуацій і умов виникнення цих ситуацій. Для цього запропоновано застосування методів нечіткого моделювання. Надано концептуальну математичну постановку задачі та шляхи її розв'язання. У якості прикладу розглянуто актуальну задачу моделювання визначення термінів продовження виробництва та часу заміни промислового устаткування. Наведено відповідну графічну інтерпретацію та шляхи й напрями аналізу отриманих результатів.

Ключові слова: моделювання прийняття рішень, подієві сценарії, нечітке моделювання в економіці.

ПОДХОД К РАЗРАБОТКЕ СОБЫТИЙНЫХ СЦЕНАРИЕВ НА ОСНОВЕ НЕЧЕТКОГО МОДЕЛИРОВАНИЯ

**Чернов В. Г.
Дорохов А. В.**

Рассмотрена задача построения так называемых сценариев, то есть гипотетических последовательностей будущих действий, связанных с тем или иным развитием событий в зависимости от нескольких слабо определенных, сложно предсказуемых, нечетких факторов и обстоятельств. Такие наборы сценариев позволяют выявлять причинно-следственные связи и ключевые параметры в разных ситуациях принятия решений. Соответствующие математически обоснованные модели могут быть успешно применены в практической деятельности. Они приобретают большое значение для лиц, принимающих различные производственные, управленческие, коммерческие решения в условиях неопределенности, присущих современной конкурентной рыночной среде. В сценариях учтены как основные характеристики внешней среды, так и специфические для решаемой задачи аспекты. Также осуществлено описание возможных будущих ситуаций и условий их возникновения. Для этого предложено применение нечеткого моделирования. Изложена концептуальная математическая постановка задачи и пути ее решения. Как пример рассмотрена задача определения времени продолжения производства и времени замены промышленного оборудования. Представлены соответствующая графическая интерпретация и пути анализа полученных результатов.

Ключевые слова: моделирование принятия решений, событийные сценарии, нечеткое моделирование в экономике.

AN APPROACH TO THE DEVELOPMENT OF EVENTS SCENARIOS BASED ON FUZZY MODELING

V. Chernov
O. Dorokhov

The problem of constructing so-called scenarios has been considered, these scenarios being hypothetical sequences of future actions associated with a particular course of events, depending on a number of poorly defined, difficult to predict indistinct factors and circumstances. These sets of scenarios make it possible to identify causal relationships and key parameters in various decision-making situations. Relevant mathematically proved models can be successfully applied in practice. They therefore become important for those who take a variety of industrial, administrative and commercial decisions under uncertainty inherent in today's competitive market environment. Both the main characteristics of the environment, and specific aspects of the problem being solved are considered in the scenarios. A description of the possible future situations and causes of these situations has also been provided. The method of fuzzy modeling has been proposed for this purpose. A conceptual mathematical formulation of the problem and ways to solve it have been offered. As an example, a simulation of the actual task of determining the continued production period and the time of replacement of industrial equipment has been described. A relevant graphic interpretation and ways and directions of analysis of the findings have been presented.

Keywords: decision-making modeling, events scenarios, fuzzy modeling in economics.

Прийняття обґрунтованих управлінських та комерційних рішень в умовах конкурентного ринкового навколишнього середовища є надзвичайно актуальним науковим та практичним завданням [1; 2]. З урахуванням різного роду невизначеностей, особливо стосовно майбутнього розвитку ситуації, вирішення цього завдання вимагає використання відповідних математично обґрунтованих підходів, методів та моделей [3]. Одним із таких шляхів є застосування сценарного підходу [4]. Тому мета статті – описати можливі підходи до використання нечітко-множинного підходу до вирішення завдань прийняття рішень, зокрема побудови сценарних моделей для економічних задач.

До техніки розробки сценаріїв відносять методи, за допомогою яких можна складати так звані сценарії (ситуації майбутнього), що відображають гіпотетичну послідовність подій, що показують причинно-наслідкові зв'язки між ними і ключові параметри, що мають велике значення для прийняття рішень [5; 6]. У сценаріях враховуються в основному характеристики зовнішнього середовища, а також специфічні для розв'язуваної задачі аспекти. У сценарії йдеться як про опис можливих майбутніх ситуацій, так і про хід розвитку умов виникнення цих ситуацій [7].

Зазвичай розглядаються трендові (найбільш можливі) сценарії, а також альтернативні та екстремальні [8 – 10]. Планування сценаріїв, вочевидь, буде відбуватися в умовах невизначеності [11]. Один із варіантів вирішення цього завдання ґрунтується на використанні розподілу можливості розвитку деяких процесів, що є функцією параметра (наприклад, часу).

Як приклад можна розглянути задачу про закупівлю обладнання для виробництва нової продукції, при цьому слід враховувати, що постачальник цього обладнання, можливо, перейде на випуск нової моделі; відповідно фірми, що виробляють запасні частини, відреагують скороченням і подальшим припиненням виробництва запасних частин. Аналогічно можна сформулювати задачу про перехід на нову техніку.

Як параметр можна вибирати час, а як критерій – доступність запасних частин (K_1) і доцільність заміни обладнання, тобто забезпечення ефективної працездатності обладнання (K_2).

На осі часу позначено наступні характерні точки (рис. 1):
 t_0 – початок виробництва i -ї моделі обладнання;
 t_1 – поява нової $(i+1)$ -ї моделі;
 t_2 – момент завершення виробництва i -ї моделі;
 t_3 – значне скорочення виробництва запасних частин для i -ї моделі;
 t_4 – припинення випуску запасних частин для i -ї моделі.

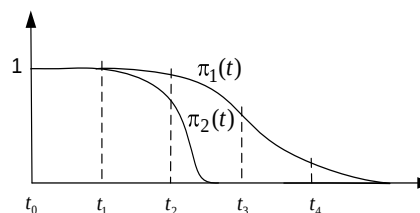

Рис. 1. Розподіл можливостей факторів

Криві $\pi_1(t)$ і $\pi_2(t)$ (рис. 1) позначають розподіл можливостей розвитку деяких факторів впливу, на основі яких особа, що приймає рішення (ОПР), має ухвалити рішення про початок (завершення) будь-яких операцій.

По суті, дана задача розбивається на дві: перша – це побудова розподілу можливостей, друга – знаходження інтегрального розв'язку.

Перша розв'язується на основі теорії можливостей [12; 13], яка ґрунтується на припущенні, що експерт може вказати інтервал $[q_e, q_h]$ значень критерію q , який відповідає висловленому побажанням, наприклад, вибрати "добрий" об'єкт. При цьому q_h визначає межу, за якої об'єкт α з характеристикою $q_\alpha \geq q_h$ ідеально відповідає визначенню "добрий", відповідно в цьому випадку можливість того, що об'єкт добрий, $\pi = 1, 0$.

Якщо $q_\alpha \leq q_e$, то можливість того, що об'єкт може визначитися як "добрий", $\pi = 0$. Відповідно область, де $0 < \pi < 1$, є нечіткою областю визнання об'єкта "добрий". Якщо $q_h > q_e$, то відповідний критерій має характер "виграш" (дохід), якщо $q_h < q_e$ – то "штраф" (втрати).

Необхідно зауважити, що значення q_e і q_h , у свою чергу, – це функції параметра z . Відповідно необхідно визначити залежності $q_h = q_h(z)$ і $q_e = q_e(z)$. Як правило, такі залежності будуються на основі експертних оцінок, хоча можливі й інші підходи, наприклад використання даних за фактичними подіями або аналогічними об'єктами.

У будь-якому випадку потрібно намагатися охопити весь діапазон реальних значень параметра z . Результат цього процесу – отримання залежностей $q_h = q_h(z)$ і $q_e = q_e(z)$, які називають рівневими обмеженнями (рис. 2).

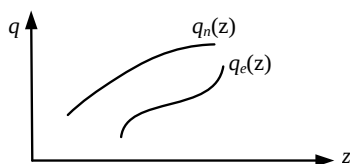

Рис. 2. Приклад можливого вигляду функцій критеріїв (рівневих обмежень)

За відомих рівневих обмежень шляхом роботи з експертом може бути побудовано розподіл можливостей відповідності об'єкта встановленому критерію у вигляді функціональної залежності $\pi(q)$.

Лінійна залежність відображає логіку експерта, за якої рівномірне прагнення $q_\alpha \rightarrow q_h$ веде до рівномірного наближення об'єкта до ідеальної відповідності критерію.

Залежність виду 1 (рис. 3) відображає думку експерта про те, що істотним для оцінювання об'єкта буде відхід від нижньої межі, і навпаки, в разі кривої 2 експерт вважає, що суттєвим є перевищення деякого порога q^* .

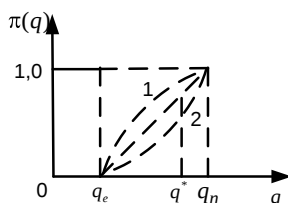

Рис. 3. Графічне подання думок експертів

Для отримання повного уявлення про альтернативу α необхідно тим чи іншим шляхом одержати залежність $q_\alpha = q_\alpha(z)$, наприклад, вона може мати вигляд, наведений на рис. 4. Далі шляхом простих графічних побудов можна отримати залежність $\pi(z)$.

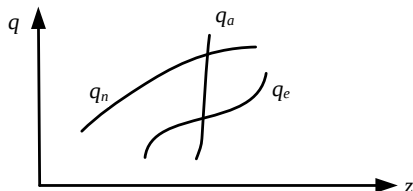

Рис. 4. Рівневі відображення для різних альтернатив

На рис. 5 наведено процедуру знаходження $\pi_h(z)$ і $\pi_e(z)$ лише для лінійної залежності $\pi(q)$. Очевидно, що для інших варіантів усі побудови проводяться абсолютно аналогічно.

Слід зазначити, що види рівневих обмежень можуть бути досить різноманітними, що, природно, позначиться на характері розподілу можливостей. Найтиповішими вважаються унімодальний і амодальний розподіли можливостей. Якщо для всіх значень параметра нерівність $q_\alpha \geq q_h$ не виконується, то розподіл можливостей буде субнормальним (рис. 6).

Необхідно скористатися схемою прийняття рішень, розглянутою в роботі [14]. Модель поведінки ОПР можна подати в трьох варіантах: "надоптимістичному", "об'єктивному", "песимістичному".

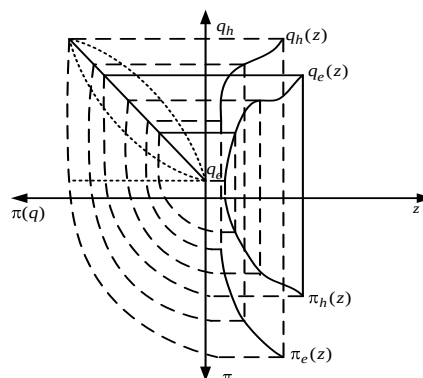

Рис. 5. Процедура знаходження залежності функції можливості від параметра z для лінійної форми вподобання експерта

Далі слід перейти до вирішення другої частини завдання. Нехай задані розподіли можливостей $\pi^1(z)$ і $\pi^2(z)$, де z – деякий параметр (наприклад, час на рис. 6). Необхідно побудувати інтегральний розподіл $\pi'(z)$. У тому формулюванні, що було запропоновано для рис. 1, розподіл $\pi'(z)$ буде становити оцінку можливості i -го зразка виробничого обладнання.

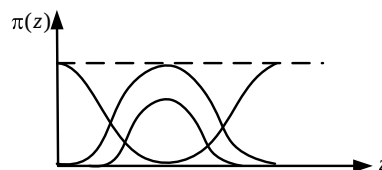

Рис. 6. Можливий вигляд (варіанти) розподілу

У першому варіанті ОПР вважає: нехай i -й зразок устаткування швидко втрачає свою ефективність, однак досить довго не буде проблем із запасними частинами і техніка працюватиме. Тому можна припускати, що інтегральний критерій буде знаходитись на рівні K_1 або навіть вище. Якщо прийняти, що розподіл можливостей є аналогічним функції належності, то для визначення $\pi'(z)$ можна скористатися однією з формул об'єднання:

$$\mu_{A \cup B}(x) = \max \{ \mu_A(x), \mu_B(x) \}, \quad (1)$$

$$\mu_{A \cup B}(x) \geq \max \{ \mu_A(x), \mu_B(x) \}, \quad (2)$$

$$\mu_{A \cup B}(x) = \max \{ \mu_A(x) + \mu_B(x) - \mu_A(x) \mu_B(x) \}. \quad (3)$$

Відповідно:

$$\pi'(z) = \max \{ \pi^1(z), \pi^2(z) \}, \quad (4)$$

$$\pi'(z) \geq \max \{ \pi^1(z), \pi^2(z) \}, \quad (5)$$

$$\pi'(z) = \pi^1(z) + \pi^2(z) - \pi^1(z) \pi^2(z). \quad (6)$$

Застосування співвідношення (4) дозволяє ОПР залишатися в межах вхідних розподілів можливостей. Використання (6) недоцільне через високу міру невизначеності. Рівність (3) вводить так звані додаткові можливості. Суттєво те, що рівень додаткової можливості мінімальний за максимальних і мінімальних значень $\pi^1(z)$ і $\pi^2(z)$. У першому випадку додавати нічого не потрібно, оскільки і так значення максимальні (немає проблем), аналогічно у другому випадку в будь-якому разі додаткові можливості не змінюють кінцевого поганого результату (все втрачено). Визначимо умови отримання максимального значення додаткової можливості.

Як уже було обґрунтовано, за визначенням $\pi(z) \leq 1$. Припустимо, що для всіх z виконується нерівність $\pi'(z) > \pi^1(z)$. Однак ця умова не знижує загальності розгляду. Значення додаткової можливості можна визначити згідно з [15] як: $\Delta\pi(z) = \pi(z) - \pi^1(z) = \pi^1(z) + \pi^2(z) - \pi^1(z) \pi^2(z) - \pi^1(z) = \pi^2(z) - \pi^1(z) \pi^2(z)$.

Максимум $\Delta\pi(z)$ буде в точці, де $\frac{d\Delta\pi(z)}{dz} = 0$, що відповідає рівності:

$$\frac{d\pi^2}{dz} z \cdot 1 - \pi^1 z = \pi^2 z \cdot \frac{d\pi^1}{dz} z \text{ або } \frac{1 - \pi^1 z}{\pi^2 z} = \frac{dz}{d\pi^2 z}, \quad (7)$$

тобто максимум додаткової можливості буде в точці z^* , де швидкості зміни розподілів можливостей задовольняють співвідношення (7).

В окремому випадку це буде точка, де $\pi^1(z) = \pi^2(z) = 0,5$. Однак навряд чи слід розраховувати на значну частоту виникнення подібних ситуацій. Слід зазначити, що застосування співвідношень (4) або (6), що забезпечують вибір по "максимуму", можна рекомендувати для розв'язання задач, коли є ділянки з характеристиками, що різко виділяються в просторі критеріїв (для врахування та пошуку факторів, здатних різко змінити ситуацію).

Жорсткий песимістичний підхід заснований на застосуванні формул перетину наступного вигляду:

$$\mu_{A \cap B}(x) = \min \{ \mu_A(x), \mu_B(x) \}, \quad (8)$$

$$\mu_{A \cap B}(x) \leq \min \{ \mu_A(x), \mu_B(x) \}, \quad (9)$$

$$\mu_{A \cap B}(x) = \mu_A(x) \mu_B(x), \quad (10)$$

або

$$\pi(z) = \min \{ \pi^1(z), \pi^2(z) \}, \quad (11)$$

$$\pi(z) \leq \min \{ \pi^1(z), \pi^2(z) \}, \quad (12)$$

$$\pi(z) = \pi^1(z) \pi^2(z). \quad (13)$$

Формула (11) відображає думку ОПР про те, що ситуація не може бути гіршою від найгіршого варіанта, що визначається критеріями K_1 і K_2 . Співвідношення (12) дозволяє ОПР заявити про те, що є й гірші варіанти, тобто висловити позицію перестраховування.

Рівність (13) дозволяє врахувати вплив обох факторів. Недолік проявляється в тому, що якщо $\pi^1(z)$ та $\pi^2(z) < 1$, то значення $\pi(z) < \pi^1(z)$ і $\pi(z) < \pi^2(z)$.

Слід зазначити, що робота тільки за однією з розглянутих схем навряд чи доцільна. Більш раціональною схемою поведінки є перемикання з одного зі співвідношень (4) – (6) і (11) – (13) на інше залежно від ситуації, що складається, або залежно від бажання ОПР проаналізувати різні моделі поведінки.

Крім розглянутих моделей поведінки, можлива й проміжна, заснована на використанні так званої λ -суми. Відповідно до цієї моделі:

$$\pi(z) = \lambda \pi^1(z) + (1 - \lambda) \pi^2(z) \quad 0 < \lambda \leq 1.$$

У цьому разі задача полягає у визначенні λ . Одним із варіантів можна вважати діалог з ОПР, у результаті якого встановлюється значення λ , яке надалі планується розглядати як постійне. Якщо надалі думка ОПР змінилася, то аналіз починається спочатку.

Інший підхід заснований на механізмі заохочення можливостей. Його ідею можна пояснити простими графічними побудовами, які нескладно реалізувати й аналітично. Якщо на осях координат відкласти значення $\pi^1(z)$ і $\pi^2(z)$, то можна побачити, що лінія, яка з'єднує початок координат з точкою $(1, 1)$, є лінією рівних значень можливостей або просто лінією рівних можливостей. Будь-яка інша лінія в цій системі координат позначає перевагу однієї з можливостей.

У роботі [14] пропонується наступний варіант заохочення можливостей і відповідно обчислення коефіцієнта λ . У якості характеристичної точки можна вибрати точку, де вперше $\min(\pi^1(z), \pi^2(z)) = 0$. На рис. 7 ця точка позначена як π_1^* . У якості можливих шляхів заохочення можливостей розглядаються лінії, що з'єднують цю точку з точкою $(1, 1)$. Для характеристичної точки значення λ визначається як відношення відрізка ω_1 на лінії рівних можливостей до загальної довжини цієї лінії ω : $\lambda = \omega_1/\omega$. Подальші розрахунки проводяться залежно від того, якої позиції дотримується ОПР за конкретних значень параметра λ .

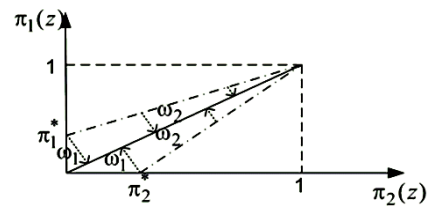

Рис. 7. Розрахунок додаткових можливостей

Викладена методика може застосовуватися не тільки для амодальних функцій, але й для більш складних, оскільки унімодальні і S-подібні функції утворюються з амодальних шляхом суперпозиції.

Слід також зазначити, що цей алгоритм можна застосувати і до функції можливості, наведеної на рис. 8, оскільки її можна розглядати як доповнення функції, позначеної пунктиром: $\bar{\pi}(z) = 1 - \pi(z)$. Звичайно, що кінцевий результат можна отримати з цих же міркувань.

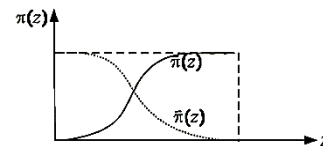

Рис. 8. S-подібні функції можливості

Розглянемо наступну практичну ситуацію. Припустимо, що певне виробництво випускає деякий виріб. Час припинення його випуску може бути визначено, наприклад, за двома чинниками: вичерпуються економічно обґрунтовані можливості його модифікації і падає попит.

Припустимо, що експертним шляхом [16] побудовані розподіли можливостей: $\pi^1(t)$ визначає можливість модифікації; $\pi^2(t)$ визначає можливість, що виріб буде користуватися попитом (рис. 9). Приймати рішення про припинення випуску виробу, виходячи тільки з міркувань щодо розподілу можливості попиту, недоцільно, оскільки модифікація виробу може загальмувати падіння попиту і, відповідно, випуск виробу можна зберегти ще на деякий час. На рис. 9 подано приклад розрахунку згідно з викладеною методикою.

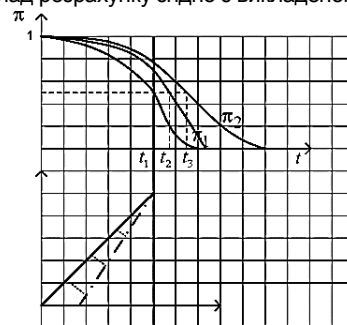

Рис. 9. Побудова функцій можливостей для різних варіантів рішень

Можна говорити про те, що чекати повного падіння попиту на виріб, щоб припинити його випуск, немає сенсу. Очевидно, треба встановити деяке значення π_{min} у якості порога прийняття рішення. На даному рисунку $\pi_{min} = 0,5$. Відповідно отримуємо три точки (моменти часу) t_1, t_2, t_3 .

Припинення випуску виробу в точці t_1 може бути дещо передчасним – зберігається попит, підтримуваний модифікацією виробу; а точка t_3 – це точка невиправданих надій. Витрачено кошти на модифікацію, можливо, втрачено час на перехід на іншу продукцію, а можливість попиту помітно впала. І нарешті, точка t_2 . Модифікація виробу дозволяє підтримати деякий, поки ще прийнятний, рівень попиту, можливість модифікації економічно ще не вичерпана.

пана, і нарешті, є запас часу: $\Delta t = t_2 - t_1$, за який можна встигнути підготуватися до переходу на нову продукцію.

Запропонований підхід дозволяє досить обґрунтовано підійти до здійснення відомого положення стратегічного контролінгу, за яким реалізація стратегічного плану передбачає не тільки розвиток нових сфер діяльності, а й обережну ліквідацію неперспективних виробництв.

Наразі слід відзначити, що цей аналіз можна вести в динамічному режимі, оперативно в режимі реального часу, коректуючи розподіли можливостей залежно від міри зміни ситуації.

Як напрям подальших досліджень передбачається використання запропонованого підходу для розгляду та вирішення завдань прийняття рішень у кількох різних за економічним походженням ситуаціях необхідності передбачування майбутнього розвитку подій для відпрацювання практичних особливостей та детальної методології його застосування.

Література: 1. Современные подходы к моделированию сложных социально-экономических систем / под ред. В. С. Пономаренко, Т. С. Клебановой, Н. А. Кизима. – Х. : ИД "ИНЖЭК", 2011. – 280 с. 2. Клебанова Т. С. Математические модели трансформационной экономики / Т. С. Клебанова, Е. В. Раевнева. – Х. : ИД "ИНЖЭК", 2004. – 280 с. 3. Попов С. А. Актуальный стратегический менеджмент / С. А. Попов. – М. : Юрайт, 2010. – 122 с. 4. Жерарден Л. Исследование альтернативных картин будущего. Метод составления сценариев / Л. Жерарден. – М. : Прогресс, 1977. – 365 с. 5. Ахременко А. С. Политическое прогнозирование: сценарный метод / А. С. Ахременко. – М. : Изд-во МГУ, 2004. – 130 с. 6. Мищенко Е. Я. Принятие решений в кризисных бизнес-ситуациях. Сценарное моделирование / Е. Я. Мищенко. – М. : Речь, 2008. – 201 с. 7. Морозов А. А. Построение сценариев развития событий – основа функционирования информационно-аналитических систем типа "ситуационные центры" / А. А. Морозов, Г. Е. Кузьменко // Системы поддержки принятия решений. Теория и практика. – 2005. – № 3. – С. 42–44. 8. Сценарное моделирование в управлении региональным развитием / Т. С. Клебанова, Л. С. Гурьянова, Т. Н. Трунова та ін. // Бизнес Информ. – 2012. – № 10. – С. 66–69. 9. Pynnönen M. Resource Criticality Assessment In Future ICT Scenarios / M. Pynnönen, J. Hallikas // International Journal of Innovation and Technology Management. – 2012. – No. 9 (03). – P. 200–211. 10. Moniz A. B. Assessing scenarios on the future of work / A. B. Moniz // Enterprise and Work Innovation Studies. – 2008. – No. 4 (03). – P. 91–106. 11. Петров Э. Г. Метод решения задачи распределения инвестиций в условиях многокритериальности с учетом интервальных неопределенностей исходных данных / Э. Г. Петров, Н. А. Брынза // Экономика развития. – 2014. – № 1 (69). – С. 128–134. 12. Дюбуа Д. Теория возможностей. Приложение к управлению знаниями в информатике / Д. Дюбуа, А. Прад. – М. : Радио и связь, 1990. – 286 с. 13. Фишберн П. Теория полезности для принятия решений / П. Фишберн. – М. : Наука, 1978. – 330 с. 14. Борисов А. Н. Принятие решений на основе нечетких моделей: примеры использования / А. Н. Борисов, О. А. Крумберг, И. П. Федоров. – Рига : Зинатне, 1990. – 184 с. 15. Чернов В. Г. Модели поддержки принятия решений в инвестиционной деятельности на основе аппарата нечетких множеств / В. Г. Чернов. – М. : Горячая линия – Телеком, 2007. – 312 с. 16. Дорохов О. В. Подходы до моделювання з використанням експертних оцінок у нечіткій формі / О. В. Дорохов, В. Г. Чернов, Л. П. Дорохова // Актуальні проблеми економіки. – 2011. – № 11 (125). – С. 262–268.

References: 1. *Sovremennye podkhody k modelirovaniyu slozhnykh sotsialno-ekonomicheskikh sistem* [Current Approaches to the Modeling of Complex Socio-economic Systems] / pod red. V. S. Ponomarenko, T. S. Klebanovoy, N. A. Kizima. – Kh. : ID "INZHEK", 2011. – 280 p. 2. Klebanova T. S. *Matematicheskie modeli transformatsionnoy ekonomiki* [Mathematical Models of Transformational Economy] / T. S. Klebanova, E. V. Rayevnyeva. – Kh. : ID "INZHEK", 2004 – 280 p. 3. Popov S. A. *Aktualnyy strategicheskyy menedzhment* [Actual Strategic Management] / S. A. Popov. – M. : Yurayt, 2010. – 122 p. 4. Zherarden L. *Issledovanie alternativnykh kartin budushchego. Metod sostavleniya stsennariy* [Investigation of alternative pictures of the future. The method of scripting] / L. Zherarden. – M. : Progress, 1977. – 365 p. 5. Akhremenko A. S. *Politicheskoe prognozirovanie: stsennariy me-*

tod [Political forecasting: the scenario method] / A. S. Akhremenko. – M. : Izd-vo MGU, 2004. – 130 p. 6. Mishchenko E. Y. *Prinyatie resheniy v krizisnykh biznes-situatsiyakh. Stsenarnoe modelirovanie* [Decision making in crisis business situations. Scenario modeling] / E. Y. Mishchenko. – M. : Rech, 2008. – 201 p. 7. Morozov A. A. *Postroenie stsennariy razvitiya sobyitiy – osnova funktsionirovaniya informatsionno-analiticheskikh sistem tipa "situatsionnye tsentry"* [Building scenarios as a basis of the functioning of information systems such as situational analysis centers] / A. A. Morozov, G. E. Kuzmenko // *Sistemy prinyatiya resheniy. Teoriya i praktika*. – 2005. – No. 3. – P. 42–44. 8. *Stsenarnoe modelirovanie v upravlenii regionalnym razvitiem* [Scenario modeling in the management of regional development] / T. S. Klebanova, L. S. Guryanova, T. N. Trunova et al. // *Biznes Inform*. – 2012. – No. 10. – P. 66–69. 9. Pynnönen M. Resource Criticality Assessment In Future ICT Scenarios / M. Pynnönen, J. Hallikas // *International Journal of Innovation and Technology Management*. – 2012. – No. 9 (03). – P. 200–211. 10. Moniz A. B. Assessing scenarios on the future of work / A. B. Moniz // *Enterprise and Work Innovation Studies*. – 2008. – No. 4 (03). – P. 91–106. 11. Petrov E. G. *Metod resheniya zadachi raspredeleniya investitsiy v usloviyakh mnogokriterialnosti s uchedom intervalnykh neopredelennostey iskhodnykh dannykh* [Method for solving the task of distribution of investments in interval multicriteriality uncertainties of input data] / E. G. Petrov, N. A. Brynza // *Ekonomika rozvytku*. – 2014. – No. 1 (69). – P. 128–134. 12. Diubua D. *Teoriya vozmozhnostey. Prilozhenie k upravleniu v informatike* [Theory of opportunities. Application to knowledge management in computer science] / D. Diubua, A. Prad. – M. : Radio i svyaz, 1990. – 286 p. 13. Fishbern P. *Teoriya poleznosti dlya prinyatiya resheniy* [Utility theory for decision making] / A. P. Fishbern. – M. : Nauka, 1978. – 330 p. 14. Borisov A. N. *Prinyatie resheniy na osnove nechetkikh modeley: primery ispolzovaniya* [Decision-making based on fuzzy models: examples of using] / A. N. Borisov, O. A. Krumberg, I. P. Fedorov. – Riga : Zinatne, 1990. – 184 p. 15. Chernov V. G. *Modeli podderzhki prinyatiya resheniy v investitsionnoy deyatel'nosti na osnove apparata nechetkikh mnozhestv* [Models of Decision Making Support of Investment Activities Based on Fuzzy Sets] / V. G. Chernov. – M. : Goryachaya liniya – Telekom, 2007. – 312 p. 16. Dorokhov O. V. *Pidkhydy do modelyuvannya z vykorystanniam ekspertnykh otsinok u nechitkii formi* [Approaches to Modelling Based on Expert Estimation in the Fuzzy Form] / O. V. Dorokhov, V. H. Chernov, L. P. Dorokhova // *Aktualni Problemy Ekonomiky*. – 2011. – No. 11 (125). – P. 262–268.

Інформація про авторів

Чернов Володимир Георгійович – докт. екон. наук, професор кафедри інформатики й управління в технічних та економічних системах Володимирського державного університету (600000, Росія, м. Володимир, вул. Горького, 87, e-mail: vladimir.chernov44@mail.ru).

Дорохов Олександр Васильович – канд. техн. наук, доцент кафедри інформаційних систем Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця (61166, м. Харків, пр. Леніна, 9-А, e-mail: aleks.dorokhov@meta.ua).

Інформація об авторах

Чернов Владимир Георгиевич – докт. экон. наук, профессор кафедры информатики и управления в технических и экономических системах Владимирского государственного университета (600000, Россия, г. Владимир, ул. Горького, 87, e-mail: vladimir.chernov44@mail.ru).

Дорохов Александр Васильевич – канд. техн. наук, доцент кафедры информационных систем Харьковского национального экономического университета имени Семена Кузнеця (61166, г. Харьков, пр. Ленина, 9-А, e-mail: aleks.dorokhov@meta.ua).

Information about the authors

V. Chernov – Doctor of Science in Economics, Professor of the Department of Computer Science and Management in Technical and Economic Systems of Vladimir State University (87 Gorkiy St., 600000, Vladimir, Russia, e-mail: vladimir.chernov44@mail.ru).

O. Dorokhov – PhD in Engineering, Associate Professor of the Department of Information Systems of Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics (9-A Lenin Ave., 61166, Kharkiv, Ukraine, e-mail: aleks.dorokhov@meta.ua).

Стаття надійшла до ред.
21.11.2014 р.

ЕКОНОМІКА РОЗВИТКУ

ЭКОНОМИКА РАЗВИТИЯ

ECONOMICS OF DEVELOPMENT

Поштова адреса

засновника і видавця:

61166, Україна, м. Харків, пр. Леніна, 9-А

Головний редактор **Пономаренко В. С.**

Конт. телефон: (057) 702-03-04

Заступник головного редактора **Пилипенко А. А.**

Конт. телефон: (057) 702-18-30 (дод. 3-07)

E-mail: aapil@ukr.net

Науковий редактор **Гонтарева І. В.**

Конт. телефон: (057) 702-18-34

E-mail: ed@hneu.edu.ua

Відповідальний редактор **Оленич М. М.**

Конт. телефон: (057) 702-07-38

E-mail: vydav@hneu.edu.ua

Поштова адреса

редакції:

61166, Україна, м. Харків, пров. Інженерний, 1-А, 1 під'їзд

E-mail: vydav@hneu.edu.ua

Конт. тел. (057) 702-07-28 (дод. 2-57)

Редактори: **Новицька О. С., Зобова З. В.**

Випусковий редактор **Новицька О. С.**

Комп'ютерна верстка **Топчій М. О.**

Підп. до друку 10.12.2014 р. Формат 60 × 90 1/8. Папір MultiCopy.

Ум. друк. арк. 17,0. Обл.-вид. арк. 21,42. Зам. № 321.

Видавець і виготівник – видавництво ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 61166, м. Харків, пр. Леніна, 9-А

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб'єктів видавничої справи

Дк № 481 від 13.06.2001 р.